

APPETTJES

VAN HET

Soeetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete.

APPELTJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr 27 - 1976

MALDEGEM

1976

DE ARMENZORG VOOR DE KATHOLIEKEN IN HET MIDDELBURGSE MISSIEGEBIED GEDURENDE DE 18de EEUW.

III. DE HULPVERLENING

Na de organisatie en de uitvoering komt thans de eigenlijke hulpverlening aan de orde. In dit verband dient te worden nagegaan wat deze in feite omvatte en tot wie ze zich uitstreckte.

Afgaande op de organisatie, kon het Middelburgse missiegebied, zoals reeds werd aangegeven, in vier onderdelen worden gesplitst : Heille, Eede, het platteland ten westen, noorden en oosten van Aardenburg en de stad en het schependom van Aardenburg. Deze onderverdeling is ook noodzakelijk indien wij een betrouwbaar beeld willen schetsen van de hulpverlening en wel hierom, omdat het beschikbare archief-materiaal voor deze vier onderdelen zo verschillend is. Om een volledig beeld over een bepaalde periode te kunnen schetsen is het noodzakelijk dat een onafgebroken reeks van documenten beschikbaar is. Is dit niet zo dan kan men slechts over bepaalde, in de regel korte perioden, een momentopname maken.

Welnu, in ons geval is alleen van de Roomse Armen van Aardenburg een onafgebroken reeks van armenrekeningen over nagenoeg de gehele periode bewaard gebleven, van de Roomse Armen van Eede slechts enkele rekeningen die een beperkt aantal jaren in het laatste kwart der 18de eeuw bestrijken en voor Heille slechts een viertal verspreide rekeningen van de dis van Middelburg, lopend over slechts enkele jaren. Van elk der drie overige gebieden, de Bewestereedepolder benoorden Sint Pietersdijk, de Izabellapolder en Sint Kruis is slechts één rekening of financieel overzicht bewaard gebleven (1).

(1) Voor dit artikel is alleen gebruik gemaakt van de armenrekeningen der verschillende instellingen, waarvan achteraan een overzicht wordt gegeven. Er is afgezien van het vermelden van voetnoten omdat uit de betreffende passages genoegzaam is af te lezen aan welke rekening de gegevens zijn ontleend.

Het zal dus alleen mogelijk zijn om van de Roomse Armen van Aardenburg een totaalbeeld te schetsen en van de Roomse Armen van Eede een beeld over een beperkte periode. Voor de overige gebieden zullen we moeten volstaan met momentopnamen.

1. Aardenburg.

De gegevens over de hulpverlening door de Roomse Armen van Aardenburg omvatten het grootste deel der 18de eeuw namelijk van 1707, toen de Roomse Armen hier werd ingesteld, tot 1794, toen die instelling na de komst der Fransen werd opgeheven en vervangen door een «bureau de bienfaisance», dat alle plaatselijke instellingen omvatte. Afgaande op deze gegevens kunnen we de volgende indeling van deze hulpverlening maken :

- a. de ondersteuning van armlastigen ;
- b. de verzorging van weeskinderen ;
- c. de verzorging van stervenden en hun begrafenis.

Over het tijdvak 1710-1789 bedroegen de gemiddelde jaarlijkse uitgaven daarvoor, berekend per tienjaarlijkse periode :

in de periode	gemiddeld uitgegeven bedrag per jaar in ponden, schellingen, groten Vlaams				gemiddeld aantal katholieken per jaar (²)
	totaal	ondersteuning armlastigen	verzorging weeskinderen	verzorging begrafenis	
1710-1719	53.17. 4	12.11. 2	18.18. 1	2. 8. 1	161
1720-1729	25. 0.11	4.10. 5	17. 0.10	1. 9.10	95
1730-1739	18. 5. 0	8.14. 8	7.13. 6	1.16.10	79
1740-1749	16.10. 4	6. 5. 5	9. 8. 1	0.16.10	108
1750-1759	15.13. 1	8.12. 0	3. 8. 6	1.12. 7	104
1760-1769	27.10.10	11. 4. 6	13. 5.11	3. 0. 5	96
1770-1779	34. 0.11	28.13. 8	4.19. 9	0. 7. 6	78
1780-1789	37. 7. 2	26.19.11	9. 0. 1	1. 7. 2	69

(2) ontleend aan : G. A. C. VAN VOOREN, *De katholieke bevolking van Aardenburg in de 18de eeuw*, in : Appeltjes van het Meeftjesland XXI - 1970, bijlage 1, blz. 203-205.

of in percentages uitgedrukt :

1710-1719	100	37	56	7
1720-1729	100	20	74	6
1730-1739	100	48	42	10
1740-1749	100	38	57	5
1750-1759	100	63	25	12
1760-1769	100	41	48	11
1770-1779	100	84	15	1
1780-1789	100	72	24	4

Uit dit overzicht blijkt dat de kosten van verzorging van stervenden en hun begrafenis slechts een vrij gering deel der totale kosten uitmaakten en dat voor het overige het aantal armlastigen dan wel het aantal weeskinderen bepalend was zowel voor de grootte als voor de verdeling der kosten.

Wij zullen deze onderdelen achtereenvolgens aan een nadere beschouwing onderwerpen.

a. De ondersteuning van armlastigen.

Deze kwam in verscheidene vormen voor zoals :

- ondersteuning in geld,
- ondersteuning in natura,
- het betalen van huishuur of kostgeld,
- het betalen van oppas tijdens ziekte,
- het betalen van de kosten van chirurgijns
- en het betalen van de kosten van ziekenhuisverpleging.

Degenen aan wie ondersteuning werd verleend vormden slechts een beperkt deel der katholieke bevolking. Als algemene regel gold : wie geacht werd in zijn eigen onderhoud en dat van zijn gezin te kunnen voorzien of wie in staat werd geacht om te werken werd niet ondersteund. Bleven dus over : oudere mensen, zieken, gebrekkigen en mensen in nood. In een aantal rekeningen, verspreid over de ganse periode komt geen nadere omschrijving voor dan alleen «onderstantsgelden van verscheide arme personen», zoals in de jaren 1709-1712, 1759-1760, 1770-1771 en andere. Soms is men wat uitvoeriger en wordt een tip van de sluit opge- licht, zoals bijvoorbeeld in de jaren 1708-1709, 1732-1743, 1753-1754 en

1767-1768, toen enkele weduwen en in de perioden 1771-1773 toen zes en 1773-1775 toen vijf mannen onderstand ontvingen.

In 1708 ontving Jan Lodewijk ondersteuning tijdens zijn ziekte en in 1748 kreeg de huisvrouw van Jacob Bruneel een uitkering wegens ziekte van haar man, in 1716 kreeg Cornelis Loossens ondersteuning voor zijn zieke vrouw en toen hij zelf ziek werd kreeg zijn vrouw een uitkering «mits zijn siekte». In 1714 gaf men «onderstandsgeld tot haer nootdrift aan Jan Werniers vrouw» en in 1722 kreeg de weduwe van Jan Daans onderstand tijdens haar ziekte. Het zijn maar een aantal voorbeelden uit vele.

Over het tijdvak 24 maart - 19 april 1725 werd onderstand verleend aan een arme passante, die «ten huijze van Hester Martens inden kraam bevallen» was en in de rekening van 1726/7 komt een post voor ten behoeve van «Baptiste Sijnesaal over onderstand om met zijn vrouw en kind na zijn compagnij te trekken per verlofbrief vande toeziende diakenen». In de jaren 1737-1738 werd £ 0.1.8 betaald aan aalmoezen aan vreemde personen en in mei en juni 1753 ontving Jan Moermans tijdens zijn ziekte «in diverse reijzen en tot verfrissing» £ 0.4.8.

De ondersteuning in natura bestond hoofdzakelijk uit voedsel, kleding, schoeisel en brandstof. Slechts sporadisch werden andere dingen verstrekt, zoals in 1771 een kleerkast voor Maria Liaart die vanwege de Roomse Armen was uitbested, en in 1781 wollen dekens.

Het verstrekken van voedsel in de vorm van granen, meel en brood kwam geregeld voor, van boter minder. In 1712 en 1713 werden bijvoorbeeld granen verstrekt, in de jaren 1710-1715 meel, in 1709 en 1710 gerstemeel, in 1771 en 1772 tarwemeel en in de jaren 1740-1744, 1753-1754 en 1758-1759 brood. Voor gebrekkigen of bejaarden die dit zelf niet konden doen liet men soms van het meel brood bakken, zoals in de jaren 1709-1719 voor Nele Somers. In 1709 en 1710 vond de leverantie plaats van brood, boter, melk en bakken aan de weduwe Tierlaey, een zieke, die spoedig daarna overleed. In 1777 en 1778 is er ook sprake van leverantie van olie.

Verstrekking van boter kwam onder meer voor in de jaren 1709-1711, 1740-1742 en in 1780, in dat laatste jaar tegelijk met «vettewarierswaren». Het verstrekken van spek kwam slechts een enkele maal voor, namelijk in 1728 en van taarling in 1765 ⁽³⁾.

(3) taarling = blokjes spek.

Bij deze wil ik mijn bijzondere erkentelijkheid betuigen aan de heer A. Viaene te Brugge, hoofdredacteur van Biekorf, Westvlaams archief, voor de verleende medewerking bij het nagaan van de betekenis van verscheidene oude Vlaamse woorden.

Vanwege de Roomse Armen werd ook gezorgd voor kleding. In de regel staat dit aangeduid als «leverantie van wolle en linne winkelwaren» of van «kleederen en linwaet», maar soms is men wat uitvoeriger. In de rekening 1711/2 komt een post voor «over 't maken van hemden en anders», in die van 1726/7 van levering van een linnen broek en hemdrok en in de jaren 1752-1755 worden «sergie, linwaet, cattoen, flemming en baay» geleverd, alsmede garen en lint (4).

Aangezien ook kosten werden gemaakt voor het maken van kleren zoals in de jaren 1710-1712 en naailoon werd betaald, moeten we aannemen, dat zowel gemaakte kleren werden gekocht voor de armen als wel linnen, wollen en andere stoffen waarvan men kleren liet maken. In 1748 werd het maakloon van een keurs betaald en in 1751 werd «een homesijne mutse voor Jacoba Lamans» geleverd (5). In datzelfde jaar komt ook de levering voor van «drij paer socken».

Soms kwam de Roomse Armen in het bezit van goederen die door gestorven armlastigen waren nagelaten. Deze werden dan onder andere armen of weeskinderen die bij haar in zorg waren uitgedeeld. In 1721 werd bij de weduwe van André Six, die in de Noordpolder was overleden, aangetroffen : een serge rok, een goed hemd en twee paar kousen. De rest was «ondeugend». Het ene paar kousen ging naar de weesjongen Jacob Slock, het andere paar, het goede hemd en de serge rok naar de weesjongen Cornelis Lodewijk en het overblijvende waardeloze spul naar Jan Gargille.

Wat het schoeisel betreft : gedurende de hele periode treft men de leverantie van schoenen en het lappen of repareren van schoenen aan. Slechts sporadisch worden klompen verstrekt, zoals in 1751. Daartegenover werden aan de weeskinderen meer klompen uitgedeeld. In 1727 en 1765 komt de verstrekking van patijn voor (6).

Bepaalde goederen in natura konden de armen halen bij de winkeliers met een orderbriefje of zoals in de jaren 1763-1764 tegen afgifte van een onderhands schuldbriefje van een der diakens.

Eveneens komt gedurende de gehele periode het verstrekken van brandhout voor, maar toch niet jaarlijks. Er zijn jaren waarin in het geheel

(4) serge = lichte gekeperde wollen stof ;

flemming = flanel, wollen stof voor onderrokken ;

baai = dik en grof wollen weefsel waarvan onderkieren, vrouwenrokken en boerenhemden werden gemaakt.

(5) keurs = onderrok van dik flanel ;

bombazijn = stof voor boerenkleding ; ook sterke voeringstof van linnen met katoenen inslag.

(6) patijn = schoeisel met houten zool.

geen brandhout werd verstrekt en andere jaren waarin er veel werd uitgedeeld. Dit was wellicht afhankelijk van het aantal behoeftigen, maar ook van het feit of er een strenge winter was of niet. In de winter van 1715-1716 bijvoorbeeld werden 50 eenheden «mutsaert en faceel» uitgedeeld evenals in de jaren 1724-1726, doch in de jaren zeventig en tachtig waren het veel grotere aantallen, hetgeen het volgende staatje aangeeft (7).

1775	360 bossen à £ 0.15.0 + 275 bossen à £ 0.18.0 de 100 ;
1774	«ten stokke gekocht» (8) voor £ 2.6.5 + 950 bossen zowel mutsaards als fasselen ;
1775	925 bossen à £ 0.16.8 de 100 ;
1776	200 bossen ;
1777	100 fasselen + 50 mutsaards + 125 bossen ;
1778	150 bossen ;
1779	400 elsen fasselen ;
1784	125 elsen fasselen à £ 0.15.6 de 100 ;
1785	500 fasselen ;
1786	450 fasselen + 50 blokken ;
1787	100 mutsaards + 100 fasselen ;

Het verstrekken van turf hebben we slechts eenmaal aangetroffen en wel in de winter van 1727-1728, toen drie zakken werden aangekocht, evenals het verstrekken van stro waarvan in 1708 50 bossen werden gekocht «voor de arme luijden».

In de jaren 1776-1778 werden smeeholen uitgedeeld, in oktober 1776 één hoed à £ 3.--, in 1777 drie zakken, in oktober 1777 twee hoed en in september 1778 weer één hoed (9). De smeeholen werden per schip aangevoerd. In oktober 1777 gebeurde dit door de beurtschipper op Dordrecht en Rotterdam Cornelis Versluijs. In het haventje van Aardenburg werden ze dan door de stadsarbeiders, die in een arbeidersgilde waren verenigd en het monopolie daartoe hadden, gelost. Dit lossen kostte in oktober 1776 £ 0.2.8. Ook de turf werd per schip aangevoerd en door de stadsarbeiders gelost. Het brandhout kwam hoofdzakelijk uit Oostenrijks Vlaanderen. In de winter van 1775-1776 haalde Abraham van Wuijkhuijse een voer in Middelburg in Vlaanderen.

(7) mutsaard = takkenbos ; fassael = bos met in hoofdzaak gekloofd hout.

(8) ten stokke gekocht = bij publieke verkoop door de stokhouder gekocht.

(9) smeeholen zijn zeer fijne kolen die door de smeden werden gebruikt ;

een hoed = 1 $\frac{3}{4}$ hectoliter.

Niet alleen het brandhout maar ook de andere goederen in natura die door de Roomse Armen van Aardenburg werden uitgedeeld werden nogal eens gekocht bij katholieken in Middelburg in Vlaanderen, met name vanaf de jaren zeventig. Men ging daar toen ter kerke en het was algemeen gebruikelijk dat men daar dan voor of na de mis tevens zijn inkopen deed. Daarnaast kocht de Roomse Armen zijn goederen in natura bij protestantse Aardenburgse winkeliers. Enkele Middelburgse winkeliers die jarenlang aan de Roomse Armen van Aardenburg leverden waren in de jaren veertig de schoenmaker Jan Doubels en François Vercairje die linnen en wollen winkelwaren leverde, in de jaren zestig en zeventig Francies Willems en de meester-schoenmaker en slachter Jacobus Verstraete en in de jaren zeventig de schoenmaker Pieter Vereeke en de schoolmeester Pieter Cabooter, die tevens winkelier was.

Wanneer behoeftigen elders ondergebracht waren werden daar ter plaatse diverse benodigdheden gekocht, zoals bijvoorbeeld in de jaren tachtig wollen en linnen winkelwaren bij Antonius De Muynk in Maldegem en schoenen bij Karel Frans te Eede.

Het betalen van huishuur of kostgeld kwam gedurende de ganse periode regelmatig voor. Wanneer het armen betrof die zichzelf konden behelpen werd alleen maar huishuur of kamerhuur betaald. Daarnaast kregen ze dan meestal ook nog ondersteuning. Soms werden ook reparaties aan woningen betaald, zoals het inzetten van ruiten, doch dit kwam slechts sporadisch voor. Betrof het behoeftigen, dan werden ze uitbesteed of bij iemand ondergebracht, die dan een vergoeding kreeg voor «houdenisse en mondcosten». Zelfs werd in de jaren 1724-1727 een barak gehuurd van de Waalse Armen om armlastigen onderdak te verschaffen. Dit was een van 's lands barakken op het Ruiterskwartier, die tot 1688, toen Aardenburg nog een vestingstadje was, als onderkomen voor de militairen dienden en nu tot huisvesting van de armere bevolking werden gebruikt.

In de jaren 1712-1713 werd zes maanden huishuur betaald voor de weduwe van Carel Antoni en een jaar huur voor de barak bewoond door de weduwe van Denis Verschelde. Merkwaardig is een post in de jaren 1717-1718 over huishuur van de Olieschans. Dit was een vroeger verdedigingswerk ten noorden van Aardenburg gelegen. Wellicht stond hier een huisje of onderkomen dat voor de armen werd gehuurd. In de jaren 1773-1774 werd huispacht betaald voor Jan Filibert.

Wat betreft het onderbrengen van behoeftigen : ook hiervan enkele voorbeelden. Gedurende de periode 1709-1719 werd voor huisvesting en oppas gezorgd voor Nele Somers en in de jaren 1778-1780 werd kostgeld betaald voor de weduwe van Ferdinand Mortier. Behoeftigen werden soms ook in Oostenrijks Vlaanderen uitbesteed.

Een paar voorbeelden hoe men van het betalen van huishuur overging op het betalen van kostgeld mogen hier volgen. Voor de weduwe van Pieter Codeny werd in de jaren 1755-1742 huishuur betaald, daarna in 1745 kamerhuur, doch in 1744 was dat een vergoeding voor «houdenisse en mondcosten» geworden. Voor Jan van Gelder werd van mei 1770 tot november 1772 de huishuur betaald en tevens kreeg hij ondersteuning. Daarna werd hij bij particulieren ondergebracht tot in 1780. Toen ging hij naar zijn zoon Nicolaas van Gelder die in Adegem woonde. Zijn huisraad ging mee en daarvoor moest aan de ontvanger van Strobrugge £ 0.5.8 aan majesteitsrechten worden betaald. Na een jaar bij zijn zoon geweest te zijn, die kostgeld en een vergoeding voor «houdenisse» ontving, kwam hij zes maanden bij Albertus Coppé te Adegem. Deze zorgde in 1782 ook voor oppas tijdens zijn doodziekte en voor zijn begrafenis. De Roomse Armen van Aardenburg droeg al deze kosten.

Een bijzonder geval troffen we aan in 1718. Toen werd tussen de Roomse Armen en de gebroeders Lieven en Gillis de Smidt een overeenkomst gesloten over het onderhoud van hun schoonmoeder Marij Pieters, weduwe van Paulus de Molenaar. Ze zou gaan wonen bij Gillis de Smidt en deze zou voor haar onderhoud zorgen. De Roomse Armen en Lieven de Smidt zouden samen haar mondkosten betalen hetgeen elk op 9 gulden per jaar kwam te staan of in totaal £ 5.- Vlaams. Van hetgeen ze in de zomer zou verdienen zouden haar kleren worden betaald. Bij haar overlijden zou de opbrengst van haar goederen, inclusief haar kleren, onder de drie deelgenoten van de overeenkomst gelijkelijk worden verdeeld. Zolang ze leefde zouden de gebroeders Lieven en Gillis de Smidt geen armenpenningen behoeven te betalen.

Naast de ondersteuning in geld tijdens ziekte die wij reeds aanhaalden zorgde de Roomse Armen van Aardenburg ook voor oppas tijdens ziekte. Het moest wel een ernstige ziekte zijn, dikwijls een ziekte die de dood tot gevolg had. In 1710 betaalde de Roomse Armen voor 12 dagen oppas van de weduwe Tierlaey tijdens haar ziekte, in 1712 kreeg Marij Neerink een vergoeding «over diensten aen vidua Jan Lodewijk in hare siekte gedaen» en in 1766 kreeg Pieter Tisper een vergoeding voor het oppassen van Geerardus Calmkens tijdens diens ziekte. Jacobus den Decker kreeg een vergoeding voor drie maanden kostgeld en oppas van Cornelis Plancqueel die op 8 maart 1766 in Aardenburg, waar hij toen als smidsknecht werkzaam en woonachtig was, zijn been had gebroken en Johannes Charlet uit Middelburg in Vlaanderen ontving in 1782 £ 3.11.4 Vlaams voor kostgeld en voor het oppassen en bewaken van Maria Liaart in haar doodziekte.

Men zou verwachten dat de kosten van doktersbehandeling of wat dat in die tijd mocht zijn, een vaste en behoorlijke post op de rekening zouden vormen. Dit was voor wat de Roomse Armen van Aardenburg betreft slechts over het eerste kwart van de 18de eeuw in beperkte mate het geval. Toen kwamen geregeld betalingen voor en gedurende de jaren 1725-1725 is er, telkens vanaf 1 oktober, zelfs sprake van een overeenkomst met Alexander Bybau «mr. chirurgus», «over cureren van alle de armen voor den tijd van een jaar», voor £ 2.6.0 Vlaams. Nadien verschijnt slechts af en toe een betaling in de boeken en men moet wel aannemen, dat toen alleen in ernstige gevallen een beroep op hem werd gedaan en dat de chirurgijns van de Roomse Armen van Aardenburg niet rijk geworden zijn.

Het is dan ook niet mogelijk, met name vanaf omstreeks 1725, aan de hand van de rekeningen een doorlopende lijst van Aardenburgse chirurgijns op te stellen, te meer daar de hulpbehoevenden en weeskinderen die in andere plaatsen waren uitbesteed, door de chirurgijns aldaar werden geholpen en dus een deel van de chirurgijns die in de rekeningen voorkomen van elders waren.

Als plaatselijke chirurgijns kwamen voor :

Esteine Toulon	1708
Alexander Bybau	1710, 1712, 1720, 1725-1725
Alexander de Vreese	1711-1719
Simon Davids	1720, 1725
Jan van Ackeren	1721-1724
Jan de Vreese	1729-1732, 1738
Isack de Vos	1737
Arnoldus Arens	1757
Petrus Ganzel	1758

Chirurgijns van elders die diensten verleenden voor de Roomse Armen van Aardenburg waren :

Jacob Veldeken (op Sint-Jan ?)	1715
Jan van Batenburgh te Maldegem	1708, 1726
Jacobus Ignatius Beghijn te Middelburg	1709, 1717-1718, 1721
Izaak Duck	1725
Jacob Verbrugge te Middelburg	1746
Pieter Provost te Middelburg	1757

Albertus Godefroij	
te Middelburg	1782, 1785
Gerardus Pot te Adegem	1782
Jan van Vaernewijck	
te Maldegem	1786

De betalingen aan de chirurgijns omvatten zowel het «cureren» als het leveren van medikamenten. Eerstgenoemde vergoeding werd meesterloon genoemd. Vanaf het midden der 18de eeuw spreekt men van gedane visiten en geleverde medicijnen. Een paar maal worden hun werkzaamheden nader omschreven, zoals in 1712 «het cureren van een ulceratie aen het been van Nele Somers» en in 1722 «over gedane cure van een ulceratie aan het been van de knegt van Anthonij de Hondt en Pieter Boutink in den Noortpolder» (10).

Opname in een hospitaal gebeurde zelden en dan slechts in hoogst ernstige gevallen. Dit blijkt niet alleen uit de weinige gevallen die in de rekeningen voorkomen maar ook uit een passage in een overeenkomst tot uitbesteding van een arm weeskind, Marij de Zomer, in 1729. «Ingeval deselve wierde besogt met een sware sieckte of quellinge» zouden de armeesters en Pieter de Rijcke te Maldegem, bij wie ze uitbested was, verplicht zijn «deselve ten gemeenen laste te besorgen in het hospitaal tot Brugge», dus alleen bij zware ziekte.

In Aardenburg zelf was er in die tijd geen hospitaal. De opname moest dus geschieden in het Sint-Janshospitaal te Brugge ofwel in het hospitaal te Gent, de dichtbijzijnde ziekenhuizen. Het vervoer geschiedde met paard en wagen over ongeplaveide hobbelige wegen en was voor de zwaar zieken een kwelling. In de regel kwamen ze dan ook niet levend terug.

In de periode 1707-1794 zijn slechts drie gevallen bekend van zieken die werden opgenomen in het hospitaal van Brugge en een in het hospitaal van Gent. Het laatste betrof Jan Filibert, waarvan vermeld staat dat hij in 1775 in het hospitaal van Gent overleed. Slechts een van de vier, het weeskind Veronica Sinnesael, bracht het er in 1746 levend af.

Op 10 augustus 1752 werd Michiel Droaert, die heel ziekelijk was, met de wagen van I. Smallegange naar Brugge gebracht, nadat daarvan tevoren aan burgemeester Bybau kennis was gegeven. De Roomse Armen van Aardenburg had hem «op ordre van dheer burgemeester Johannes Bijbau ... moeten aenvaerden» en hij was «op kosten van den armen gesonden naer Brugge int hospitaal St. Jans om gecureert te worden». Hij

(10) cureren = genezen, beter maken ; ulceratie = verzwering, ettering.

werd er 161 dagen verpleegd en stierf op 17 januari 1753. Zuster Marij Josepha Potvliet, de overste, diende een rekening in voor «houdenisse» van tien stuivers per dag, in totaal £ 13.8.4 Vlaams. In 1766 was de prijs al gestegen tot 14 stuivers per dag voor «kostgeld, oppassen, cureren en alimentatie». Toen werd Geerardus Calmkens er 44 dagen verpleegd. Het Sint-Janshospitaal zorgde ook voor zijn doodkist en het ter aarde bestellen. Een en ander kwam de Roomse Armen op £ 15.19.10 Vlaams te staan.

b. De verzorging van weeskinderen.

Gedurende bepaalde perioden vormde de verzorging van de weeskinderen der armen een belangrijk onderdeel van de totale hulpverlening. Ofschoon er in Aardenburg van 1712-1741 een weeshuis was werden er toch geen katholieke kinderen in opgenomen. Het weeshuis had alleen een overeenkomst aangaande de wezenverpleging met de Nederlandse hervormde diakonie. Vóór 1712 en na 1741 werden ook de hervormde kinderen uitbesteed.

De Roomse Armen van Aardenburg bracht haar weeskinderen liever onder bij katholieken. Dit was ter plaatse niet gemakkelijk, omdat er slechts enkele gezinnen waren die eventueel kinderen zouden kunnen opnemen. De meeste katholieken in Aardenburg waren in de 18de eeuw niet bemiddeld. Onder hen waren veel arbeiders, knechten en meiden die dikwijls niet lang ter plaatse bleven wonen. Men moest de weeskinderen dus elders zien onder te brengen. Naast Eede en Heille op Staats gebied probeerde men het dan in de omliggende plaatsen in Oostenrijks Vlaanderen.

In 1709 werd het uitbesteden van weeskinderen door de plaatselijke omroeper bekend gemaakt. Niet duidelijk is of dit in Aardenburg plaatsvond, ofwel in Middelburg in Vlaanderen waar de katholieken ter kerke gingen of zelfs in de omliggende plaatsen van Oostenrijks Vlaanderen. Er komt alleen een post voor «over klijken int besteeden van de kinderen». In latere jaren komt een dergelijke post niet meer voor.

Weeskinderen kwamen er in die tijd vrij veel voor, omdat de meeste mensen niet oud werden. Vooral onder de minderbedeelden kwamen door ziekte en gebrek veel vroege sterfgevallen voor. De gemiddelde leeftijd van de 87 Aardenburgse katholieken die in de periode 1720-1798 in Middelburg begraven werden was 30 jaar. Tellen we de 27 kinderen beneden de

5 jaar niet mee, dan was de gemiddelde leeftijd van de 60 overigen 42 jaar ⁽¹¹⁾.

De arme weeskinderen die aan de zorg van de Roomse Armen waren toevertrouwd kon men in twee groepen verdelen :

1. zij die te jong waren om enige arbeid te verrichten ; deze kwamen geheel ten laste van de instelling en werden uitbesteed voor «houde-nisse en montkosten» ; daarnaast kregen zij ofwel van de instelling kleding, schoeisel en verdere benodigdheden ofwel werd in het contract opgenomen, dat de pleegouders daarvoor zouden zorgen.
2. zij die arbeid konden verrichten ; deze werden uitbesteed aan de hoogstbiedende en de instelling ontving dan een vergoeding ; wanneer het een jongen betrof moest de pleegvader in plaats van een vergoeding te betalen hem soms een ambacht leren.

In de uitbestedingscontracten zat nogal wat variatie afhankelijk van de leeftijd van het kind en of het iets kon presteren of niet. De uitbe-steding vond in de regel plaats per 1 mei voor de tijd van één jaar, in enkele gevallen voor een half jaar tot 1 november.

Ingaande 1 mei 1732 werd Pieter de Zomer besteed bij Lieven den Briel voor de tijd van zes jaar «voor kost en kleren mits dese diaconie te prima mej 1732 voor denselven moet doen bekostigen en maken twee hemden, een lijne rock met pijé gevoert, een paar cousen en schoenen en tegen de winter van dit selve jaer nog een rock met pijé en een karsaeijen emtrock en dito brouck, soo dat gemelde Lieven den Briel de diaconie voorts moet bevrijden van alle lasten en kosten die het voornoemde kint souden kunnen overkomen bedagt en onbedagt» ⁽¹²⁾.

Adriana Wernier werd op 27 april 1722 besteed bij Jan Landuyt «voor twee hemden en de somme van £ 4.- Vlaems waar voor hij haar moet onderhouden van alles tot zij bequaam is het zij gesont of siek». De totaalsom van £ 4.- moest in twee keer betaald worden en wel op 27 april 1723 en op 27 april 1724.

Pieter du Trou werd met ingang van 1 mei 1765 besteed bij Marcus Leducq te Maldegem voor drie achtereenvolgende jaren om een ambacht te leren, waarbij Leducq aan de volgende voorwaarden moest voldoen :

1. hij moest aan de Roomse Armen van Aardenburg £ 12.- Vlaems betalen en twee zakken tarwe leveren ;

(11) zie : G. A. C. VAN VOOREN, *De katholieke bevolking van Aardenburg in de 18de eeuw*, in : Appeltjes van het Meeltesland XXI - 1970, blz. 191.

(12) pijs = saai = licht gekeperde wollen stof ; karsaai = grove gekeperde wollen stof.

2. de jongen moest twee maanden per jaar schoolgaan en zijn kleren moesten gratis gemaakt worden ;
3. wanneer de jongen veertien dagen in een jaar of minder ziek was, mocht daarvoor niets in rekening worden gebracht ;
4. het eerste jaar moest de jongen wekelijks een stuiver drinkgeld krijgen, de twee volgende jaren twee stuivers per week.

Het betrof hier dus meerjarige contracten.

Wanneer wij de uitbesteding bekijken per 1 mei 1716, dan zien we dat de zeven arme weeskinderen die er toen waren, op één uitzondering na allemaal voor een jaar werden uitbested, in dit geval van 1 mei 1716 tot 1 mei 1717 en voor het grootste deel bij mensen woonachtig in Oostenrijks Vlaanderen. Aangezien het allemaal wat oudere kinderen waren, brachten ze geld binnen. Hier volgt de besteding.

«Jan Douw is besteet bij Sieur Cornelis Dijserink de jonge (te Aardenburg) en wind voor huere £ 4.10.- Vlaems ;
 Jan Lodewijk is besteet bij Pieter Verdik op den Oudeman en wind tot huere £ 1.6.8 hooggelt en twee hemden ;
 Constance Dondiejne is besteet bij Jan Codenij op St. Jan winnende tot huere £ 1.10.- Vlaems en twee hemden in 't jaar ;
 Cecilia Tierlaj bij Pieter Slock inden Oosthoek, wind twee hemden ;
 Anna Tierlaj besteet bij Jan Calis de jonge te Maldegem voor 2 jaren 't laatste vervallende mei 1718 voor den kost ;
 Cornelis Lodewijk is besteet bij Andries Douwens op Vake tot £ 1.16.8 hooggeld en twee hemden ;
 Jan Dondiejne besteet bij Jan De Keijser op Vake voor £ 0.13.4 Vlaems hooggeld en twee hemden» (13).

In de volgende jaren kwam daarin nogal wat verandering. Jan Lodewijk ging per 1 mei 1717 voor een jaar naar Elisabeth Ligtvoet te Watervliet voor £ 1.13.4 hooggeld en twee hemden. Jan Codenij had op 1 mei 1718 een jaar achterstand en was «onmagtig tot betaeling van de huijre gewonnen bij Constance Dondiejne, alsoo hij selfs vanden armen wert onderhouden», zodat ze moest verhuizen naar Pieter Galle «tot St. Jans» waar ze tot 1 mei 1719 £ 2.- Vlaems voor de Roomse Armen verdiende. Jan Dondiejne verhuisde na een jaar naar Frans van Quekelberge te Sint Laureins en verdiende daar £ 1.- Vlaems en een paar kousen en ging vandaar per 1 mei 1718 voor een jaar naar Jacob Boutens «in den Oosthoek voor den kost». Frans van Quekelberge weigerde bovendien de £ 1.- aan

(13) hooggeld = premie op het verhogen van de inzet.

de Roomse Armen te betalen, omdat hij naar zijn zeggen enige schade geleden had.

Zoals uit deze voorbeelden blijkt gingen de weeskinderen veelal van de een naar de ander en hun leven moet dan ook niet rooskleurig zijn geweest. Vooral van de oudere kinderen waarvoor de pleegouders moesten betalen werd verlangd dat ze al gauw de handen uit de mouwen staken en hun geld opbrachten. Laten wij de lotgevallen van enkelen eens nagaan.

Laurens Sinnesael werd in 1739 uitbesteed bij François Teerlinck te Middelburg in Vlaanderen, een jaar later bij Pieter Moens eveneens in Middelburg waar hij twee jaar bleef. Vandaar vertrok hij per 1 mei 1742 naar Judocus van Kerrebroek. Van 1 mei 1744 tot 1 mei 1745 vinden we hem bij Coben Versluijs in Maldegem en vandaar vertrok hij naar Pieter de Rijcke te Adegem, waar hij bleef tot 1 mei 1747. Toen was hij oud genoeg om zijn eigen weg te gaan en heeft hij «sig geëngageerd in den militairen dienst onder de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden».

Jan Baptiste Sinnesael bleef verscheidene jaren, van 1 juni 1744 tot 1 mei 1749, bij de schoenmaker Jan Doubels in Middelburg, die voor «houdenisse en montkosten» £ 6.- Vlaams per jaar kreeg en ook schoenen mocht leveren en lappen. Daarna ging hij naar Joanne de Keijzer, weduwe van Jacob de Mouw voor een half jaar, gevolgd door een half jaar verblijf, tot 1 mei 1750, bij de weduwe van Joseph van Petegem. Anderhalve maand nadat hij opnieuw was uitbesteed, nu bij Jan Versluijs op Heille, kwam hij daar te overlijden.

Veronica Sinnesael tenslotte kwam op 1 juni 1744 in Middelburg terecht bij Joannes Hollevoet. In november 1744 ging ze al naar Jan de Smet en bleef daar tot 1 mei 1749. Daarna was ze achtereenvolgens bij Francis Bibuijk en Charel de Prince tot 1 mei 1751, dan weer bij Jan de Smet en daarna bij diens weduwe tot 1 november 1752 en van toen af tot 1 mei 1756 bij Pieter Colenbier. Toen was ze in staat om als dienstmeid huur te winnen en werd ze geplaatst bij Cornelis Galle te Moerkerke voor de kost en per 1 mei 1758 bij diens weduwe voor £ 2.- Vlaams. Omdat ze nu geld binnenbracht was de Roomse Armen ook royaal en werd op de Sluise kermis «caleminck» gekocht om daarvan een keurs voor haar te laten maken ⁽¹⁴⁾. Per 1 mei 1759 ging ze voor hetzelfde bedrag over naar Johannes Jacobus Willems te Middelburg en het jaar daarop naar Pieter de Vriend, die haar als tegenprestatie van kleren, linnen en dergelijke moest voorzien. Vanaf 1 mei 1760 was de bemoeienis van de Roomse Armen met haar afgelopen.

(14) kalamink = zwart wollen stof voor bovenkleding.

Pieter de Zomer werd ook buiten Aardenburg besteed. Na eerst, vanaf 1 maart 1732, bij Lieven den Briel en daarna bij Adriaen de Caluwe te zijn geweest kwam hij op 1 mei 1736 voor een jaar bij Karel Tack te Eede, daarna, op 1 mei 1737 voor een jaar bij Pieter Jacobs te Eede en het volgende jaar bij Pieter Vergult eveneens te Eede. Toen hij met ingang van 1 mei 1739 voor een jaar besteed was bij Pieter Verkruisje te Heille voor £ 2.15.9 Vlaams, had hij er na twee maanden genoeg van. Na verdere dienst geweigerd te hebben was hij weggelopen, «sondert sig tot heden toe onder de gehoorsaamheijt en directie van desen diaconien te begeben». De Roomse Armen van Aardenburg liet hem opsporen, doch zonder resultaat.

Ook diens zuster Martine de Zomer ging er tussenuit. Nadat ze van 1 mei 1732 tot 1 mei 1737 was besteed bij Jacobus de Croock te Maldegem voor de kost en twee hemden, moest ze vanaf 1 juli 1737 voor een jaar naar François Teerlinck te Middelburg. Daar bleef ze maar een zeer korte tijd. Nadat ze was weggelopen naar haar zuster Marij de Zomer in Knesselare, is ze daar korte tijd nadien gestorven «en van gemelde suster aldaer be-graven».

Joanna Liaart tenslotte werd vanaf 1 mei 1761 als dienstmeid verhuurd aan Jacobus Johannes Pollet te Aardenburg. Tijdens haar ziekte in 1762 zorgde Jan Pistor voor «oppassen en montkosten». De Roomse Armen zorgde voor wollen winkelwaren, schoenen en zo meer en bedacht haar ook met een paar zilveren gespen van monsieur Bisschop, zilversmid te Brugge ter waarde van £ 0.15.0. Met ingang van 1 januari 1764 kwam ze bij juffrouw Jacoba van Nee, weduwe van Boudewijn Dijserinck, een der weinige vermogende katholieken in Aardenburg, waar ze bleef tot haar overlijden in juli 1766. Ze bleek toen nog in het bezit te zijn van £ 1.17.1 aan spaargeld. Dit kwam ten goede aan de Roomse Armen evenals de opbrengst van haar kleren en lijnwaad, die «met den stokke» werden verkocht en nog £ 0.3.2 Vlaams opbrachten.

Het onderbrengen der weeskinderen moet niet altijd eenvoudig geweest zijn, getuige de vele verschillende plaatsen, in sommige gevallen toch op vrij grote afstand van Aardenburg gelegen, waar ze terecht kwamen. Er werden er al een aantal genoemd zoals Watervliet, Waterland-Oudeman, Sint-Jan-in-Eremo, Maldegem, Adegem, Sint-Laureins, Eede, Middelburg, Heille en Moerkerke. Enkele andere mogen hier niet onvermeld blijven. Zo werd Adriana Wernier van 1 mei 1721 tot 1 mei 1722 ondergebracht bij Gijsbert de Blare te Oedelem, Cornelis Lodewijk voor een jaar, tot 1 mei 1722, bij Jan Dierks te Sint-Margriete, Jacoba de Vogelaere van 1 november 1760 tot 1 mei 1765 bij Philippus Dhaenens te Sijsele en Pieter du Trou bij de kleermaker Pieter Sarlet eveneens te Sijsele.

In sommige gevallen had de Roomse Armen een meevaller en het weeskind mogelijk een beter thuis, zo bijvoorbeeld in het geval van Norbert Hasendonk in 1750 «wonende bij monsieur van Ruffele op Slenge (Sleidinge), die de goetheit heeft gehad om den selven pro deo aen te nemen en te onderhouden» of in het geval van de beide kinderen van Jacoba de Vogelaere, die in 1765 werden aangenomen en gratis gealimenteerd door hun oom Jan de Vogelaere te Heille.

Anderzijds moest men ook te hulp komen bij kinderen die door hun ouders in de steek waren gelaten zoals in 1726 toen van 11-16 februari aan «de Walinne vande Eijlerschans» vijf dagen mondkosten werden vergoed à 7 groten daags voor een kind dat door zijn vader was verlaten.

Zoals reeds vermeld, zorgde de Roomse Armen als de kinderen uitbesteed waren, voor hetgeen ze verder nodig hadden. Wanneer ze elders woonden, hetgeen meestal het geval was, werden de winkelwaren aldaar gekocht. Laten we nu eens nagaan wat ze zo allemaal ontvingen.

Wat de kleding betreft · er werden soms kledingstukken gekocht maar ook kocht men stoffen waaruit men dan kleren liet maken. In 1709 vinden we een hele opsomming van stoffen waaruit kleren werden gemaakt : wit linnen voor het maken van hemden, garen knopen en andere knopen, zwart linnen voor het maken van een rok, grauw linnen, bruine karsaai en saai. Herhaaldelijk, in perioden waarin weeskinderen verzorgd werden nagenoeg jaarlijks kwamen, zoals bijvoorbeeld rond 1717, algemene posten voor als : het kopen en lappen van schoenen, leverantie van winkelwaren tot kleding van arme kinderen, leverantie van wollen en linnen klederen, leverantie van lint, serge, lijnwaad en zo meer.

In andere jaren worden aankopen voor bepaalde weeskinderen geboekt, zoals in 1739 de leverantie van schoenen, klompen en sokken, drie hoeden en het maken van kleren voor Pieter de Zomer, in 1742 het maken van een hemdrok en broek en de levering van een paar klompen en gespen voor Laurens Sinnesael en in 1750 leverantie en het maken van linnen en wollen kleren, het maken van een linnen rok en twee mutsen voor Veronica Sinnesael.

In de loop der jaren troffen we het volgende aan : hemden (1710, 1713, 1716 ; in 1708 liet men er zelfs 12 maken van linnen voor de arme kinderen van een schaper die op de hofstede van Lieven Versprille in de Noordpolder overleden was, in 1709 12 van wit linnen voor Jan Douw en in 1719 10 voor de kinderen van Aernout de Neve), hemdrok (1717, 1740), rok (1709, 1712, 1717), kortrok (1722), linnen rok (1717, 1733, 1739), roklijf (1728), stiklijf (1718, 1721), lijfje (1715), broek (1717, 1722, 1739 en andere jaren), linnen broek (1717, 1733, 1739), schort (1759), manteltje (1718), kamizool (1746), serge mantel (1752),

mouwen (1712, 1716), frisade mouwen (1716), neusdoek (1708), vrieswanten (1720), saaien iint (1709), kousen (1708, 1716, 1721 en andere jaren), sokken (1733, 1738, 1745 en andere jaren), hoed (1709, 1713, 1735 e.a.j.), muts (1708, 1716, 1750 e.a.j.), trekmut (1721), schoenen (1708, 1710, 1712 e.a.j.), patijnen (1720, 1728), klompen (1716, 1722, 1733 e.a.j.), muilen (1767), gesp (1740), haarsnoer (1716), brillen (1716), boeken (1716) en een koffer (1721 ⁽¹⁵⁾).

Wanneer de weeskinderen in Oostenrijks Vlaanderen waren besteed, gebeurde het wel dat de Roomse Armen van Aardenburg er ook voor zorgde dat ze onderwijs genoten. In Aardenburg zelf of in Eede was dat niet het geval, want daar waren geen katholieke onderwijzers. Soms werd het ook in de overeenkomst betreffende de besteding opgenomen. Zo ontving de schoolmeester van Middelburg in Vlaanderen in de jaren 1748-1749 een vergoeding «over het onderwijzen en leeren van J. Baptiste Sinnesael», die toen uitbesteed was bij de schoenmaker Jan Doubels aldaar en in de jaren 1769-1770 kreeg Pieter Cabooter, die toen schoolmeester was in Middelburg een vergoeding voor «instructie en onderwijs» aan Albertus Montens, die toen besteed was bij Jacobus Verstraete, schoenmaker en slachter aldaar. Pieter du Trou die in de jaren 1761-1763 besteed was in Maldegem kreeg daar twee maanden onderwijs per jaar en een boek van de schoolmeester A.I. van der Haege en Catharina Meuleman, die in de jaren 1786-1787 bij Pieter Claeys in Maldegem was besteed, kreeg daar zes maanden onderwijs van Willem Herman.

c. De verzorging van stervenden en hun begrafenis.

De zorg voor de stervenden begon meestal tijdens hun ernstige ziekte of als hun krachten het begaven. Wanneer er geen familieleden waren die voor hen konden zorgen, dan was dit de taak van de Roomse Armen. Er werd iemand gevraagd voor de oppas, er werd gezorgd voor kaarsen of olie voor verlichting, brandhout voor verwarming, voor medikamenten en soms ook voor extra voedsel.

Welke waren nu de kosten bij een sterfgeval die de Roomse Armen voor zijn rekening nam? De rekening van 1727/8 geeft daarvan een representatieve opsomming. Betaald werden de kosten van :

(15) kamizool = een soort van borstrok voor mannen; frisade mouwen = poefmouwen; neusdoek = brede halsdoek, meestal van wol, die om de schouders werd gedragen; vrieswanten = handschoenen voor gebruik bij vriesweer; trekmut = slaapmut voor vrouwen.

het afleggen van het dode lichaam,
het formeren van een notitie der nagelaten goederen,
het lijkbidden,
de dragers,
het doodkleed,
het maken van een doodkist,
het maken van het graf,
leverantie van doodstro,
het halen van «drij doot brieftiens», en
genever en beschuit zowel bij het afleggen als op de begrafenis.

In dit laatste was er soms wel enige variatie. In 1708 wordt gesproken van wittebrood, in 1733 van drank, in 1738 van sterke drank, in 1754 van koekjes en genever en in 1762 van genever en brandewijn. De armen kregen dus een gewone begrafenis zoals de andere mensen, wellicht ietwat aan de sobere kant.

Soms werd er brandewijn en zeep gekocht om de nagelaten goederen schoon te maken en op te poetsen, zodat die er bij de openbare verkoop proper uit zouden zien en er een goede prijs van gemaakt kon worden, zoals in 1719 toen «brandewijn en seepe tot wasschen van den overleden loos de Bel's goederen» werden gekocht.

Het doodstro werd voor tweeërlei doeleinden gebruikt, enerzijds om het gekruist met een steen erop aan de deur van de woning of aan de ingang van het erf te leggen, ten teken dat daar iemand overleden was, «tot het uitleggen van stroo voor de deur van denselven» zoals in 1720 het geval was, anderzijds om het dode lichaam op te leggen, zoals de aankoop in 1726 van «zes bonden stroo, om uijt te leggen, om den man die gestorven is ten huijze van Tanneken van Steenkiste».

Het lijkbidden of «ter begrafenis bidden», zoals er ook wel eens staat, en het grafmaken waren voorbehouden aan de daarvoor aangestelde hervormde lijkbidder en grafdelver van Aardenburg en hiervoor moesten rechten worden betaald, ook al werd de overledene op de katholieke begraafplaats van Middelburg na een kerkdienst aldaar begraven. Hierover was, met name wat Heille betreft, in de periode 1716-1730 nogal wat onenigheid. Toen was Johannes de Smidt ontvanger van de kerkerechten en tevens lijkbidder. In deze laatste functie komt hij in de rekeningen voor van 1710-1730. Na hem kwam Elias Gisquiers tot 1745. Grafmakers waren successievelijk Christiaen Berteloot (1710-1712), Jan de Swarte (1716-1724) en Jacob van Wuijckhuise (1725-1748).

De Roomse Armen van Aardenburg, een instelling met nauwkeurige regels en onder toezicht van de magistraat van Aardenburg moest zich daaraan houden, ook al betekende dit dubbele kosten wanneer er te Mid-

delburg werd begraven. Het ligt dan ook voor de hand dat de katholieken die vanwege de Roomse Armen werden begraven, in de regel in Aardenburg werden begraven en niet in gewijde grond te Middelburg. In de praktijk blijkt dit ook het geval te zijn geweest. Meestal staat in de rekeningen een post opgetekend voor het maken van graven door de Aardenburgse grafdelver zoals in 1712, 1716, 1719, 1728 en andere jaren. Slechts een paar maal worden grafmakersrechten betaald zoals in 1712 en 1731, hetgeen erop zou kunnen wijzen, dat alleen het recht werd betaald doch dat er geen tegenprestatie in de vorm van het maken van een graf tegenover stond, omdat de overledene te Middelburg werd begraven.

Vergelijkt men het aantal overledenen uit Aardenburg dat vanwege de Roomse Armen werd begraven met het totaal aantal katholieke overledenen uit Aardenburg dat in Middelburg werd begraven, dan moeten we ook daaruit de conclusie trekken, dat het vooral de niet armlastige katholieken waren die te Middelburg werden begraven en dat geen of althans zeer weinig katholieken vanwege de Roomse Armen van Aardenburg in Middelburg werden begraven.

periode	aantal personen begraven vanwege de Roomse Armen	totaal aantal katholieken uit Aardenburg begraven te Middelburg	gemiddeld aantal katholieken te Aardenburg per jaar
1710-1719	19	5	161
1720-1729	21	11	95
1730-1739	16	7	79
1740-1749	9	9	108
1750-1759	9	8	104
1760-1769	15	14	96
1770-1779	4	6	78
1780-1789	7	20	69

Opvallend is daartegenover het grote aantal katholieken uit Heille en Eede dat te Middelburg werd begraven. Bij een aantal van hen staat in de katholieke begraafregisters van Middelburg vermeld dat zij vanwege den armen werden begraven door de aanduiding «pauper» of «ex mensa pauperum». Deze aanduiding komt bij de begravenen uit Aardenburg niet voor. Maar Eede en Heille hoorden dan ook tot de heerlijkheid Middelburg.

Daardoor is het ook verklaarbaar dat nagenoeg nergens uit de rekeningen blijkt dat vanwege de Roomse Armen van Aardenburg kosten werden betaald voor het begraven in Middelburg. Alleen in 1708 komen betalingen voor «aenden pastoor enden coster» voor het begraven van een arm kind van de schaper van Hoogerwerfs hofstede in de Noordpolder en in 1782 aan de pastoor van Middelburg voor de begrafenis van Maria Liaart, een vroeger weeskind dat van 1761-1769 bij de Roomse Armen in zorg was geweest. In het eerste geval betrof het een deel van de Noordpolder dat buiten het grondgebied van de stad en het schependom van Aardenburg lag en in het tweede geval een vroeger weeskind dat in Middelburg gestorven was.

Overigens blijkt er toch contact te hebben bestaan tussen de Roomse Armen van Aardenburg en de geestelijkheid van Middelburg, want in 1736 zorgde «den heer Triest pastor op Middelburg in Vlaenderen» ervoor, dat begrafenis-kosten die door de Roomse Armen waren betaald, terugontvangen werden. Een zekere Lenaert Goedsiere uit Brugge was in 1736 in Aardenburg gestorven en door de Roomse Armen aldaar begraven. Onderpastoor Joannes Driest, die in Middelburg van 1735-1737 kennelijk ook als missionaris voor het Staatse gebied werkzaam was, zorgde ervoor «door aenhoudende divoiren bij de vrienden van den overledene tot Brugge» dat deze kosten terugbetaald werden.

Aangezien er in de 18de eeuw nagenoeg geen katholieke ambachtslieden in Aardenburg woonden geschiedde het maken van de doorkisten meestal door protestantse timmerlieden. Achtereenvolgens waren leveranciers : de katholieke Jan Bultink (1708-1712, 1717-1721) en de hervormden Jan de Meij (1716, 1725, 1733-1743), Joos van Kraaijmes (1725, 1730-1733, 1748-1754, 1759-1763) en Petrus de Graaf (1744-1748, 1755-1758, 1764-1766). Daarna was er weer een katholieke, de vroegere knecht van Petrus de Graaf die klaarblijkelijk zelfstandig timmerman geworden was na de dood van zijn vroegere baas, Karel Verstraete (1767-1776) en daarna weer een hervormde : Aart van Namen (1781-1787).

Naast deze algemene kosten die bij een overlijden en begrafenis hoorden had de Roomse Armen in sommige gevallen nog bijzondere kosten te maken. In 1718 waren er uitgaven wegens «een expressen gesonden naar den swager van Jan Orlebeke» en wegens «vijf gelutijen uijtgeleijt over t lijk van Jan Orlebeke».

In bepaalde gevallen, met name wanneer de Roomse Armen belast was met de afwikkeling van het sterfhuis, werden ook de begrafenis-kosten elders betaald. Dit was het geval bij de weduwe van Jan Douw in 1709, voor wie kosten gemaakt waren in Eeklo.

Het kwam ook nogal eens voor dat de Roomse Armen de zorg voor het begraven van vreemdelingen of van mensen die verongelukt waren op zich moest nemen, zoals bijvoorbeeld in 1726 toen de kosten werden betaald «over het halen en afleggen van Frans Romanus verongelukt op de vaart buijten de Waterpoort» en van een doodkist voor een kind dat verdrongen was aan de Elderschans, of in 1751 toen een doodkist en de dragers werden betaald voor de begrafenis van «het dood gevonden lichaam van Nicolaes Zoetaert».

In 1755 was een zeker persoon uit Brugge alhier ziek geworden. De katholieke herbergier Jan de Necker had hem tijdens zijn ziekte verzorgd, doch hij was kort daarop gestorven en in Aardenburg begraven. Alle kosten werden door de Roomse Armen betaald. Eveneens kwamen voor haar rekening de begrafenis van een man die op 9 november 1744 aan de Elderschans was verdrongen en in 1752 het oppassen, afleggen, vuur en licht en het ter aarde bestellen van een zeker manspersoon waarvan de naam onbekend was.

2. Heille.

Zoals bekend viel Heille onder de dis van Middelburg en werd er in de disrekeningen geen splitsing gemaakt tussen uitgaven voor Middelburg en voor Heille.

Wanneer we over de perioden waarover gegevens beschikbaar zijn, voor de dis van Middelburg eenzelfde onderverdeling maken als voor de Roomse Armen van Aardenburg, dan krijgen we het volgende beeld.

in de periode	gemiddeld uitgegeven bedrag per jaar in ponden, schellingen, groten Vlaams				gemiddeld aantal katholieken per jaar (¹⁶)
	totaal	ondersteuning armlastigen	verzorging woeskinderen	verzorging begrafenis	
1734-1735	63.5.7	40.8.11	21.10.8	1. 6.0	850
1742-1743	162.0.1	116.6.11	55. 0.5	10.12.9	800
1762-1764	100.0.3	86.8. 3	12. 6.0	1. 6.0	700
1779-1781	166.3.7	135.5. 2	26.12.0	4. 6.5	850

(16) Het betreft hier een schatting aan de hand van het aantal geboorten van Middelburg en Heille, waarbij een geboortecoefficiënt van 40 ‰. gebruikelijk voor die tijd, werd gehanteerd.

of in percentages uitgedrukt :

1734-1735	100	64	54	2
1742-1745	100	72	22	6
1762-1764	100	87	12	1
1779-1781	100	81	16	5

Hieruit blijkt dat de kosten van ondersteuning verreweg het grootste bedrag van de hulpverlening vormden al moet daarbij het voorbehoud worden gemaakt, dat het hier slechts momentopnamen betreft. Er kunnen dus perioden geweest zijn tijdens welke de dis van Middelburg de zorg had over meerdere weeskinderen, zodat een overzicht over de ganse 18de eeuw, dat evenwel vanwege het ontbreken der bronnen niet gegeven kan worden, mogelijk een ander beeld te zien zou geven.

Wel kon worden vastgesteld, dat de dis van Middelburg hoofdzakelijk ondersteuning in natura verstreekte en dat verstrekking in geld slechts sporadisch voorkwam, zoals bijvoorbeeld bij langdurige ziekte of tijdens perioden van ziekte. Betaling van huishuur komt vooral voor in de rekening 1779-1781. Het volgende staatje, dat een verdeling geeft van het totaal der kosten van ondersteuning van armlastigen, toont dit duidelijk aan.

	1734-1735 (2 jaar)	1742-1745 (2 jaar)	1762-1764 (3 jaar)	1779-1781 (3 jaar)
in natura	£ 45. 7. 4	197.10. 6	201. 6.1	269. 5.5
in geld	£ 5.17. 8	11. 3. 4	14. 5.4	43. 5.9
chirurgijns	£ 17.14. 2	20.10. 0	35. 0.0	41. 0.0
vroedvrouw	£ ---	---	6. 0.0	6. 0.0
huishuur	£ 2. 6. 8	3.10. 0	2.13.4	46. 4.4
hospitaal	£ 11.12. 0	---	---	---
totaal	£ 80.17.10	252.13.10	259. 4.9	405.15.6

Bij de verstrekkingen in natura komen twee vaste posten voor namelijk tarwe- of roggemeel en brandhout, waarvoor de volgende bedragen werden betaald :

	1734-1735 (2 jaar)	1742-1743 (2 jaar)	1762-1764 (3 jaar)	1779-1781 (3 jaar)
tarwe- en roggemeel	£ 9. 2.7	30.8.0	51. 1.10	85.2.7
brandhout	£ 4.15.0	40.5.5	18.10. 0	51.9.5

Voor de levering van het tarwe- en roggemeel zorgde de mulder Jan van Ackere en in de jaren tachtig Bernaert de Vos.

In de laatste decennia van de 18de eeuw had de dis gezorgd voor eigen houtaanplant, zodat brandhout uit eigen houtbezit kon worden verstrekt. Er was in de rekening over de jaren 1779-1781 zelfs een behoorlijke inkomstpost wegens verkoop van hout. De kosten die in die jaren moesten worden gemaakt waren alleen die van het kappen en maken van takkebossen, de snoei van de bomen, welk snoeihout ook als brandhout werd gebruikt en het vervoer van hout met paard en wagen. Soms werden bij openbare verkoop door de stokhouder nog enkele kopen hout aangekocht.

De andere dingen die in natura werden verstrekt waren nagenoeg dezelfde als die welke door de Roomse Armen van Aardenburg werden verstrekt. Merkwaardig is echter een uitgave in de rekening van 1742-1743 van £ 5.1.0 voor het naaien van 136 hemden.

Vaste posten waren ook die van de chirurgijns, aanvankelijk in de vorm van een vergoeding voor het «cureren» en voor medicijnen, zoals Jacobus Beghijn, N. Sabbe en Jacob Verbrugge die in de jaren dertig nog ontvingen, later omgezet in een vaste jaarlijkse vergoeding. In de jaren veertig toen Henricus d'Haemers en Jacob Verbrugge chirurgijn waren bedroeg deze £ 8.- Vlaams per jaar, in de jaren zestig toen Pieter Provost en Francies Heijman chirurgijn waren £ 10.- Vlaams per jaar, evenals in de jaren tachtig toen Albertus Godefroj chirurgijn was.

Daarnaast werd in Middelburg ook een vergoeding uitgekeerd van £ 2.- Vlaams per jaar aan de vroedvrouw voor diensten ten behoeve van arme disgenoten. In de jaren zestig, waarin deze vergoeding voor het eerst voorkomt, was Christophora de Man en in de jaren tachtig Marie de Caluwe vroedvrouw. We treffen dit alleen aan in Middelburg, en niet bij de katholieke armeninstellingen die op Staats gebied tot stand gekomen waren. De dis van Middelburg viel onder de reglementen van zijne keizerlijke majesteit, die de in katholieke geest beëdigde vroedvrouw kenden. Door de bijzondere omstandigheid dat Middelburg en Heille één kerkelijke parochie waren, strekten haar werkzaamheden zich ook op Heille, dus op Staats gebied uit.

Ook vanuit Middelburg of Heille werden zieke disgenoten ter verpleging naar het hospitaal in Brugge gezonden, zoals blijkt uit de rekening 1734-1735, waar betaald wordt voor 136 dagen onderhoud en voor het «cureren» van Jacoba Verhuijst.

Eveneens zorgde de dis van Middelburg voor de uitbesteding, het voorzien in de noodzakelijke behoeften in natura en het onderwijs der weeskinderen. Of publieke uitbesteding regel was kon niet worden uitgemaakt. Slechts eenmaal wordt daarvan gewag gemaakt en wel in 1780, toen het kind Jan Holleviers voor een jaar werd «aengenomen bij publique bestedinge». In de jaren veertig had Antonius du Monceau op zich genomen twee weeskinderen «volcommentlick te leeren het ambacht van schoenmaken» en in de jaren tachtig kreeg Jacobus Goutsmit, schoolmeester te Middelburg, een vaste vergoeding van £ 5.- Vlaams per jaar voor «het leeren lesen ende schrijven van de arme dischgenoten».

De dis van Middelburg was ook de enige die een vergoeding betaalde voor kerkelijke diensten bij overlijden, ook voor overledenen van het op Staats gebied gelegen Heille. In al de rekeningen die overgebleven zijn komen dergelijke betalingen voor : in de rekening 1734-1735 aan «heer ende meester» Joannes Maeyens, in die van 1742-1743 en 1762-1764 aan pastoor Cornelis Massot en in de rekening van 1779-1781 aan pastoor Michael Ghesquiere. De diensten voor de katholieken van Staats gebied werden verricht door de missionaris die daarvoor was aangesteld. In 1781 was dit kanunnik Albertus van Baren, die in dat jaar een vergoeding kreeg van £ 0.10.0 voor het begraven van een arme disgenoot uit Heille.

De katholieke armeninstellingen van Staats gebied, met uitzondering van de Roomse Armen van Eede die onder toezicht stond van burgemeester en schepenen van Middelburg, mochten hiervoor kennelijk geen geld beschikbaar stellen, want in geen enkele van hun rekeningen komt een betaling voor dat doel voor.

3. Eede.

We beschikken slechts over rekeningen van de Roomse Armen van Eede vanaf 1 december 1776, zodat we alleen over het laatste deel der 18de eeuw een beeld kunnen schetsen. Ook hier kunnen we een onderverdeling maken zoals bij de Roomse Armen van Aardenburg en de dis van Middelburg.

in de periode	gemiddeld uitgegeven bedrag per jaar in ponden, schellingen, groten Vlaams				gemiddeld aantal katholieken per jaar (²⁰)
	totaal	ondersteuning armlastigen	verzorging weeskinderen	verzorging begrafenis	
1777-1785 (¹⁷)	£ 40.14. 1	30.7.1	7. 2. 5	5.4.7	550
1788-1789 (¹⁸)	£ 25.19. 2	14.9.8	11. 9. 6	---	575
1792-1793 (¹⁹)	£ 37. 6.10	30.7.4	6.12.10	0.6.8	625

of in percentages uitgedrukt :

1777-1785	100	75	17	8
1788-1789	100	56	44	-
1792-1793	100	81	18	1

Was bij de Roomse Armen van Aardenburg verstrekking in natura zowel als verstrekking in geld in zwang en werd bij de dis van Middelburg hoofdzakelijk in natura verstrekt, bij de Roomse Armen van Eede gaf men in de regel uitkeringen in geld. Het volgende staatje geeft daarvan een beeld.

	1777-1785 (9 jaar)	1788-1789 (bijna 2 jaar)	1792-1793 (2 jaar)	totaal
in geld	£ 184. 7. 8	14.16. 2	36.11.2	235.15.0
in natura	£ 53.13.10	4.10.11	20. 9.7	78.14.4

(17) De rekeningen lopen van 1 december 1776 tot 18 januari 1786. De uitgaven in januari 1786 zijn huiten beschouwing gelaten.

(18) De rekeningen lopen van 13 januari 1788 tot 4 december 1789.

(19) De rekeningen lopen van 2 december 1791 tot 11 december 1793.

(20) Het betreft hier een schatting waarbij de katholieken die tot de Roomse Armen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden onder het Vrije hoorden (het oostelijk deel van Eede) niet zijn meegerekend. Zie voor een schatting van de bevolking van Eede : G. A. C. VAN VOOREN, *Eede van protestant naar katholiek*, in : Appeltjes van het Meetjesland XIX - 1968, blz. 23.

Hierbij dient opgemerkt te worden dat in de zomermaanden geen uitkeringen in geld plaats vonden. Dan werd men geacht op de een of andere wijze zelf zijn kost te kunnen verdienen. De verstrekkingen in natura bestonden te Eede hoofdzakelijk uit brandhout.

De vormen van hulpverlening zoals die al ter sprake kwamen bij de Roomse Armen van Aardenburg en de dis van Middelburg verschilden niet van die van de Roomse Armen van Eede. Alleen kwamen te Eede enkele merkwaardige verstrekkingen voor die er bij de andere niet waren. Zo werden eind januari 1784 wijn, suiker en eieren verstrekt aan de zieke Guilliame Bart. Eveneens in 1784 werden voor de armen twee zakken aardappelen aangekocht en werd 24 roeden aardappelland gepacht. Een andere merkwaardige verstrekking was die aan Francies Henderijckx, iemand die geregeld een geldelijke ondersteuning kreeg. In 1788 werd aan hem drie steen vlas geleverd. Hij moest beloven daarvan voor de Roomse Armen garen te spinnen. Men zou dit kunnen zien als een vorm van werkverschaffing (21).

De betalingen aan de chirurgijns vormden evenals te Middelburg een vaste post op de rekeningen. Te Eede zelf was er geen chirurgijn gevestigd maar waren zowel die van Maldegem als van Middelburg werkzaam en zij bezochten ook de patiënten thuis. Van 1777-1782 waren het «de mesters en doctor» van Maldegem. Verder komen voor :

Albertus Godefroj	
te Middelburg	1782, 1788-1793
Joannes Daldol	1785-1784
Carel Pots	1785-1786
Jan van Vaernewijck	
te Maldegem	1784-1786
Pieter Bernard Huughe M.L.	
te Middelburg	1791-1793
Servatius Pots	1791-1792

Op 7 februari 1783 werd aan een armlastige £ 0.10.0 betaald «tot vtransporteren sijne huisvrouw naer het hospitaal tot Brugge». Ook vanwege de Roomse Armen van Eede gebeurde dit dus.

De verstrekkingen in natura aan de weeskinderen waren nagenoeg dezelfde als bij de Roomse Armen van Aardenburg en de dis van Middelburg. In de periode 1782-1792 waren de volgende weeskinderen bij de Roomse Armen van Eede in zorg : twee kinderen van Schijvijncck waarvan

(21) een steen (vlas) = een zeker gewicht, oorspronkelijk met een steen van een bepaald gewicht afgewogen : in dit geval het gewicht van 3 kilo.

één genaamd Henricus, Martha, Regina en Jacoba Fielbert, Jacob Bart en Jan de Craene.

Martha Fielbert kreeg, blijkbaar wegens goed gedrag, in 1784 een «ijzerken met zilver koppen» maar voor Jacoba Fielbert moest in 1785 «den officier» worden ingeschakeld om haar «weder in haeren dienst te brengen».

Kennelijk werden arme weeskinderen van Eede ook te Maldegem uitbesteed want ook voor de «Roomsche diskinderen» van Eede leverde Antonius De Muynck uit Maldegem evenals voor die van de Roomse Armen van Aardenburg de nodige winkelwaren.

De overledenen wier begrafenis door de Roomse Armen van Eede werd bekostigd werden zowel op het niet-katholieke kerkhof van Eede als op de katholieke begraafplaats van Middelburg begraven. Dit blijkt onder meer uit een post in de rekening 1776-1782 «over doodt regten tot deede en tot Middelburg in Vlaenderen» en uit andere aantekeningen in de rekeningen alsmede uit de vermeldingen in de begraafregisters van Eede. Uit deze laatste blijkt evenwel dat veel meer armen begraven werden te Eede dan te Middelburg. Slechts tweemaal komt een post van begrafenissen te Middelburg voor, namelijk in 1785 toen aan de ontvanger van de rechten, Servaas Tak te Eede, «doodtrechten van het brengen van Staeten bodem van het dood lichaam van Jan Hoogerman» werden betaald en in 1790 toen kanunnik P.C.J. Vermeulen, missionaris voor Staats gebied, een nota indiende voor het begraven van Pieter Hoste, Franciscus Hoste en Lieven de Riddere.

Voor degenen die in Middelburg werden begraven waren de kosten ook hoger. Naast het begraafrecht dat te Eede moest worden betaald, moest voor de drie genoemde personen die in 1790 werden begraven, aan de missionaris worden betaald : voor de koster £ 0.7.0, voor de grafmaker £ 0.5.8 en voor het lezen van een mis £ 0.2.4, in totaal £ 0.15.0 Vlaams (22).

Anders dan in Aardenburg waren er te Eede weinig andere kosten dan die van doodkist en begrafenisrecht. Dit kan wel een gevolg zijn van het vrij groot aantal vreemdelingen of mensen die er maar korte tijd woonden die er vanwege de Roomse Armen van Eede werden begraven.

Een aantal voorbeelden moge hier volgen.

«16 sept. 1769 Maria Fasijn huijsvrouw van Jacob Piek, hier dood gevonden, begraven van den roomsen arme hier op 't kerkhof (een vreemde vrou die doodgevonden is).

(22) Rijksarchief te Gent, Kerkarchief generaliteitslanden nr. 7, losse nota van 24 juli 1790.

14 dec. 1770 Gabriel een arm kind op de Parochie van Onsevrourwe-
besuijde verdrongen en hier van den romsen arme begraven.

1 juli 1771 Een vreemde man overleden die zijn brood gink bedelen en
van den roomse arme hier begraven.

25 juli 1771 Elie Wasset huisvrouw een vreemdelink hier van den
roomsen arme hier begrave.

24 feb. 1772 Een vreemde vrouw die hier in een schuur is gestorven en
van den Roomschen arme is hier op 't kerk hof begraven.

15 april 1772 Een arm kind in een schuur gestorven van den roomsen
arme hier op 't kerkhof begrave.

18 dec. 1775 Een arm man die zijn brood gink vrage hier van den Room-
schen arme begraven en de naam onbekend.

10 nov. 1794 Pieter Magre jongman ten vrije een vreemdeling van den
Rooms en arme hier begraven».

En dit is niet de hele litanie, het is slechts een greep eruit, doch welk
een ellende schuilt hier achter! Het was de grafdelver van Eede, op het
laatst der 18de eeuw bij gebrek aan hervormden een katholiek, die hier-
mee het meest werd geconfronteerd. Bij het zien van al die ellende vond
hij troost in zijn geloof en sloot zijn laatste begraafregister op 30 juli 1796
af met de woorden «Naar lijden Rooms verblijden».

Volgens deze begraafregisters werden te Eede de volgende aantallen
personen vanwege de Roomse Armen begraven.

1760-1769	7
1770-1779	11
1780-1789	10
1790-1795	4

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de kosten van begraven van
vreemdelingen waarvan niet bekend was of ze katholiek waren, niet door
de Roomse Armen werden betaald, zoals uit de volgende voorbeelden
blijkt.

«25 juny 1759 Een arme man op het kerkhof begraven die zijn broot gink
bedelen en is daar gestorven.

4 september 1759 Lieven Uijsbaart, een vreemdeling.

21 jan. 1761 Een vreemt vrouperzoon haar naam onbekent bij den hoof-
man Eekhoud gestorven.

26 september 1779 Philippus Scheijtecatte nagelaten een vrou sonder
kinderen, ten graafschepe, zijnde een vreemdeling.

10 februari 1780 Pieter Piepers, een vreemdeling, verdrongen gevonden
ten vrije.

27 maart 1782 Michiel een vreemdeling overleden ten graafschepe.
12 nov. 1795 Jan van de Kastele jongman geboortig van Gent parochie van Ste. Baef, een arm persoon alleen voor put gelt begraven.
12 november 1795 Een arm kind hier begraven alleen voor 't grafgelt».

Deze kosten kwamen ten laste van de hervormde diakonie. Betrof het een vreemde arbeider, dan moesten de begrafeniskosten worden betaald door degene bij wie hij werkte zoals bijvoorbeeld :

«2 mej 1786 Een vreemd persoon hier overleden, de naam onbekent, betaalt door Rijkborst in den Biesen.

23 sept. 1794 Francis Joseph Dalle, een vreemdeling, hier overleden ten graafschepe voor rek. van Pieter Rombout te bet».

Van de Roomse Armen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden onder het Vrije, het oostelijk deel van Eede, is geen rekening bewaard gebleven.

4. *Bewestereedepolder benoorden Sint Pietersdijk, Izabellapolder en Sint Kruis.*

Van ieder van deze drie gebieden is slechts één rekening of financieel overzicht bewaard gebleven : van de Bewestereedepolder een rekening over de periode 1 maart 1785 tot 24 januari 1786, van de Izabellapolder een financieel overzicht over de jaren 1708-1713 en van Sint Kruis een rekening over de periode 27 maart 1790 tot 8 mei 1792.

De hulpverlening in de Bewestereedepolder benoorden Sint Pietersdijk, zoals deze in de jaren 1783-1785 tot uitdrukking komt, had hetzelfde patroon als in de andere gebieden. Er werd ondersteuning verleend in natura maar vooral in geld. De leveranciers van de goederen in natura woonden meestal in Middelburg in Vlaanderen, zoals de schoenmaker Cornelis de Groote, de kleermaker Jacobus Mets, Antonius du Monceau die lijnwaad leverde en Johannes Charlet die voor de arme weeskinderen leveranties deed en arbeidsloon declareerde.

De uitkeringen in geld geschiedden slechts aan drie armlastigen namelijk aan de weduwe Claeys, Joseph Becue en Pieter Teerlinck. Zij vormden het naar verhouding hoge bedrag van £ 26.12.1 in twee jaar tijds.

Opmerkelijk hoog was ook de post voor chirurgijns. In de Bewestereedepolder waren er niet minder dan vier werkzaam. Het lijkt erop dat ieder daar zijn eigen chirurgijn had. Pieter Teerlinck had Johannes Quirinus Janssen uit Aardenburg, bij de weduwe Claeys kwam Alexander Bybau uit Sluis, want zij was in die jaren in Sluis ondergebracht, Gerardus Pot, chirurgijn te Adegem, bezocht Joseph Becue «ende siene huisvrouw» en tenslotte was er nog de Middelburgse chirurgijn Albertus Godefroy.

In ernstige gevallen werden zieken naar het Sint-Janshospitaal te Brugge gebracht, waar toen abdis Marie Snijers de leiding had.

Ook hulpverlening tijdens ziekte kwam voor zoals in de zomer van 1784 bij Joseph Becue toen gezorgd werd voor «een daguer vrouwe in zijn sieckte».

De hulpverlening in de jaren 1783-1785 kan hier als volgt worden onderscheiden :

ondersteuning in geld	£ 26.12. 1
ondersteuning in natura	£ 2.12. 9
huishuur	£ 4. 0.10
chirurgijns	£ 12. 1.10
Sint-Janshospitaal	£ 5.10.11
onderhoud weeskinderen	£ 1.16. 8
diversen	£ 3. 4. 0
Totaal	£ 55.19. 1

Nemen wij in aanmerking dat de uitgaven in de rekening eerst in juni 1783 aanvangen en eindigen in april 1785, dan kunnen we gevoeglijk aannemen dat de rekening een periode van twee jaar omvat, zodat we de uitgaven voor hulpverlening kunnen stellen op £ 26.19.7 Vlaams per jaar.

Van de Izabellapolder, ook wel de Noordpolder genoemd, is slechts een financieel overzicht bewaard gebleven over de periode 1708-1713. Toen hoorde deze polder nog onder de Roomse Armen van Aardenburg en had dus nog geen zelfstandige armeninstelling. Uit dit overzicht blijkt echter duidelijk dat sterfgevallen waarbij minderjarige kinderen achterbleven incidenteel tot een zware belasting konden leiden voor de kleine groep van enkele tientallen katholieken in de polder. Van 1708-1713 waren er de volgende uitgaven.

- 1708 Voor mondkosten en kleren voor twee kinderen van de overleden schaper Claerhout en het oppassen van de weduwe van Jan Tierlaey tijdens haar ziekte samen £ 7.17.9.
- 1709 Voor het oppassen tijdens haar ziekte en de begrafenis van de weduwe van Jan Tierlaey en voor mondkosten en kleren voor de nagelaten vier kinderen waarvan het oudste ongeveer acht jaar was, samen £ 25.6.5.
- 1710 Voor kleren en mondkosten van de kinderen van de weduwe van Jan Tierlaey, het begraven van Carel Antoni en het «cureren» van een kind van de weduwe van Carel Antoni, samen £ 17.13.4.
- 1711 Voor mondkosten en kleren van de kinderen van de weduwe van Jan Tierlaey tot eind september 1712, voor huishuur en onderhoud

is dienende voor Notificatie

en

Memorie

Prima, et totalis, Summa van Lichtgaas deser Notie, inge-
draagt erer en Zettig Ponden, drie Schellingen, en acht Grooten. 1770.
Des Gd. 3. 8.

De totalis Ontruang hier voore. Solis 3 recto

bet. 556. 9. 1/2

Dit novo notieans scheidt licht
dat is in de volge. de Notie niet
in Lichtgaas gebracht, den heer
groot.

Intimen het allezi des
land van den Vrijen. 17. 17. 17. 17.
in klaren van den 17. 17. 17. 17.

Des veroverend, slijkt, meer te zijn uijtgepopen, dan ontvange,
het gec. den Pandant van daten Notie, te goede komt te. Somma 1770.
Des Gd. 12. 6 1/2.

D. Sappius

Aldus dese Notie inge hoord, geëxamineerd, opgenomen, en
gesloten, onder alle behoortijke protestatten, als naar stijle, ten dage,
maande, en jere, als in het hoof is gemeld, en tot informatie geteltan

ge Maçon D. Sappius

H. B. G. van Dordrecht. J. vander Betke

V. De Jonge, W. Ermerind.

Ant. Van Deurpe,

Laatste bladzijde van de rekening van de Roomse Armen van Sint Kruis van 1790-1792.
Nadat deze was nagezien en akkoord bevonden werd ze door de burgemeester en alle
schepenen van het Vrije van Sluis ondertekend.

van de weduwe van Carel Antoni en voor het doen begraven van een knecht die gestorven was op de hofstede in gebruik bij Pieter Verburgh, samen £ 19.4.8.

1712 Voor onderhoud van de weduwe van Carel Antoni van 1 december 1712 tot en met februari 1713 en voor het begraven van een van haar kinderen, samen £ 2.3.4.

Over deze periode komt men dan tot een totaal van £ 72.5.6 Vlaams.

Meer dan de helft van de uitgaven voor hulpverlening die door de Roomse Armen van Sint Kruis in de rekening lopend van 27 maart 1790 tot 8 mei 1792 werden gedaan waren voor «houdenisse en mondkosten», en de aankoop van lijnwaad voor Maria de weduwe van Jan de Reek.

Daarnaast was er nog de zorg voor Magdaleentje Claeys, voor wie de huishuur en gedurende vier maanden «houdenisse en mondkosten» en andere noodwendigheden werden betaald en die gedurende 18 dagen oppas kreeg tijdens haar ziekte à 5 stuivers per dag. Ook Jan Coppens werd bijgestaan tijdens zijn ziekte. Er werd bij hem gewaakt en hij kreeg daarbij nog wijn, brandewijn, mostellen en vijgen. Aan diverse personen werden uitkeringen in geld gedaan, maar daarnaast werd ook in natura verstrekt, o.a. hemden, een «saerse», een nieuwe rok en droge bossen brandhout ⁽²³⁾.

In Sint Kruis waren er toentertijd drie chirurgijns werkzaam, A.E. Ghuijs en P. van Cauwenberge, beiden woonachtig in Oostenrijks Vlaanderen en Pierre A. Hochart uit Aardenburg. De aan hen te betalen vergoeding bedroeg ongeveer 1/10de van de totale uitgaven.

In de betreffende periode was er 1 begrafenis vanwege de Roomse Armen, namelijk van Christiaen Goemeijter, voor wie voordien de huishuur werd betaald. Hij werd te Sint Kruis begraven.

De totale directe uitgaven voor hulpverlening over de betreffende periode bedroegen £ 61.12.10 Vlaams, hetgeen neerkomt op ongeveer £ 30.-.- per jaar.

BESLUIT.

In tegenstelling tot de bronnen van inkomsten waarin bij de diverse armeninstellingen in het Middelburgse missiegebied een vrij grote verscheidenheid voorkwam, was de aard van de materiële hulpverlening nagenoeg overal dezelfde, alleen in de vorm kwamen soms nuances voor.

(23) mostellen = soort koek, gebak.
saerse = deken.

Bij alle instellingen vormde ondersteuning van hulpbehoevenden in geld of in natura de hoofdmoot. De Roomse Armen van Eede en die van de Bewestereedepolder waren vooral geporteerd voor de ondersteuning in geld, de dis van Middelburg daarentegen verleende hoofdzakelijk hulp in natura. Deze hulpverlening in natura omvatte in de regel alleen de voornaamste levensbehoeften zoals kleding, schoeisel en brandhout en soms ook graan, meel of brood. Alleen bij ernstige ziekte kreeg de hulpbehoevende lekkernijen zoals bakten, boter, melk, wijn, suiker, eieren, brandewijn, vijgen en mostellen. Eerst in 1784 en dan nog alleen te Eede vinden we de verstrekking van aardappelen en in de jaren 1776-1778 te Aardenburg naast het verstrekken van brandhout ook het verstrekken van smee-kolen.

Naast deze directe hulp droegen de armeninstellingen ook de kosten van huishuur, kamerhuur of kostgeld, van oppas tijdens ziekte en van visiten en medicijnen van de chirurgijns. Alleen in zeer ernstige gevallen werd een zieke naar het hospitaal in Brugge gebracht, waarvan hij in de regel niet terugkeerde.

Naast de ondersteuning kwam als tweede in belangrijkheid de zorg voor arme weeskinderen. De uitgaven hiervoor waren sterk afhankelijk van het aantal weeskinderen dat in zorg was. In bepaalde jaren waren er geen, in andere vrij veel, zodat het totaal der uitgaven hierdoor sterk beïnvloed werd.

Deze weeskinderen werden uitbesteed en de instellingen zorgden voor kleding en schoeisel. Omdat het aantal katholieken dat in staat was om weeskinderen op te nemen op Staats gebied gering was, werden zij dikwijls uitbesteed in Oostenrijks Vlaanderen, waar dan ook de noodzakelijke levensbehoeften voor hen werden gekocht. Bepaalde winkeliers daar hadden aan deze instellingen goede klanten, zoals bijvoorbeeld Antonius De Muynck uit Maldegem, die goederen leverde zowel aan de Roomse Armen van Aardenburg als aan die van Eede en Sint Kruis.

De uitbesteding van de weeskinderen vond in de regel plaats voor een jaar, dat liep van 1 mei tot en met 30 april. Hierop kwamen echter nogal eens uitzonderingen voor al naar gelang men al dan niet in de gelegenheid was om een voordelige overeenkomst te sluiten. Het lot van deze weeskinderen was niet rooskleurig — zij werden van de een naar de ander gestuurd — al moet men het wel plaatsen in het beeld van die tijd, toen armoede, ellende en ziekte dagelijks voorkomende zaken waren.

Een minder kostbare tak van zorg was die voor stervenden en hun begrafenis. In het algemeen kan gesteld worden dat de armlastigen een normale begrafenis kregen, zij het op sobere wijze en voor wat Heille en in mindere mate ook Eede betreft met alleen een gelezen mis. Bij begrafene-

nis van vreemdelingen en zwervers waren er slechts de kosten van de doodkist en het grafrecht. In de regel werden de overledenen waarvan de begrafenis-kosten werden betaald door de Roomse Armen van Aardenburg en Sint Kruis op het protestantse kerkhof ter plaatse begraven en niet op het katholieke kerkhof van Middelburg. Voor het grensdorp Eede is het opvallend, dat het daar geregeld voorkwam dat vreemdelingen in ellendige omstandigheden kwamen te overlijden. Wanneer bekend was dat ze katholiek waren werden ze vanwege de Roomse Armen zonder enige ceremonie ter plaatse begraven.

G.A.C. van VOOREN.

BIJLAGE 1.

OVERZICHT VAN DE WEESKINDEREN DIE IN DE PERIODE 1709-1794
DOOR DE ROOMSE ARMEN VAN AARDENBURG WERDEN VERZORGD.

Maritie Claerhout	1709-1710
Jan Douw	1709-1718
Nelleken Tierlaey	1710-1712
Pieter Tierlaey	1710-1712
Anna Tierlaey	1710-1722
Cecilia Tierlaey	1710-1722
de weze van Jan Spinjole	1713
Jan Lodewijk	1713-1721
Cornelis Lodewijk	1713-1724
Constantia Dondelijke	1713-1718
Jan Dondelijke	1713-1724
Angeline de Mouw	1718
een kind van Jan Wernier	1719-1721
Adriana Wernier	1719-1723
Jacob Sloock	1719-1728
Jacobus Synesael	1723-1724
Constantia de Zomer	1723
Marij de Zomer	1723-1733
Martine de Zomer	1723-1737
Pieter de Zomer	1723-1739
Joanne van Severen	1728
Symon van Severen	1728-1730
Maritie de Neve	1729-1730
Jacoba Laman	1731-1733
het weeskind Anneko	1733-1739
Laurens Sinnesael	1739-1747
Jan Baptiste Sinnesael	1744-1750
Veronica Sinnesael	1744-1761
Norbert Hasendonck	1749
Jacoba de Vogelaere	1760-1765
het middelste kind van Jacoba de Vogelaere	1765
Jacoba Montens	1761
Jacobus Montens	1761
Pieter du Trout	1761-1769
Joanna Liaart	1761-1766
Maria Liaart	1761-1769

Marij Miljaar	1764-1765
Anna Montens	1769-1773
Albertus Montens	1769-1775
Bernardina Tisper	1783-1785
Judoca Francisca Tisper	1783-1788
Maria Magdalena Tisper	1783-1791
Catharina Meuleman	1785-1787

BILJAGE 2.

NOTA VAN ANTONIUS DE MUYNCK UIT MALDEGEM TEN LASTE VAN
DE ROOMSE ARMEN VAN AARDENBURG WEGENS GELEVERDE
WINKELWAREN TEN BEHOEVE VAN WEESKINDEREN DIE TE
MALDEGEM WAREN UITBESTEED.

Gelevert ten versoeke van M.J. Dalle aen de diskinderen der Stadt
Haerdenborg door mij A. De Muijnck sedert den 20 maerte 1788 tot den
29 9ber 1788.

Item geleverd op den 20 maerte 1788	
een paer cloeffers en sokken comt	£ 0.1.9
item drij vierendeelen en een taelie damast met drij vierendeelen lijnwaet en het overdecken van een rocklijf met reparatie comt	£ 0.5.10
item twee slaepmutsen en twee ander mutsen	£ 0.5.9
een paer cousen comt	£ 0.2.8
item een vrouwenhoejken met lindt	£ 0.2.8
item twee ellen drol met lindt comt	£ 0.1.10
item twee ellen en alf samase en het maeken van een schorte met lindt comt	£ 0.6.3
item seven vierendeelen en alf catoun comt	£ 0.7.2
het maeken van de jack met lijnwaet comt	£ 0.3.2
op den 2 april 1788 twee samaese neusdoeken	£ 0.5.4
item een drolschorte met lindt comt	£ 0.1.11
item een schorte van samase comt	£ 0.6.6½
item vijf ellen min drij taelen lijnwaet comt	£ 0.8.5
het maeken van twee hemden comt	£ 0.1.2
op den 10 meije vier ellen samase comt	£ 0.8.4

het maeken van de jack en lijnwaet comt	£ 0.3.6
item het overdecken van een rocklijf met droge en reparatie comt	£ 0.3.6
item drij ellen en alf lijnwaet en het maeken van twee hemden comt	£ 0.7.0
item een paer cousen comt	£ 0.2.0
item drij ellen fleenellen en het maeken van eenen rock comt	£ 0.5.8
een paer soken comt	£ 0.0.7
item geleverd op den 29 augusti 1788 een rocklijf comt	£ 0.9.11
item twee ellen drol met lindt comt	£ 0.2.0
item een paer cloeffers en soken comt	£ 0.1.7
item een vrouwenhoeijken met lindt comt	£ 0.2.6
item drij ellen en alf en een alf vierendeel fleenelle comt	£ 0.6.4
het maeken van een rock comt	£ 0.0.7
item een alf ellen wit lijnwaet comt op den 18 7ber 1788 geleverd vier ellen min een taelie wit lijnwaet comt	£ 0.0.10½
het maeken van twee hemden comt	£ 0.1.0
item een paer cloeffers en soken comt	£ 0.1.4
item een mutseken comt	£ 0.1.5
item seven vierendeelen gedrukt lijnwaet comt	£ 0.5.7
het maeken van de jack en lijnwaet comt op den 10 8ber 1788 geleverd	£ 0.3.8
een paer cloeffers en soken comt	£ 0.1.2½
item een paer cousen comt	£ 0.2.1
item drij vierendeelen en alf droge comt	£ 0.1.11
item een alf ellen lijnwaet comt	£ 0.0.10
het overdecken van een rocklijf met haleijnen en reparatie comt	£ 0.2.6
een paar cloeffers en soken comt	£ 0.1.6
item een paer cloeffers en soken	£ 0.1.6
	£ 7.7.5
op den 7 febr. 1789 noch geleverd drij paer cloeffers en soken met drol en lindt en serge comt	£ 0.6.7
	£ 7.14.1

Ontfaen den hinhout deser uyt anden van
M.J. Dhalle actum desen 28 febr. 1789.

(was getekend) A. De Muynck comt in Zeuws £ 6.17.1½

BRON : Gemeente-archief van Aardenburg

Rekeningen van de Roomse Armen van Aardenburg, bijlage bij de rekening 1787/8.

BIJLAGE 5.

NOTA VAN ALBERTUS GODEFROIJ, CHIRURGIJN TE MIDDELBURG
IN VLAANDEREN TEN LASTE VAN DE ROOMSE ARMEN VAN EEDE
WEGENS VISITEN EN GELEVERDE MEDICIJNEN.

Specificatie over gedaene chirurgie devooren en geleverde medicijnen aen de Dichsgenoten van Dee ter ordonnantie van Baes Hebbelinck in qualiteydt van dismeester in den jaere 1788-1789 door mij A. Godefroj chirurgin als volght.

1788

Den 9 Xbre Pieter Oste vometif	£ 0.1.2
den 10 dito mixture decoc. sabre	0.4.0
den 12 dito mixture expectoram	0.4.0
den 19 dito visite naer de vrouwe over een fluxus	0.1.2
dito mixture asstringis	0.4.0
den 21 dito mixture decoct. corticis	0.4.0
den 21 dito voor Pier Oste mix. ad scabies	0.1.2
den 23 mix. ad scabies	0.1.2
den 23 dito mixture salia laxans	0.3.6
den 25 emplast. epipastil. no. II	0.0.4
den 29 visite tandt getrocken	0.2.4

1789

den 7 januari mixture laxans	0.3.6
den 10 dito visite emplast. dragil. 9	0.1.9
den 17 dito Frans Indrix meijstie visite	0.1.2
dito laetinge	0.0.7
dito mixture asstringis	0.4.0
den 18 visite	0.2.4

den 20 mixture van den 17 dito	0.4.0
den 25 laetinge aen de vrouw van Oste	0.0.7
den 11 maerte Pier Oste vometif	0.1.2
den 15 visite mixture antiphologist	0.5.2
den 16 visite	0.1.2
den 17 dito mixture ph. ret. cus.	0.4.0
dito een schoone sapone caphoral op de zijde	0.2.4
den 18 visite mixture antisabre	0.5.2
den 20 visite mixture	0.5.2
den 26 junij over een fluxus abortus visite	0.1.2
dito een laetinge mixture astringis	0.4.8
den 28 dito mixture van den 26 juni	0.4.1
den 30 junij mixture antisabre	0.4.0
den 27 julij vometif	0.1.2
den 2 augusti mixture expectorans Pier Oste vrouwe	0.4.0
dito voor 't kint mixture	0.1.8
den 11 augusti vometif voor 't meijstie	0.0.8
den 15 dito vometif voor de vader	0.1.2
den 17 oest vometif voor de groote doghter	0.1.2
den 2 7bre vometif voor sijn kleijn meijstie	0.0.8
den 5 dito pulv. sabri no. 10	0.2.4
den 7 8bre mixture decoct. cort. voor sijn meijstie	0.4.0
den 7 dito een schoone voor Pier Oste op de zijde	0.2.4
den 9 dito de selve decoct. van den 7 dito	0.4.0
den 11 dito mixture decoct. met sal. abs.	0.4.0
den 18 twee visilantien voor meijstie temporaph.	0.0.4
den 26 8bre mixture sabre voor meijstie	0.0.4

£ 5.14.4

alles bij consideratie van post tot post aangerekent.
 Ontfaen den inhoudt deser desen 28 8bre 1789.
 (was getekend) A. Godefroij chirurg.

BRON : Rijksarchief te Gent
 Kerkarchief Generaliteitslanden nr. 6, bijlage bij de Rekening van de Roomse
 Armen van Eede 1788/9.

BRONNEN

ARCHIEF DER GEMEENTE AARDENBURG.

ARCHIEF VAN AARDENBURG

- Rekeningen der Roomse Armen 1707/8 - 1790/1
Rekeningboek der Roomse Armen 1767/8 - 1790/1

RIKSARCHIEF TE GENT

KERKARCHIEF GENERALITEITSLANDEN

- nr. 1-6 Rekeningen van de Roomse Armen van Eede (St. Baafs en O. L. Vrouw Bezuiden) 1776-1789.
nr. 7 Varia. (Rekeningen met bijlagen van de Roomse Armen van Eede 1789-1793).

KERKARCHIEF VAN MIDDELBURG

- nr. 86-89 Rekeningen van de armentafel 1734-1735, 1742-1743, 1762-1764, 1779-1781.

RIKSARCHIEF IN ZEELAND TE MIDDELBURG

ARCHIEF VAN HET VRIJE VAN SLUIS

- nr. 394 Stukken betreffende de Rooms-Katholieken 1686-1794. (Specificatie van ontvangsten en uitgaven betreffende de Izabellapolder voor de Roomse Armen van Aardenburg 1708-1713).
nr. 400 Rekening van de Rooms-Katholieke Armen van Bewestereede beoorden Sint Pietersdijk 1783-1786.
nr. 411 Rekening van de Rooms-Katholieke Armen van Sint Kruis 1790-1792.

PARLEMENTEN EN VORSTELIJK VERBLIJF TE URSEL

(1358-1532)

In «*Properheden vander steden van Vlaenderen*» van ca 1380 staat als typerende bijzonderheid «*ostelliers van Ursele*» vermeld. Dit betekent herbergier van standing, beroepswaard ⁽¹⁾.

De Brugse rederijker Eduwaert de Dene, klerk van de vierschaar aldaar, (1561) neemt deze bijzonderheid niet meer op in zijn «*Den Langen Adieu*» ⁽²⁾.

Uit de oude baljuw- en domeinrekeningen zijn ons inderdaad, zij het niet altijd bij naam, enkele *hostels* bekend ⁽³⁾.

Wij kunnen dus voorzichtig concluderen dat in bewuste periode Ursel als halfwegparochie op de verbinding Gent-Brugge wel een zekere vermaardheid had verworven voor zijn logeer- en restauratiemogelijkheden.

Langs een van deze verbindingswegen lag de *Kapel Onze-Lieve-Vrouw te Middelwege*, welke haar naam hieraan te danken had en dus ook een aanwijzing in deze zin kan betekenen.

Door het executoriaal beslag — wegens moord in 1365 — op de leengoederen van Geraard de Moor, toenmalige heer van Ursel en Wessegem, kwamen beide heerlijkheden aan de kroon. Wel begiftigde Lodewijk van Male er nog tijdelijk o.a. zijn bastaarden Lodewijk de Haze en na hem Victor van Vlaenderen mee, doch vanaf 1431 stonden ze onder rechtstreeks beheer van de rekenkamer, als domeinen van de Boergondische hertogen, de Spaanse koningen en de Oostenrijkse keizers ⁽⁴⁾.

Sinds onheuglijke tijden moet er te Wessegem dan ook een heerlijk slot zijn geweest. Onderzoekingen dienaangaande zijn praktisch nog niet

(1) VIAENE A. : *Ostelliers van Ursel* (Biekorf, 1969, nrs 5-6). In dit artikel heeft steller voor het eerst verschillende gegevens verzameld over dit onderwerp.

(2) CORNELISSEN J. : *Nederlandsche Volkshumor op Stad en Dorp, Land en Volk* (Antwerpen 1928-37) deel I, pag. XIII.

(3) MOELAERT R. : *De grafelijke baljuws-ontvangers van Ursel en Wessegem tussen 1431 en 1626*, A.M. 1974, (25) pag. 221, voetnoot 34.

(4) Idem : *Wessegem en zijn heren*, A.M. (1973) 24.

gedaan. Het werd in 1487, maar ook waarschijnlijk in vroegere jaren totaal verwoest. Herhaaldelijk herbouwd bereikte het echter nooit de glorie van weleer.

Men vindt het dan ook logisch dat de parlementen en sommige vorstelijke verblijven waarover verder sprake, hier zouden hebben plaats gehad. Doch eerlijkheidshalve dienen wij toch te zeggen dat in de bronnen steeds Ursel wordt vermeld.

* * *

Toen onder *Lodewijk van Male* de Gentse wevers op hun Vrijdagmarkt op 15 lauwe 1349 de nederlaag ondergingen, was meteen de onderwerping van geheel Vlaanderen voltooid ⁽⁵⁾. De wevers werden streng behandeld; talrijke doodstraffen en verbanningen werden uitgesproken, zodat velen de streek verlieten om uit te wijken naar de graafschappen Kent en Suffolk in Engeland, waar ze door koning Edward IV met open armen werden ontvangen. Door deze onderdrukking en mede door het uitbreken van de zwarte pest kwam er een korte wijle vrede, doch de misnoegdheid tegen de politiek van de graaf was té groot om duurzaam te zijn ⁽⁶⁾.

1358

Uit dit jaar is ons reeds bekend dat de graaf met zijn roerige steden parlement hield, ondermeer te Ursel. Lieden van de neringen van Gent werden gestuurd «*an minen here van Vlaendren die sy vonden tursele om(m)e hem te spreken vande stede bederve (= behoefte) en(de) hem te biddene dat hy wille co(m)men te Ghend, welke mijn he(t)e gheirne en(de) vriendeleke dede*» (12/7) ⁽⁷⁾.

Het groot parlement had kort nadien plaats.

«*Der Jacob Metten Eye, burchmeestre, y(sen)t met vele menenht(en) van schepen(en), rade(n) en(de) die hem volghende(n) ten grote(n) p(ar)lement(e) tursele den XXIjste(n) dach in hoymaent, hemlieden daer butenherberghe ghedaen, IIII^{xx}III lbs IX sch.*» (22/7) ⁽⁸⁾.

(6) ROGGHÉ P. : *De politiek van Lodewijk van Male - Het Gentse verzet en de Brugse Zuidleie*. A.M. 15 (1964) pag. 388 en vgd.

(5) LEMAITRE H. : *Chroniques et annales de Gilles Le Muisit*, pag. 214.

(7) SAG, rek. 1357/58 (o.s.) fol. 267 keorz/8 (rekeningen lopen 15/6-15/8).

(8) SAB, rek. 1357-58 (o.s.) fol. 80/1 (rekeningen lopen van 2/2-2/2 tussen 1331 en 1384) : nadien van sept. tot sept. Verwijs ook naar GILLIODTS-VAN SEVEREN : *Inventaire des archives de la Ville de Bruges* ; Tome II : 82, 102, 371, 390, en 396. Tome IV : 14, 77, 212, 305, 353, en 452. Tome VI : 159 en 164.

Gent ook stuurde een delegatie van zestien personen voor twee dagen op St-Magdalena-avond «*te Ursele ten parlemente daer mijn here ende tland was*» (9).

Eveneens op deze 22e gaf de graaf zelfs een charter uit te Ursel nopens de kasselrij Kortrijk, waarbij hij deze taxeerde met 1500 ponden parisis om de wedde van de sergeanten voor Antwerpen te betalen (10).

De stad Brugge stuurde nog tot tweemaal toe een bode (11).

Op 27 september daarop moet opnieuw te Ursel zijn vergaderd. Een grote Brugse groep met niet minder dan zesennegentig paarden deed het dorp aan (12).

De Gentse stadsrekening vermeldt zelfs al een post waarbij men op tien wedermaand reeds ten parlemente te Ursel trok (13).

1359

In 1359 komen de wevers van Gent, Brugge en Ieper in opstand. Als vijanden van de graaf waren zij meestal anglofiel. De maand juli was erg beroerd. De 17^e hadden wij de strijd van de Engelsgezinden te Brugge; de 19^e de schermutselingen te Gent en op 26 het bloedig treffen te Ieper met de nachtelijke vlucht van de graaf uit de stad. Te Gent worden korte tijd nadien reeds de onderdrukte wevers terug in het stadsbestuur opgenomen (14).

Op 25 augustus en kort daarna worden Brugge afgevaardigden aan de prins te Ursel gestuurd (15). Evenzo werd op 12 september een Brugse delegatie van tien personen ten parlemente te Ursel gezonden (16). Ook vier Brugse boden deden om die tijd het dorp aan. Voor Gent zijn geen gegevens voorhanden. Nog een veel grotere afvaardiging deed Ursel op 6 oktober aan om er voor vier dagen te parlementeren. Niet minder dan 208 ponden werden toen door Brugge gespendeerd (17).

Al deze vergaderingen bleven natuurlijk niet zonder gevolg. De graaf werd er wel eens tot toegeven verplicht! Op tien oktober kregen de Gentse

(9) SAG, rek. 1357-58 fol. 262 voorz. 2.

(10) DE LIMBURG-STIRUM : *Cartulaire de Louis de Male*. (Kronologisch repertorium met verwijs fol. 611 n^o DCLX).

(11) SAB, rek. 1357-58.

(12) SAB, rek. 1357-58 fol. 83/10 462 ponden.

(13) SAG, rek. 1357-58 fol. 267/3 40 ponden.

(14) ROGGHÉ P. : a.w. p. 410.

(15) SAB, rek. 1358-59 fol. 85 en 85 vso.

(16) SAB, rek. 1358-59 fol. 86 vso 8.

(17) SAB, rek. 1358-59 fol. 88/12.

wevers al hun nieuwe keure (18). Er werd ook «gracie gedaen te Ursèle den VIII dach van octobre int jaer LIX bi minen here, den ballinghen van Gend ende Brugghe» oud-partisanen van Artevelde dus, en dit op verzoek van de koning van Engeland zelf (19).

Ook de inwoners van Kampen — op de Ysel, nabij de Zuiderzee — kregen blijkens een stuk van 15 november zulke voorrechten voor hun handelsbetrekkingen zoals met zijn raad en steden, ter dagvaart van «Orsla» was overeengekomen (20).

1360

Op Sint-Pietersdag (eind juni) werd een Gentse bode «bi nachte tursèle an minen here van Vlaendren ende die van Brugghe die daer waeren» (21) gestuurd. Wein, een van de Gentse stadsboden, reisde begin juli eveneens bij nacht naar Ursel en zijn konfrater Jan de Backer naar Eeklo en Ursel op 15 juli (22).

1361

Een laatste vermelding nog omstreeks die tijd nopens twee schepenen van Gent die op 18 maart naar het dorp kwamen (23).

1379

Geruïne tijd later werden opnieuw onderhandelingen in onze streek gevoerd. Dit was na het treffen van de Brugse vaartdelvers met de Gentse Witte Kaproenen aan de Nieuwendam te Aalter.

Onmiddellijk na deze schermutselingen trok de graaf — hij was van 25 tot 29 juni te Deinze — op inspectie naar de Zuidleie. Van hier reisde hij verder naar het Knesselaarse (24). Op 29 juni (25) beluisterde hij daar

(18) ROGGHIÉ P. : a.w. pag. 414.

(19) DE PAEUW N. : *Cartulaire historique et généalogique des Artevelles*, Brussel, 1920, pag. 709. De grafelijke raad, alsmede afgevaardigden van Gent en Brugge blijken bij de besprekingen te Ursel aanwezig.

(20) MOLLUYSEN : *Inventaris van het archief van Kampen* (Nederland) n° 131 met vidimus van 1394, 1407 en 1436.

(21) SAG, rek. 1359-60 fol. 25 v°.

(22) SAG, rek. 1359-60 fol. 29/6.

(23) SAG, rek. 1360-61 fol. 97/7 v°.

(24) ROGGHIÉ P. : a.w. A.M. 15 p. 425.

(25) SAB, rek. 1378-79 fol. 68/8 keerz.

een grote Brugse delegatie. Ook op 1 juli ⁽²⁶⁾ kwam deze terug. Op 30/6 en 1/7 schreef ⁽²⁷⁾ hij dan ook van hier uit aan de Gentse magistraat. De 7e vinden wij hem al te Aardenburg ⁽²⁸⁾ maar alweer op 22 ⁽²⁹⁾ ontving hij te Ursel een bode uit Brugge. In augustus, meer bepaald op 27 en 28 ontving hij telkens drie Brugse stadsboden te Ursel ⁽³⁰⁾.

Al deze besprekingen moeten weinig baat hebben gebracht want op 1 september breekt pas voor goed de algemene revolte los ⁽³¹⁾. Op 5 september vinden wij de graaf op het Knesselaarse ⁽³²⁾. Met de moord op zijn Gentse baljuw — 6/9 — en de brand van zijn nieuwgebouwd kasteel van Wondelgem — 8/9 — was de breuk fataal.

De 17^e werd leper door Jan Yoens ingenomen. Misschien wel deze mare ⁽³³⁾ werd hem door een Brugse bode nog dezelfde dag te Ursel kond gedaan. Maar Brugge zelf opende op 29 september de poorten voor Yoens ⁽³⁴⁾. De graaf had geen andere keuze meer dan op 1 december tot onderhandelingen overgaan. Wellicht heeft hij om strategische, zij het al niet om veiligheidsredenen zich tijdens die oproerdagen in onze streek opgehouden.

1580

In verband met de geschillen met de neringen, waarbij de wevers van Brugge gesteund door de Gentenaars op 25/5/1580 aldaar in de pan werden gehakt, werd in de junimaand terug te Ursel vergaderd. Gent stond van nu af aan praktisch alleen als oproerige stad.

Op 8, 9, 10 en 11 juni reisden telkens grote Brugse groepen met de dekens van de neringen aan het hoofd «*ten parlemete ieghen die van Ghendt en Ypre*» naar het dorp ⁽³⁵⁾. Op 8, 12 en 15/6 werden nog boodschappen uit Brugge nagezonden ⁽³⁶⁾.

(26) SAB, rek. 1378-79 fol. 68/12 keerz.

(27) ROGGHÉ P. : a.w. bijlagen.

(28) SAB, rek. 1378-79 fol. 69/4 voorz.

(29) SAB, rek. 1378-79 fol. 69/1 keerz.

(30) SAB, rek. 1378-79 fol. 70/20. — SAB, rek. 1378-79 fol. 70/15.

(31) KOPPMANN K. : *Hanserezesse*, 1256-1430 (8 dln) : dl 2. p. 213. (München 1870-97).

(32) SAB, rek. 1378-79 fol. 70/7 en RYSERHOVE A. : *Feodaal Knesselure*. A.M. 15 p. 263.

(33) SAB, rek. 1378-79 fol. 71 voorz.

(34) *Biografie Nationale* : «Yoens».

(35) SAB, rek. 1379-80. fol. 52/17 en 52 V/3 en 7.

(36) SAB, rek. 1379-80. fol. 52v/17.

Zo ook op 22 juli en vervolgens op 27 en 28 reisden eveneens Brugge stadsboden naar de prins welke te Ursel vertoefde ⁽³⁷⁾.

Uiteindelijk stuurde Gent drie man «*ten parlemete vande gemene landen*» rond half oogst ⁽³⁸⁾ waar Brugge ook met vier leden op 17 augustus heen trok ⁽³⁹⁾. Een laatste delegatie van Brugge deed Ursel op 17 september aan ⁽⁴⁰⁾.

1381

De Gentenaars waren nog altijd tegen hun graaf in opstand. Al wat graafs was kende in hun ogen geen genade. Lodewijk de Haze, de toenmalige heer van Ursel en Wessegem, had heel wat expedities tegen hun geleid. Het «*Iluus ter Woestine*», waar Lodewijk de Fries een andere bastaard van Van Male heer was, alsmede de kastelen van Poeke en Hansbeke «*hielden hem* ⁽⁴¹⁾ *clouckelike metten prince*».

Onder de leiding van Pieter vanden Bossche, de opvolger van Jan Yoens werd Ursel dan ook op 12 juni 1381 «*gheel ende al in gloeyen*» gelegd ⁽⁴²⁾. De andere kastelen gingen eveneens over in Gentse hand.

* * *

Op 22 april 1407 werd «*Janne van der Donc ghesent tursele omme herberghe te nemene voor gedeputeerden*» ⁽⁴³⁾.

Het waren 27 Brugse dekens met hun gevolg — 125 paarden — welke van Deinze over Ursel op 24/4 huiswaarts keerden.

«*Doe ghegeve(n) den h(ere) antheunis collarde van XXXVI rij(n)-visschen, XXXVI paer tonghen, XL platkine ende XII versche elste(n) die al ghesendt waren te Ursele omme den vor(seiden) burchmeest(re) en(de) ghedeputeirden en(de) andre die met hem liede(n) waere(n) tetene*» ⁽⁴⁴⁾.

Tijdens de vete tussen het huis van Orleans (Armagnacs) en de Boergondiërs vielen de eersten Vermandois binnen. JAN ZONDER VREES riep de groten van Vlaanderen op 10 juli 1411 op een dagvaart te Gent samen. De 15^e daarop keerde hij 's middags over Ursel naar Brugge terug om er de installatie bij te wonen van de nieuwe proost van St-Donaas.

(37) SAB, rek. 1379-80. fol. 69.

(39) SAB, rek. 1379-80. fol. 54v/9.

(38) SAG, rek. 1380-81. fol. 151.

(40) SAB, rek. 1379-80. fol. 71 voorz.

(41) DE PAEUW N. : *Jehan Froissarts Cronycke van Vlaenderen*, dl III, p. 221 en 16.

(42) DESPARS N. : *Cronycke van den lande ende graefsepe van Vlaenderen*.

(43) SAB, rek. 1406-07 fol. 88/5.

(44) GILJODTS-VAN SEVEREN : *Inventaire... Glossaire Flamand* : elste is een plaat. ADN, B 1383 rol van 1 m 25.

«Item den XV sten dach van hoym(aen)t Cornelisse van berlaer ghesendt te Ursele om(m)e te bringhene zek(r)e maren vander cornst van onsen gheduchten (he(r)e en(de) p(ri)nche die doe quam van Ghend te zi(n)e stedew(aer)t van brucghe...» (45).

«Doe pietren van hofstede ... om(m)e aldieghelike maren te bringhene...»

Jakob Beisendorp werd naar Ursel gezonden op 1 februari 1414 «met lettren van onsen voorseyden heere» in verband met graafwerken aan de vaart Brugge-Sluis. Deze brieven waren bestemd voor de ontvanger van Vlaanderen welke toen vermoedelijk te Ursel moet vertoefd hebben (46).

Op 22 september 1419 hield FILIPS DE GOEDE zijn Blijde Inkomst te Brugge. Daags voordien kwam een grote Brugse delegatie te Ursel aan «Ghelast hem recommendatie te doene van zire stede van Brugghe; item hem supplierende dat hi consermeren wilde de privilegie ende vrijheden vander stede, ende omme hem bewisene den eed die hi der stede, ende den volke doen zoude ende tvolc hem» (47). Nog op 22 ontving «onse ghed(uchten) he(re)» de stadsbode Willem Struisbolle. Hij bleef hier dus minstens éénmaal overnachten (48). Diezelfde hertog woonde een waterspel bij, wellicht op de grachten van Wessegem omstreeks 1425/26 (49).

«A Ung joueur de bateaux qui devant MdS avoit aussi joué à Urselle, X s.»

Volgende doortochten, oponthouden of overnachtingen zijn ons eveneens bekend :

(50) 2/5/1428 Gent (1) Ursel (2) Brugge (5)

(51) 15/5/1430 Gent (15) Ursel (15)

(45) SAB, rek. 1410-11 fol. 100/3.

Zie ook PETIT E. : *Itinéraires de Ph le Hardi et Jean sans Peur (1363-1419) d'après les comptes de leur hotel* in *Collection de documents inédits sur l'histoire de France* (Min. de l'Instr. Publ.).

GACHARD ET PIOT : *Voyages des Souverains des Pays-Bas* (uitg. Comm. Royale d'Histoire) tome IV (BCR11, 2e serie, 5).

(46) SAB, rek. 1413-14. fol. 53 keerz.

VANDER LINDEN H. : *Itinéraires de Philip le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, comte de Charolais (1433-1467)*. Bull. de la Comm. royale d'Hist. 1940.

(47) SAB, rek. 1419-20. fol. 79v/5 en ARAB, rekenkamer 32474 fol. 79 en 80.

(48) SAB, rek. 1419-20. fol. 88 voorz.

(49) DE LABORDE : *Les ducs de Bourgogne, etc.* 1849, I, 237.

DE POTTER EN BROECKAERT : *Ursel*, p. 10.

(50) GACHARD L. EN PIOT CH. : *Voyages des souverains des Pays-bas* (CRH) 2° serie 5 deel I, 76 en ADN Rijsel B 3396 «diner te Ursel».

(51) ADN Lille, B 3397 stuk 114712.

«*Merciedi 15 jour de mars lan MCCCCXXIX mons. le duc de Bourg. disnez à Gand et giste à Housselle...*» (vóór Pasen)

(⁵²) 12/5/1451 Gent (8) Ursel (12) Brugge (15)

(⁵³) 24/8/1451 Ursel (24) Knesselare (25) Eeklo.

«*Vendredi XXIII ...soupper et giste à Ursele...*»

Ook de hertogin Isabella van Portugal vergezelde hem.

(⁵⁴) 19 & 20/2/56 Gent (18) Ursel (19 & 20) Brugge (20)

(⁵⁵) 9 & 10/6/56 Gent (9) Ursel (9 & 10) Brugge (11)

(⁵⁶) 7 & 8/4/1461 Gent (7) Ursel (7 & 8) Brugge (8)

Van hertogin ISABELLA VAN PORTUGAL weten wij reeds dat zij samen met haar gemaal hier de nacht doorbracht in 1451. Op 14 mei 1459 kwam zij ook langs. (Gent 13, Ursel en Brugge 14) (⁵⁷).

Een grote groep voorname edelen, door haar geleid, dineerde er op 12/4 (⁵⁸) 1440 toen zij naar Brugge togen ten huwelijksfeest van de maire de Namur met Jeanne de Rosimbos, «dame de l'oste(l) de maditte dame», dus van Isabella van Portugal, derde vrouw van Filips de Goede. Op 20 april kwamen zij op terugweg daar eveneens dineren (⁵⁹). Een laatste maal wordt zij op 29 september 1445 alhier gesignaleerd om 's avonds nog te Brugge aan te komen (⁶⁰).

FILIPS VAN SAINT POL, hertog van Brabant (van 17/4/1427 - 4/8/1450) overnachtte er op 29 januari 1429 komende van Brugge. 's Morgens reisde hij verder over Gent naar Aalst (⁶¹).

Van KAREL DE STOUTE († Nancy 1477), graaf van Charolais (= Zuid-Bourgondië) noteren wij volgende doortochten en overnachtingen : (⁶²)

(52) ARAB, rekenkamer 32485.

(53) ADN, B. 3399 stuk 114795.

DE LAGRANGE AMAURY, baronne, *Itinéraire d'Isabelle de Portugal, duchesse de Bqne et Ctesse de Flandre* (Ann. Comm. Flamand de France, 1938, t 42).

(54) ADN B 3401 Zondag op maandag.

(55) ARAB, rekenkamer, 32490.

(56) ADN B 19561 Itinéraire par Godefroy «*souper à Uorcele*».

(57) ADN B 3404/115452.

(58) ADN B 3405/115575.

(59) ADN B 3405/115579 «*disnez à Ursele, souper et couchier à Gand*».

(60) ADN B 3408/115759.

(61) GACHARD I., EN PIOT CH. : a.w. t IV, 639.

(62) VANDER LINDEN II. : *Itinéraires...* BCRH 1940.

- 21/ 8/1436 te Ursel gesignaleerd ⁽⁶³⁾.
 29/ 8/1463 oponthoud op weg van Gent naar Brugge ⁽⁶⁴⁾.
 27/ 4/1464 idem op weg van Brugge naar Gent ⁽⁶⁵⁾.
 27/ 7/1464 middagmaalt te «Orsele» ⁽⁶⁶⁾.
 29/10/1464 idem ⁽⁶⁷⁾.
 15/12/1464 idem ⁽⁶⁸⁾.
 29/12/1464 «*le comte de jeuna à Bruges, disna à Orselle, soupa à Gand*» ⁽⁶⁹⁾.
 22/ 2/1466 «*disna et coucha à Ourselle*» ⁽⁷⁰⁾.
 25/ 2/1466 «*le comte de jeuna à Ourselle*» en reist verder naar de Jacobinessen te Brugge ⁽⁷¹⁾.
 9/ 5/1467 Brugge (8) Ursel (9) Gent (10) ⁽⁷²⁾.

MARGARETHA VAN YORK ⁽⁷³⁾ († Mechelen 25/11/1505), derde vrouw van Karel de Stoute, hertogin van Boergondië en zuster van koning Edward IV van Engeland bleef er souperen en slapen op maandag 26/6/1475. 's Anderendaags reisde zij na het middagmaal verder naar Brugge. Haar gemaal vertoefde toen in het kamp nabij de abdij van Neuss bij het beleg van deze stad; beleg dat toen trouwens na meer dan vijftig vergeefse stormlopen was opgegeven.

De enige dochter van Karel de Stoute, MARIA VAN BOERGONDIE, dineerde er bij ons weten voor 't eerst op haar tocht van Gent naar Brugge op 27 januari 1468 ⁽⁷⁴⁾.

De Gentenaars deden Maria van Boergondië uitgeleide tot Urselkasselrijgrens op 5/4/1477.

«*aldaer haer metten zelven eene zeer groote menichte van Bruchsche gendarmerie te peerde ende te voet, in behoortlicker ordonnantie ende equipage te ghemoet quaem;*» ⁽⁷⁵⁾.

(63) ARAB. rekenkamer, rek. Brugge 32490.

(64) ADN B 19561. Itinéraire par Godefroy «*disner à Oursel*».

(65) ADN idem «*dina à Oursel*» en B 3429/118122.

(66) ADN idem «*disna à Orsele*» en B 3429.

(67) ADN idem «*disna à Orselle*».

(68) ADN idem «*disna à Orsele*» en GACHARD a.w., I. pag. 95-96.

(69) ADN idem.

(70) ADN idem.

(71) ADN idem.

(72) ADN idem «*disna à Ourselle, soupa à Gand*» en ADN Lille B 3431.

(73) VANDER LINDEN II. : *Itinéraires de Charles, duc de Bgne, Marguerithe d'York et Maie de Bourgogne (1467-1477)* BCRH, 1936.

(74) BCRH, 1936. *Itinéraires...*

(75) DESPARS : *Cronycke...* Uitg. De Paeuw N., deel IV. 29.

CUSTIS. *Jaerboeken van Brugge*, 1765, deel 2, 172.

Brugge was bij 't vernemen van de dood van Karel de Stoute († Nancy 5/1/1477) immers in rouw. De rekeningen spreken van 384 zwarte journeyen (= wapenrokken boven het harnas) welke gemaakt werden.

«van al welken lakene voors. ghemaect waren III^c IIII^{xx} iij journeyen om(m)e de ghuene die trocken tursele ende onser voors. gheduchter joncvrauue aldaer tonfanghene ende van daer te bringhene binnen deser stede» (76).

Bij haar terugkeer op 28/4/1476 = 77 ns. werden Philip Perringoot en Jan Bruneel, «scadebeletters» door de stad Brugge gestuurd naar Eeklo, Sint-Elooisvijve, Ingelmunster, maar ook naar Ursel, *omme te vernemene offer eenighe vianden daer ontrent waeren... als onse gheduchte joncvrauue ende princesse van hier vertrac te Ghend.*»

Zij had dus wellicht gans die periode te Brugge vertoefd (77).

Voor 't laatst dineert Margaretha van York er met haar stiefdochter Maria op reis van Brugge naar Gent op 1/10/1476. Karel was toen op kamp te Châtillon-le-Duc (78).

En weer op 25 april 1477 maakt Maria de omweg van Eeklo via Ursel naar Gent (79).

Kort na haar huwelijk met MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK, (x Gent 19/8/1477) komen beiden over Ursel naar Brugge (28/8/1477) (80).

Zo houdt Max. er ook oponthoud voor het diner op 1 september 1479 (81)

«partiz de Gand, disnez à Ousele, soupe et giste à Bruges».

Zonder haar echtgenoot reizende Gentwaarts was zij te Ursel op donderdag 20/2/1481 (82). Bij haar terugkeer werd door de Breidelstad een messagier gestuurd naar Eeklo en Ursel om te vernemen of Maria van

(76) SAB, rek. 1476-77 fol. 129.

(77) SAB, rek. 1476-77 fol. 54/8.

(78) BCRH, 1936 *Itinéraires...*

(79) VANDER LINDEN H. : *Itinéraires de Marie de Bourgogne et de Maximilien d'Autriche, (1477-1482)* BCRH 1934, en SAG, rek. 1476-77, fol. 162 voorz. 4. «binnen twee daghen dat sy trocken met heere en(de) wette tot Ursele jehghens onser halder gheduchte joncvrauue en(de) princessen doe sy van Brugghe binnen deser stede quam...»

(80) BCRH, 1934, *Itinéraires...* en B 3441/119303 «dejeuner à Gand, disnez à Uursele, souper et giste à Bruges».

(81) ADN B 3442/119373.

(82) BCRH, 1934, *Itinéraires...*

Boergondië over Ursel dan wel over Eeklo naar Brugge zou terugkeren (22/5) ⁽⁸³⁾. Kort daarop in 1482 overleed zij te Wijnendale.

Wessegem brandde in 1487 ten gronde af en werd slechts heropgebouwd in 1492/93.

FILIPS DE SCHONE, hertog van Boergondië, aartshertog van Oostenrijk, koning door zijn huwelijk met Johanna de Waanzinnige van Aragon en Castilië, middagmaalt er op weg van Gent naar Brugge op 14 april 1497.

«*disne à Ursele et soupe et coucher à Bruges*» ⁽⁸⁴⁾.

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, gouvernante van de Nederlanden : 23 april 1510... «*madame la duchesse de Savoye partit apres dîner de Bruges et vint soupper et coucher à Urssel*» ⁽⁸⁵⁾.

De jonge DON FERDINAND I VAN OOSTENRIJK, de latere keizer van Duitsland, zoon van Filips de Schone en broeder van keizer Karel V kwam er dineren op 15 maart ⁽⁸⁶⁾ en 30 juli 1520 ⁽⁸⁷⁾, telkens op doorreis.

MARIA VAN HABSBURG, aartshertogin van Oostenrijk, koningin douairiere van Hongarije en Bohemen, dochter van Filips de Schone, jongere zuster dus van keizer Karel V, gehuwd geweest met Lodewijk II van Hongarije werd na Margaretha van Oostenrijk landvoogdes van de Nederlanden (1531-1555). Zij verbleef hier 's avonds en in de nacht van 5/6 juni 1552, komende van Kaprijke. De volgende dag reisde zij verder naar Gent ⁽⁸⁸⁾.

Het lukte mij niet de grote jachtpartij welke KEIZER KAREL te Ursel zou bijgewoond hebben in eigentijdse bronnen terug te vinden.

* * *

Aan de hand van oude stadsrekeningen en meer nog van de hotelrekeningen van de Boergondische - en Habsburgse vorsten — bewaard in het archief van de Rekenkamer te Rijsel — hebben wij menen te kunnen aantonen dat Ursel wel degelijk in bewuste periode als halfweg-

(83) BCRH. 1934. *Itinéraires...* en SAB, rek. 1480-81. fol. 78v.

(84) ADN, B 2165 fol. 88, alinea 5 en B 3454 los stuk.

(85) BRUCHET M. ET L'ANCIEN E. : *l'itinéraire de Marguerite d'Autriche, gouvernante des Pays-Bas*, Lille, 1934., p. 69 en ADN B 3464/121715. (Lokaliteit blanco gelaten).

(86) ADN B 3355 fol. 49 v.

(87) ADN B 3354 fol. 20 r.

(88) ADN B 3355 fol. 51 r.

parochie tussen Gent en Brugge een grote vermaardheid had verworven voor zijn logeer- en restauratiemogelijkheden. Soms wel mede dank zijn ligging op de kasselrijgrens tussen het Brugse Vrije en de Gentse Oudburg. Misschien speelde aanvankelijk ook 's gravens domein van Wessegem hierin een rol, daar het door bastaarden van hem werd gehouden.

De spotnaam «hoteliers» blijkt wel degelijk op geen fantasie te berusten.

Stellig moet een dergelijk prachtvertoon een geweldige indruk op onze voorouders hebben gemaakt. Niet alle dorpen immers konden bogen op het voorrecht dat regelmatig regerende vorsten met hun gevolg er werden geherbergd. Helaas zijn zulke bronnen te summier om meer uitgebreide besluiten te trekken.

Roger MOELAERT.

AALTER AAN DE FINANCIËLE KLAAGMUUR IN 1726

In bijlage wordt een verzoekschrift van de parochie Aalter aan de vorst gepubliceerd waarin de Aalternaren vragen om een vermindering van hun belastingen te krijgen (1).

Tengevolge van de Franse veroveringsoorlogen gedurende de periode 1649-1713 had Aalter zeer veel schade geleden door de voortdurende opeisingen, de Franse contributie (= oorlogsbelastingen), de brandstichtingen van de hofsteden en de oogst, en de plundertochten van rondtrekkende soldatenbenden. Dit alles bracht een zekere ontvolking mee; het inwoneraantal van Aalter daalde van 1835 in 1670 tot 1247 in 1709. Een steeds kleiner aantal Aalternaren moest een steeds groter bedrag aan belastingen betalen. De parochie moest dan ook haar toevlucht nemen tot het aangaan van leningen. In 1724 betaalde Aalter 827 p. gr. als «*croisen*» voor een ontleend kapitaal van meer dan 12.000 p. gr. In hetzelfde jaar moest Aalter bovendien nog ongeveer 1400 p. gr. als «*subsidie ende overcommende lasten*» aan de vorst en aan de Oudburg betalen (2).

De belastingen werden geheven op basis van het grondbezit. Tijdens het ancien regime was het grondbezit bijna de enige maatstaf voor het meten van iemands rijkdom. In elke parochie werd een landboek opgemaakt waarin, naast de werkelijke oppervlakte van het perceel, de eigenaar en gebruiker, ook de belastbare oppervlakte stond genoteerd. De goede landbouwgronden en de meersen werden op hun volle waarde getaxceerd, terwijl de bossen, vijvers en heidegrond veel lager werden geschat. Grote stukken heide en veel vijvers werden eenvoudig niet in het landboek opgenomen omdat zij niets opbrachten. In 1720 bedroeg het aantal belastbare gemeten 5019, waarvan er 515 vaag lagen.

Om hun verzoekschrift kracht bij te zetten worden er een drietal argumenten naar voren gebracht.

Een eerste argument is gesteund op de vergelijking van de belastbare oppervlakte van twee stukken van eenzelfde partij land, genoemd de

(1) Rijksarchief Brugge Fonds Jezuïeten nr. 1857.

(2) Rijksarchief Gent Land van de Woestijne nr. 296.

Wamerijvijver ⁽³⁾, waarvan het eerste gedeelte, groot 15 g. 155 r., op Aalter ligt en het tweede gedeelte, groot 7 g. 251 r., op Bellem ligt. De belastbare oppervlakte van het Aalterse deel bedroeg 5 g. 51 r., dat is een vermindering met twee derde. Maar in Bellem werd de belastbare oppervlakte slechts op 111 r. bepaald, zodat hier de vermindering van eenentwintig op één werd toegepast.

Dit had tot gevolg dat eigenaar Joan Diericx in Aalter 48 gr. per gemet (werkelijke oppervlakte) betaalde terwijl hij in Bellem slechts 3 gr. per gemet (werkelijke oppervlakte) betaalde. Het verschil tussen de twee delen van hetzelfde stuk was werkelijk te groot. Het voorbeeld was dus heel pertinent!

Een tweede argument halen de wethouders van Aalter uit de ontvolking van de zuidkant van Aalter. Niet alleen zijn de heerwegen zoals de Brugse heerweg, de Oudenaardse heerweg, de Diksmuidse boterweg en de Aardenburgse hatingweg door het graven van de Brugse vaart in verval geraakt, maar ook zijn er een aantal herbergen en veel belangrijke hofsteden in dit gebied van Aalter verdwenen. Verder beweren zij dat een tijdje het zuidelijk deel van Aalter zodanig bevolkt was dat men een speciale toegangsdeur in de zuidmuur van de kerk had gemaakt! In feite was die zijdeur een gewone lijkdeur die toegang gaf tot het kerkhof ⁽⁴⁾.

Als vervallen hofsteden worden het Hoopkensgoed, het goed te Litervelde, de Schoonberghofstede en het Vijfringengoed aangehaald. Het Hoopkensgoed was inderdaad volledig verdwenen en het Vijfringengoed was in 1726 niet veel meer dan een kleine boerendoening. Het is echter niet zeker dat er vóór 1600 hofsteden gestaan hebben te Schoonberg en te Litervelde. De wethouders van Aalter overdrijven zeker wanneer zij beweren dat er 90 hofsteden met paarden verdwenen sedert het delven van de Brugse vaart en dat ze allemaal tot bos en heide vervallen zijn.

In 1720 lag er nog slechts 11 % van de landbouwgrond vaag. Heide en vijvers bestonden reeds lang vóór 1600 want in 1572 was nog 50 % van de Aalterse bodem heide en vijvers. Dit procent was, ten gevolge van de Godsdienstoorlogen, in 1632 tot 57,5 % gestegen. De heide en vijvers lagen allemaal op het Bulskampveld. Er stonden slechts enkele «*hultkens*» van huizen, bewoond door boswachters, bezembinders en turfstekers, binnen dit uitgestrekte heideveld.

(3) Het stuk grond Wamerijvijver genoemd, was vroeger werkelijk ook een vijver. Hij lag iets ten noorden van de Kranepoelvijver. In 1375 behoorde de «*Wameerie*» vijver aan de heer van de Woestijne. Algemeen Rijksarchief Brussel, rolrekeningen nr. 239.

(4) Nu nog is de omlijsting van de toegemetselde lijkdeur zeer goed zichtbaar in de zuidelijke muur van de Sint-Corneliskerk van Aalter.

Als derde argument voeren zij het verval van de vijvers aan. Door het graven van de Brugse vaart kon men de veel lekkerder zeevis goedkoper op de markt brengen zodat de eigen vis uit de vijvers, zoals karper, snoek en blik, moeilijker kon verkocht worden. Dit had tot gevolg dat er minder vis werd gekweekt en de vijvers van hun economisch belang verloren. Ze konden dus ook minder belast worden!

Het verzoekschrift bleef echter niet zonder gevolg. In de jaren 1728-1732 betaalde Aalter slechts de helft van de normale subsidie. Later bedroeg de «remissie» zelfs twee derde van het verschuldigde bedrag. De klacht van onze voorouders was dus niet helemaal ongegrond!

L. STOCKMAN.

BILAGE

De prochie van Aeltre versouckt remissie van U Edele Majesteyt ende geeft daer toe oodtmoedelick te kennen.

Dat ten jaere 1615 door deselve gedolven is de vaert van Ghent naer Brugghe, daer doore van haer is afgenomen 181 gemeten 180 roen, de welcke geincorporeert sijn inde selve vaert ende desselfs barmen, sonder dat haeren transport daer mede is vermindert.

T'is wel waer dat ander prochien vande casselrye vander Auderburch, daer deselve vaert door gedolven is oock weynige landen verloren hebben, sonder verminderijnghe van transport, als te weten Bellem, Hansbeke, Meerendre, Lovendeghem ende Vinderhaute.

Maer daer jehghens staet te considereren dat de voorseyde 5 leste prochien daer doore genoten hebben een onschatbare beneficie ende verbeterijnghe, soo danigh dat sijn (ter oodtmoedighe correctie) ter dier causen behoorden geaugmenteert te worden inden transport.

Om dit te verstaen dient gereflecteert de diversiteyt vande scituatien van de voorschreven prochien.

Degonne van Aeltre light op een hoogte, soo dat sijn de vaert niet noodigh hadde om de suatie van haer water.

Die van Bellem ende andere ligghen soo leeghe dat meest al de gronden voor het delven vande vaert bestonden in sure ettingen, bestaen met biesen, sterck geincomodeert door het water, nauwelicx bequam om de beesten op te weyden. De welcke met het leggen vande vaert drooghe geleyt sijn ende nu de beste landen van de Casselrye.

Exempla docent

Thegin van dit jegenwoordigh jaer 1726 is soo regenachtigh geweest ende heeft soo veel water gegeven dat de dijcken van de voorseyde vaert in verscheyde plaetsen overgespoelt hebben dat men niet en heeft connen passeren ende noch veel landen onder water sijn.

Men soude uytten landthouck van Bellem connen proberen datter binnen deselve prochie op de suytsijde vande vaert hofsteden sijn van 60 ende meer gemeten costelicke landen, die geen 20 gemeten betaelen inde pointijngen, ende alsoo het als $\frac{2}{3}$ val hebben, ende de pointijngen soo van het subsidie aen sijne Majesteyt als overcomende lasten vande casselrye bedragen aldaer maer 5 sch. par. gemet.

Daer dat de beste landen binnen Aeltre geresen sijn $\frac{1}{3}$ en meer, soo dat men aldaer betaelt van 2 gemeten 3, jae eene partye meersch van 3 gemeten 58 roen hemels gelt aldaer in de pointijngen 12 gemeten 295

roen, ende de pointtjngen bedragen aldaer 11 sch. 5 gr. t'gemet, ergo elck gemet betaelt aldaer tot 17 sch. 1 gr. 6 d.

Voor exempel sal men hier op stellen een partye genaempt den Wamerijvijver toebehoorende dheer Joan Diericx, leenman vande voorseyde casselrye vander Auderburch, groot ontrent 23 gemeten 86 roen, daer door scheeden de prochien van Aeltre ende Bellem, soo danigh dat daer van light op Aeltre 15 gemeten 155 roen ende op Bellem 7 gemeten 251 roen al van egale slechte deucht ende weerde.

De 15 gemeten 155 roen binnen Aeltre betaelen inde pointtjngen 5 gemeten 51 roen, soo dat die vallen de $\frac{2}{5}$.

De 7 gemeten 251 roen binnen Bellem betaelen maer 111 roen inde lasten, soo dat die val hebben $\frac{20}{21}$ ende alsoo maer gelden het $\frac{21}{21}$ gedeelte.

Sulcker wijs dat den selven Diericx ofte sijnen pachter over de voorseyde 7 gemeten 251 roeden binnen Bellem maer en betaelt 1 sch. 10 gr. ende hijgevolgh maer ontrent 5 grooten vant gemet hemels.

Ende binnen Aeltre over de voorseyde 15 gemeten 145 roen tot 2 p. 19 sch. dat is bij naer 4 sch. t'gemet.

Voor waer een excessif groot verschil tusschen twee prochien nevens elcanderen ghelegen onder een casselrye. De oostcant vande partye op Bellem betaelt maer 5 grooten vant gemet ende den westcant op Aeltre al van gelijcke deught betaelt 48 grooten t'gemet.

Men sal segghen dat Bellem buyten het subsidie ende overcomende lasten geen schulden en heeft ende Aeltre veele als van croisen van renten en andere, t'gonne waer is.

Dogh abstract van al dat moet naer regard genomen worden ande selve subsidien ende overcomende lasten dewelcke uytgesonden worden transports gewijse.

Die van Bellem hebben anno 1724 tot vinden van diere mette accessoire oncosten van tantjesme, maken boucken, doen reke, etc. ommestelt 5 sch. per gemet daer van af $\frac{1}{5}$ ter causen van val op hun landen blijft 3 sch. 4 gr.

De quote van Aeltre int voorseyde subsidie ende overcomende lasten bedraeght 1396 p. 14 sch. 10 gr. ende sij ommestelt int geheele de vague etc. ende gerekent 5.023 gemeten 262 roeden, soo dat sij daer toe mette voorseyde accessoire oncosten soude moeten ommestellen tot 6 sch. per gemet, daer bij gevought $\frac{1}{5}$ over de geresentheyte vande landen, soude uytmaken 9 sch. t'gemet ergo bij naer twee derde deelen meer als Bellem.

Doende te noteren dat den transport van Vlaenderen gemaect is ten jaere 1517, de vaert gedolven 1613 ende dat de prochien gemeten ende gebundert sijn al ontrent eender tijt.

Dat het te gelooven doet dat de prijsers ende bunderaers vande prochie van Bellem op hunnen eedt de gronden, daer binnen gelegen, hebben gebundert ende geschat mitsgaeders proportionelick val gegeven naer elcx deught ende weerde naer advenante vanden voorschreven Wamerijvijver.

Dat de bunderijnghe ende schattijnghe binnen oock is gebeurt op eedt naer deught ende weerde, alwaer de beste gronden tot een derde ende meer geresen sijn, soo hier vooren is geseyt.

Aeltre staet inden transport 18 sch. 6 pennijngen daerbinnen nu ter tijt woonen tot 820 communicanten. Bellem staet maer tot 5 sch. 6 pennijngen par. daer binnen sijn ontrent 650 communicanten.

Daer uyt lichtelick kan achterhaelt worden de inegaliteyt vanden transport ten regarde vande voorschreven twee prochien, den welcken (ter oodtmoedighe correctie) diende verandert te worden mits den selven over de 200 jaeren gestaen heeft. Op welcken tijt veel veranderingen sijn voor gevallen, soo door het delven vande Gentsche ende Sasssche vaerden, legghen van bruggen en buysen over en door de haermen, veranderen van herweghen, tlegghen van cassijwegen, swaere oorloghen, afdrijven van steden ende casselryen, depeuplerijnghe van prochien etc.

Om welcke ende andere redenen breeder vermeldt bij de princelijcke ordonnantie van 16 meye 1515 en de instructien staende inden eersten placcatbouck van Vlaenderen folio 544 et sequentibus vermaeckt is den transport vanden jaere 1408, den welcken nochtans maer 109 jaeren gestaen en hadde.

Ten proposte vande herweghen, de prochie van Everghem heeft veel jaeren genoten een derde verminderijnghe van haeren transport, om twee redenen. D'ene dat aldaer ten tijde van het maken vanden transport woonden eenige huydevetters de welcke getrocken sijn inde stadt van Ghendt, ende d'andere omdat verleyt was den herwegh.

Daer de prochie van Aeltre door het delven vande Ghentsche vaert (langst waer alles te schepe passeert) verloren heeft den herwegh van Ghent op Brugghe den gonnen van Brugghe op Audenaerde, den Dixmuytschen Boterwegh ende den Aerdenbugschen Arijnckwegh.

De welcke al liggen achter de kercke naer den kant van het velt, alwaer alles moeste passeren te voet, te peerde ende te wagen, mitsgaders peysteren door dien het is halfweghe etc.

Ten dien tijde was de prochie van Aeltre op den voornoemden veltcant, wesende den suytcant soo danigh bewoont ende gepeupleert dat inde kercke op den selven cant was eenen grooten schoonen inganck voor de inwoonders van dien kant, den welcken van over s'menschens gedencken is toegestopt maer noch te sien is.

Dat de onderpastoors ten dien tijde naer den selven kant alle son-
dagen in een huys gongen cathecismus hauden om de menichte vande
joncheyt, die der alsdan woonde, soomen heeft bij traditie.

Gelijck men oock bij traditie heeft dat op de voorseyde herweghen
hebben gestaen een vermaerde brauwerie ende vier vermaerde herbergen
al binnen tselve Aeltre, daer uyt noch spruyt dit rijmken bij vorme van
weghwijsjer :

Al't Donckergat, de Sterre, Vijfrijnghen
ende Bolle voor bij, naer Iseirgat

Op de selve herbane placht te staen het gerechte, alwaer noch ter
tijt gesien wort een pilorijn.

Men vint oock ontrent de voorseyde herbanen diversche groote be-
walde moten, waermen presumeert dat voor desen casteelen gestaen heb-
ben ofte hofsteden.

Den baron van Bellem heeft aldaer eene genamt de Wilde Mote ofte
Walsburghsleen met vier contigue leenen groot 154 gemeten 34 roen vague
aende prochie.

D'hoirs vanden heer raet de St Vaast een bewalde mote met dreven
en angelegen gronden genaempt Hoopkens goet groot 91 gemeten 245 roe-
den, nu al mager bosch en velt, vague aende prochie. Men seght dat ten
tijt als de malcontenten int lant quamen, dat geweest is 1554 ofte daer
ontrent, dat den lantsman daer op woonende, meenende te ontvluchten
met geladen wagen en peerden, de soldaten hem te na bij quamen, dat hij
met afgespannen peerden is ontreden ende dat den wagen int hofgat is
staen vorten, mits het lant dan eenige jaeren desert is geweest.

Den baron van Ekelsbeke, heere van Hansbeke, Acxpoele etc., heeft
aldaer de heerelichede van Litervelde, groot in Aeltre 92 gemeten 42 roe-
den, daer op men siet een schoone bewalde mote, oock al vague aende
prochie.

Joncheer Charles Borluut, heere van Caprijcke, heeft aldaer sijn
heerelichede van Schoonberghe met het foncier, groot in Aeltre 104 ge-
meten 105 roen, daer op men oock siet eene groote bewalde mote, nu
oock al mager bosch.

Den baron de Wal, heere van Wouste, wiens voorvader is geweest
den eersten gouverneur van het casteel van Ghendt, heeft oock een wijde
bewalde groote mote met angelegen gronden, tsaemen groot 47 gemeten
55 roen, genaemt het aude fort ter Vijfrijnghen, nu oock al mager bosch
en velt.

Alle dese geweser, schoone goederen ende veel andere heerelicheden
van de Wouste, Wijbrouck, Biessem, Beugezele, Knevelghem, Lake, Walle

en Venacker ende andere hofsteden van groot gebruyck, sijn nu meest al mager bosschen, vijvers, eyden ende velden, vague aende prochie ende overstellick.

Ende opden voorschreven suytcant vande prochie, die daervan maect een groot gedeelte, staen nu ter tijt maer 8 a 10 huttekens van huysen bewoont bij boschwachters, voddekappers ende bessemmakers.

Emmers men heeft int vervolgh deser remissie uytten lantbouck be-thoont, dat tsedert het delven vande vaert binnen de prochie afgevallen ende geruineert sijn 90 hofsteden, daer uyt plachten te gaen 90 peerden. De welcke mette landen daer medegegaen ende gebruyckt geweest hebbende, tot bosch gemakt sijn geworden, die door den laps van tijde, t'nou bedelven, nou onderhouden ende continuel vague liggen aende prochie, verbranden ende vervriesen totaliter bedorven, tot velt gecomen ende overstellick sijn geworden.

Bovendien sijn binnen deselve prochie menighte vijvers van excessive grootte van 100, van 50, 40, 30 en min gemeten. De welcke hooghe inde lasten gebundert sijn, om dat voor het delven vande voorseyde twee vaerden, den rivieris wel getrocken was, door dien den zeevis van het Sas ende Blanckenberghe soo oncostelick in Ghent niet en conde gebracht worden.

Dese vijvers ligghen nu ter tijt meestal vague aende prochie ende in soo miserabelen staet dat deselve niet erstellick en sijn, ende men vreest dat die altijt aende prochie vague sullen blijven.

Men siet uyt al t'gonne voorschreven claerlick dat de prochie van Aeltre ten tijde van het maken vanden transport anno 1517 is geweest eene vande florisanste prochien vande casselrye, wel bewoont, gepupleert, veel neerijnge, passage, rijcke, gestaet, de landen van groote weerde etc. Daer op de commissarissen int maken vanden transport regard genomen hebben ende moeten nemen volghens hunne commissie ende instructie te bevinden inden voorseyden eersten placatbouck van Vlaenderen.

Te meer om dat meest alle de auidtste, rijkste ende illustre familien van Ghendt en Brugghe aldaer sijn geweest ende noch sijn, mitsghaeders moeten blijven om dat de hofsteden ende landen aldaer in coope nochte in pachte schier niet weerdighe en sijn, jae niet en connen verpacht worden, ende dat de proprietarissen daer van weynigh ofte niet en trecken.

Men siet oock uytte voorschreven malheuren ende devastatien ge-causeert door het delven vande vaert gedaen van wegghen de provinc'e, die daer doore aliunde geniet ende proffijt doet van bargaen ontrent 3500 p. gr. tsjaers, t'lastgelt, proffijt van baermen, plantage, etc., ter schaede van Aeltre. Welcke prochie oock andersins door de frequente oorlogen is gecomen tot soo eenen ellendigen staet ende soo beschult mitsghaeders tot

soo quade reputatie datter geen pachters van ander prochien en willen comen wonen ten sij elders geexcuseerde, alsmede dat het gemeente soo veraermt is, datter bij naer geen sterfhuysen vallen daer baete is.

Om al welcke redenen U Edele Majesteyt naert maken vanden transport vanden jaere 1408 aen diversche casselryen en prochien heeft verleent quyttschelt van het vierde, t' derde, dhelft, jae het geheel van haeren transport ende selfs beweeght heeft te doen maken eenen anderen transport ten jaere 1517, daerinne dat de voorseyde prochie van Aeltre wel overlast is door de voorschreven ongevallen.

Ter causen van welcke sij genoten heeft quyttscheldijng van haere schult ten comptoire vande casselrye vande jaeren 1685 tot ende met 1700 bedragende de excessive somme van 8826 p. 7 sch. 1 gr. 10 d. Vanden jaere 1701 tot ende met 1705 heeft sij genoten quyttschelt dhelft van U Edele Majesteyts subsidien, vande jaeren 1706 tot ende met 1717 ter somme 5191 p. 15 sch. 11 gr.

Sonder dat sij haer met al de voorschreven remarcable remission heeft connen erstellen, ofte oynt sal connen doen, soo langhe haeren transport niet en wort vermindert.

In tegendeel sij is noch beswaert mette schulden bij regte aen U Edele Majesteyt gepresenteert opgesteld. Te seggen dat de selve schulden soudou voorts gecomen sijn uyt de cortommestellijngen, is ter oodmoedige correctie een misgrijp.

In tegendeel men heeft binnen de selve prochie met haere geresentheyte verre over t' derde meer ommestelt als eenige prochien binnen de casselrye vander Auderburch, jae men durft segghen, hauden staen ende oock verifiëren noch eens soo veel en twee deelen van drye meer als de prochie van Bellem, geconsidereert den val op haere landen.

Tgonne de regierders ende commissarissen vande casselrye voornomt alderbest connen weten, de welcke auditeurs sijn van de rekenijngghen van al de prochien van hun ressort.

Emmers de hoogher ommestellijngen soudou aende selve prochie meer schaede als baete toegebracht hebben. Doordien daer mede soudou uytgeput geworden hebben de goede betaelders. Ende dat de prochie daer doore meerder verlies soude gedaen hebben aende quade betaelders, dieser noch veel diversche sijn, jae meest al de groote gebruyckers. De welcke schuldigh sijn tot 200 p. ende meer ider, ende minder gebruyckers naer advenante, welcke samen de prochie meest al sal moeten verliesen, mits sij de loopende lasten niet en connen opbrengen.

Boven dat de selve hoogher ommestellijngghen soudou gecauseert hebben eenen veel meerderen nombre van vague landen ende alsoo noch meer beswaert hebben de goede betaelders.

Tis wederom een misgrijp dat de exorbitante schulden vande prochie soudén gecauseert sijn door de voorgaende quade directie ende regie mitsghaeders dat daer doore soudén geabsorbeert wesen alle de voorschreven remarcable remission.

In tegendeel alles is voorts gecomen uytten al te hooghén transport ende de voorschreven maleuren. Alhoewel men absolutelijck ende sonder tegenseg moet bekennen dat de jegenwoordige directie, regie, menage ende aecononomie vande heeren vande casselrye soodanigh verschilligh is aende voorgaende als den dagh ende nacht.

Ende soo danigh proffijtygh aende prochien, bij middel dat door hun ende door het reglement van 24 januarij 1720 deselve prochien genieten de reductien vande croisen vande renten, bevrijt worden vande excessive oncosten van deurwaerders, explocteurs, costelicke processen, menighvuldige voyagen, veel schrijven en vrijven, lanckheyt in auditie van quohieren ende rekenijngen, mitsghaeders andere excessen meer verre te veele om hier te noemen.

Soo danigh dat men met de waerheyt mach seggen dat nu onder de prochien onderhouden wort soo goede aeconomie als ja een wel gereguleert huyshauden.

Waerdoore de prochien, de welcke niet al te veel beschult sijn, in weynige jaeren sullen erstelt ende gebracht worden in hunnen voorigen florisanten staet, vrij ende ontlast van alle renten ende schulden, daer doore U Edele Majesteyt te gemakelijcker sal becomen de subsidien ende de proprietarissen proffiteren eenen condiguen pacht van hunne goederen.

Dogh onder desen nombre en magh noch niet gerekent worden de prochie van Aeltre, dewelcke (t'haerder leetwesen) haer lesse noch niet en kan opseggen met andere prochien om haer excessive schulden. Want niet jegenstaende sij jaerelicx opbrenght ontrent 2800 p., soo cort sij noch maer in ontrent 500 p. tsjaers van haere schulden.

Ende bijgevolgh soude sij noch wel 15 jaeren moeten hebben aleeer sij soude effen sijn ende opgebracht de achterstallige croisen van haer renten sonder op de capitalen eenen duyts gecort thebben.

Sulcker wijs dat de selve prochie niet erstelick en is ten waere U Edele Majesteyt haer beliefde t'accorderen de versochte remissie ende verminderijng van dhelft van haeren Transport voor den tijt van twaelf jaeren te beginnen metten jaere 1724 met declaratie dat het een ende het andere sal gedregen worden bijde provincie ende aen haer sal passeren in misen aen U Edele Majesteyt.

De schuld vande prochie aenden ontfangere vande casselrye tot ende met 1723 bedraecht 6.577 p. 4 sch. 11 gr. 5 d., capitalen van renten wisselghelt 12.965 p. 15 sch. 4 gr., croisen achterstellen 4.000 p., maut en geerst 137 vaten tsjaers, 170 hoet evenspijcker tsjaers.

DE SINT-MARTINUSKERK VAN ZOMERGEM SLACHTOFFER VAN TWEE WERELDOORLOGEN

De kerk van Zomergem heeft de geseling van herhaalde en menigvuldige schermutselingen en oorlogen hard moeten verduren en meermaals werd zij zodanig toegetakeld, dat zij voor verscheidene jaren nadien voor haar bestemming onbruikbaar was geworden.

Het staat vast dat zij de geuzentijd met zijn beeldenstorm, zijn geestelijke ontaarding en zijn afgodendienarij heeft meegemaakt en daarvan zeer lang de sporen heeft gedragen. Gedurende de Spaanse Erfenisoorlog werd zij door losbandige en muitende soldaten onteerd en fel beschadigd. De Fransen hebben er door hun revolutionaire wetten en antiklerikale besluiten en verordeningen paardenstallen, vergaderplaatsen en burelen willen van maken en haalden de klokken uit de toren.

Maar vooral aan de beide wereldoorlogen heeft de Sint-Maartenskerk van Zomergem haar zwaarste tol moeten afdragen.

Tot tweemaal toe werd zij door de Duitsers gedynamiteerd en gedurende verscheidene dagen ononderbroken met bommen en granaten bestookt tot zij een onoverzichtelijke puinhoop was geworden, waaraan bijna geen herstel meer mogelijk was. Veel kunstwerken gingen bij al deze gewelddaden onherstelbaar verloren en telkens moesten de geestelijke en wereldlijke overheden, samen met de parochianen, grote offers brengen en hun beste krachten inspannen om uit deze chaos van ruïnen hun kerkgebouw opnieuw op te trekken. Dit alles heeft onnoemelijke sommen geld gekost en een hoop kopzorgen met zich gebracht, waarvan menig lijvig dossier nu nog getuigt.

Vele decennia heeft het geduurd vooraleer er opnieuw mocht geschreven worden : «de kerk van Zomergem is een waar kunstwerk, dat als een van de schoonste en meest bezienswaardige van het Meetjesland mag genoemd worden en waar ieder Zomergemnaar trots mag op zijn, evenals menig voorbijganger er met keurende belangstelling naar opkijkt» (1).

(1) Gemeentearchief. Reg. v. beraadslagingen.

De kerk. — Vernieling van middenbeuk en priesterkoor. — 1918.

Door de herhaalde herstellingen en verbouwingen die de kerk in de loop van haar eeuwenheugend bestaan heeft moeten ondergaan, werd haar uiterlijk ongetwijfeld in menig opzicht gewijzigd, zowel van buiten als van binnen. Nochtans schijnt het ons, dat haar uitzicht, dat zij in de eerste helft van de 20^e eeuw heeft verkregen, tot op onze dagen nagenoeg hetzelfde is gebleven.

Zoals reeds gezegd, werd de kerk van Zomergem, wegens de oorlogsomstandigheden in oktober 1918 bijna onherstelbaar geteisterd, maar tussen de jaren 1921-1924 uit haar puin weder opgebouwd. Hetzelfde gebeurde tijdens en na de tweede wereldoorlog, gedurende de periode 1940-1953.

In deze bijdrage willen wij dan ook vooral de schijnwerpers richten op deze gebeurtenissen uit haar bewogen bestaan, nl., de tijdspanne die besloten ligt tussen 19 oktober 1918, datum waarop zij werd verwoest, en 17 augustus 1924, dag waarop zij, volledig hersteld, met grote luister voor de eredienst werd opengesteld. Een tweede periode, die de gebeurtenissen begrenst tussen de vernieling van de kerk en haar uitrusting gedurende de meidagen van 1940 en de dag waarop zij, in 1953, volledig gerestaureerd voor haar bestemming werd vrij gegeven.

Het strategisch belang van Zomergem, door zijn reliëf, zijn bosbestand en het doorsnijden van zijn grondgebied door het Kanaal Schipdonk en de Brugse Vaart, maakte van de gemeente gedurende de twee wereldoorlogen het dramatisch toneel van verwoede gevechten en het doelwit van herhaalde bombardementen, die een ware chaos van materiële vernieling nalieten.

In oktober 1918 groef het Belgisch leger zich in langsheen het Schipdonkkanaal in de omgeving van Zomergem om de laatste stoot van een aftakelende Duitse Werhmacht op te vangen en te breken. De eindfase van een onmenselijke oorlog was begonnen; een oorlog waaraan de bevolking van Zomergem reeds een zware tol had betaald. 192 Zomergemse soldaten hadden gedurende vier eindeloze jaren aan het front gestreden, waarvan er 54 sneuvelden. 23 burgers verloren hun leven bij de bombardementen, 180 werden als werkplichtigen of politieke gevangenen weggevoerd en 6 stierven in gevangenschap, zonder te spreken van de vier jaren van ontbering en overlasten die de bezetting met zich had gebracht.

Maar de eindrekening moest nog worden aangeboden en meteen ver-effend, hoe zwaar die ook zou zijn.

In elk van zijn jaarlijkse verslagen nopens de toestand van de gemeentezaken, had het gemeentebestuur telkens opnieuw met veel lof gesproken over de zorg die aan het kerkgebouw en aan de eredienst werd besteed en in zijn zitting van 30 september 1899 had het met nadruk verklaard: «De kerk van Somerghem mag als de prachtigste en de beste onderhouden van gansch de streek beschouwd worden» (2).

En terecht, want in de jaren die vooraf waren gegaan en vooral rond 1910, had het kerkgebouw de bijzondere aandacht van het gemeentebestuur opgeëist, terwijl pastoor Desiderius Fordeyn, met bezielende ijver aan de opsmuk en de meubilering van zijn kerk had gewerkt.

Keren wij een paar decennia terug om na te gaan wat de kerk en haar interieur aan verbouwingen, herstellingen en vernieuwingen had ondergaan en wat zij aan meubilair en ornamenten rijker was geworden.

In juni 1894 werden drie gotische vensters in het hoogkoor, die vroeger om de ene of de andere reden geblind waren, opnieuw doorboord door de firma Blanchaert en voorzien van gebrandschilderd glas. Het ene stelde het H. Hart voor en O.L.Vrouw van Lourdes, het tweede vertoonde een afbeelding van de H. Joannes de Doper en de H. Rosalia, terwijl het derde tenslotte pronkte met de afbeelding van de Hh. Leonardus en Amedeus. Deze ramen waren meestal schenkingen die door vooraanstaande

(2) Gemeentearchief. Reg. v. beraadslagingen.

families uit de gemeente waren gedaan en door het huis Van Crombrughe uit Gent waren vervaardigd (3).

In maart 1895 betaalde men 205 f aan Ch. Scheyers uit Gent, voor restauratie aan twee schilderijen in de kerk, nl., De Aanbidding der Wijzen en de Doornenkroning (4). In hetzelfde jaar werd een nieuw hoogaltaar gemaakt door de gebroeders Leopold en Leonard Blanchaert uit Sint-Denijs-Westrem en geschilderd in het kunstatelier Bressers te Gent. De altaartafel was gemaakt van gepolijste comblainchien, een uitgelezen marmer-soort en daarna bedekt met een blad van Henegouwse arduin. De kolonetten waren van Franse witte marmer met voetstukken van echelonmarmer. In het altaar waren onder een arduinen altaarsteen, de relieken ingemetseld van de HH. Felix en Avancus. Het retabel bestond uit drie borden die elk een episode voorstelden uit het leven van de Zaligmaker; de geboorte, de kruisiging en de verrijzenis. Het altaar was in augustus geplaatst en op 12 oktober plechtig ingezegend door Mgr. Stillemans, bisschop van Gent.

Nog in hetzelfde jaar werd het priesterkoor opnieuw bevloerd door Camiel Walgraeve uit Zomergem. Het dak en de toren ondergingen grote herstellingen en het schip van de kerk werd in nieuwe kleuren gezet door Frederick De Jaeger uit Zomergem, die ook de wijzerplaten van het torenuurwerk en de bol onder het torenkruis verguldde.

Er werden 100 nieuwe kerkstoelen aangekocht bij Smits te Eeklo en het orgel onderging een grondig nazicht. Ondertussen was door het huis Vergaert uit Gent een harmonium geleverd (5).

In 1897 kwamen uit de werkhuizen van Bressers en Blanchaert nog zes koperen kandelaars voor het hoogaltaar en werd de beeldengroep van de kalvarie in hetzelfde kunstatelier geschilderd (6).

Een godvruchtige inwoner van de parochie had in maart 1898 aan de kerk een gift gedaan van twee kroonluchters van gepolijst koper die elk 18 lichtpunten droegen en afkomstig waren van het gekend huis Bourdon uit Gent (7).

Iemand die onbekend wenste te blijven begiftigde de kerk met een nieuwe communiebank van gegoten ijzer, die echter niet lang in gebruik bleef, aangezien een andere schenker hem liet vervangen door een eikenhouten kunstwerk, dat door de gebroeders Blanchaert stijlvol was gebeeldhouwd (8).

(3) Kerkarchief. Rekeningen.

(4) Kerkarchief. Rekeningen.

(5) Kerkarch. Beraadsl.

(6) Kerkarch. Beraadsl.

(7) Kerkarch. Beraadsl.

(8) Kerkarch. Beraadsl.

In 1900 had het dak opnieuw grote herstellingen ondergaan en had men het priesterkoor andermaal een schilderbeurt gegeven en ditmaal met marmeren tegels bevloerd. Er waren nieuwe zitbanken geplaatst in het koor, dat meer ruimte had gekregen doordat men de nieuwe kommunielbank naar het schip had verschoven en tussen de twee eerste pilaren had geplaatst. De twee oude zitbanken waren weggenomen en met de toestemming van de Bestendige Députatie aan een antiquair verkocht (9).

De doopvont, die tot hiertoe naast het zijaltaar van O.L.Vrouw had gestaan, had een nieuwe plaats gekregen achteraan in de kerk, zoals dat gebruikelijk was.

In 1901 was de kerk verrijkt geworden met enkele heiligenbeelden die, samen met de andere die her en der in de beuken waren opgesteld, thans hun bestendige plaats kregen op een fijnbewerkte sokkel tegen ieder van de 8 pilaren. Twee van deze nieuwe beelden waren dat van de H. Gerardus Majelle, patroon van de jeugd, en van de H. Isidoor, patroon van de landbouwers, wiens gilde voor dit geschenk had gezorgd (10).

In 1905 had het koor een nieuwe schilderbeurt gekregen door het huis Adolf Noterman uit Zomergem en waren bij Smits te Eeklo 100 nieuwe kerkstoelen besteld.

Het jaar daarop werden aan de pijlers van de toren en aan het kerkgebouw in het algemeen verbouwingen en verfraaiingen uitgevoerd door de bouwkundige Vaerwyck uit Gent (11).

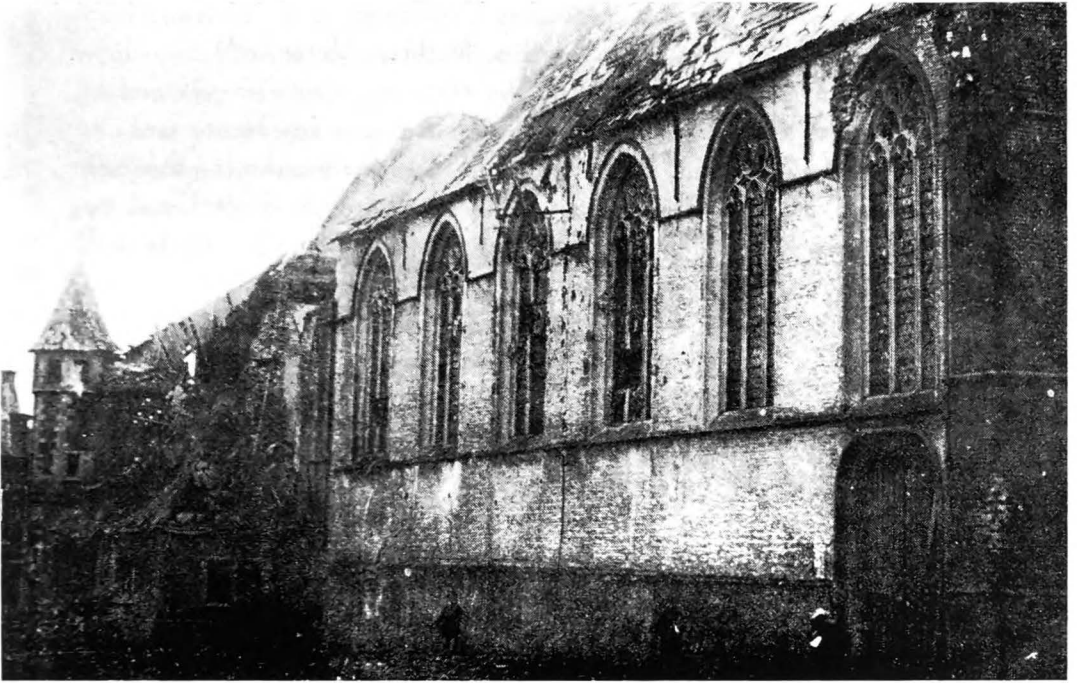
Hoewel pastoor Desiderius Fordeyn tot aan zijn dood, die hij reeds lang en onafwendbaar op zich had voelen aankomen, met verbeterd ijver voor zijn kerk had gewerkt en gezorgd, liet hij bij zijn overlijden op 6 juni 1906 aan zijn opvolger Emiel Back, toch nog een zware erfenis na van onvoltooide plannen, die de nieuwe priester, doorzichtig zoals hij was, op meesterlijke en lovenswaardige wijze zou verwezenlijken. Het is dan ook, onder het pastoraal van pastoor Back, dat de kerk tussen de jaren 1907 en 1912 grondige herstellingen zou ondergaan, maar ook in 1918 door het oorlogsgeweld tot puin zou geschoten worden, om nadien, schoner als ooit tevoren, te worden heropgebouwd.

Op 29 december 1907 besloot het kerkbestuur verschillende herstellingen te doen aan de kerk en een nieuwe sakristie te bouwen. Het gemeentebestuur hechtte zijn goedkeuring aan dit besluit en verleende in zijn zitting van 19 maart 1908 een hulpgeld van 5000 f om de kosten te helpen dekken, maar drukte hierbij de wens uit dat er een voetpad zou

(9) Kerkarch. Beraadsl.

(10) Kerkarch. Memorboek.

(11) Gemeentearch. Briefwisseling.

De verwoeste kerk. — Zij aanzicht. — 1918.

gelegd worden rond het gebouw, wat naderhand ook gebeurde. Het werk werd uitgevoerd onder leiding van architect Vaerwyck en kostte 54.625,38 f. (12).

In zitting van de gemeenteraad van 30 augustus 1909 werden bij dringendheid de ontwerpen goedgekeurd voor het plaatsen van twee nieuwe zijaltaren, 5 gebrandschilderde vensters en een beeldengroep van de kalvarie tegen de buitenmuur van het priesterkoor. Dit plan werd eerst in juli 1911 ten uitvoer gelegd. De twee nieuwe zijaltaren waren toegewijd aan O.L.Vrouw en Sint-Maarten, patroonheilige van de parochie en vervaardigd door de gekende beeldhouwer De Beule, met hulp van zijn leerling Seynaeve. De brandramen kwamen uit het kunstatelier Canton te Gent en werden geschonken door de familie Wille, de heer Leon Maere, bestuurder van het klooster, de heer Henri en mejuffer Maria Welvaert en de voorzitter van de kerkfabriek, Henri Vanden Berghe. Ook de kalvarieberg was eveneens een werk van De Beule. Terzelfdertijd werd het

(12) Kerkarch. Rek.

kunstwerk afgesloten door een smeedijzeren traliwerk, geleverd door Henri Glibert, aannemer van openbare werken in de gemeente ⁽¹³⁾.

Bij Koninklijk Besluit van 26 januari 1900 was de toren gerangschikt onder de kunstgebouwen die voor het toekennen van een kunstwaarde in aanmerking konden komen. In dit vooruitzicht had het gemeentebestuur aan de architect Vaerwyck de opdracht gegeven om een plan met bestek op te maken voor het aanbrengen van de nodige veranderingen en herstellingen, die de archeologische waarde van het kerkgebouw en de toren moesten vermeederen. Niettegenstaande de naald reeds in 1907 gedeeltelijk met nieuwe schaliën was belegd door August en Rudolf Lievens, schrijnwerkers te Zomergem en onder toezicht van genoemde architect, moest gans het geval een herziening krijgen. De torenspits werd dus opnieuw grondig aangepakt en van een nieuwe schaliebedekking voorzien. Terzelfdertijd werd hij ook van binnen gerestaureerd door het kuisen, hervoegen en bijwerken van de vier arduinen pijlers, de arkaden, de kolonetten, de basementen en de kapitelen, de nervuren en de vout van de onder-toren. Het werk werd uitgevoerd door de firma Henri Vande Woestijn van Zingem en kostte 54.625 f.

De administratieve sleur remde echter de afwerking van de dossiers die voor de klassering van de kerk en de toren als kunstgebouwen waren geopend, zodat eerst in 1919 zekere bewaarde delen van de kerk als historisch monument geklasseerd werden. Toen lag het grootste gedeelte van het kerkgebouw in puin en van het klasseren van de toren kon geen sprake meer zijn, aangezien daarvan geen twee stenen meer op elkaar waren gebleven ⁽¹⁴⁾.

In 1912 was het kerkgebouw opnieuw aan belangrijke herstellingen toe geweest.

Aanvankelijk waren de twee zijkoren met een muur van het hoogkoor afgesloten. In elke muur bevond zich een deurtje, waarvan het ene naar de sakristie leidde en het andere toegang verschafte tot een bergplaats, waarin een biechtstoel stond die echter nooit gebruikt werd. Tegen de scheidingsmuren, ruggelings naar het hoogaltaar gekeerd, stonden de twee marmeren zijaltaren.

Tijdens de herstelling van 1912 had men het wijs besluit genomen van de muren, die de drie koren van elkaar scheidden, weg te nemen. In het rechter zijkoor werden de blindvensters doorboord en de lage muurtjes die de koren van het schip afsloten, weggenomen. Het O.L.Vrouwaltaar, dat vroeger in het rechterkoor stond verwisselde van plaats met het Sint-

(13) Kerkarch. Beraadsl.

(14) Gemeentearch. Beraadsl.

Martinusaltaar dat zich oorspronkelijk links bevond. Het linker zijkoor werd opengebrouwen, de sakristie verdween en er kwam plaats vrij voor een koorgewelf, zoals het priesterkoor en het Sint-Martinuskoor er een bezaten. Om een tot nog toe onbekende reden verdwenen de twee marmeren zijaltaren en werden vervangen door twee andere van beeldhouwde eik met sprekende motieven.

Door het bouwen van een nieuw koorgewelf, kwamen ook de nieuwe vensters in het zicht van de kerkgangers, zodat men besloot deze van gebrandschilderde ramen te voorzien, die taferelen uit het leven van O.L.-Vrouw en Sint-Maarten voorstelden.

In de zuidergevel bemerkt men nog de sporen van een zijdeur, die tijdens de verlengingswerken van 1850 werd dichtgemetseld.

In 1913 had het kerkbestuur de kerk volledig laten schilderen door het huis Bressers uit Gent en de heer Oscar De Jaeger uit Zomergem (16). In hetzelfde jaar beitelde beeldhouwer De Beule een Piëta uit witte natuursteen, die haar plaats kreeg achter de preekstoel, waar wij ze nu nog aantreffen, samen met het smeedijzeren hekwerk, dat door Henri Glibert werd aangebracht (17).

De elektrische verlichting van de kerk werd eveneens in vermeld jaar aangebracht door het huis Rouvroy uit Gent.

Op 26 augustus 1917, wanneer onze mensen reeds gedurende drie jaren gebukt gingen onder de overlasten van een nietsontziende wereldoorlog, werd van op de preekstoel, door Mgr. Emilius Seghers, bisschop van Gent, de akte voorgelezen, waarbij de parochie Zomergem tot dekenij werd verheven. Nooit tevoren waren de kille muren van deze grote kerk getuige mogen zijn van zoveel jubelende muziek en dankbaar gezang. Op dezelfde dag werd door de hoge bezoeker aan honderden kinderen het II. Vormsel toegediend (18).

Kortom, elke Zomergemnaar had reden genoeg om met fierheid over zijn kerk te spreken en kon in dit opzicht door velen uit het omliggende benijd worden.

En toen gebeurde het. De eindrekening werd brutaal aangeboden.

Zaterdag 19 oktober 1918, om 11 uur in de voormiddag, lieten de Duitsers de toren van de kerk opblazen en werd het heiligdom nog tot Allerheiligen ononderbroken met obussen bestookt, tot er nog slechts één grote, onoverzichtelijke ruïne overbleef. Het dorp werd nog gedurende acht

(16) Kerkarch. Mem.

(17) Kerkarch. Mem.

(18) Kerkarch. Mem. en Gemeentearch. Reg. Beraadsl.

De kerk. — De verwoeste koren. — Buitenzicht. — 1918.

dagen het mikpunt, zowel van vijandelijk als van bevriend geschut, dat nog 45 woningen totaal vernielde en 271 fel beschadigde.

Wij citeren over deze tragische gebeurtenis enkele korte passages uit het boek van Elza Van Lantschoot : «De pijnlijke verlossing van Zomergem», in 1920 geschreven als aandenken aan haar verblijf alhier gedurende de bezettingsjaren. Een poëtisch getint verhaal weliswaar, maar verwoord door een kroongetuige, die gedreven werd door een stuwende drang, om aan het nageslacht een getrouw beeld na te laten van deze bange dagen.

«Opeens klonk een stemme kletterend door de Dreve en andere straten galmden ze na : «Rond 10 uur gaat de toren springen. De bewoners moeten zich 500 meter van de kerk verwijderen». Eenigen waren ongeloovig en spraken van valsche geruchten en van niet-gebeuren. De toren zelf, alsof hij vreemd bleef aan al die bewegingen rond zijn voet, tekende zich zwart af tegen de donkerte van den hemel. Wanneer het licht der opkomende zon het spookachtige van dien beroerden nacht weggevaagd had, bracht het kleppen voor de vroegmis de bevolking weer in opschudding. Eenigen zetten het reeds op een loopken, meenende

dat het sein tot springen gegeven was. Nochtans, uitgezonderd priester en misdienaar, die aan 't altaar bleven en de kapelmeester, die zijn orgel niet verliet, waren er slechts een tiental menschen, die het waagden de kerk binnen te treden. Daar was alles gelijk naar gewoonte. De groote balken en wanden, roodgroen en met blauwe vlekken. Het congregatiebelleken rinkelde anders en de atmosfeer van ingetogenheid was door het verblijf van vijandelijke soldaten niet verdreven.

Tevergeefs zocht men hier den indruk, welke gewoonlijk droeve gebeurtenissen voorafgaat. Hier zweefde een geest van vreugde, die de meest gebroken harten verblijden kon. Hadde het volk geweten welke kalmte van uit die hoge beuken in de gemoederen neerdauwde, het ware gekomen in biddende benden tot voor den Meester, Hem sterkte afsmekende tegen de in aantocht zijnde rampen.

De goddelijke diensten liepen ten einde. Voortaan zou men hier niet meer knielen... Want rond den noen vielen sombere klanken uit de torengaten. 't Was de endklokke, die den kerkdood luidde. De bewoners spoedden zich weg van het gewijde huis. Zij wisten dat heiligschendende handen daar een alvernielende kracht, die over weinige stonden uitbarsten zou, hadden te broeien gelegd. Wanneer zij op een veiligen afstand waren, keken zij allen nog eens op naar dien achtkantigen toren. Zij wilden zijn beeld diep in hun geheugen bewaren... en staarden... Een ontploffingsdavering.

Gitzwarte dampen en vuursprankels... waar eens de kerk stond. Een ontroeringshuiveren vaarde door al de ledematen. Een vloek van verontwaardiging welde naar eenieders lippen. Een kiem van wroklust deed zich gevoelen. De bevolking ijde naar de plaats der verdelging. Door de ontbranding lag het dorp nog ruim een kwartier in een dikke stofwolk gehuld. Door het opklaren der buskruitwolken, werden de afgeknotte muren en holle vensterbogen zichtbaar. 't Stonk er naar keelprangende poeier, dat als een bedorven adem uit de steenhopen opwalmd.

Daar lag ze nu, die prachtige kerk, midden uiteengeschokte huizen, in de laatste stuiptrekkingen van haar gruwelijk einde. Kinderen en grijsaards, vrouwen en mannen, priesters en herder, treurden rond de lieve doode, die ze zoo bemind hadden.

De vijand had zijn verachtelijken naam in 't puin van een kerk gedrukt.

Geen klokken zouden nog ter misse nodigen. Zij lagen begraven onder den puinhoop die nu een gestremden steenvloed geleek».

Nog andere bronnen hebben ons een getrouw beeld opgehangen van deze sombere oktoberdagen; o.m., het memorieboek van het klooster, het kerkmemoriaal, het Oorlogsdagboek van het Davidsfonds en enkele particuliere aantekeningen, de ene al wat spraakzamer dan de andere, maar allen geven zij hetzelfde sinister relaas.

Gans het dak, de vouten en gewelven waren aan splinters geslagen of neergestort. Zowel buiten als binnen het kerkgebouw geleek het op één steenhoop. De ramen waren allemaal verbrijzeld, zowel deze van het hoogkoor en de zijkapellen als deze van de buitenmuren van het schip. Door deze gapende wonden staken de zware balken naar buiten als om erbarming smekende armen. De torennaald was uiteengesprongen waardoor de schaliën en gebinten tot tientallen meters in de omtrek verspreid lagen. Alleen de vier muren stonden overeind en een gedeelte van de sakristie had het geweld overleefd, maar ook in de zijgevels waren grote bressen geslagen en waren lange scheuren duidelijk zichtbaar. De drie spitsgevels aan de voorkant hadden het begeven en lagen als één grote puinhoop op de straat, waar alle verkeer gestremd was. De torenstoel was totaal vernield en tot aan de vier pijlers weggeslagen, die op hun beurt erg beschadigd waren en nadien zelfs nooit meer in hun oorspronkelijke staat zouden hersteld worden. De twee klokken waren naar beneden getuimeld maar schenen niet gebarsten te zijn.

Ook het meubilair en de uitrusting in het algemeen waren er lametabel aan toe en veel ervan was onherstelbaar verloren gegaan.

De mistroostige parochianen en enkele nieuwsgierige vluchtelingen, die enkele uren na de vernieling de kerk kwamen bezichtigen, werden gebarikadeerd door een metershoge puinhoop van allerlei materialen, zoals steen, hout, kalk en cement, waaronder alles bedolven lag waaraan de kerk zo rijk was geweest.

Door ooggetuigen werd verteld, dat na de beschieting, enkele diepontroerde parochianen naast het puin neerknielden en wenend begonnen te bidden. De aanblik was troosteloos en zonder uitzicht en niemand wist in de eerstvolgende dagen hoe men de opruiming en het herstel moest aanpakken. Godvrezenden durfden naar de verwoesting geen vinger uitsteken uit vrees voor verdenking van diefstal en heiligschennis, terwijl andere op veel gestelde vragen geen afdoend antwoord konden geven.

Achteraf is gebleken dat de Duitsers geenszins de totale vernieling van het kerkgebouw op het oog hadden, maar alleen orders hadden gekregen om de torennaald op te blazen. Een misrekening in de hoeveelheid springstof of het misplaatsen ervan, zou de oorzaak zijn geweest dat de ontbranding zulke afmetingen had aangenomen en er zoveel verwoest werd.

Wanneer wij ooggetuigen van de gebeurtenissen ondervroegen en de foto's bekeken die na de verwoesting van de kerk werden gemaakt, konden wij ons een juist gedacht vormen van de omvang van het onheil.

Vanzelfsprekend werd de schade en het verlies aan roerende goederen bij benadering geschat. Een eerste voorlopige raming werd gedaan door onderpastoor Joseph Vermoesen en twee stielmannen uit de gemeente, in opdracht van de kerkfabriek (19). Op 10 november 1918 vergaderde de kerkraad om de toestand te bespreken. De pastoor-deken gaf een bondig overzicht van de toegebrachte schade en stelde voor de heren Henri en Valentin Vaerwyck, bouwkundigen te Sint-Amandsberg, aan te stellen om een juiste raming te doen van de schade en een plan met bestek op te maken voor de herstelling en de wederopbouw.

Met de verslagen van deze twee ramingen kunnen wij het volgend beeld van de vernieling ophangen.

Het hoogaltaar, in 1895 vervaardigd, was voor de helft vernield. Het altaar van Sint-Martinus mocht als definitief verloren worden beschouwd, terwijl dit van O.L.Vrouw slechts met moeite zou kunnen hersteld worden. De kommunielbank lag uiteengeslagen onder het puin van de ingestorte toren en de koorgewelven. Met de koorzitsels in 1911 geplaatst door Bressers en Blanchaert, was het droevig gesteld. De preekstoel een echt kunstwerk, in 1868 beeldhouwd door P.J. Cuypers, lag uiteengerukt bedolven onder het puin van het ingestorte dak en de voutringen en werd aanvankelijk als volledig verloren opgegeven. Het gedeelte van de boiserie, geplaatst door Mathias Zenner bij het verlengen van de kerk in 1850, was door granaatscherven getroffen en vreselijk verminkt. De zetels en de koorstoelen waren eveneens erg beschadigd. Twee biechtstoelen waren versplinterd, evenals twee eikenhouten piedestallen, die in 1912 door Seynaeve kunstig waren gesneden.

De twee gebrandschilderde ramen in het Sint-Martinuskoor, in 1911 geplaatst door de Gentse glazenier Canton, waren totaal verbrijzeld, evenzo de brandvensters van het priesterkoor, die dagtekenden van 1896. Van de vensters in het O.L.Vrouwkoor, eveneens uit het kunstatelier van Canton, bleven er nog slechts enkele fragmenten over, die zelf ook verschillende gaten vertoonden.

Niet minder dan 600 kerkstoelen waren kapot of verdwenen.

Het kostbaar schilderij dat Sint-Maarten voorstelde die zijn halve mantel aan een bedelaar wegschenkt en in 1887 was gedoekt, was op vele plaatsen doorschoten. Het tafereel dat het Heilig Aanschijn voorstelde en volgens het weten van kunstcritici, een merkwaardig kunstwerk bleek te

(19) Kerkarch. Diversen.

zijn, bood een triestige aanblik en had kennelijk veel van zijn artistieke waarde verloren. Verder waren nog tal van andere kostbare doeken vernield of gestolen.

De 14 tafereelen van de kruisweg, een werk van de gekende kunstenaar Van Den Eycken en even kunstig ingelijst door Ch. Bruggeman, hingen deels aan flarden aan de gescheurde muren of lagen deels onder het steengruis begraven, alsook de schilderijtjes die de Zeven Smarten van O.L.Vrouw voorstelden en in 1912 door Charles Beyaert werden gedoekt.

De eikenhouten beelden van Petrus en Paulus, meer dan manshoogte, een geschenk van de vroegere abdij van Drongen, droegen verscheidene sporen van ingeslagen schrappenels.

Het eikenhouten beeld van de H. Moeder Anna, door de Cock in 1862 gesneden, werd als onherstelbaar opgegeven. Verder waren verscheidene heiligenbeelden, die voorheen hun vertrouwde plaats hadden tegen de pijlers van de heuken, beschoten of totaal vernield. De beeldengroep van de kalvarie tegen de buitenmuur van het priesterkoor, in 1911 door De Beule geplaatst, was stuk, evenals de smeedijzeren afsluiting er omheen. Ook het merkwaardig arduinen O.L.Vrouwebeeldje, dat tegen de hoek van de sakkistie stond en eveneens een werk was van De Beule, vertoonde sporen van beschadiging. De bewonderingswaardige Piëta, die De Beule in 1911 voor de kerk uit witte steen had gebeiteld, vertoonde zoveel kwetsuren, dat men vreesde ze te moeten polychromeren na haar herstelling.

De smaakvolle schilderingen van het hoogkoor en van de zijkapellen, in 1896 en 1911 door Bressers uitgevoerd, vertoonden een lamentabel aspekt.

Het missiekruis was vernietigd.

Bijna gans de elektrische leiding, die in 1913 door de Gentse firma Rouvroy was aangebracht en waarop men zo trots was geweest, was totaal ontredderd en onbruikbaar geworden.

Het orgel dat van 1874 dagtekende en het hoogzaal waren deerlijk gehavend.

De berechtingslantarens en de lantarens van het Gilde van Sint-Martinus, waren fel beschadigd. Vier arduinen wijwatervaten, waaraan een hoge ouderdom was toegeschreven, waren verloren gegaan.

Volgt dan een lijst van misgewaden, tapijten, gewijde vaten, kandelaars, kruisbeelden en wat nog meer, die allen erg toegetakeld waren of onherstelbaar vernield.

Uit dit rapport is voldoende gebleken dat verschillende kostbare kunstvoorwerpen op geheimzinnige wijze verdwenen waren en nadien

nooit meer opdoken. Zij werden eenvoudig geïnventarieerd als «verdwenen». Noemen wij o.a. : de godslamp, twee kroonluchters van 1898, een koperen kruisbeeld, verscheidene kanonborden, het schilderij «Mater Dolorosa», in 1870 gedompt, verder draperieën, zes koperen kandelaars, vaandels, altaarklederen, was, boeken, goud en edelstenen uit de kroontjes en sieraden van sommige heiligenbeelden.

De gerapporteerde schade werd, volgens de waarde van 1914, geraamd op meer dan 175.000 f.

Vermelden wij nog dat van een achttal zerkstenen, die vóór de verwoesting in de zuidergevel van de kerk ingemetseld waren, er na de restauratie van 1921-24 maar één exemplaar meer is overgebleven. De andere waren door het bombardement zo erg beschadigd, dat men het niet meer nodig achtte ze nog langer te bewaren.

De geestelijkheid werd het eerst en brutaal gekonfronteerd met de toestand van zaken, want de eredienst moest voortgaan en de eerste zorg bestond er derhalve in een geschikt lokaal te vinden waar deze normaal zou kunnen gebeuren. Een oplossing werd geboden door de religieuzen van het klooster van Sint-Vincentius a Paulo, die hun sierlijke kloosterkapel bereidwillig voor dit doel afstonden, en die op zondag 20 oktober reeds werd opengesteld. Ondertussen werd met man en macht gewerkt om het gebouw van de zondagsscholen, dat eveneens aan het klooster toebehoorde en ruimer was dan de kloosterkapel, als noodkerk in te richten. Vele bereidwillige en vaardige handen konden het verwezenlijken, dat reeds op 22 december daarna, de noodkerk door pastoor-deken Emiel Back plechtig kon ingewijd en voor de eredienst opgesteld worden.

Op 18 december had de kerkraad besloten de heer Henri Vaerwyck aan te stellen om de herstelling van de kerk op zich te nemen, beslissing die op 30 december reeds door de gemeenteraad werd aanvaard (20).

Op 20 januari 1919 werd door Pater Bernard, recolet uit het klooster te Gent, in de noodkerk de kruisweg opgericht onder een enorme publieke belangstelling, waaronder niet minder dan 800 jongens en meisjes van de zondagsschool. Het was kennelijk dat de parochianen van Zomergem een prangende behoefte hadden aan hun godsdienstige levensbelijdenis en daarom hun kerk zeer moesten missen.

Onderpastoor Jos. Vermoesen, die een doordrijver was en reeds vroeger het bewijs had geleverd een heldere kijk te hebben op de enigszins verwarde toestand, werd door de kerkraad gemachtigd om in naam van de kerkfabriek alle belangen van de herstelling en de wederopbouw van de kerk bij de Rechtbank voor Oorlogschade te behartigen.

(20) Kerkarch. Beraadsl. en Gemeentearch. Reg. Beraadsl.

De tweede instelling te Zomergem die zeker niet minder kopzorgen kreeg met de verwoeste kerk, was het gemeentebestuur, dat er moest voor zorgen dat het puin zo spoedig mogelijk werd weggeruimd en komaf moest maken met de restauratie van het kerkgebouw. Het gemeentebestuur dat, evenals alle andere voorgaande trouwens, aan de zaak van de eredienst en het onderwijs steeds voorrang had verleend en daaraan ook zijn volste aandacht had gewijd, bleef nu niet bij de scherven zitten, maar pakte de zaak met beide handen aan.

Op 5 februari 1919 gelastte het op zijn beurt de architect Vaerwyck met de raming van de schade aan het kerkgebouw en met het opmaken van de plannen met bijhorende lastenkohieren voor het herstel. Het was immers zo dat het kerkgebouw eigendom bleek te zijn van de gemeente, die derhalve moest instaan voor de herstelling en de wederopbouw, maar uiteindelijk ook aanspraak zou kunnen maken op het recht van oorlogsschade.

In haar zitting van 9 juli 1919 verleende de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen aan de bewaarde delen van de grotendeels verwoeste kapel van het hoogkoor, een kunst- en oudheidkundige verdienste, waardoor zij werd opgenomen in de 3^e klasse der kerkelijke kunstgebouwen. De niet beschadigde delen van de toren werden in de 2^e klasse gerangschikt (21).

Op 5 februari 1920 werden, in voltallige zitting van de gemeenteraad, de door de architect Vaerwyck ingediende plannen goedgekeurd en doorgestuurd naar het Koninklijk kommissariaat van het ministerie van Wederopbouw te Gent, met het verzoek deze zo vlug mogelijk voor uitvoering te bekrachtigen (22).

Wanneer in september 1920, de architect een som van 15.000 f vroeg als voorschot op zijn ereloon, vond het gemeentebestuur dat verzoek zeer billijk, omdat de architect reeds heel wat werk en kosten had gedaan, die nog niet werden vergoed. De gemeente beschikte echter niet over de nodige fondsen en vroeg aan de kommissaris dat de staat, op wiens kosten het herstel van de kerk uiteindelijk moest gebeuren, het gevraagde voorschot zou willen storten (23).

Op 15 september 1920 diende de kerkfabriek aan de Rechtbank voor Oorlogsschade te Gent een aanvraag in tot het bekomen van een hulp-geld voor het herstel van de geteisterde kerk en haar meubilair, waarvan

(21) Gemeentearch. Beraadsl.

(22) Gemeentearch. Beraadsl.

(23) Gemeentearch. Beraadsl.

de som geraamd werd op 167.244,04 f. De bevoegde Rechtbank adviseerde gunstig deze aanvraag op 10 augustus 1922 ⁽²⁴⁾.

Het gemeentebestuur van Zomergem, dat gemeend had zijn eigen boontjes te kunnen doppen inzake de wederopbouw van zijn geteisterd patrimonium en daarom weinig of liefst geen bemoeienis verlangde van buitenuit —, waarmede waarschijnlijk de opdringerigheid van de kerkraad werd bedoeld —, kwam al spoedig van de regen in de drop en moest ervaren dat dit herstel niet van de grond kwam. De Koninklijke Kommissaris stelde aan het gemeentebestuur voor, de gemeente te laten erkennen als geteisterd gebied, waardoor aanspraak zou kunnen gemaakt worden op toelagen vanwege de staat en de provincie. Daarbij liet deze hoge ambtenaar op 16 oktober 1920 weten, dat het kerkgebouw eigendom was van de gemeente. De wederopbouw kwam dus neer op de schouders van het gemeentebestuur. De kerkraad hoefde hierin niet tussen te komen en had slechts te zorgen voor de roerende goederen, die met eigen middelen moesten hersteld of vervangen worden.

Hierover geresolveerd op 20 oktober 1920, besloot de gemeenteraad dat het wijselijk en alleszins voordeliger zou zijn voor de gemeente, zich als geteisterd gebied te laten erkennen. Hierdoor was, figuurlijk gesproken althans, de kogel door de kerk. De gemeente zou de kosten van wederopbouw en herstel van zijn patrimonium voor haar rekening nemen, met ruime geldelijke steun van het staatsbestuur en van de provincie.

Op 5 november kreeg het gemeentebestuur reeds de toestemming om de 15.000 f voorschot aan de heer Vaerwyck uit te betalen. Deze had de waarde van de verwoeste delen (prijs 1914) geschat op 195.015, 53 f, maar wanneer de lastenkohieren volledig berekend waren, kwam men tot de som van 736.924,42 f ⁽²⁵⁾.

Ook de kerkfabriek die zich door de omvang van de vernieling, voor een onoverkomelijke uitgave geplaatst zag, zocht naar een middel om uit het slop te geraken. De vernieling van de brandramen alleen was reeds een verlies van 26.602,50 f. De staat stelde voor dat het kerkbestuur afstand zou doen van zijn recht op oorlogsschade, waardoor grote herstellingen door het ministerie van Wederopbouw zouden gedragen worden. De kerkraad vond dat het voorstel niets dan voordeel zou opleveren en tekende voor akkoord. De Hoge Koninklijke Kommissie liet hierop weten dat het staatsbestuur mild zou tussenkomen in de voorziene herstellingen van de glasramen en in de wederopbouw van de voorgevel van de kerk.

(24) Kerkarch. Beraadsl.

(25) Gemeentearch. Rek.

die eigenlijk zo erg beschadigd waren, dat de kunstwaarde van het kerkgebouw in hoge mate was geraakt ⁽²⁶⁾.

Een ploeg van opruimers werd door het gemeentebestuur aangesteld onder de leiding van Oscar De Jaeger, schilder-garnierder uit de gemeente en men begon dadelijk met het opruimen van het puin. De overheid had nadrukkelijk bevolen, dat men voorzichtig zou te werk gaan, om zoveel mogelijk meubelen en ornamenten te redden en oude materialen voor wedergebruik te winnen. Het afbraakmateriaal werd achteraf verkocht voor 2.741,25 f ⁽²⁷⁾.

Een verdienste van onschatbare waarde werd hier geleverd door Oscar De Jaeger en zijn helpers, Petrus Van Cleemput en Georges De Smet, die de ineengestorte preekstoel, een bewonderingswaardig kunstwerk dat in 1869 door beeldhouwer P.J. Cuyper was vervaardigd, bij stukjes en beetjes van onder het puin hebben gescharreld, naar de zolder van het klooster overbrachten, waar, met een monnikengeduld, alle stukjes gelijk een puzzel bijeen werden gebracht en aan de beeldhouwers, de gebroeders Blanchaert en architect Vaerwyck de gelegenheid hebben geboden het meubel in zijn oorspronkelijke staat te herstellen.

Ondertussen werden door verschillende firma's prijsofferten gedaan voor het herstel van de kerkmeubelen, de heiligenbeelden en allerlei benodigdheden voor de eredienst. Zekere Rooms uit Gent deed een aanbod om een nieuwe preekstoel te maken, volgens een nader te bepalen prijs, nadat zou geweten zijn welke delen van de oude preekstoel nog zouden kunnen gebruikt worden ⁽²⁸⁾.

Op 25 april 1921 bood kunstschilder Fernand Aeluson van Gent zijn diensten aan om de beschadigde schilderijen te restaureren ⁽²⁹⁾.

Het gemeentebestuur hechtte op 8 juni 1921 zijn goedkeuring aan de door de architect Vaerwyck opgemaakte ontwerpen en twee dagen nadien werden zij voor advies doorgestuurd naar het ministerie van Wederopbouw ⁽³⁰⁾.

Op 20 juni daarna gaf het Kommissariaat van het ministerie van Ekonomische Zaken, dienst der Verwoeste Gewesten, afdeling Oost-Vlaanderen en Antwerpen eveneens zijn goedkeuring en toelating om de herstellingswerken te laten uitvoeren. Aan het gemeentebestuur werd de opdracht gegeven het nodig aantal afdrukken te laten maken van de

(26) Gemeentearch. Beraadsl.

(27) Gemeentearch. Rek.

(28) Kerkarch. Beraadsl.

(29) Kerkarch. Beraadsl.

(30) Gemeentearch. Beraadsl.

plannen en bestekken om naar de kandidaten aannemers op te sturen. Onverwijld moest de openbare aanbesteding bekend gemaakt worden door advertenties in «La Chronique des Travaux Publics» en het «Bulletin der Aanbestedingen», twee vaktijdschriften die respectievelijk te Brussel en te Antwerpen werden uitgegeven en in enkele dagbladen van de streek.

De volgende aanplakbrief werd in de herbergen en openbare plaatsen van Zomergem en van de buurgemeenten opgehangen.

HOOG KONINKLIJK COMMISSARIAAT VOOR DE STREEK OOSTVLAANDEREN - ANTWERPEN

GEMEENTE SOMERGEM OPENBARE AANBESTEDING

van

HERSTELLINGSWERKEN

aan de

PAROCHIALE KERK

Den Zaterdag 30 Juli 1921, om 4 ure namiddag, zal ten Gemeentehuize van Somergem, Provincie Oost Vlaanderen, onder goedkeuring door d'Heer Hooge Koninklijke Commissaris, worden overgegaan, tot de openbare aanbesteding van herstellingswerken aan de Parochiale Kerk.

Deze werken zijn begroot op 529029,15 f.

Het pandgeld is te storten na goedkeuring van het aanbod. De aanbiedingen op zegel, moeten ten laatste per post besteld zijn op Maandag 25 Juli 1921, per aanbevolen brief, bekleed met de vereiste voorschriften en verzonden aan het Collegie van Burgemeester en Schepenen van Somergem. Plans, bestek en lastenboek liggen ter inzage in het gemeentehuis van Somergem, alsook bij den Bouwkundige M. Valentin Vaerwyck, Kortrijkse Steenweg 412 te Gent, alle werkdagen van 9 tot 12 ure voormiddag.

Afdruksels van het lastenboek, bestek en formulier van aanbidding, zijn ten gemeentehuize van Somergem te bekomen aan de prijs van 10 frank.

Gedaan te Somergem den 28 juni 1921

De Gemeentesekretaris,
A. Claeys.

Burgemeester en Schepenen,
J. De Smet, H. Welvaert en
Ed. Standaert.

De bekendmaking der openbare aanbesteding verscheen in hogergenoemde tijdschriften van 6 en 8 juli 1921.

Op 30 juli had de opening van de prijsopgaven plaats en tien bouwondernemingen stuurden hun aanbieding in :

Gebroeders Achiel en Louis Waerdenier uit Brugge :	464594.93 f
Gebroeders van Autryve uit Gent :	492277.81 f
Florimond De Wispelaere uit Brugge :	494121.56 f
Henri Glibert uit Zomergem en Jan Baptist De Cuyper uit Gijzenzele :	506958.44 f
Eduard Heene uit Eeklo :	528765.53 f
Philemon Reychler en Henri Combien uit Eeklo :	540236.91 f
Camiel Thys uit Sint-Kruis-Brugge :	548330.54 f
Henri Verbeure uit Sint-Andries-Brugge :	568000.00 f

Twee aannemers, Gebroeders Brusselman uit Ledeberg met 474869,55 f en Frans De Meyer uit Gent met 637218 f moesten buiten aanmerking worden gehouden omdat zij hun prijsofferte te laat hadden ingestuurd ⁽³¹⁾.

Op 10 augustus werd de uitslag van de aanbiedingen aan het Hoog Kommissariaat bekendgemaakt, vergezeld van het voorstel van het gemeentebestuur, om de heren Waerdenier, als laagste aanbieders, voor het uitvoeren van de werken aan te duiden. De overheid ging hiermede akkoord en de akte van toewijzing werd op 12 september te Waarschoot geregistreerd ⁽³²⁾.

In afwachting van de aanvang van de werken werden met toestemming van de aannemers, grote vrachten steengruis weggehaald door de inwoners van de gemeente. Na drie jaar dokteren aan plannen en lastenkohieren kreeg het gemeentebestuur op 29 september alle dokumenten, die het op 10 augustus voordien naar het Hoger Kommissariaat had opgestuurd, terug en onmiddellijk werden de aannemers hiervan in kennis gesteld, die de restauratiewerken op 10 oktober aanvatten ⁽³³⁾. Het bouwbedrijf kreeg 300 werkdagen om hiermede klaar te komen.

De heer Raymond Voet, gezworen landmeter uit Gent, werd door het schepencollege aangesteld als algemeen opzienier met een maand-

(31) Gemeentearch. Beraadsl.

(32) Kerkarch. Beraadsl.

(33) Gemeentearch. Beraadsl.

wedde van 600 f. Op 13 april 1923 zou de heer Voet deze functie overdragen aan René Dobbelaere, aannemer uit Zomergem ⁽³⁴⁾.

Ondertussen waren nieuwe dringende herstellingen aan de orde gekomen, waaronder de opbouw van de toren met de naald en het optrekken van nieuwe voorgevels aan het kerkgebouw die een bijkomende uitgave van 272528,49 f voorzagen. Op 4 november 1922 liet de minister van Staatshuishoudkundige Zaken aan de pastoor-deken weten dat de aanbesteding van deze werken werd goedgekeurd en de uitvoering ervan mocht toevertrouwd worden aan de bouwonderneming Priem en Waerdenier uit Brugge voor de som van 272533,75 f ⁽³⁵⁾.

Het bevoegd ministerie wilde slechts tussenkomen in de kosten op voorwaarde dat de kerkfabriek afstand deed van haar recht op oorlogsschade dat verbonden was aan de vernieling van de brandvensters, waarvan de prijs op 26602,57 f was geraamd. De kerkmeesters wonnen het advies in van de gemeenteraad, die de wijze raad gaf het voorstel te aanvaarden, omdat het heropbouwen van de drie spitsgevels, noodzakelijker was dan het plaatsen van de brandramen, die later toch op een of andere manier zou kunnen gebeuren ⁽³⁶⁾. In hun zitting van 10 december 1922 besloten de kerkmeesters dan maar het advies van het gemeentebestuur op te volgen en deden zij afstand van hun recht op genoemde schadeloosstelling.

Ingevolge een ministerieel besluit van 11 oktober 1921 konden in sommige gevallen de door oorlogsfeiten beschadigde of verloren kerkmeubelen op staatskosten hersteld of vervangen worden, op voorwaarde dat de betrokken besturen vóór 1 november van het lopend jaar aan de minister een omstandige lijst overmaakten met opgave van al de meubelen die hiervoor in aanmerking konden komen. De kerkfabriek had hieraan onmiddellijk gevolg gegeven en op 15 april 1922 werd onderpastoor Joseph Vermoesen voor een onderhoud terzake bij de staatskommissaris ontboden. Na menigvuldige onderhandelingen, waarin men tot geen vergelijk kon komen, werd op 20 juni op bevel van de minister van Justitie een tegenonderzoek gedaan door de Gentse beeldhouwer R. Rooms, lid van de Koninklijke Raad voor Kunstgebouwen en Natuurschoon, die de geschatte waarde op 167244,04 f vaststelde. Het gemeentebestuur en de kerkfabriek vonden deze som te laag en tekenden tegen deze prijsverlaging protest aan, met het gunstig gevolg, dat de minister op 12 december de som tot 172244,04 f verhoogde.

(34) Gemeentearch. Beraadsl.

(35) Gemeentearch. Beraadsl.

(36) Kerkarch. Beraadsl.

Als gevolg van een bezoek aan de minister van pastoor-deken Emiel Back, Richard Lampaert, voorzitter van de kerkfabriek, en Jos Vermoesen, schatbewaarder, drie heren die zich niet gemakkelijk schaaft lieten zetten, werd de toelage nogmaals met 2000 f verhoogd, som die moest dienen voor het herstel van de klokken.

Vermelden wij nog dat het inzetten van het kathedraalglas in de vensters 11004.77 f kostte en dat men pas op 24 maart 1924 kon beginnen met de bevoering van de kerk, een werk dat rond de 12000 f heeft gekost.

Het aanbrengen van de zolderingen en het bezetten van de muren, zetten uiteindelijk een eindpunt achter deze enorme herstellings- en verbouwingswerken, die, zowel voor de kerkelijke overheid als voor het gemeentebestuur en de bevolking zelf, meer dan zes jaren kopzorgen en grote geldelijke offers hadden gevraagd ⁽³⁷⁾.

Een groot deel van de nog bruikbare schaliën werden aan het klooster afgestaan om er de daken van de schoolgebouwen mede te restaureren ⁽³⁸⁾.

Ondertussen liet men door bekwame vakmensen allerlei kerkmeubelen en kunstvoorwerpen herstellen.

Op 12 januari 1925 liet de orgelbouwer François Joris uit Ronse aan de pastoor-deken weten dat hij voor de prijs van 24000 f, met de gespaarde delen van het oude orgel een nieuw instrument wilde bouwen, dat in volledige harmonie zou zijn met de bouwtrant van de kerk. Op 5 mei daarna kwam hij op verzoek van de kerkfabriek ter plaatse het vernielde orgel inspekteren om te zien wat er mede kon gedaan worden. Het bleek dat er van het kunstwerk maar bitter weinig bruikbaar was overgebleven, zodat de heer Joris een plan opmaakte voor een nieuw instrument, waarvan hij het dossier op 29 februari 1924 aan de kerkraad voorlegde en dat een uitgave voorzag van 38465 f. De kerkmeesters, na hierover vergaderd te hebben op 4 maart, hechten hieraan hun goedkeuring en gaven opdracht een nieuw orgel te bouwen volgens het opgemaakt plan en de overeengekomen prijs ⁽³⁹⁾.

Op 1 maart was door het huis Rouvrooy te Gent een prijsofferte ingediend voor de elektrische installatie in de kerk voor de som van 7150 f. 's Anderendaags reeds kwam de kerkraad in spoedzitting bijeen om zich over deze kwestie te beramen aangezien op dezelfde dag een gelijkaardige aanbieding was ingediend door Arthur De Kemel uit Zomergem, voor de

(37) Kerkarch. Rek.

(38) Gemeentearch. Beraadsl.

(39) Kerkarch. Beraadsl.

som van 4740 f. Niettegenstaande het gekende huis Rouvroy de meeste garanties kon bieden door haar jarenlange ondervinding ter zake, werd het werk toch toegewezen aan Arthur De Kemel (40).

Het aanbod van de heer Pierre Wieme, beeldhouwer te Gent, om de preekstoel en de biechtstoelen in hun oorspronkelijke staat te herstellen, voor de respektievelijke som van 36500 f en 10000 f, werd aanvaard, evenals het ontwerp door het kunstatelier Bressers uit Gent aangaande de restauratie van het hoogaltaar voor de prijs van 13377 f (41).

Gelijk wij reeds eerder schreven, werd het aanbod van de heer Wieme voor het herstellen van de preekstoel naderhand afgewezen, omdat men er in geslaagd was het kunststuk in zijn voormalige staat te herstellen.

De twee zijaltaren, die grote schade hadden geleden, werden kunstig hersteld door beeldhouwer Alois De Beule uit Gent voor 4500 f, die eveneens de Piëta opsmukte (42).

De doopvont werd vernieuwd door het huis Dubois uit Gent en kostte 3351,95 f.

In 1921 werd de kommuniebank gerestaureerd in de werkhuizen De Clercq, die eveneens instonden voor de herstelling van allerlei meubelen (43).

Het huis Pec uit Mechelen leverde 500 nieuwe kerkstoelen aan 3 f het stuk (44).

Wanneer wij de sommen zouden samentellen, die door de kerkfabriek voor al deze restauratiewerken en de aankoop van onherstelbare meubelen en kunstvoorwerpen werden uitgegeven, zou het ons verbazen dat al dit geld door giften en inzamelingen bijeen werd gebracht. Een eerste gift aan de kerkfabriek van 2000 f werd gedaan in maart 1919, en nadien kwamen geregeld schenkingen en inzamelingen de kas van de kerkfabriek spijzen. De aktie kwam eerst voorgoed van de grond in 1924, onder de stuwende bezieling van kapelaan Jos. Vermoesen, wiens naam gerust in de annalen van gans dit proces met gulden letters mag neergeschreven worden, want er werd voor niet minder dan 79000 f bijeengebracht, waarmede een groot deel van de hoge kosten kon gedekt worden.

Op 1 april 1924 kwamen twee monteurs van de gieterij Omer Michaux van Leuven ter plaatse om de drie klokken in de toren op te hangen. Het

(40) Kerkarch. Beraadsl.

(41) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

(42) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

(43) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

(44) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

kontrakt tussen de kerkfabriek en de klokkengieter was reeds op 12 juli van het vorig jaar afgesloten voor een bedrag van 3741 f ⁽⁴⁵⁾.

Wanneer de elektrische installatie volledig was aangebracht en door de bevoegde overheid aanvaard, werd zij door de maatschappij Centrale Electrique de Flandre et du Brabant op het net aangesloten. Het was, aldus de pastoor-deken in het memoriaal : «een roerende gebeurtenis».

Op de 11^e november 1924, feestdag van Sint-Maarten, titelheilige van de kerk, werd het nieuw orgel, dat door het huis Joris uit Ronse was gebouwd, op luisterrijke wijze ingezegend door pastoor-deken Emiel Back. Na het gebruikelijk ceremonieel werden de talrijke aanwezigen vergast op een subliem orgelrecital dat gegeven werd door de heer Vilain, orgelist van de kerk van de Heiligen Petrus en Paulus te Oostende en leraar in orgel aan het Koninklijk Muziekkonservatorium te Gent.

Onder de talrijke genodigden werden vooral opgemerkt, de burgemeester van Zomergem en tal van zijn collega's uit de naburige gemeenten, samen met de leden van de verschillende gemeenteraden, de pastoors en andere geestelijke waardigheidsbekleders uit de omliggende dorpen en verscheidene prominenten uit de politieke en sociale organisaties. Na dit hoogstaand muzikaal intermezzo, werd door de pastoor een plechtig lof opgedragen in concelebratie met drie andere priesters, als hulde en dank voor deze buitengewone verwezenlijking waartoe zovelen hadden bijgedragen en waarvan reeds verscheidene namen genoemd werden, maar waarvan die honderden onbekenden, die door hun giften en omhalingen, onschatbare diensten hadden bewezen, toch ergens zullen neergeschreven zijn ⁽⁴⁶⁾.

Een mijlpaal in de geschiedenis van de kerk van Zomergem is ongetwijfeld haar inwijding op 17 augustus 1924, zes jaar nadat zij in oktober 1918 door dinamitering en beschieting werd verwoest. Het memoriaal van de kerk bewaart zorgvuldig het verslag van deze memorabele gebeurtenis ; een lang verhaal, dat door wijlen gemeentesekretaris André Claeys is verwoord en dat wij in verbeterde tekst integraal mededelen.

«Triomf, triomf en lof aan God», klonk het zondag laatst te Zomergem door. Triomf omdat wij onze kerk prachtiger dan ooit terug veroverd hebben. Lof aan God, die na zes jaren ballingschap zijn woonst opnieuw heeft betrokken. 17 oktober 1918, onvergetelijke dag van wee, 17 augustus 1924 onvergetelijke dag van vreugde.

«Gott mit uns» zegden de Duitsers in 1918, en zij deden onze kerk springen.

(45) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

(46) Kerkarch. Mem.

«God met ons», juichten wij zondag laatst en dit was inderdaad zo. Des morgens, de hemel grauw en grijs, klaarde nadien op en bij het aanvangen der grote plechtigheden scheen de lieve zon op het prachtige versierde dorp.

Om 10 ure werd het Allerheiligste, voorafgegaan door een merkwaardige processie, van de hulpkerk overgebracht naar het herstelde kerkgebouw. Alle groepen waren prachtig, maar vooral moeten wij aanstippen, de schoolkinderen met wuivende palmen, die herhaalde malen, onder de leiding van E.H. Colpaert, leraar aan het College van Eeklo, een krachtig «Hosanna» door de Zomergemse straten lieten weergalmen. Dit was waarlijk indrukwekkend en wij hopen dat deze groep met zijn gezangen voor immer in onze processie zal blijven.

Het Heilig Sakrament, met als erewacht, de gendarmerie van Zomergem en gevolgd door Vicaris-Generaal De Baets, de heer Siffer, volksvertegenwoordiger, de leden van de kerk- en gemeenteraad en de heren aannemers. De processie werd gesloten door een volksmassa, die met ingetogenheid begreep dat zij in zegetocht haar kerk opnieuw in bezit ging nemen. Vóór het kerkgebouw zelf verdrong zich een mensenzee, die stormenderhand het gebouw wilde overmeesteren, maar dank zij de ordediensten, onder leiding van de heer politiekommissaris, trad de processie in volledige orde de kerk binnen, gevolgd door duizenden gelovigen van Zomergem en omliggende.

Om 11 uur begon de plechtige mis.

Buiten de reeds genoemde overheden bemerkten wij de aanwezigheid van de heer Grenier, Ere-Hoogkommissaris, M. Mechant, kabinetsoverste, de heer Debosch, technisch bestuurder en bouwkundige Vaerwyck. De mis, opgedragen door pastoor-deken Emiel Back, was aan uitvoering iets heerlijks. Menig hart was ontroerd toen het voor de eerste maal in dit groot gebouw de bevende stem terug hoorde van onze geliefde herder. Na deze zangstem hoorden wij een andere die zelfs de sterkste harten heeft doen sidderen, wanneer zij in overtuiging tot ons zegde : «G'hebt ze terug uw kerk». Het was Vicaris-Generaal De Baets, die in een roerende bewoording het gelegenheidssermoen hield. Deze kerkplechtigheid werd besloten met de uitvoering, door onze Koninklijke Harmonie, van het muziekstuk getiteld : «Andante Religieuse», te dier gelegenheid getoondicht door de heer L. Pynaert, bestuurder van het korps en opgedragen aan de pastoor-deken van Zomergem.

Zo werd door deze maatschappij de inhuldiging der kerk aangekondigd door een kort wandelconcert, waardoor hulde werd gebracht aan de geestelijke overheid om hun te zeggen : «Wij ook vieren mee, Wij ook delen in Uw geluk».

Na het noenmaal, dat werd aangezet door vele geestelijke en wereldlijke overheden, werd een hulderede uitgesproken door de dorps-herder, pastoor-deken Emiel Back, die eens temeer een lange lijst opsomde van personen die zich voor het herstel van de kerk hadden ingezet. Op zijn beurt dankte de Vicaris-Generaal allen die bij het heuglijk feit betrokken waren geweest en drukte de wens uit, dat Zomergem een bloeiende parochie zou blijven onder de wijze leiding van zijn pastoor. Volgden dan nog meerdere aanspraken door verscheidene prominenten die zich bij de vorige sprekers aansloten.

Het verslag van de heer Claeys eindigde met de zegeroep :

«Hosanna... Hosanna... Wij hebben ze terug onze kerk».

De feestelijke inzegening en de wederingebruikstelling van de geres-taureerde dorpskerk en de wijding van het nieuwe orgel, zetten geenszins een eindpunt achter de vele kopzorgen die de vernieling en de wederop-bouw aan de kerkfabriek en het gemeentebestuur hadden bezorgd. Er restte nog het enorme werk van de meubilering, de opsmuk en het vernieuwen van tiental'len voorwerpen die, zoniet verloren, dan toch vreselijk verminkt waren.

De instortingen van het dak, de torenspits en een gedeelte van de buitenmuren, hadden in hun onberekende tuimeling verscheidene kost-bare kunstwerken, meubelen, ornamenten en voorwerpen van allerlei aard erbarmelijk toetakeld.

In 1925 waren alle sporen van de aangerichte schade op verre na nog niet uitgewist en de kerkfabriek verkeerde nog in grote geldnood. Eerwaarde Heer Hlmschoot, die op 5 april 1925 de taak van schatbewaarder van onderpastoor Jos. Vermoesen had overgenomen, uilde op 13 augustus een klacht tegen de overheid en vroeg om een bedrag van 27500 f, dat nog aan de kerkfabriek toekwam uit hoofde van oorlogsschade, maar nog op het grootboek van de schatkist geboekt stond, vrij te krijgen, wat echter niet lukte. De geestelijkheid heeft dan opnieuw beroep moeten doen op de vrijgevigheid van haar parochianen.

Door aangestelden werden op verschillende wijken en buurtschappen omhalingen gedaan, die het volgend resultaat opleverden : voor het Dorp, 34761,63 f ; de wijken Beke, Langeboeken en het Motje, 11186,30 f ; de wijken Kerkstraat, Stoktevijver, Meirlare en Kerhoek, 5561 f ; de wijken Durmen, Ro, Hoetsel en Nekke, 7272 f. Samen met een gift van 1600 f door het bestuur van het Klooster, leverde dit een totaal bedrag op van 60380,95 f (47).

(47) Kerkarch. Beraadsl.

Op een aanvraag door de pastoor-deken, op 12 juli 1926 aan de provincieraad gericht, om 1/6 deel te bekomen van de hulpgelden waarop de kerk uit hoofde van oorlogsschade nog recht had, voor het herstel van verschillende voorwerpen, werd geantwoord dat eerst het advies moest ingewonnen worden van de Koninklijke Kommissie voor Kunsten en Landschappen, om na te gaan of al deze voorwerpen wel degelijk als kunstschatten vermeld stonden ⁽⁴⁸⁾. Hieruit bleek dat inderdaad maar weinig daarvan op de inventaris van het kunstpatrimonium voorkwam, met het spijtig gevolg, dat het gevraagde hulpgeld maar bijzonder karig was. Het kerkbestuur heeft zich dan herhaalde malen tot inzamelaars moeten wenden, die gelukkig zelden aan gesloten deuren aanklopten. Zo werd op 5 april 1928, 46000 f betaald aan kunstschilder Leo Steel te Sleidinge, voor het doeken van de 14 tafereelen van de kruisweg.

Een nieuwe inzameling in januari 1927 bracht 70089,90 f op, waarmee men twee nieuwe biechtstoelen betaalde, die vervaardigd werden door beeldhouwer De Clercq uit Merelbeke. De nieuwe kruisweg werd plechtig geïnstalleerd door Pater Christophorus, minderbroeder, op 15 april, zijnde Beloken Pasen.

Op de vooravond van de zomerkermis, op 23 juni 1926, werd het nieuw torenuurwerk in beweging gesteld, onder grote ovatie van een massale volksmenigte en het musiceren van de plaatselijke harmonie. Het had 25000 f gekost ⁽⁴⁹⁾.

In april 1950 werd in het priesterkoor een prachtig en kostelijk tapijt gelegd. In december daarna plaatste de glazenier Camiel Ganton uit Gent 5 nieuwe brandramen in het hoogkoor : Het Offer van Abel, De Bruiloft van Cana, Het Laatste Avondmaal, De Vermenigvuldiging der Broden en Het Offer van Isaac.

Verscheidene inwoners schonken sieraden en gewijde vaten, waaronder een koperen gong door de heer Alfons Siffer en een kostbare godslamp door dokter Armand Lampaert.

In de jaren 1934-1935 werd het orgel volledig hersteld en uitgebouwd door de heer Agneessens, orgelbouwer uit Menen, voor de som van 17450 f ⁽⁵⁰⁾. In hetzelfde jaar verriikten de firma Boogaerts uit Brussel en de bouwonderneming Armand Van Hulle uit Zomergem, de kerk met een doeltreffende verwarmingsinstallatie ⁽⁵¹⁾.

(48) Kerkarch. Beraadsl.

(49) Kerkarch. Mem. en Beraadsl.

(50) Kerkarch. Mem. en Beraadsl.

(51) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

Het kerkgebouw was nog niet helemaal hersteld en alle meubelen en de diverse voorwerpen hadden hun bestendige plaats nog niet gekregen, of de kerk zou een tweede maal het slachtoffer worden van een nieuwe wereldoorlog. De vreugdekreten van de gelukkige volksgemeenschap, die op 17 augustus 1924, dag van de wijding, de kerk tot in de nok hadden gevuld, zinderden als het ware nog na tegen de hoge gewelven van dit prachtig godshuis, wanneer het voor een nieuw tragisch lot werd bezegeld.

Daarover wordt nu gehandeld in het tweede gedeelte van dit werkje.

* * *

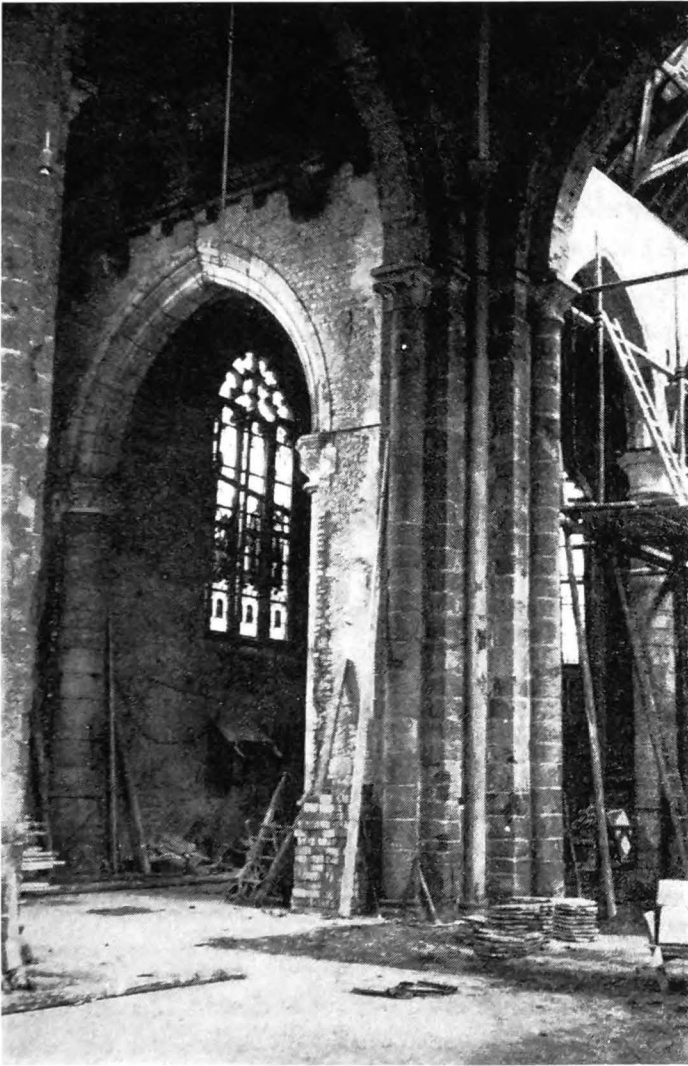
De meidagen van 1940 blijven getekend door hun verwoede gevechten aan weerszijden van het Kanaal van Schipdonk en in de heuvelachtige bossen van de gehuchten Rijvers en Diepenbeek, die Zomergem prangden in een gordel van loopgraven en veldgeschut, overkoepeld door een zwerm mitrillerende gevechtsvliegtuigen, die het dorp in een paar dagen tijds deerlijk verwoestten.

Op 24 mei, om 6 uur 's morgens begonnen de Duitsers het dorp onder vuur te nemen en hielden het twee dagen vol. Er werd onoverzichtelijk veel materiële schade aangericht.

In de opmars van de vijand moest de kerktoeren opnieuw dienen als observatiepost voor de geallieerden, met het logisch gevolg, dat hij door de tegenstander als mikpunt werd aangewezen. Gedurende twee volle dagen werden de toeren en het kerkgebouw beschoten en vreselijk gehavend. Hoewel de schade merkkelijk minder groot was dan door de beschieting van 1918, zouden er niettemin méér jaren overheengaan vooraleer gans het gebouw en de kostbare uitrusting van meubelen, beelden, sieraden, ornamenten en benodigdheden voor de eredienst, volledig hersteld of vernieuwd waren.

Alsof de kerk voor een nefast lot was voorbestemd, had zij evenals vóór haar verwoesting in 1918, in de jaren die de fatale meidagen van 1940 waren voorafgegaan, grote en opvallende verbeteringen en verfraaiingen ondergaan.

Zoals reeds gezegd waren in december 1930 in het hoogkoor 5 nieuwe gebrandschilderde vensters geplaatst door kunstglazenier Ganton, die 51770 f hadden gekost en betaald waren met gelden uit de Kas voor Oorlogsschade, waarop de kerkfabriek recht had wegens schadeloosstelling van de eerste wereldoorlog en in de jaren 1933 en 1934 was in de kerk een verwarmingssysteem aangebracht door de gespecialiseerde firma Bogaerts uit Brussel, samen met de bouwonderneming Herman Van Hulle uit Zomergem.

De verwoeste kerk. — Binnenzicht. — 1940.

Vanaf 1937 tot kort voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog waren in de ramen van de zijkapellen, andermaal een reeks brandvensters geplaatst, die de twaalf apostelen voorstelden, en daarom dan ook «apostelvensters» werden genoemd. Deze kunstwerken waren bijna stuk voor stuk schenkingen van vooraanstaande parochianen. Het priesterkoor had inmiddels een nieuwe schilderbeurt gekregen ⁽⁵²⁾. Op 24 juli 1939 was bij Kon. Besluit toelating verleend om een som van 250000 f, die bij

(52) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

middel van inzamelingen bij de parochianen was bijeengebracht, te mogen gebruiken voor het aanbrengen van een nieuwe lambrizing in de twee zijkoren (53).

Naar een ontwerp van ingenieur Roland uit Brussel, dat op 19 november 1939 door het provinciebestuur werd goedgekeurd, werd de nieuwe elektrische verlichting van de kerk aangebracht door Arthur De Kemel en Maurice Lanneeuw, beiden uit Zomergem.

Op 7 januari tenslotte had het kerkbestuur besloten de geplande lambrizingen van de koren te laten uitvoeren door de Gentse beeldsnijder Speyer, in dezelfde trant als deze in het priesterkoor.

Ondertussen was het Belgisch leger in augustus 1939 gemobiliseerd geworden en groeide de vrees voor een nieuwe wereldoorlog met de dag. Het kerkbestuur nam dan wijselijk het besluit, de nieuw-ontworpen brandramen voorlopig niet te plaatsen, maar de ontwikkeling van de politieke toestand af te wachten. Later zou men met tevredenheid ervaren, welke enorme waarde deze beslissing gehad heeft (54).

Een inventaris opmaken van wat door het bombardement vernield werd, zou een lange lijst vullen en was een moeilijke opgave. Maar toch moest dit gedaan worden, wilden het kerkbestuur en het gemeentebestuur aanspraak kunnen maken op hun recht op oorlogsschade. Hieruit zou blijken dat de beschieting aan het kerkgebouw en aan de toren meer schade had toegebracht dan dat er bij een eerste oppervlakkige raming was vastgesteld.

Het kerkbestuur gaf aan architect Bressers uit Gent opdracht de schade aan het kerkgebouw en de roerende goederen vast te stellen. Dit gebeurde op 25 juni 1940 en de architect bracht hiervan een omstandig verslag uit op 7 juli daarna, dat ons van de verwoesting het volgend beeld ophangt.

In de gevel van de rechtse zijkapel gaapte een brede scheur in het metselwerk van breuksteen onder het venster. Alle muren waren doorzeefd door de scherven van ontplofte granaten. Ook de zuidelijke muur vertoonde grote bressen boven en naast de ramen. In het gemetseld gewelf onder de toren was eveneens een gat geslagen.

In de voorgevel waren ongeveer 40 kleine bressen geslagen van 2 à 4 bakstenen groot en in de zijgevel links ongeveer een twintigtal. Ook de gevels van het priesterkoor en de zijkoren lieten verscheidene openingen zien.

(53) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

(54) Kerkarch. Beraadsl.

Tal van vensterstijlen en kronen met sierlijk maaswerk waren stukgeschoten. Bijna alle gebrandschilderde ramen waren uiteen geschokt : 5 in het hoogkoor, 5 in de zijkapel van O.L.Vrouw, 4 in het Sint-Martinuskoor, 6 in de zuidelijke beuk, 6 in de noordelijke beuk, twee in de voorgevel en tenslotte het venster van het doksaal. Vanzelfsprekend waren ook de beschermnetten uit smeedijzeren kaders en bespannen met een koperen netwerk volledig aan flarden geschoten.

De voorgevel was door een obus doorboord en de dekstenen van de middenste topgevel waren hierdoor gedeeltelijk vernield. In de noordelijke zijgevel was eveneens een gat geslagen. De sakristie was grotendeels vernield en moest tot boven de vensters worden afgebroken. De gevel van de noordelijke zijkapel was tot aan de onderkant van de vensters weggeslagen. Dit was evenzo het geval met de muren van het priesterkoor en de zuidelijke zijkapel. Het angelustorentje van de middenvoorgevel was vernield. De nog rechtgebleven delen van de muren van het hoogzaal en het tochtportaal, die grote scheuren vertoonden moesten op gevaar van instorting worden gesloopt, samen met de eikenhouten bekleedsels van het portaal, die grotendeels versplinterd waren.

De twee achterste kolommen tussen het middenschip en de noordelijke zijbeuk waren weggeslagen, waardoor de gotische bogen dreigden in te storten. De twee schoormuurtjes achter en zijdelings de torenvoet, langs de kant van de zijkapel rechts, vertoonden grote beschadigingen en moesten worden uitgekapt. Ze zouden later nooit meer volledig hersteld worden. De pilasters van het transept, tegenover deze conterforten moesten eveneens worden afgebroken. Twee vensters van de zuidelijke beuk waren grotendeels stukgeschoten ; vooral het witstenen maaswerk was vreselijk toetetakeld. Uit vier van de zware pilasters van Doornikse arduin, die de toren schraagden en een hoge historische waarde hebben (13^e eeuw), waren grote stukken geslagen en zouden voor altijd deze merktekens blijven dragen.

Enorme schade werd toegebracht aan de daken. Grote delen van het kapgebint, de muurplaten, de gordingen, de schoren en de kepers, het schalieberd en de schaliën, vertoonden grote gapingen of hingen aan flarden te wiegen in de wind. De platte, rode nageperste tegelpannen, waarmede de daken van de kruisbeuken bedekt waren, moesten voor het grootste gedeelte vervangen worden. De dakgoten hingen met brokstukken naar beneden en de sneeuwberden waren grotendeels stuk. De ontvangers en de afvoerbuizen waren gedeeltelijk weggeslagen of doorschoten. Het dak moest volledig ontmanteld worden.

De gewelven van Kielendrecht hout hadden fel geleden en verscheidene gewelfvlakken waren met hun ribben volledig uiteengerukt. De vloeren

van gepolijste dallen van Basècles moesten voor meer dan de helft vernieuwd worden.

De verwarmingskamer en de warmeluchtkanalen waren ontzet door het inslaan van granaten waardoor de installatie onbruikbaar was geworden.

De oostgevel met de koorkapellen had bijzonder veel te lijden gehad : de zijgevels waren minder erg getroffen maar vertoonden niettemin grote gapingen en scheuren.

Gelukkig werd het gebouw onder oogpunt van stevigheid niet geschokt, zodat er geen gevaar bestond voor verdere instortingen.

De balustrade aan de trap van de sakristie was verwrongen en gedeeltelijk kapot, evenals de smeedijzeren afsluiting rond de kalvarieberg, tegen de buitenmuur van het hoogkoor. Ook de gewelven van de sakristie waren voor een groot deel ingestort.

De zware eikenhouten en sierlijk bewerkte deur van de hoofdingang, evenals de deuren van de tochtportalen, de zijportalen, de sakristie en de bergplaats waren erg toegetakeld en op vele plaatsen zelfs versplinterd.

In en rond de kerk lagen hoge puinhopen van steenslag, kalk, schaliën, glasscherven en houtsplinters, de gebroken resten van kerkmeubelen, kunstbeelden, versieringen en gebruiksvoorwerpen, die moesten worden weggeruimd en zorgvuldig gesorteerd om materialen voor wedergebruik te redden.

De raming die door de architect werd gedaan kwam op 1.897.585 f : aan het kerkgebouw 652.046 f, aan de toren 59.531 f, aan de roerende goederen 525.708,54 f en aan de gebrandschilderde ramen 662.500 f ⁽⁵⁶⁾.

Dadelijk moest een noodkerk ingericht worden en gedacht aan het herstel van de geteisterde kerk. Voorlopig werden de diensten gedaan in de kapel van het klooster, terwijl met man en macht gewerkt werd om de toneelzaal als hulpkerk in te richten. Hiervoor moesten grote sommen geld worden uitgegeven, o.a. voor het bepleisteren van de zilte muren, het dichtmaken van de ramen, schilderwerken en het aanbrengen van een degelijke elektrische leiding. In het begin van de maand juni kon de toneelzaal als noodkerk in gebruik worden genomen. Bij het huis Moermans te Gent werd een harmonium besteld om de goddelijke diensten op te luisteren. Reeds gedurende het bombardement van 25 mei had men het Heilig Sakrament voor alle veiligheid naar de kelder van het klooster overgebracht ⁽⁵⁵⁾.

Adrien Bressers kreeg opdracht om een volledig plan met bestek op te maken voor de voorlopige restauratie van het kerkgebouw, dat volgens

(55) Kerkarch. Beraadsl. en Mem.

(56) Kerkarch. Beraadsl.

De kerk. — Vernieling van 1940. — Aanzicht van koren en toren.

de reeds gedane raming in een minimum van tijd klaar kwam en geschat werd op 43.045 f. De werken omvatten het afsluiten van de geteisterde koren door een houten beschot en het dichtmaken van de lekkende daken.

Om de kosten van deze voorlopige restauratie te dekken werd besloten bij particulieren een lening aan te gaan ten bedrage van 60.000 f, tegen een intrest van 4 % en voor een looptijd van tien jaar.

Op 7 juli werd het ontwerp van architect Bressers door de kerkraad goedgekeurd, die eenparig besliste om de herstelling onmiddellijk te laten uitvoeren.

Een openbare aanbesteding werd uitgeschreven op 11 juli en had plaats op 29 juli daarna. Er was slechts één enkele aannemer die een prijsofferte had ingestuurd, nl., de heer Omer De Backer uit Zomergem voor de som van 49.307.16 f, die dan ook de werken mocht uitvoeren.

Eens de kerk voorlopig hersteld, en op Allerheiligen voor het eerst opnieuw in gebruik genomen, begon men ernstig te denken aan de volledige restauratie. Men was namelijk van mening, niet te moeten wachten tot het einde van de oorlog om dit te doen en op 6 november werd aan de architect Henri Vaerwyck uit Sint-Amandsberg opdracht gegeven om hiervan een volledig ontwerp te tekenen.

Een voorval dat men vooraf fel gevreesd had, kwam echter alle plannen blokkeren.

De monumentale toren was door de beschieting van mei 1940 fel beschadigd aan de westelijke en oostelijke galmgaten en de naald was door een granaat doorboord. Het gebint was gevaarlijk geschokt en een groot deel van de bedekking hing aan flarden. Verscheidene malen had de heer Omer De Backer, die de voorlopige herstellingen had uitgevoerd, de kerkelijke en gemeentelijke overheden gewezen op het dreigend gevaar dat bleef bestaan voor het instorten van het gevaarte. Er dienden dringend versterkingen te worden aangebracht, wilde men het ergste voorkomen. Lang is de beschadigde torenspits het voorwerp geweest van discussies, die tot geen vergelijk konden komen. Het noodlottig gevolg hiervan was, dat in de stormnacht van de 13^e op de 14^e november, slechts twee weken nadat de kerk tot eenieders voldoening opnieuw in gebruik was genomen, de toren middendoor brak en met een daverend geraas naar beneden donderde en in zijn geweldige val verscheidene delen van het gebouw erg beschadigde.

Nu moest alles in allerhaast gebeuren en op dezelfde dag liet het gemeentebestuur het puin, dat het verkeer bijna onmogelijk maakte, onmiddellijk wegruimen en gaf aan architect Bressers de opdracht om een plan te tekenen voor de voorlopige afdekking van de toren. Het werk werd toevertrouwd aan de heer Omer De Backer, die reeds vroeger de voorlopige herstellingswerken had gedaan. De aannemer plaatste op de torenmuren een laag tentdak van asfaltpapier (⁵⁷). De eigenwijsheid en een politiek gekonkel waren er de oorzaak van geweest dat men onnodig grote sommen geld had moeten uitgeven, terwijl architect Bressers in zijn raming van 25 juni 1940 voorzien had dat de toren volledig hersteld had kunnen worden voor de som van 57884.34 f. Het dekken van de toren met een

(57) Kerkarch. Beraadsl. Gemeentearch. Beraadsl.

tentdak had thans 16141 f gekost. Het zou nadien nog meer dan een decennium duren vooraleer een nieuwe torenspits zich hoog boven het omliggende zou verheffen.

Het mechanisme van het uurwerk werd in de maand juli 1940 opnieuw op gang gebracht door Jules Bekaert, uurwerkmaker in de gemeente, voor de prijs van 590 f ; maar van wijzerplaten kon er vooralsnog geen sprake zijn (58).

Op 5 januari 1941 kreeg het gemeentebestuur een eerste hulpveld van 20000 f van het Hoger Koninklijk Fonds voor Wederopbouw, als schadeloosstelling voor de beschadigde toren en in maart daaropvolgend, een tweede van 25000 f (59).

Het Provinciaal kommissariaat voor 's Lands Wederopbouw had er op 6 april 1941 bij het gemeentebestuur en de kerkfabriek op aangedrongen de volledige herstelling van het kerkgebouw aan te vangen en architect Henri Vaerwyck werd aangemaand om spoed te zetten achter het opmaken van de plannen en bestekken. Maar van de andere kant werd er gedurende de vier jaren dat ons land door een vijand werd bezet, niet veel geld gespendeerd aan herstellingswerken van gebouwen voor de eredienst. Kennelijk vreesde men een ommekeer in de oorlogssituatie en een tweede massaker bij een eventuele tegenaanval van de geallieerden.

De verschillende herstellingen en vernieuwingen van het kerkgebouw, de meubelen, de gebrandschilderde vensters, de kostbare sieraden, de altaren, de klokken, de heiligenbeelden en wat al meer, gebeurde meestal gelijktijdig en zou niet minder dan twintig jaar in beslag nemen. Om enigszins niet in dat kluwen verstrengeld te geraken, vonden wij het verstandig om elk dossier afzonderlijk te behandelen. Zo komen achtereenvolgens aan de beurt : het kerkgebouw, het meubilair, de gebrandschilderde ramen, het orgel en de klokken.

Wij willen de lezer de inhoud besparen van de lijvige dossiers die gevuld zitten met de briefwisseling die terzake werd gevoerd tussen de kerkfabriek, de pastoor-deken, het gemeentebestuur, de verschillende ministeries, de Dienst voor Stedebouw, de Koninklijke Kommissie voor Monumenten en Landschappen, de aannemers, de tientallen kleinere bedrijven en tal van partikulieren uit de openbare of privé sektor.

De plannen en bestekken door architect Vaerwyck opgemaakt en die een uitgave voorzagen van 1554428,65 f, werden tijdens de zitting van

(58) Gemeentearch. Beraadsl.

(59) Gemeentearch. Rek.

de kerkraad van 6 juli 1941 besproken en aangezien het geheel de vol-
doening van de aanwezige leden wegdroeg, werd besloten het plan te aan-
vaarden en voor advies door te sturen naar de hogere instanties.

Op 29 augustus en 3 oktober 1941 werd de kas van de kerkfabriek
opnieuw gespijzgd met telkens 50000 f door het Hoger Kommissariaat
voor voorlopige herstellingen. Nadien kwamen op geregelde tijdstippen ge-
rechtigde subsidies van de Staat, de Provincie of de gemeente en dit naar-
gelang de herstellingswerken vorderden. Talrijke giften kwamen toe aan het
adres van de pastoor, die dankbaar aanvaard en nuttig gebruikt werden
voor het herstellen van allerhande gebruiksvoorwerpen. Ook werden in
verschillende buitenwijken en op het dorp door de geestelijken meervuldige
geldinzamelingen gedaan, en werden allerlei lovenswaardige initiatieven
genomen. Zo stond de toneelvereniging «Kunst Veredelt» de opbrengst
van het toneelspel «Het Lammeken», dat op 12 februari 1941 werd op-
gevoerd, integraal af aan het «Fonds voor het herstel van de kerk». Dit
lovenswaardig initiatief werd dan ook met een onverwachte bijval be-
kroond en met nadruk in het memorieboek van de kerk vermeld.

De opening van de prijsofferten voor de openbare aanbesteding had
plaats in de burelen van het Provinciaal Kommissariaat voor 's Lands
Wederophouw te Gent de 13^e december 1941. Vier aannemers dongen
hieraan mede : Florimond Brusselman uit Gent voor 2018743,90 f, Eduard
Heene uit Eeklo voor 2114263 f. A. en G. Verbeke uit Brugge voor
2981994,79 f en Leon Missault uit Gent voor 2830572,48 f. Op 4 januari
daarop besloot de kerkraad de werken te laten uitvoeren door de firma
Brusselman, nadat het Hoger Kommissariaat op 24 januari hieraan zijn
toestemming had gegeven. De definitieve toewijzing werd de 8^e februari
betekend en de aanvangsdatum vastgesteld op 25 februari (60).

Een voorstel van architect Vaerwyck, om de houten gewelven van de
drie beuken door gewelven van steen te vervangen, werd gunstig onthaald,
omdat men unaniem van mening was dat het oudheidkundig aspect van
het gebouw hierdoor nog beter tot zijn recht zou komen.

Nauwelijks was men met de werken begonnen, of een ontegenspreke-
lijke verordening van de bezettende overheid kwam daarop een rem zet-
ten. Op 4 september 1942 kwam het ontstellend bericht dat de herstelling
aan de kerk moest worden stopgezet. Het kerkbestuur, dat zich nood-
gedwongen bij deze beslissing moest neerleggen, vroeg echter om de meest
dringende werken te mogen voortzetten om erger te voorkomen. Het ging
hier voornamelijk om het afdekken van de daken met asfaltpapier en het

(60) Kerkarch. Beraadsl.

dichten van enkele bressen die veel koude lucht in de kerk binnen lieten. Dit werd toegestaan. Ondertussen werd niets onverlet gelaten om langs diverse wegen de Duitsers er toe te bewegen hun besluit te herzien en toestemming te geven om de herstellingen te mogen hervatten. Het bleek al boter aan de galg, zodat pastoor-deken De Meyer op 3 januari 1943 een bezoek bracht aan ingenieur Cauterman, om te vernemen of er aan de zaak niets te verhelpen was.

Dit belette echter niet dat het kerkbestuur, op herhaald aandringen van de pastoor, in voeling bleef met verschillende ondernemers om prijs-offerten te vragen voor verschillende restauratiewerken of het leveren van nieuwe voorwerpen en meubelen. Op 7 maart 1943 werd zelfs een overeenkomst gesloten met de firma Bogaert uit Brussel, om de verwarmingsinstallatie opnieuw bruikbaar te maken voor de som van 29488 f ⁽⁶¹⁾.

Door het herhaald aandringen van het kerkbestuur, dat hiervoor verscheidene invloedrijke personen in het gareel had gestoken, verkreeg men op 15 augustus 1943 van het Hoger Kommissariaat de toestemming om de herstellingswerken, die een dringend karakter droegen, te laten uitvoeren, doch de kerkfabriek kreeg hiervan pas kennis einde november, wat nochtans niet had belet dat men in het geniep had voortgewerkt.

Na moeizame onderhandelingen met aannemer Brusselman en de heer Vaerwyck, werd het hervatten van de werken vastgesteld op 6 december en moesten geëindigd zijn op 15 januari van het volgend jaar. Dit betekende een onhaalbare wedloop tegen de tijd, waarvoor men van hogerhand ook begrip opbracht, aangezien hiervoor een uitstel werd verleend tot 1 april.

Hierdoor waren de werken opnieuw op gang gekomen en men verstoutte zich om voor nieuwe herstellingswerken toelating te vragen, ondermeer om de geteisterde sakristie en twee pilaren in hun oorspronkelijke staat te mogen heropbouwen en de verbrijzelde ramen door marteléglas te vervangen.

De 7e juni daarna werd de voorlopige aanvaarding van de herstellingen gedaan door een afgevaardigde van het Hoger Kommissariaat voor 's Lands Wederopbouw, maar terzelfdertijd werd geëist, — wilde het kerkbestuur aanspraak kunnen maken op staatstussenkomst —, dat alle contracten tussen de kerkfabriek en aannemer Brusselman, die bestonden, op datum dat het stilleggen van de werken door de Duitse overheid was bevolen, (4-9-1942), zouden verbroken worden ⁽⁶²⁾.

(61) Kerkarch. Dossier verwarming.

(62) Kerkarch. Briefwisseling.

Op 2 juli 1944 vroeg de kerkfabriek, hierin gesteund door het gemeentebestuur, aan de gouverneur om de kerk te doen opnemen als kunstgebouw, aangezien de toren, de zijkapellen en het hoogkoor reeds vroeger in de 5^e klasse der kerkelijke kunstgebouwen geklasseerd werden (63).

Door de dienst van het ministerie van Openbare Werken, (voorheen het Hoger Kommissariaat voor 's Lands Wederopbouw), werd op 1 oktober gemeld, dat de mogelijkheid bestond, dat de werken die in september 1942 op bevel van de Duitsers moesten stilgelegd worden, weldra zouden mogen hernomen worden. De kerkraad nam onmiddellijk contact op met de firma Brusselman om te vragen of men bereid zou zijn de werken te hervatten, mits aanpassing aan de officiële prijsverhogingen. Hierop stuurde Brusselman in januari 1945 reeds een aanbieding in voor de restauratie van de kolommen en de bogen in Balegemse steen, voor de som van 357164 f, offerte die later door de bevoegde diensten van het ministerie werd verworpen (64).

Een voorstel van architect Vaerwyck om de daken van de drie beuken en van de koren te herstellen voor de prijs van 714365 f, werd op 1 juli 1945 door de kerkraad aanvaard.

Het aanbod van Brusselman voor het bouwen van de pijlers en hun bogen in Balegemse steen werd op 8 oktober 1945 door de overheid aangenomen. Op 7 december deed de aannemer dan een prijsofferte voor het herbouwen van de vier achterste pijlers en de twee halve pilasters aan de ingang van de kerk, die sedert de beschieting in mei 1940 nog ondersteund stonden en het dekken van het gebouw met berden en schaliën voor de som van 772486 f. Na hiervoor de toelating bekomen te hebben van het ministerie werd het werk aan de aannemer toegewezen en de aanvangsdatum vastgesteld op 14 januari 1946, maar naderhand verschoven naar 4 februari, wegens het ongunstig weder.

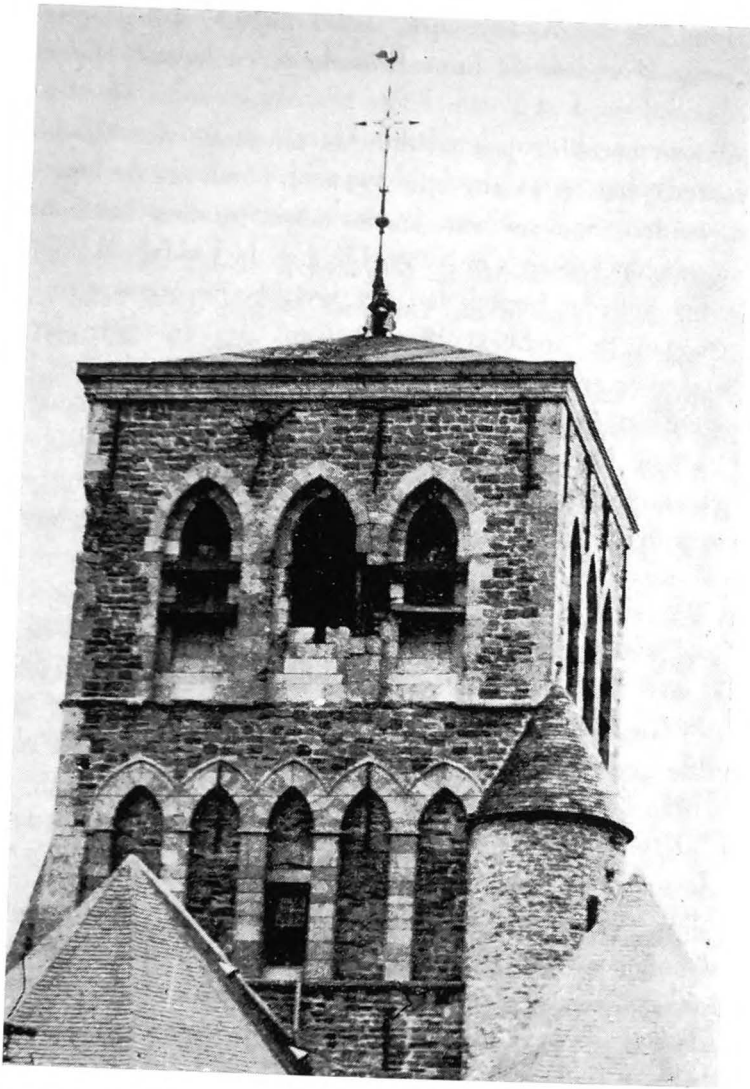
Hierover schreef pastoor-deken De Meyer in het kerkmemoriaal : «Moge dit de eerste stap zijn tot de volledige herstelling van onze kerk».

De heer Brusselman bood ondertussen een prijsofferte aan voor het restaureren van de drie koren en de sakristie voor de prijs van 1213807 f. Dit aanbod werd door de kerkfabriek aangenomen en op 7 april 1946, onder voorbehoud van gunstig advies van hogerhand, maar door allerlei ongunstige omstandigheden slechts in oktober daarna naar het bevoegd ministerie doorgestuurd.

Bij besluit van de Prins-Regent van 20 juli 1946 werd de kerk als monument geklasseerd, wat enorme financiële voordelen bood aan het

(63) Kerkarch. Beraadsl.

(64) Kerkarch. Beraadsl.

De beschadigde toren met tentdak van asfaltpapier 1940-1955.

kerkbestuur, aangezien, volgens de wet van 7 augustus 1931, de openbare instanties als de staat, de provincie en de gemeente, voortaan moesten tussenkomen in alle kosten voor het herstellen en onderhouden voor respectievelijk 60 %, 40 % en 20 % ⁽⁶⁵⁾.

De kolommen achteraan in de kerk waren in oktober 1946 volledig in hun oorspronkelijke trant heropgebouwd en men was begonnen met het

(65) Kerkarch. Briefwisseling.

herstellen van de daken. Dit werk, dat 772986,32 f had gekost, werd eveneens uitgevoerd door de firma Brusselman en kwam klaar einde mei 1947

In juli van hetzelfde jaar meldde het ministerie van Wederopbouw, dat het kontrakt, dat op 14 augustus 1944, op bevel van de bezetter moest verbroken worden, opnieuw van kracht mocht worden beschouwd, mits aanpassing van de prijzen van 1939. Dit liet de kerkfabriek toe, de dossiers voor het volledig herstel van het kerkgebouw opnieuw op gang te brengen en aan de architect Bressers werd de opdracht gegeven een nieuwe berekening van de nog uit te voeren werken te maken. Deze berekening werd op 26 juli via het gemeentebestuur overgemaakt aan de directeur van de Dienst voor Stedebouw te Gent. De 5^e oktober volgde een nieuwe kontraktbreuk tussen Brusselman en het kerkbestuur en dit op aandringen van de Dienst voor Stedebouw, omdat de prijsopgave niet eensluidend was met het lastenkohier. Architect Bressers kreeg opdracht om de zaak met de aannemer op 4 januari 1948 te gaan bespreken. Deze besprekingen leidden tot het indienen van een nieuwe prijsofferte door de aannemer, voor het herstellen van het priesterkoor en de zijkapellen, — 278508,45 f, voor de sakristie en de bergplaats, — 432581,13 f, de heropbouw van de toren en de naald, — 241239,61 f, het herstellen van de zij- en kruisbeuken, — 503485,15 f. Volgens de handelsprijzen van 1940 bedroeg de offerte 1066271,34 f, maar aangepast aan deze van 1947, kwam men tot de som van 3825455,39 f, wat neerkwam op meer dan het driedvoudige (⁶⁶).

Hierbij dienden nog de bijkomende werken gevoegd te worden, die in het lastenkohier niet vermeld stonden, maar een dringend karakter hadden en geraamd werden op 642358,13 f. Zo kwam men aan het eindcijfer van 4467813,88 f.

Op 17 januari vroeg het gemeentebestuur aan de firma Tordag van Brussel, de prijs op te maken voor het plaatsen van nieuwe wijzerplaten op de overblijvende delen van de toren, waarvan echter niets terecht kwam (⁶⁷).

De verschillende dossiers vatten dan hun lange reis aan van het ene departement naar het andere, van de provinciale diensten naar de Dienst voor Stedebouw, van het ene ministerie naar het andere, lagen soms verscheidene weken bevroren en belandden uiteindelijk in juli 1948 op het ministerie van Openbare Werken, waar zij tussen honderden van hun gelijke versmacht werden. Er kwam geen nieuws meer en het werd oktober.

(66) Kerkarch. Briefwisseling.

(67) Gemeentearch. Briefwisseling.

De 12^e van deze maand kwam bij pastoor-deken De Meyer het ontstellend bericht vanwege het ministerie van Openbare Werken, dat de prijzen die in de kohieren vermeld stonden veel te hoog bevonden waren en er werd aangestuurd op een kontraktbreuk met de aannemer, tenware deze een nieuwe prijsaanbieding wilde doen, zoniet zou men verplicht worden tot een nieuwe aanbesteding.

Op het voorstel dat de kerkraad op 23 oktober in dit verband aan de firma Brusselman deed, ging de aannemer niet in en de pastoor, ten einde raad en kennelijk verholgen, ging de aannemer opzoeken om persoonlijk met hem de netelige kwestie onder ogen te nemen. Het leverde niets op. Brusselman weigerde op de eerste plaats de kontraktbreuk te aanvaarden en beriep zich hiervoor op het feit dat hij sedert het bevel van de Duitsers in 1944, nog verscheidene herstellingen voor rekening van de kerkfabriek had uitgevoerd, zonder dat ooit iemand daartegen verbod had gegeven.

Op 22 december vroeg de pastoor in een brief aan de heer Lesaffre, directeur van Stedebouw te Gent, steun in deze slenterende zaak en kreeg enkele dagen daarna als antwoord, dat de kwestie niet zo eenvoudig was als ze scheen, aangezien ze niet louter van technische, maar evenzeer van juridische aard was. Inderdaad de grote struikelsteen die het herstellingswerk van de kerk in de weg lag, was de kontraktbreuk van 1944, die volgens de hogere instanties nog steeds van kracht bleek te zijn, maar door de aannemer niet wilde erkend worden.

Opnieuw werd er «wachten en uitstellen» geblazen tot op de 3^e april 1949 het ministerie van Openbare Werken berichtte dat de dossiers aan een verkeerd adres waren beland en op het departement van Betwiste Zaken berustten, waar men niet wist wat er mede aan te vangen. Wanneer alle stukken uiteindelijk hun juiste bestemming schenen bereikt te hebben, liet men op 10 augustus uit Brussel weten dat men een nieuw dossier moest samenstellen, aangezien de voormalige onvolledig bleken te zijn. Pas dan zou men overgaan tot de uitschrijving van een nieuwe aanbesteding. Nog dezelfde week ging pastoor-deken De Meyer architect Vaerwyck te Gent opzoeken en vroeg hem om nieuwe dossiers samen te stellen en een nieuwe aanbesteding uit te schrijven. De architect beloofde hiermede te zullen klaar komen rond 1 oktober. Samen met zijn collega de heer Eggermont kwam Vaerwyck op 3 september naar Zomergem om polshoogte te nemen (68).

(68) Gemeentearch. Briefwisseling.

Op 21 september 1949 legde architect Bressers op zijn beurt aan de kerkraad een zeer gedetailleerde raming voor van de voltooiingswerken met de volgende cijfers : (69)

	Waarde 1939	Waarde 1949
Koor en zijkapellen :	299.964,95 f.	1.247.053,60 f.
Sakristie en bergplaats :	52.640,40 f.	152.115,— f.
Toren :	109.203,10 f.	521.076,40 f.
Midden-, zij- en kruisbeuken :	256.232,25 f.	1.113.073,70 f.
	<u>698.040,70 f.</u>	<u>3.013.328,70 f.</u>

De volledige plannen en lastenboeken, door architect Vaerwyck opgemaakt, werden door de kerkraad op 2 oktober goedgekeurd en na enkele wijzigingen en aanpassingen de 23^e december aan de aannemer overgemaakt. Deze weigerde nog steeds onvermurwbaar de kontraktbreuk te erkennen en gaf derhalve geen gevolg aan het verzoek van de kerkfabriek om de in zijn bezit zijnde bescheiden terug te sturen. Alles stuurde regelrecht aan op een nieuwe aanbesteding. Door het instorten van de torenspits in november 1940, was niet alleen de toren vernield, maar hadden verschillende vitale delen van het kerkgebouw grote schade opgelopen, die tijdens de raming van juli 1940 niet kon vastgesteld worden. Daarom werd architect Bressers op 1 februari 1950 belast om een supplementaire schatting te doen, die drie weken daarna reeds voor goedkeuring aan de kerkraad werd voorgelegd.

Gezien reeds op 21 september van het vorig jaar een raming was opgemaakt hield men het bij deze cijfers, die niettemin verhoogd werden met 234788,70 f, voor onvoorziene en bijkomende verbeteringswerken. Zo kwam men aan het eindtotaal van 3400773,30 f, dat door de kerkraad op 21 februari 1950 voor definitief en onherroepelijk werd aanvaard (70).

Weerom begon een lange reeks van briefwisseling, besprekingen en wederzijdse bezoeken tussen de verschillende betrokken partijen, waarvan wij de inhoud aan de lezer willen besparen.

Uit de genoemde cijfers was duidelijk gebleken, dat, hoe langer men met de restauratiewerken wachtte, hoe duurder ze zouden worden, aangezien de prijzen van de grondstoffen en de lonen met grote sprongen de hoogte gingen. Ook het kerkbestuur en de gemeenteoverheid waren er zich terdege van bewust en daarom werd in voltallige zitting van de kerkraad, waar ook enkele leden van het gemeentebestuur aanwezig waren, op

(69) Kerkarch. Beraadsl.

(70) Kerkarch. Beraadsl.

5 april 1950 besloten de geteisterde kerk te laten herstellen voor de geraamde som van 3015518,70 f, waarin de staat, de provincie en de gemeente voor een gezamenlijk bedrag van 2778550 f zouden tussenkomen. Voor wat de verbeteringswerken betrof, die geraamd waren op 254768,70 f, en door de kerkfabriek moesten gedragen worden, zou men artikel 2 van de wet van 7 augustus 1951 op het behoud van monumenten en landschappen kunnen inroepen, die bepaalde dat de drie genoemde officiële instellingen 90 % van de kosten voor hun rekening moesten nemen. De andere 10 % zou de kerkfabriek met, nog te vinden, eigen middelen trachten te dekken. Alvast werd aan het gemeentebestuur gevraagd om zijn deel te willen toezeggen. Een eerste vergadering hierover werd belegd op 5 april waarop met eenparigheid van stemmen de gevraagde subsidie werd toegekend. Enkele dagen daarna ontving het gemeentebestuur een schrijven van de gouverneur, waarin geëist werd dat de gemeentelijke toelage van 25476,87 f op 42248,54 f moest gebracht worden. De raad legde zich op 15 april hierbij neer (71).

Hiermede werden de hersellingswerken op het rechte spoor gezet en op 1 mei 1950 werden de dossiers door het ministerie van Justitie, onder wiens bevoegdheid de belangen van de eredienst ressorteerden, met gunstig advies overgemaakt aan het ministerie van Openbare Werken, die uiteindelijk de zaak verder moest afwickelen.

Zeer veel vaart zat er in de zaak eigenlijk niet, vermits slechts op 28 juni de dossiers door de minister aan de kerkraad ter ondertekening werden voorgelegd, die ze na grondige inzage, op 4 augustus, geparafeerd aan het ministerie terugstuurde. Op dezelfde dag besloot men enkele voor-
aanstaande personen op te zoeken om de wagen beter aan het rollen te brengen. Zo werd de tussenkomst gevraagd van de heer Maurice Van Hecke, een vroegere Zomergemnaar, voormalig sekretaris-generaal bij het ministerie van Koloniën, een verzoek dat nadien nog herhaald werd op 2 oktober en 1 januari 1951, tergelegenheid van de nieuwjaarswensen. Als antwoord kwam, dat het herstel van de kerk ten laste viel van het budget van de buitengewone begroting die nog niet was gestemd. Een bezoek van de pastoor-deken en enkele leden van de kerkraad aan minister Van Den Daele, leverde geen gunstig resultaat op. Het antwoord dat men daar kreeg luidde dat enkele budgettaire besommingen het toewijzen van de subsidies niet toelieten.

Elke onderhandeling liep op een sisser uit en alle invloeden van hooggeplaatste personaliteiten, zowel uit politieke als sociale kringen zoals de

(71) Gemeentearch. Briefwisseling.

volksvertegenwoordigers Placide De Paepe, Graaf d'Alcantara, Paul Eeckman, Piets en senator Emiel Claeys, hielpen niet.

Op 18 juli 1951 tekende de minister van Openbare Werken een besluit, waardoor aan de kerkfabriek van Zomergem een subsidie van 166800 f werd verleend voor het herstel van de kerkramen. Eerst op 21 januari 1952 kreeg de pastoor vanwege Placide De Paepe het verheugend bericht, dat in de begroting van 1952 de nodige fondsen waren voorzien voor de wederopbouw van de kerk en op 28 maart daarop liet het ministerie van Justitie weten dat toelating was verleend om de restauratiewerken in openbare aanbesteding te geven. De staat zou de kosten voor zijn rekening nemen. 's Anderendaags ontving de pastoor eindelijk alle dossiers van het ministerie terug en op 4 april werden zij overgemaakt aan architect Vaerwyck, die belast werd met het uitschrijven van de openbare aanbesteding. Het officieel bericht van de openstelling der aanbiedingen werd bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van 17 mei 1952 onder het nummer 2522. Volgens wettelijk gebruik moesten ook in enkele vaktijdschriften aankondigingen worden geplaatst. Dit gebeurde in «La Chronique» en «De Bouwkroniek» van 10 - 17 - en 24 mei. De openbare aanbesteding greep plaats in de burelen van de Provinciale Technische Dienst der Gebouwen te Gent, op vrijdag 30 mei. Het bestek bedroeg 3013518,70 f. Er waren vier mededingers die de volgende prijsopgaven hadden ingestuurd : Dirick Leon uit Gent : 2642941,75 f ; Brusselman Florimond uit Gent : 3130530,05 f ; Algemene Bouwonderneming Heene uit Eeklo : 3521518,45 f ; en tenslotte N.V. Bouwonderneming Louis Priem uit Brugge : 3525168,85 f.

Bij nader onderzoek bleek dat er verschillende berekeningsfouten geslopen waren in de aanbiedingsgeschriften van een paar aanbieders, wat de architect tot de vaststelling bracht dat deze mededingers niet voldoende ervaring hadden voor dergelijk werk. Hij raadde het kerkbestuur aan voorzichtig te zijn bij de keuze van een definitieve bouwmeester.

In zijn zitting van 15 juni besliste de kerkraad dan maar met onverdeeldheid van stemmen de uitvoering van de werken in handen te geven van de bouwonderneming Flor. Brusselman voor de som van 3130530,05 f, volgens de prijsofferte van 30 mei 1952, die nochtans 300000 f hoger lag dan deze van de heer Dirick. Op 14 september werd het kontrakt tussen de aannemer en de kerkfabriek getekend. De werken zouden een aanvang nemen op 1 oktober en 250 dagen in beslag nemen (72).

(72) Kerkarch. Beraadsl.

Pastoor-deken De Meyer zuchtte : «Eindelijk is het zover. Het heeft nu lang genoeg geduurd» (73). Er stonden de zorgzame en ondernemende priester echter nog heel wat beslommeringen te wachten.

Het begon met een eis van de aannemer Dirick, die zich door het toewijzen van de werken aan de firma Brusselman in het ongelijk voelde gedrongen en op 25 januari 1953 van de kerkfabriek een schadevergoeding opvoerde van 264294,20 f. Het kerkbestuur werd in een rechtsgeding betrokken en gedagvaard. De kerkmeesters lieten zich door deze eis niet van hun voetstuk lichten en in een adviserende vergadering, die onmiddellijk werd samengeroepen, werd onverdeeld besloten op de eis van de aannemer niet in te gaan aangezien het recht aan hun kant stond. Het stond de kerkfabriek, als opdrachtgevende instelling, namelijk vrij te beslissen aan wie zij de uitvoering van de werken zou toevertrouwen.

Op 25 januari werd opnieuw vergaderd in het pastoraal huis, samen met de architect en Florimond Brusselman en werd besloten dat de kerkfabriek zich in het rechtsgeding zou laten verdedigen door meester Alfons Standaert, advocaat te Zomergem. De procedure werd door het gemeentebestuur toegelaten op 12 februari en op 5 maart door het bisdom geparafeerd. De zaak kwam voor op 29 september en de uitspraak volgde op 21 oktober. De heer Dirick werd in het ongelijk gesteld maar kreeg tot 17 januari 1954 de tijd om tegen deze beslissing beroep aan te tekenen, wat hij dan ook deed. De uiteindelijke uitspraak van 24 november stelde de heer Dirick definitief in het ongelijk en werd veroordeeld tot het betalen van de procedurekosten.

De werken bleven dus definitief toegewezen aan de firma Brusselman, doch voor de prijs die door de heer Dirick was aangeboden, tzt., 305580,68 f lager, die door de kerkfabriek zelf zou moeten gedragen worden. De instelling was daartoe echter niet in staat en vroeg op 27 oktober aan het gemeentebestuur hierin voor de helft te willen tussenkomen. De raad wees met een grote onenigheid van meningen het voorstel van de hand, doch kwam de 12^e november schoorvoetend op zijn besluit terug en keurde eenparig een toelage goed van 152690 f (74).

Zoals het in het lastenkohier nadrukkelijk vermeld stond, moest bij de afbraakwerken bijzonder gelet worden op de materialen die voor wedergebruik zouden kunnen dienen en zo komt het, dat men thans nog duidelijk de nieuwe van de oude materialen kan onderscheiden. Ondertussen ontving de pastoor diverse prijsofferten van allerlei firma's voor het uitvoeren

(73) Kerkarch. Beraadsl.

(74) Kerkarch. Briefwisseling.

van herstellingen of het leveren van kerkmeubelen, beelden, schilderijen, kunstvoorwerpen of diverse voorwerpen voor de eredienst.

Teneinde de nodige herstellingen aan het kerkgebouw te kunnen uitvoeren, werd vanaf maandag 15 maart 1953, de parochiale feestzaal van het klooster als noodkerk ingericht, zoals dit ook het geval was geweest tijdens de voorlopige herstellingswerken in 1940.

Het weer op gang brengen van de verwarmingsinstallatie door het huis Bogaerts uit Brussel, begon de 18^e mei 1953 en duurde een week. De kosten bedroegen ruim 22000 f (76).

Een voorontwerp voor het plaatsen van de elektrische leiding door ingenieur Waltens uit Gent, voor de som van 76550 f werd op 5 juli door de kerkraad aangenomen en het dossier werd voor verdere afhandeling doorgezonden naar de provinciale diensten. De opening van de prijsaanbiedingen had plaats te Gent op 25 september en het werk werd in handen gegeven van de firma Achiel Tant uit Kruishoutem, voor de prijs van 92092 f. Bevestiging werd door de Bestendige Deputatie gegeven op 16 december zodat de heer Tant de definitieve toezegging kreeg op 2 januari 1954. De werken begonnen op 18 januari en eindigden de 15^e van de volgende maand (76).

De herstellingswerken aan het kerkgebouw waren voltooid half september 1953 en de voorlopige aanvaarding door de Provinciale Technische Dienst der Gebouwen had plaats op 1 oktober daarna. Er werd geen enkele bekeurende opmerking gemaakt. Alles scheen in perfecte orde hersteld. Gans de restauratie had 5655485,50 f gekost (77).

Ondertussen was de kerk op 26 juli voordien voor de eredienst opnieuw in gebruik genomen.

De torennaald werd eerst in 1953 door Brusselman volledig heropgebouwd en terzelfdertijd werd een nieuw uurwerk geplaatst (78). Na voordien aan de kerkfabriek twee stortingen te hebben gedaan van 50000 f, als tussenkomst in de meerkosten die uit de herstellingswerken voort sproten, deed het gemeentebestuur op 6 maart 1954 de laatste storting van 75000 f.

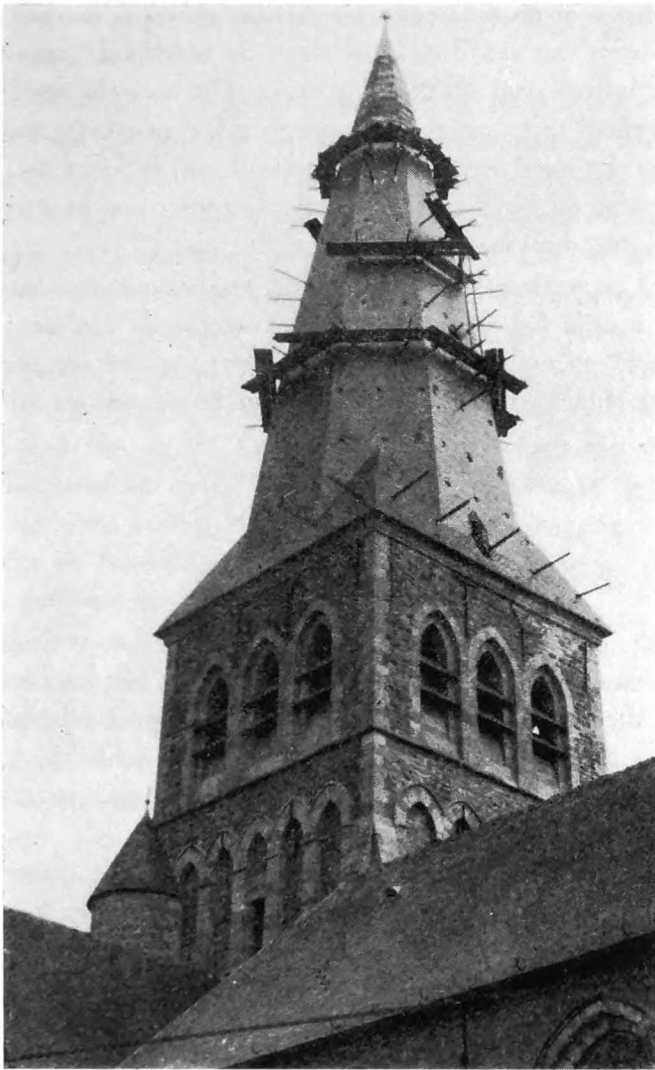
De eerste betaling door de kerkfabriek aan de aannemer gebeurde op 16 november 1952 en de saldovereffening op 10 juli 1954. Regelmatig werden zware rekeningen door de kerkfabriek aan het ministerie van Open-

(75) Kerkarch. Beraadsl.

(76) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

(77) Kerkarch. Beraadsl.

(78) Gemeentearch. Briefwisseling.

Opbouw van de nieuwe torennaald in 1953.

bare Werken overgemaakt en regelmatig werden deze zonder al te veel moeilijkheden betaald (79).

De definitieve aanvaarding van de herstellingswerken had uiteindelijk plaats op 13 oktober 1954, door de heer Van Den Bogaert, provinciaal architect, in tegenwoordigheid van de leden van de kerkraad en de bouwmeester (80).

(79) Kerkarch. Beraadsl.

(80) Kerkarch. Beraadsl.

Het plan voor de restauratie van het kerkgebouw, voorzag oorspronkelijk het bouwen van een doopkapel tegen de noordelijke zijgevel, die een bijkomende uitgave van 660200 f voorzag. Dit ontwerp werd naderhand door de overheid niet toegestaan omdat dergelijk gebouwtje voordien naait had bestaan. Er werd wel toelating verleend om de kapel te bouwen, op voorwaarde dat de kerkfabriek de totale kostprijs voor haar rekening zou nemen, waartoe deze laatste niet bij machte was ⁽⁸¹⁾.

Op 27 september 1958 ontving het kerkbestuur vanwege het ministerie van Justitie het eindsaldo van de toegekende toelagen uit hoofde van zijn recht op oorlogsschade en deze som, ten bedrage van 312565 f werd onmiddellijk overgemaakt aan de heer Brusselman als afbetaling van de rekening.

DE UITRUSTING

Ook de roerende goederen zoals het meubilair, veel gebruiksvoorwerpen, ornamenten, misgewaden, gewijde vaten, allerlei benodigdheden voor de eredienst en vele kostbaarheden hadden grote schade opgelopen, waren onherstelbaar vernield of zelfs onvindbaar gebleven.

Het verslag van architect-expert Adrien Bressers van 29 juli 1940 gaf hiervan het volgend duidelijk beeld.

De schade aan het hoogaltaar was aanzienlijk. Het supedanium van eikenhout en de plint van gepolijst marmer van Comblanchien waren nagenoeg totaal vernield. De zijstukken waren aan grote herstellingen toe en moesten opnieuw gepolijst worden. De tombe van witte steen, met ingekapte medaillons en gebeeldhouwde emblema's in olieverf en goud geschilderd, zouden met veel moeite kunnen hersteld worden.

Van de vier kolommen aan de voorzijde in witte marmer met gebeeldhouwde sokkels en kapitelen, waren er twee verloren. De menza van gepolijste Doornikse arduin, met zwaar profiel aan drie zijden, was zeer zwaar toetetakeld, evenals de gekapte kruisjes en het sepulcrum. Van de kaarsenbalk in geschilderde witte steen met zware dekplaat van gepolijste marmer, rijkelijk versierd met gebeeldhouwde letterband bleef praktisch niets gespaard. Het retabel in eikenhout, bestaande uit drie grote panelen met gebeeldhouwde groepen, rijk geschilderd en belegd met goud, omlijst met diepgesneden zijstukken en bekroond met een gebeeldhouwd baldakijn, was eveneens erg gehavend. De geprofileerde lijst boven het predilla en rond het tabernakel was uiteengerukt en moest bijna geheel worden her-

(81) Kerkarch. Plans en bestekken en Briefwisseling.

steld. De vier torentjes die op het baldakijn stonden, waren voor meer dan tweederden vernield.

De twee zijaltaren, uitgevoerd in gotische trant en die aan elkaar gelijk waren voor wat hun uitzicht betrof, behalve dan de taferelen in de retabels en in de medaillons op het sepedendum, boden een triestige aanblik. De treden van gepolijste marmer, waren gesprongen, evenals de tombe in witte steen met gebeeldhouwde initialen in goud. De menza en de kaarsenbalk waren eveneens van gepolijste marmer. Het tabernakel in eikenhout met in koper en zilver gedreven deurtjes, met stenen bezet. Het retabel in eikenhout bestond uit drie panelen met hoogverheven beeldhouw- werk, die, voor wat het O.L.Vrouwaltaar in het linkerkoor betreft- de Op- dracht, de Calvarie en de Kroning van Maria voorstelden, en dat van het Sint-Martinusaltaar in de rechtse zijkapel, taferelen uit het leven van de titelheilige uitbeeldden. Het geheel was omlijst met een rijk gebeeld- houdw kader en bewerkt met goud. Beide altaren droegen overal diepe sporen van granaatscherven en neergevallen steenbrokken.

De lambrisering in het priesterkoor in renaissancestijl met geprofi- leerde lijsten met fries en gesneden panelen en baldakijn met pinakels en gebeeldhouwd met druivenmotieven, dat geplaatst was in 1939, was voor meer dan de helft versplinterd.

De kommuniebank in gotische stijl, uitgevoerd in eikenhout en rijk gebeeldhouwd met gesneden stijlen en panelen, waarvan de middenste met gekleurde emblema's waren beschilderd en met goud belegd, was door de obussen, die in het middenkoor waren ingeslagen, vreselijk toegetakeld.

De twee koorstoelen eveneens in gotische trant, uitgevoerd in Sla- vonische eik, met rijk gesneden panelen en baldakijn met pinakels en fries met druivenbladmotief, werden zwaar getroffen. De misdienaarsbankjes waren stuk.

De gestoelten in de zijkoren in renaissancestijl en van zwaar eiken- hout, met gemoduleerde vergaringen, beboste panelen en pilasters met gebeeldhouwde kapitelen en frontons met zwaargeprofileerde lijsten, droegen eveneens diepe sporen van granaatscherven.

De lambrisering in het transept, naar stijl en vorm identisch aan deze van het priesterkoor, schenen moeilijk hersteld te kunnen worden.

Weinig beschadigd was de biechtstoel in de linkse dwarsbeuk, maar deze in het dwarschip rechts had integendeel een dure tof betaald, evenals de twee biechtstoelen in de zijbeuken die er erg lamentabel aan toe waren.

De prachtige preekstoel, die na de vernieling van 1918 op bijna on- zichtbare wijze kunstig was hersteld had hier en daar van de brokken mee- gekregen.

De kerk na de restauratie in 1956. — Huidig aanzicht.

De doopvont, in renaissancestijl en gepolijste witte marmer, op sokkel met zwarte marmer bekleed, en waarvan de kom met zware profilering gebeeldhouwd en rustend op een zuil en basement, eveneens met verheven profilering, was totaal vernield. Het deksel met bol en kruis, waar rond zich een slang slingerde van gedreven koper en afgewerkt in goudvernis, moest grotendeels vernieuwd worden.

De muurbekleding achter de doopvont, uitgevoerd in renaissancestijl in zwarte en witte marmer, met nis en bekroond met zwaar architraaf en

bovenstuk, mocht eveneens als verloren worden beschouwd. Het smeedijzeren afsluithek was totaal verwrongen.

De balustrade van het hoogzaal, gedragen door vier pilasters en samengesteld uit gedraaide en beeldhouwde kolommen met lijstwerk, en verscheidene panelen waarvan er enkele voorzien waren van beeldhouwde rosas, was aanvankelijk nog te redden, maar werd achteraf vernield door het instorten van het hoogzaal. Het orgel werd totaal vernield maar het harmonium was slechts licht geraakt en zou kunnen hersteld worden.

Twee klokken vertoonden barsten en de klokkestoel was in zijn gebint ernstig geschokt.

Verscheidene heiligenbeelden uit eikenhout, witte steen of plaaster die hun plaats hadden gekregen op sierlijke met goudgeverfde konsolen tegen de pilasters, of tegen de zijmuren van de kerk, waren, samen met hun voetstukken, beschadigd of totaal vernield. De 1.8 m hoge eikenhout beeldhouwde heiligenbeelden van de HH Petrus, Paulus, Sint-Jozef en de H. Moeder Anna, die sedert vele decennia hun voorbestemde plaats hadden in de kerk en door vele kerkbezoekers bewonderd werden, droegen diepe sporen van de beschieting.

De op doek geschilderde kruisweg, in 1926 door kunstschilder Steels uitgevoerd en die geschat werd op 40000 f, was bijna totaal vernield. Ook de tafereelen van de kruisweg van O.L.Vrouw van Zeven Weeën, waren erg beschadigd.

De prachtige Piëta in witte steen, in 1911 beeldhouwd door niemand minder dan de beroemde Gentse beeldhouwer De Beule, was op vele plaatsen beschadigd. Het smeedijzeren afsluithek, in hetzelfde jaar door de aannemer Glibert uit Zomergem gesteld, was gedeeltelijk stukgeschoten.

Een antieke staande klok in renaissancestijl was totaal verloren. Verscheidene bergkasten waren versplinterd

Het is bijna een onbegonnen werk om de schade en het verlies te inventariëren van de misgewaden, draperieën, altaarklederen, vaandels, wimpels en doeken, kostbare tapijten, lopers, altaarkussens, kandelaars, — waaronder de 65 koperen processielantarens, kelken en ampullen in zuiver zilver en kunstig bewerkt, carrillons, doopschelpen, cibores, wierrookvaten in zilver en koper, een godslamp en een doopschaal in massief zilver, hangarmen in gedreven koper met kunstmotieven, kroonluchters met dubbele lichtkroon in bewerkt koper met schilden in gotische trant; tientallen koperen en verzilverde kandelaars, waaronder de paaskandelaar van zwaar gegoten en gedreven koper, en verder verscheidene offerblokken, piëdestallen, bockstoelen, zangboeken en dies meer.

Grote schade werd aangericht aan een monstrans van zuiver zilver, kunstig uitgewerkt in renaissancestijl, met rijkversierde voet in drijfwerk en vier geciseleerde colonetten met architraaf, versierd met de beeldjes van Sint-Martinus en de H. Catharina, op sokkel en een door volutes gedragen kroon, bezet met kostbare edelstenen. Deze monstrans werd reeds in 1939 geschat op een waarde van 18000 f (82).

De beeldengroep van de kalvarie tegen de buitenmuur van het hoogkoor, uit witte steen gehouwen en deels gepolychromeerd, geschat op een waarde van 12000 f, was samen met de kunstig bewerkte smeedijzeren afsluiting, erg beschadigd.

Vermelden wij vooral het verlies van zes kandelaars in empirestijl van 1,25 m hoog, in verzilverd rood koper, met driekantige voet en versieringen aan de hoeken, gedraaide kolom met rijkversierde knoop en onderdeel met loofwerk en canneluren en de kaarsehouder met bewerkt draaiwerk in verheven drijfwerk.

HET MEUBILAIR

De restauratie of de vervanging van het meubilair en andere roerende voorwerpen, gebeurde bij stukjes en beetjes, naarmate de kerkfabriek kon beschikken over de nodige gelden, die haar werden overgemaakt door de staat wegens oorlogsschade of door giften en inzamelingen verkregen werden. De dossiers tot het bekomen van schadeloosstelling voor sommige geteisterde kerkmeubelen, zoals het hoogaltaar, de doopvont, het orgel, de muurbekledingen, de klokken, de gebrandschilderde ramen, gewijde vaten en sieraden, de kalvariegroep en vele andere kostbare benodigdheden, hebben een lange en moeizame weg moeten afleggen en juist daarom heeft het zolang geduurd vooraleer alles goed en wel zijn oude vertrouwde plaats had ingenomen.

Verscheidene stukken van het meubilair en van de heiligenbeelden werden hersteld in het kunstatelier Bressers, o.a., de koorgestoelten, een gedeelte van de houten muurbekledingen, de kommuniebank, kandelaars, retabels, de kalvariegroep, de schilderijen van Sint-Maarten en De Boodschap van Maria en de monstrans.

Reeds van in maart 1940 bestond een overeenkomst tussen het kerkbestuur en beeldhouwer Speyer uit Sint-Amandsberg, voor het plaatsen

(82) Kerkarch. Briefwisseling.

De kerk. — Binnenzicht na de herstelling in 1956. — Huidig aanzicht.
(Drukkerij Colpaert, Zomergem).

van een nieuwe boiserie in het O.L.Vrouwkoor. Het uitstellen door de beeldhouwer deed de kerkraad op 6 oktober er toe besluiten het kontrakt te verbreken om het na de vijandelikheden te hernieuwen. De heer Speyer nam met deze maatregel geen genoegen, met het gevolg dat de kerkraad eerst op 6 juli 1941, na heel wat schrijven en discussiëren, de overeenkomst met de beeldhouwer verbrak, die langs het gemeentebestuur om nog een ultieme poging deed om de zaak weer op dreef te krijgen, maar de

kerkraad bleef op zijn genomen beslissing zodat de breuk definitief werd ⁽⁸³⁾.

Inmiddels was een aanbieding door de heer Bressers, om de meest beschadigde biechtstoel uit het Sint-Martinuskoor te herstellen, door het kerkbestuur aanvaard. Op 5 oktober 1941 werd een offerte door hetzelfde huis, om het hoogaltaar, de eikenhouten muurbekledingen en de kostbare monstrans te repareren, gunstig geadviseerd ⁽⁸⁴⁾.

Ondertussen kwamen nieuwe sommen geld de kas van de kerkfabriek spijzen.

Een ontwerp van Bressers, op 13 december 1941 ingediend voor het herstellen van de biechtstoelen in de zijbeuken, de koorgestoelten en de muurbekledingen van de drie koren, werd op 4 januari daarop eveneens aanvaard.

Op 4 april 1942 toonde de pastoor-deken aan de leden van de voltallige kerkraad, de volledig herstelde monstrans en gaf hij een bondig verslag van de nog resterende herstellingen aan het meubilair en de diverse kunstvoorwerpen.

De 5° juli waren de boiseries, de beelden van Sint-Jozef en de H. Anna, uit de restauratie teruggekomen en was de raming voor het herstel van het hoogaltaar ingediend, voor de som van 72291 f ⁽⁸⁵⁾.

Een storting van 157390 f vanwege het ministerie van Wederopbouw, stelde het kerkbestuur in staat een groot gedeelte van de ontworpen herstellingen te laten uitvoeren. Zo werden de retabels van de drie altaren bij Bressers in herstelling gegeven, evenals de grote verzilverde kandelaars en de processielantarens. Al deze voorwerpen werden in maart daarop reeds teruggebracht.

In oktober 1943 stuurde de kerkfabriek een bundel rekeningen van al deze herstellingen naar het bevoegd ministerie en in december reeds ontving zij een mandaat ten bedrage van 21287,25 f.

Op 2 juli 1944 besloot de kerkraad de prijsofferte van het huis Bressers, om de kalvariegroep in witte steen te herstellen, te aanvaarden voor de som van 19250 f. In oktober was deze herstelling reeds uitgevoerd. De staatsdiensten weigerden echter hiervoor een hulpgeld te verlenen omdat deze beeldengroep niet noodzakelijk was voor het uitoefenen van de eredienst ⁽⁸⁶⁾.

(83) Kerkarch. Beraadsl.

(84) Kerkarch. Beraadsl.

(85) Kerkarch. Beraadsl.

(86) Kerkarch. Beraadsl.

Op 7 januari 1945 vroeg de kerkraad aan de bevoegde overheid de toelating om het reeds goedgekeurde plan voor het herstellen van het hoogaltaar in uitvoering te mogen geven en verbond er zich toe de kosten hiervan zelf te dragen. In dezelfde maand kwamen opnieuw verscheidene voorwerpen hersteld terug, nl., de zilveren kandelaars, de schilderijen van Sint-Martinus en De Boodschap van Maria en de gesmeedde lantaren van de kalvarieberg. Dit alles had 127500 f gekost. Terzelfdertijd werden al de resterende kandelaars voor vernieuwing aan Bressers toevertrouwd.

Een aanvraag aan de staat om tussenkomst in de herstellingskosten van de kerkmeubelen werd verworpen, maar naderhand op 8 mei 1954 niettemin toegekend.

In maart 1955 bood zich een antiquair aan op de pastorie om de oude kerkmeubelen te kopen, waarvoor het kerkbestuur raad vroeg aan architect Vaerwyck, die van oordeel was dat men best op dit aanbod niet inging.

De lambriseringen van de beide zijkoren waren opnieuw geplaatst rond Pasen 1958, wanneer ook twee nieuwe marmeren wijwatervaten werden aangebracht. Het plaatsen van een ijzeren afsluiting voor de kalvarieberg, werd van hogerhand toegestaan op 27 maart 1958 en toegewezen aan de firma A. Van Acker uit Zelzate voor de som van 54145 f. De werken namen een aanvang op 14 mei 1959 en duurden drie weken.

Pas op 28 oktober 1959 zou door de bevoegde overheid overgegaan worden tot de voorlopige aanvaarding van de restauratiewerken aan de kerkmeubelen, de kalvariegroep en het pastoraal huis. Door verscheidene bijkomende werken kwam de eindrekening op 277310 f ⁽⁸⁷⁾.

De voorgenomen restauratie van het hoogaltaar en de doopvont, die uiteindelijk zou leiden tot de totale vernieuwing van de beide kunstwerken, heeft eveneens een lange en moeizame weg afgelegd.

In zijn verslag van 19 juli 1940 had architect Bressers de schade aan het hoogaltaar en de doopvont geraamd op respectievelijk 70000 f en 20000 f en op 26 juni 1942 bij het kerkbestuur de voorontwerpen ingestuurd voor het herstellen van de twee kunstwerken voor de prijs van 93291 f. De 5^e juli daarop werd de offerte door de kerkraad aanvaard en voor goedkeuring doorgestuurd naar het Hoger Kommissariaat voor 's Lands Wederopbouw te Brussel. Op 2 januari 1943 was in deze zaak nog geen beslissing genomen en aangezien de prijzen van de grondstoffen en de lonen ondertussen fel de hoogte waren ingegaan, moest de restaurateur een nieuwe prijsaanbieding indienen, die thans tot 135236 f was opgelopen.

(87) Kerkarch. Beraadsl.

De kerkraad kon moeilijk anders dan zich bij deze cijfers neerleggen en besloot dan maar de werken te laten uitvoeren onder voorbehoud van toestemming van hogerhand, aan wie tevens de tussenkost in de hoge kosten werd gevraagd.

Opnieuw slopen maanden voorbij, tot op 3 oktober uit Brussel het ontstellend bericht kwam, dat men niet akkoord ging met de prijsofferte van het huis Bressers en er tot een nieuw ontwerp moest worden overgegaan. In de geweigerde prijsopgave was immers sprake van een nieuw altaar, waarop men van hogerhand de stekelige opmerking maakte, dat niet alle delen van het kunstwerk stuk waren en er slechts van een restauratie sprake kon zijn. Tevens liet men opmerken dat het raadzaam zou zijn meer dan één mededinger de kans te geven, ten einde een betere en objectievere keus te kunnen doen. De pastoor-deken, die, zoals uit meerdere dokumenten blijkt, een grote voorliefde had voor het huis Bressers, deed hierbij opmerken dat het herstel van het altaar duurder zou uitvallen dan het maken van een nieuw en gaf op 2 januari 1944, op eigen houtje en tegen het advies van hogerhand in, aan Bressers de opdracht een nieuw altaar en een nieuwe doopvont te vervaardigen voor de overeengekomen prijs van 135236 f ⁽⁸⁸⁾.

Langs diplomatieke weg en dank zij het koppig doorzettingsvermogen van pastoor-deken De Meyer, die gans zijn priesterambt te Zomergem gekenmerkt heeft, gelukte het hem op 2 juli 1944 van de minister de goedkeuring af te dwingen voor de nieuwbouw, zowel van de doopvont als van het altaar. Alles scheen echter op de burelen van het bevoegd ministerie te bevriezen, tot op 4 maart 1945 het bericht kwam dat de dossiers zoek geraakt waren en er moest overgegaan worden tot een wedersamenstelling. Onmiddellijk werden nieuwe plannen met bestekken opgemaakt die de 3^e mei door de kerkraad werden goedgekeurd. Ondertussen waren de prijzen opnieuw de hoogte ingegaan met het gevolg dat de som van de offerte tot 162000 f was opgelopen voor het altaar en 75000 f voor de doopvont. Het ministerie moest opnieuw het laatste woord krijgen, waardoor alles weer op een zijspoor terecht kwam.

Op 11 december 1946 verklaarde de minister van Openbare Werken dat hij geen bezwaar kon inbrengen tegen de uitvoering van de werken aan het hoogaltaar en de doopvont, waarop architect Bressers opnieuw de aanvaarding van de uitvoering bevestigde voor de overeengekomen prijs van 237000 f. Het afleveren van de beide kunstwerken zou gebeuren vóór 25 mei 1947. Het kerkbestuur drukte de wens uit dat rond dit tijdstip de

(88) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

stukken op hun plaats zouden gebracht zijn. Aangezien naderhand de restaurateur op de voorziene datum niet was klaar gekomen, besloot de kerkraad in zitting van 6 juli dan maar het plaatsen uit te stellen tot wanneer het kerkgebouw volledig zou hersteld zijn.

Meer dan een jaar nadien, nl. op 15 december 1948 werd dan uiteindelijk toelating gegeven om het nieuw altaar en de doopvont op hun voorbestemde plaats te brengen.

Eerst op 27 oktober 1949 werd het nieuw hoogaltaar door Mgr. Callewaert, bisschop van Gent, plechtig ingezegend.

De voorlopige aanvaarding door de heer Van Den Bogaerde, provinciaal bouwmeester, in aanwezigheid van de restaurateur, provinciaal architect Vaerwyck en de voltallige kerkraad, zette het eindpunt achter deze moeizame verwezenlijking, die tot eenieders voldoening tot een bevredigende oplossing was gekomen (89).

HET ORGEL.

Een van de kolommen waarop het hoogzaal rustte, was door een granaat, die zich door de top van de middenvoorgevel had geboord, gedeeltelijk weggeslagen, waardoor een groot gevaar bestond dat het eikenhouten en sierlijk gebeeldhouwd orgel ineen zou storten. Maar meningsverschillen en eigenzinnige zienswijzen, die, — het moet gezegd worden —, gans het herstellingsproces van de kerk en haar uitrusting hebben gekenmerkt, waren er de grootste oorzaken van dat het sterk overhellend dokzaal niet werd ondersteund, met het noodlottig gevolg, dat op een gegeven ogenblik, gans het gevaarte naar beneden tuimelde en het in 1924 geplaatst orgel meesleurde, dat omzeggens onherstelbaar vernield werd. Dit orgel was pas in 1934 omgebouwd en van een nieuwe speeltafel voorzien. De eikenhouten kast, uitgevoerd in renaissancestijl, bestond uit zwaargeprofileerde vergaringen met gebeeldhouwde voluten, loofwerk, twee grote beelden die musicerende engelen voorstelden en waarvan de trofeeën met muziekinstrumenten waren voorzien.

Het dossier voor de herstelling of eventuele vernieuwing werd samengesteld door architect Bressers, met advies van de orgelbouwers Loncke en Zonen uit Esen bij Diksmuide (90).

Op 4 juli 1948, nadat men zich gedurende ruim zeven jaar met een oud en sukkelig harmonium had beholpen, vroeg de kerkraad aan het

(89) Kerkarch. Beraadsl.

(90) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

Hoger Kommissariaat, het bouwen van een nieuw kerkorgel in aanbesteding te mogen geven, bij drie orgelbouwers van het land, aangezien aan het herstellen van het geteisterd instrument niet kon gedacht worden. Het dossier kwam echter op 16 juli daarna van de bevoegde diensten terug, met de melding «onvolledig».

Zeven jaren zijn voorbijgeslopen zonder dat men in het archief nog enig spoor van de orgelkwestie kan terug vinden. De 6^e oktober 1955 liet minister Vanoudenhove aan zijn ambtgenoot minister De Taye en aan verscheidene prominenten, die hun welwillende tussenkomst aan de zaak hadden verleend, weten, dat hij de nodige stukken getekend had, die een subsidie voor het bouwen van een nieuw orgel toekende. Er zou dus binnen zeer korte tijd kunnen overgegaan worden tot de openbare aanbesteding (91).

Een bezoek van deken De Meyer aan de heer Pacquet in het provinciegebouw te Gent liet vermoeden dat het dossier in de bevoegde diensten van het ministerie ingedommeld lag. Opnieuw werden verscheidene voor-
aanstaande personen uit politieke en sociale kringen voor de wagen gespannen om de zaak wat vooruit te helpen. Vooral de heer Maurice Van Hecke, Zomergemnaar van geboorte en gewezen sekretaris bij het ministerie van Koloniale Zaken, liet op 24 december weten, dat het dossier inderdaad op het ministerie berustte en reeds werd goedgekeurd, zodat men zich binnen zeer korte tijd aan goed nieuws mocht verwachten. Op 10 januari 1956 werd dan definitief toelating verleend om het bouwen van een nieuw orgel in aanbesteding te geven (92).

Twee dagen daarna reeds werden de voorwaarden van de aanbesteding in de kerkraad besproken en op 10 februari had deze plaats in het bureel van de provinciale diensten te Gent onder voorzitterschap van de heer Van Den Bogaerde en in bijzijn van kanunnik Van Durme, de architect Bressers, pastoor-deken De Meyer, A. Dossche, schatbewaarder van de kerkfabriek en de orgelbouwers, de heren Loncke en zonen. Vier mededelingen hadden hun prijsofferte ingestuurd. Delmotte uit Doornik voor 775000 f — de heren Loncke Joz. en Zonen uit Esen voor 700159 f — de heer Jos Stevens uit Duffel voor 892000 f en de heer Em. Verschueren uit Tongeren voor 775000 f.

Aangezien het huis Loncke en Zonen het laagste bod had gedaan en zelfs onder de beraming was gebleven die 738000 f bedroeg, werd de uitvoering aan deze firma toegewezen op 11 februari 1956. Deze beslissing werd op 24 februari aan de overheid medegedeeld, die hieraan de

(91) Kerkarch. Briefwisseling.

(92) Kerkarch. Briefwisseling.

nodige aandacht niet scheen te verlenen, aangezien er gedurende verscheidene weken nadien nog geen enkel teken van leven te bespeuren viel.

Op 14 juni liet de gouverneur dan eindelijk weten dat de minister van Openbare Werken het dossier had goedgekeurd. Het huis Loncke werd hiervan onmiddellijk op de hoogte gebracht, en gaf hieraan zijn akkoord ⁽⁹³⁾.

Op 7 juli werd dan per aangetekend schrijven aan de firma Loncke officieel en definitief de opdracht gegeven voor het bouwen van het nieuw kerkorgel, waarmede op 15 juli moest begonnen worden en waarop de orgelbouwers per kerende post reeds hun akkoord bevestigden.

Twee maanden daarna waren de werken reeds flink opschoten maar er zou nog een jaar voorbijgaan vooraleer het instrument volledig op zijn plaats zou staan.

De plechtige wijdingsfeesten van het nieuw orgel, hadden plaats op 14 juli 1957, door pastoor-deken De Meyer. Deze grote viering werd opgeluisterd met een orgelrecital door Gabriël Verschraegen, orgelist van de Sint-Baafskatedraal te Gent en leraar aan het Koninklijk Muziekconservatorium.

Op 15 maart 1958 werd de totale som van 721164 f door het gouvernement aan de kerkfabriek overgedragen en de slotrekening bij de firma Loncke vereffend ⁽⁹⁴⁾.

DE GEBRANDSCHILDERTJE RAMEN

De geschilderde brandvensters die tussen de periode 1937-1940 aan de kerk geschonken waren en ook voor een groot deel hun bestemming hadden gekregen, werden in de meidagen van 1940 bijna onherstelbaar vernield. In 1950 hadden, mits toestemming van de Koninklijke Kommissie van Monumenten en Landschappen, de glazeniersateliers Ganton en Coppejans, het hoogkoor met 5 brandvensters versierd, voorstellend : Het Offer van Abel, De Bruiloft van Cana, Het Laatste Avondmaal, De Vermenigvuldiging der Broden en Het Offer van Abraham. De vensters in de zijkapellen, eveneens geplaatst in 1938-1939, met goedkeuring van genoemde Kommissie op 8 april 1958, verbeeldden, voor wat het O.L.Vrouwkoor betreft : De Boodschap aan Maria, De Overhandiging van de II. Rozenkrans, De Zielen in het Vagevuur, De Opdracht in de Tempel en

(93) Kerkarch. Briefwisseling.

(94) Kerkarch. Beraadsl. en Rek.

Het Huis van Nazareth. In het Sint-Martinuskoor waren ze betiteld : De Kruisiging van Jezus, Sint-Martinus en de Bedelaar, Petrus de Goede Herder en Jezus de Kindervriend.

In zijn ramingsverslag van juli 1940, had architect Bressers hiervoor een waarde opgegeven van 129750 f, maar had er aan toegevoegd dat de herstelling in hun oorspronkelijke stijl, wel tot 662500 f zou kunnen oplopen ⁽⁹⁵⁾.

Verscheidene nieuwe vensters, die door milde parochianen tussen de jaren 1940 en 1944 aan de kerk waren geschonken, werden allen in uitvoering gegeven, doch zouden slechts na het eindigen van de vijandelijkheden mogen geplaatst worden. Ondertussen werden de vernielde ramen voorzien van marteléglas.

In juli 1945, na het beëindigen van de gevechten dus, werd begonnen met het inzetten in de zijgevels van de gebrandschilderde apostelvensters, die reeds lang bij de glazeniers Coppejans en Ganton in de maak waren. Het eerste venster dat aan de beurt kwam was dat van de Goede Herder door Coppejans geplaatst voor 17811,60 f ⁽⁹⁶⁾.

Een anonieme schenker begiftigde de kerk met een raam dat «Het Laatste Avondmaal» afbeeldde en bestemd was voor het middenvenster van het priesterkoor. Het gold hier eigenlijk een gift van 40300 f, waarmee genoemd raam, opnieuw volledig in zijn vorige trant zou kunnen hersteld worden. De heer Ganton verbond er zich toe dit precisiewerk uit te voeren ⁽⁹⁷⁾.

In maart 1946 werd de heer Henri Coppejans door de kerkfabriek aangezocht om de schade te ramen die aan de brandvensters was toegebracht door de beschieting van 1940. Hieruit bleek dat 4 ramen volledig vernield waren, twee in de zijkapellen langs de evangeliekant, nl. De Opdracht in de Tempel en het Huis van Nazareth en twee langs de epistelkant, voorstellend, Petrus de Goede Herder en Jezus de Kindervriend. De schade, op basis van de op 31 augustus 1939 geldende prijzen werd aldus geraamd op 64000 f ⁽⁹⁸⁾.

De heer Coppejans deed dan aan de kerkfabriek een prijsaanbieding voor het restaureren van deze kunstramen voor de prijs van 180000 f. Terezelfdertijd werden door glazenier Ganton de volgende ramen ontworpen : Het Offer van Abel, De Bruiloft van Cana, Het Laatste Avondmaal, De Vermenigvuldiging der Broden, de Boodschap aan Maria, De Gift van de

(95) Kerkarch. Dossier ramingen.

(96) Kerkarch. Rek.

(97) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

(98) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

Rozenkrans, De Zielen van het Vagevuur, De Kruisiging van Jezus en Sint-Martinus en de Bedelaar. Op 7 juni stemde de kerkraad er in toe deze ramen door het huis te laten vervaardigen, omdat men hoopte weldra met de volledige herstelling van de drie koren te mogen beginnen ⁽⁹⁹⁾. Dit besluit werd op 22 augustus door het bisdom gunstig geadviseerd.

Op 19 juli had de kerkfabriek de raming van de schade aan de kerkramen aan de gouverneur overgemaakt. Dit bevatte de raming op basisprijzen van 1959, *u.z.*, 64000 f, samen met de nieuwe prijsofferte voor het herstellen van 14 vensters, voor het bedrag van 662200 f. Hierop vroeg de gouverneur op 30 november aan het kerkbestuur een kopij van zijn beraadslaging, waaruit de dringende noodzakelijkheid van deze herstelling moest blijken. De raad gaf hierop als antwoord, dat een kerkgebouw als dat van Zomergem, dat reeds als kunstmonument geklasseerd werd, niet langer zonder brandvensters mocht blijven staan, temeer dat die kunstwerken reeds gedurende geruime tijd door weldenkende parochianen geschonken werden en deze mensen hiervan het resultaat wilden zien. Daarenboven bekloegen de kerkgangers zich herhaaldelijk over de hinder die zij ondervonden in het doen van hun devoties, door het felle zonlicht dat door het klare marteléglas priemde.

Dit treffend antwoord had een gunstige uitwerking, die niet lang op zich liet wachten, want op 27 februari 1948 werd door het ministerie van Openbare Werken een bedrag van 728400 f toegekend voor het plaatsen, zowel van de nieuwe én van de herstelde ramen. Onmiddellijk keurde de kerkraad de uitvoeringsmodaliteiten goed voor het plaatsen van 4 brandramen door Coppejans, voor 180000 f en 14 door het huis Ganton voor 474000 f. De heer Coppejans verbond er zich toe met het werk te beginnen op 1 april en om de drie maanden een raam te plaatsen. Het huis Ganton zou op dezelfde manier werken, maar het plaatsen zou vlugger gebeuren aangezien de apostelvensters minder precisiewerk zouden vragen.

De 24^e maart 1948 werd door de heer Lesaffre, directeur van Stedebouw te Gent, voor deze werken een toelage toegekend van 662000 f.

De firma Ganton kwam met de 14 vensters klaar in april 1949. De voorlopige aanvaarding door een afgevaardigde van het ministerie van Openbare Werken, in aanwezigheid van de provinciale architect Van Den Bogaerde en de leden van de kerkfabriek, had plaats op 10 augustus. De volledige rekening, die 665270 f bedroeg, werd op 22 augustus aan de bevoegde diensten van het ministerie overgemaakt en onder het heffen

(99) Kerkarch. Beraadsl. en Briefwisseling.

van een glas wijn, werd ter zitting van de voltallige kerkraad, eenieders voldoening bedronken.

DE KLOKKEN

Een dossier dat een zeer lange en moeizame weg heeft moeten afleggen vooraleer het zijn eindbestemming en voltooiing had bereikt, is dat van de klokken.

Ingevolge een verordening van de Duitse overheid van de 19^e december 1942, kwamen op 15 augustus 1945 twee aangestelden bij de pastoordeken de sleutels van de kerk opeisen, met het ontstellend bericht, dat twee van de drie klokken uit de toren zouden worden weggehaald. De kranige dorpsherder was hierdoor zo fel geschokt, dat hij om halfdrie in de namiddag, de klokken gedurende driekwartier liet luiden. 's Anderendaags werd in de voormiddag een windas aangebracht en de stalen kabels door de galmgaten aan de klokken vastgemaakt. Tegen de avond werd, naar aloud gebruik, de hoogdag van O.L.Vrouw met klokkengelui aangekondigd. Onder de Hoogmis van de hoogdag zelf, zegde de pastoor, tijdens het sermoen, zielsbedroefd : «Na de processie en het lof zullen onze klokken voor de laatste maal luiden en hun lied zingen ter ere van Onze-Lieve-Vrouw (100).

Op 23 en 24 augustus daarna werden twee klokken uit de toren gehaald en met onbekende bestemming naar de haven van Gent vervoerd. Het waren de O.L.Vrouwklok, gemerkt als A 11 190 met een gewicht van 1425 kg en de Sint-Martinusklok, gemerkt als A 11 191 en 900 kg wegend, beiden in 1836 te Leuven gegoten.

Op 10 januari 1948, ontving het kerkbestuur vanwege het ministerie van Justitie, Bestuur der Erediensten, het bericht, dat de twee klokken als definitief verloren moesten beschouwd worden en men het dossier mocht indienen om ze op staatskosten te laten vervangen (101). Als enige voorwaarde werd gesteld, dat hiervoor alleen klokkengieters van Belgische nationaliteit in aanmerking mochten komen. Deze waren : de werkhuizen Michiels te Doornik, Sergeys te Leuven, Slegers te Tellin en P. Bauwens van Gent.

De 4^e april besloot de kerkraad aan de minister van Justitie de toelating te vragen, om aan genoemde klokkengieters hun prijsofferte te vragen, voor het gielen van twee nieuwe klokken, die wat vorm, gewicht en

(100) Kerkarch. Beraadsl.

(101) Kerkarch. Briefwisseling.

tonaliteit betrof, gelijk moesten zijn aan de voorgaande. De firma Michiels van Doornik werd belast met de samenstelling van het dossier, dat op 29 april kant en klaar voor advies en met verzoek om staatstoelage naar het bevoegd ministerie werd doorgestuurd ⁽¹⁰²⁾.

In november kreeg de kerkfabriek toestemming om de vervanging van de twee klokken in aanbesteding te geven en onmiddellijk werden de lastenkohieren aan de vier klokkengieters overgemaakt. De inschrijvingen moesten bij de hoofdingenieur Henri Lesaffre, directeur van Stedebouw, binnen zijn ten laatste de 17^e december, dag waarop de opening van de prijsaanbiedingen zou plaats hebben.

De opening van de aanbiedingen gaf de volgende uitslag : Michiels : 169725 f en Slegers : 173200 f.

De berekening volgens het lastenboek werd gedaan naar rata van 68 f het kg. De duur van het gieten mocht 120 werkdagen in beslag nemen en de degelijkheid van de klokken moest voor de duur van tien jaar gegarandeerd worden ⁽¹⁰³⁾.

Op de tweede nieuwjaarsdag van 1949 werd besloten het werk te laten uitvoeren door de firma Michiels uit Doornik, onder voorbehoud van gunstig advies door de bevoegde overheid. Enkele dagen nadien liet men uit Brussel weten dat er geen principiële bezwaren bestonden tegen het besluit van de kerkfabriek, maar dat er vooralsnog geen fondsen beschikbaar waren om de gevraagde toelage te verlenen. Er kon slechts definitieve toestemming voor het gieten gegeven worden, wanneer de kerkfabriek het bedrag van de werken zelf wilde voorschieten. Hierop deed de kerkfabriek op 10 januari aan de gieterij Michiels het volgend voorstel : een voorschot van 50000 f bij de aanvang van het gieten, een tweede betaling van 50000 f op de dag dat de klokken in de toren zouden opgehangen worden en de slotrekening wanneer de staat de gevraagde toelage zou gestort hebben. De heer Michiels antwoordde hierop, dat, aangezien de wankelbaarheid van de prijzen van de grondstoffen en het voortdurend stijgen van de lonen, hij zich tot het voorstel van de kerkraad niet kon verbinden en deed het volgend tegenvoorstel : de kleine klok van 900 kg te gieten en volledig af te werken, en met de grote van 1450 kg voorlopig te wachten ⁽¹⁰⁴⁾.

Ondertussen meldde de heer Lesaffre dat de staatstussenkomst was vastgesteld op 169725 f of de totale kostprijs. Op 6 april werd door de minister van justitie het dossier aan zijn collega van Openbare Werken overgemaakt.

(102) Kerkarch. Beraadsl.

(103) Kerkarch. Dossier klokken.

(104) Kerkarch. Dossier klokken.

Opnieuw bleef het enkele maanden stil zodat de pastoor op 8 augustus de minister aan zijn schrijven van 6 april herinnerde, dat nog geen gunstig gevolg had gekregen. Herinnering die op 17 september hernieuwd werd (105).

Het zenuwslpend wachten moe, ging burgemeester Albert Welvaert naar Brussel en vernam daar van de heer Moreman, ingenieur bij het ministerie van Openbare Werken, dat het dossier terzake nooit op zijn departement was toegekomen. Hij gaf de burgemeester het wijs advies onmiddellijk een nieuw dossier te laten samenstellen en een nieuwe aanbesteding te doen uitschrijven, wilde men te Zomergem niet het risico lopen dat gans de kwestie op een zijspoor zou blijven staan. Dit werd op 17 november schriftelijk bevestigd. Gelukkig beschikte de heer Michiels nog over voldoende gegevens om in extremis een nieuw dossier samen te stellen, dat kant en klaar op 16 november door burgemeester Welvaert, persoonlijk aan de heer Grimonpont, Directeur-Generaal bij het ministerie van Justitie te Brussel werd afgegeven (106).

Op 25 januari 1950 kreeg de burgemeester op het ministerie de stellige verzekering dat de dossiers in behandeling waren en de toelating tot het uitvoeren van het werk eerstdaags mocht worden verwacht. De staat zou regelmatig de rekeningen betalen naarmate deze door de werkhuisen zouden aangeboden worden.

Op 16 maart kwam de burgemeester uit Brussel terug met de verbale toestemming om de werken te laten uitvoeren, woorden die op 28 daarna schriftelijk gekonfirmeerd werden. De heer Michiels kreeg hiervan onmiddellijk kennis en tevens een eerste voorschot van 50000 f, zoals was overeengekomen. Terzelfdertijd werden de twee klokken definitief en onherroepelijk besteld. Op 12 april werden de inscripties die op de klokken moesten worden aangebracht naar de gieterij opgestuurd. Deze opschriften luiden als volgt :

DE GROTE KLOK

Beatae Mariae Virginis Dedicata

Patrinus : Ir Henricus Welvaert, Burgimagister 1927-1946

Matrina : Bertha De Vlieger, uxor ejus

Pastor Decanus : J.B. De Meyer

Vicarii : J. Delputte. A. Dossche.

(105) Kerkarch. Dossier klokken.

(106) Kerkarch. Dossier klokken.

(verder volgden al de namen van de leden van de kerkfabriek)

Van Hecke Theofiel, preces, Maenhout Henricus, Van der Auwermeulen Joseph, notarius, Willems Eduard, Sierens Henricus, Van der Haeghen Richardus, Dr Med. Boulez Wifridus, Welvaert Albertus, Burgimagister.

Me fudit, Michiels Jr Tornaci 1950.

Deze klok was versierd met een medaillon met de beeltenis van de H. Maagd en een krans van engelen.

DE KLEINE KLOK

Sto Martino : Patrone ecclesiae de Zomergem, dedicata.

Patrinus : Van Hecke Theophilus, praeces fabricae ecclesiae.

Matrina : Maria Cordula Martens, uxor ejus.

Evenals op de grote klok, staan ook hier al de namen vermeld van de geestelijkheid en de leden van de kerkfabriek. Zij draagt dezelfde siermotieven en een medaillon met de beeltenis van de patroonheilige.

In de werkhuisen te Doornik werd ondertussen het gieten in gereedheid gebracht, wat lange tijd in beslag nam en waarover men zich in de kerkraad zorgen begon te maken. Op een vraag van de pastoor-deken aan de klokkengieter op 19 september en herhaald de 2^e oktober en de 15^e november, hoever het gieten van de klokken gevorderd was, kreeg hij het volgend antwoord : «De twee klokken zijn reeds lang in vorming, maar wij kunnen ze voor het ogenblik nog niet gieten, gezien de grote moeilijkheid die wij ondervinden om de nodige metalen te bekomen. U weet dat er een opslag gekomen is van 52 % op het tin. Intussen hebben wij het Ministerie van Justitie een aanvraag gedaan om al de vroegere prijzen te mogen verhogen. Dit zal ons toch niet beletten van het werk voort te zetten en van zodra wij de klokken kunnen gieten, zullen wij U verwittigen. Wij vragen U dus wat geduld te hebben. Alleszins hopen wij de twee klokken vóór het einde van het jaar te kunnen leveren» (107).

De 13^e december bracht de pastoor-deken, vergezeld van de burgemeester, de onderpastoor en een tweetal leden van de kerkraad, een bezoek aan de gieterij en stelden met voldoening vast dat de grote klok volledig af was en de andere een flink stuk was opgeschoten. Men kreeg nogmaals de bevestiging dat de klokken vóór het einde van de maand zouden geleverd worden.

(107) Kerkarch. Dossier klokken.

Vol overmoed liet de pastoor alles in gereedheid brengen voor de plechtige wijding, die plaats zou hebben op 31 december, door Mgr Calewaert, bisschop van Gent. Er werd een klokkenlied gekomponoord en op een gedenkprentje in alle huizen van de gemeente besteld. De schoolkinderen leerden het aan en het zangkoor repeteerde een profane mis.

Maar de klokkengieter liet niets meer van zich horen en de pastoor deken, tenzeerste verbolgen, spoedde zich op de 27^e december naar Doornik om te zien wat er schorde. De klokken stonden opgesmukt in de werkhuizen maar konden niet geleverd worden bij gebrek aan transportmiddelen, zodat de feestelijke wijding moest uitgesteld worden.

Eindelijk werden 's anderendaags de klokken toch op hun bestemming gebracht en drie dagen daarna door de pastoor zelf plechtig gewijd. Het klokkenlied kon thans door een grote menigte van aanwezigen met geestdrift gezongen worden.

KLOKKENLIED

Refrein : Laat luid
uw nieuw geluid
luiden.
Galm en gons
gebed van ons.

Nieuwe zangen van den toren
deinen over d'huizen uit.
Diep in ons wordt weer geboren
reine vreugd
en kristen deugd.

Drager van ons diepst beleven
tolk van al wat ons omsluit.
Heerlijk trekken wij door 't leven
hecht in trouw
en vroom in rouw.

Stem van ons oprecht betrouwen
weerklink van ons vast besluit
Stellen wij met al ons krachten
ons te weer
voor Christus' leer.

Bronzen galm van ons gebeden
gooi den Hemel vol geluid.
Loof den Heer en dank Hem heden
en altijd
in eeuwigheid.

De grootste klok woog 1341 kg en had een mi b voor tonaliteit, de andere woog 985 kg en gaf een fa b te horen.

Geruime tijd bleven de klokken achteraan in de kerk staan en op 25 februari vroeg men aan de heer Michiels om het ophangen te bespoedigen. Hierop kwam geen antwoord, zodat het verzoek op 5 maart herhaald werd, dat tevens zonder resultaat bleef, zodat de kerkraad naar een probaat middel zocht om de heer Michiels te dwingen. Eindelijk werden de klokken dan toch op 21 april in de toren gehesen en een maand nadien werd door het ministerie van Justitie de som van 169725 f op de rekening van de kerkfabriek gestort. Drie maanden na het heisen van de klokken werd de slotrekening bij de werkhuizen Michiels vereffend ⁽¹⁰⁸⁾.

Ondertussen was op 7 januari besloten het luiden van het klokkenstel elektrisch te laten gebeuren. Een openbare aanbesteding hiervoor had plaats op 29 mei, waarvoor twee mededingers hun prijsofferte instuurden : Leon Van Rie uit Evergem voor 111500 f en Arthur De Kemel uit Zomergem voor 113550 f. Een aanvraag vanwege het gemeentebestuur om staats-tussenkost in de kosten werd op 23 mei gunstig geadviseerd. Na de toestemming te hebben bekomen van de Bestendige Deputatie op 6 januari 1952, werden de werken toegewezen aan de firma Van Rie en waren tegen het einde van dezelfde maand voleindigd.

Maurice RYCKAERT.

(108) Kerkarch. Dossier klokken.

KERKELIJK LEVEN TE BELLEM

(1490-1574)

Het gebeurt zeer zelden dat er talrijke archiefstukken van een kleine parochie, daterende uit de 15de en 16de eeuw, bewaard bleven. Dit is nochtans het geval voor de parochie Bellem waar er enkele kerkrekeningen uit het laatste decennium van de 15de eeuw en een groot aantal uit de 16de eeuw tot ons gekomen zijn. Bovendien steken er in dit kerkarchief ook nog enkele rekeningen van de O.L.Vrouwgilde uit de tweede helft van de 16de eeuw. Tenslotte stelde Petrus Willaert, pastoor te Bellem van 1555 tot 1576, een handboekje op waarin hij nauwkeurig alle uitgaven noteerde tot verbetering en onderhoud van de priesterage van Bellem.

Dit overvloedig archiefmateriaal laat ons toe een betere kijk te krijgen op de viering van de kerkelijke feestdagen, op het leven binnen de O.L.-Vrouwgilde en de heiligenverering te Bellem. Ook kunnen we een overzicht geven van de jaargetijden en fundaties en vooral kunnen we de figuur van pastoor Petrus Willaert beter belichten en volgen in zijn dagelijkse bezigheden.

De O.L.-Vrouwparochie van Bellem behoorde tot 1559 tot het bisdom Doornik, aartsdiakonaat Gent, dekenij Gent. In 1559 ging Bellem ressorteren onder het nieuw opgerichte bisdom Gent en de nieuwe dekenij Tielt. De parochie Bellem zal in de 16de eeuw rond de 500 zielen geteld hebben.

1. DE VIERING VAN DE KERKELIJKE HOOGDAGEN

De Sinksenviering was het kerkelijk feest dat te Bellem de grootste weerklink in het volksleven vond. De grote volkstoeloop blijkt reeds uit het bedrag van «*aporte ende utten blocken*» dat 4 sch. par. bedroeg op Sinksen zelf terwijl op de woensdag in de Sinksenweek, hoogtepunt van de viering, in 1494 de kerkmeester een bedrag van 20 sch. par. kon

noteren (1). Dat was het hoogste bedrag van alle kerkelijke feestdagen. Op die woensdag ging ook «den ommegang van processyen» uit. Aan de «trompers metten claroene» die in de ommegang meetrokken werd 36 sch. par. betaald en degene die «processyen helpen omme draghen» werden door de kerkmeesters getraceerd op een maaltijd (2). In 1507 betaalden de kerkmeesters 17 sch. 6 d. «van der maltit» opgediend aan «den pristere, den heere ende de wet ende alle de dienaers» (3). De heer van Schuurvelde, zijn haljuw, amman en schepenen namen dus ook deel aan de Sinksenomwegang in 1507. In 1528 kregen de «trompers die Onser Vrouwen omme reden te Sinxenen» 2 pond als vergoeding (4). Als patroonnes van de parochie Bellem kreeg O.L.-Vrouw een erewacht!

Een deel van de kosten van de Sinksenomwegang werd gedragen door de O.L.-Vrouwgilde : in 1553 bedroeg de «Onser Liever Vrouwen portie» 2 p. 4 sch. 6 d. par. voor «de trompers te Syncxene, midts den maeltijt boven datter ghaelt was in den ommeganck» (5).

We weten niet welke weg de Sinksenomwegang te Bellem volgde. Gewoonlijk bedroeg de processieweg een behoorlijk aantal kilometers. Op de woensdag in de Sinksenweek trokken de parochies Aalter, Knesselare en Ursel vanuit het dorpscentrum naar de kapel van O.L.-Vrouw ter Pieten (6).

Ook Kerstmis werd met de nodige luister gevierd ; de kerk kende op die hoogdag een grote volkstoeloop. In 1494 bedachten de Bellemnaren hun kerk met 12 sch. par. Op Kerstdag 1555 verdeelde de pastoor «een vijrendeel Rijnschen wijn» en een «lijfscoucke» onder de communicanten (7).

Op Goede Vrijdag hield de pastoor een speciale passiepreek en deed men een bijzondere omhaling voor de predikant zoals in 1490 toen men 7 sch. 6 d. par. bijeengaarde (8). In 1495 kreeg pastoor Geraard De Grave 12 sch. par. «van den Passij Godts te prekene up den Goeden Vrindach». In 1561 nodigde pastoor Petrus Willaert twee «grauwe broers» als gastpredikanten uit op Goede Vrijdag. Naast het honorarium van 3 p. par.

(1) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Bellem (voortaan afgekort RAG KAB) nr. 62 rek. 1494-1495 f° 1 r°.

(2) RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 3 v°.

(3) RAG KAB nr. 62 rek. 1507-1508 f° 4 v°.

(4) RAG KAB nr. 62 rek. 1528 f° 6 r°.

(5) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1533 f° 3 r°.

(6) R. MOEJAERT. *De Kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter, Appeltjes van het Meetjesland*, nr. 13 (1962) blz. 212.

(7) RAG KAB nr. 63 rek. 1556 f° 4 v°.

(8) RAG KAB nr. 62 rek. 1490-1491 f° 1 v°.

(9) RAG KAB nr. 62 rek. 1495-1496 f° 3 r°.

betaalden de kerkmeesters nog 2 p. 8 sch. par. als logementskosten van de minderbroeders aan Jan Van Pamele (10). Te Bellem bestond in 1490 ook het gebruik van de kruisverering op Goede Vrijdag (11).

In de middeleeuwen was Pasen vanzelfsprekend ook een belangrijk kerkelijk feest. Voor de paasviering van 1494 kochten de kerkmeesters een grote «Paskesse» en wijn voor «den ghenen die ten Helghen Sakermenten gaen» (12). In 1543 werd de doopvont door pastoor Lieven Snelle gewassen en gewijd (13). Op Pasen 1567 deelde pastoor Petrus Willaert vijf «lijfscoucken» uit aan de communicanten (14). Een «lijfscouck» was, volgens Dr. M. Cloet, een tamelijk groot gebak dat in stukken werd gebroken om aan de communicerenden uitgereikt te worden (15).

2. FUNDATIES EN JAARGETIJDEN

In 1432 bezette jonkvrouw Alice Van der Veken, weduwe van Gillis Van Laken een jaarlijkse rente van 16 sch. par. «voor wijn, broot ende lucht» voor de wekelijkse vrijdagmis (16). Pieter De Zuttere en zijn echtgenote Margareta Van Lake stelden in 1444 ook een jaarlijkse som van 16 sch. par. ter beschikking voor wijn, brood en kaarslicht in de woensdagmis (17). Filips De Decker stichtte vóór 1490 een dinsdagmis die voor zijn zielerust moest worden opgedragen (18). Tenslotte liet de O.L.Vrouw-gilde elke zaterdag een mis zingen ter ere van O.L.-Vrouw (19).

De pastoor moest dus, naast zijn zondagmis, ook nog vier missen in de week opdragen nl. op dinsdag, woensdag, vrijdag en zaterdag. Daarbij kwamen in 1494 nog 12 gefundeerde jaargetijden voor Gillis Van Lake, jonkvrouw Alice Van Lake, Jan De Zuttere en Beatrijs Terlinc, Joos Van den Buere, Pieter Van Hoost, Gillis De Zuttere, Jan Sloock en echtge-

(10) RAG KAB nr. 63 rek. 1561 f° 5 v°.

(11) RAG KAB nr. 62 rek. 1490-1491 f° 1 v° : «Item ontfaen up den goeden vrin-dach als men scroept (= kruipt) 12 sch. par.»

(12) RAG KAB nr. 62 rek. 1495-1496 f° 3 r°.

(13) RAG KAB nr. 63 rek. 1543 f° 5 r°.

(14) RAG KAB nr. 63 rek. 1567 f° 5 v°.

(15) M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, Leuven (1968), blz. 320.

(16) RAG KAB nr. 63 rek. 1559 f° 3 r°.

(17) RAG KAB nr. 63 rek. 1559 f° 3 v°.

(18) RAG KAB nr. 63 rek. 1559 f° 5 r° en RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 2 v°.

(19) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 2 v°.

note, Greetkin Hallaerts, Pieter De Wispelaere en echtgenote, Filips De Decker, Gillis Dau en echtgenote en Joos Van den Buere «*Corneliszone*» (20). De Van Lake's, De Zuttere's en De Wispelaere's behoorden tot de voornaamste families van Bellem, waaruit de baljuws en schepenen van de heerlijkheid van Schuurvelde werden gerecruteerd.

3. HEILIGENVERERING

O.L.Vrouw kende als patrones van Bellem een grote verering. De plaatselijke gilde stond onder haar bescherming. Zij werd op Lichtmis speciaal gevierd want in 1494 ontvingen de kerkmeesters 16 sch. par. «*up Onser Liever Vrouwendach te Lijctmesse*» (21).

Ook Sint-Antonius stond erg in de volksgunst te Bellem. In 1494 ontving men 5 sch. 6 d. par. «*van vurstē die Sente Antonius in cammen binder den vorseide jare*» (22).

Sint-Barbara en Sint-Katarina bezaten in 1543 een eigen altaar in de kerk van Bellem. Hanneken Van Ooteghem schonk in dat jaar bij testament 2 sch. par. aan «*den aultare van Sente Katheline*» en 1 sch. par. aan «*Sente Barbele aultaer*» (23).

Tanne Van de Velde had 6 sch. par. bezet voor een «*messe diemen doet alle jaeren up Sente Pauvelsdach*» (24).

4. DE O.L.-VROUWGILDE

De bronnen vertellen ons niets over het ontstaan van de O.L.-Vrouwgilde te Bellem. Ze bestond echter reeds in 1493 want in dat jaar werd een «*guldedach*» gehouden (25).

De middeleeuwse gilden hadden een religieus en profaan karakter. Aan de ene kant namen de gildebroeders deel aan de grote religieuze plechtigheden zoals de Sinksenommegang en aan de andere kant richtten zij elk jaar een groot gildefeest in.

(20) RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 4 r° tot 5 v°.

(21) RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 1 r°.

(22) RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 1 r°.

(23) RAG KAB nr. 63 rek. 1543 f° 2 v°.

(24) RAG KAB nr. 63 rek. 1559 f° 3 r°.

(25) RAG KAB nr. 62 rek. 1494-1495 f° 3 v°.

De O.L.-Vrouwgilde te Bellem beschikte over grote inkomsten die door twee gildemeesters werden beheerd. Die inkomsten kwamen voort van pachten, renten, «apoorten», vlas en ontvangsten van de jaarlijkse maaltijd. De pastorij van Bellem was eigendom van de O.L.-Vrouwgilde : de pastoor betaalde voor het gebruik van zijn huis een jaarlijkse pacht van 30 sch. par. In 1553 verkochten de gildemeesters 14 steen vlas «inghecommen binder gheheelen jaere ende tswoendachs int ghulde» voor 24 p. 10 sch. par. De «apoorten» brachten 12 p. par. op in 1553, en «up den eersten ghuldedach in de maeltijt» ontvingen de gildemeesters 28 p. 17 sch. 3 d. terwijl «tswoendachs in de naerghulde» nog 7 p. par. in de kas kwam (26).

Dit geld werd v.m. aangewend om de pastoor en de koster te betalen «van onser Lieven Vrouwen messe diemen doet ende sijck alle Saterdaghe» (27). De gildemeesters betaalden ook een deel van de kosten van «de trompers te Syncxene» (28).

In 1553 betaalde de O.L.-Vrouwgilde meer dan 55 p. par. om het dak van de noordbeuk van de kerk met schaliën te laten bedekken (29). In 1554 betaalde ze 66 p. par. aan Rogier Van Wallegghem, schaliedekker te Gent (30).

Een groot deel van de inkomsten werd gebruikt voor het jaarlijks gildemaal. Dit feest ging door rond O.L.-Vrouwvisitatie (31). In 1553 noteerden de gildemeesters volgende uitgaven voor het gildemaal (32) :

— »Item betaelt van een coe die in tghulde ghesleten was	33 p. 1 sch.
— »Item betaelt van 8 Ghentsche vaten aerweten	4 p. 16 sch.
— »Item betaelt Martijn Meerisone vant tghulde te kokene	24 sch.
— »Item betaelt van azyl verbesicht int tghulde	4 sch.
— »Item betaelt voor een vat taruwen dat ghebrech was int tghulde	21 sch.
— »Item betaelt van poere ende sofferaen omme de spijsse mede te kokene	24 sch.

(26) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 1 r° en v^o.

(27) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 2 v°.

(28) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 3 r°.

(29) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 3 v°.

(30) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1554 f° 3 r°.

(31) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1564 f° 1 r° : «Item ontfaen tswoensdaechs in de naerghulde up Onser Liever Vrouwenvisitatie-dach». De kerk van Bellem is trouwens toegewijd aan O.L.Vrouw Boodschap.

(32) RAG KAB nr. 75 gilderek. 1553 f° 2v^o tot f° 3 v°.

— »Item betaelt van soute die in tghulde verbesicht was	6 sch.
— »Item betaelt Pieter De Zutter van broot te backene	12 sch.
— »Item betaelt van houte datter ghecocht was meer daner ghegaert was omme int tghulde te verbesichghene	2 p. 10 sch.
— »Item betaelt van vier tonnen bier, elcke tonne 32 sch. compt	6 p. 8 sch.
— »Item betaelt van assyzen	32 sch.
— »Item betaelt vander assyze vander coe	8 sch.
— »Item betaelt de ghulde van Hansbeke van tafelen ende bancken ghebesicht inde ghulde»	10 sch.

De totale uitgaven voor het feestmaal bedroegen meer dan 54 pond par.!

De hoofdschotel van het gildemaal bestond dus uit koevlees, omkransd door gekookte erwten. Deze schotel werd met brood gegeten en rijkelijk besproeid met bier! Voor het bereiden van het koevlees gebruikte kok Martijn Meerisone «*poere, sofferaen ende soute*». De tafels en banken werden geleend aan de gilde uit het naburige Hansbeke. De maaltijd van de Sint-Cornelisgilde uit Aalter verliep in 1558 op analoge wijze ⁽³³⁾.

Ondanks deze belangrijke uitgaven sloten de gildemeesters hun rekening af in 1553 met een boni van 143 p. 2 sch. 9 d. par.

5. DE PASTOORS VAN BELLEM

Over Geraard De Grave, als pastoor van Bellem vermeld in 1496, en Andries Claeys, als zieleherder vermeld in 1529, hebben we geen bijzonderheden vernomen in de kerkrekeningen. Van pastoor Lieven Snelle weten we enkel dat hij in 1548 ook «*cappellaen van Sente Cornelis*» te Aalter was ⁽³⁴⁾. Daarvoor trok hij een jaarlijkse vergoeding van 18 pond par.

De figuur van Petrus Willaert, pastoor van Bellem van 1543 tot 1576, kan beter getekend worden dank zij een handboek door hem opgesteld waarin hij zorgvuldig alle uitgaven noteerde voor het onderhoud van

(33) L. STOCKMAN, *De Sint-Corneliusdevotie te Aalter*, in de catalogus van de tentoonstelling «*De Sint-Corneliusdevotie in Vlaanderen*», gehouden in de Sint-Corneliskerk van Aalter van 20 tot 29 september 1974, blz. 15-16.

(34) RAG Fonds Land van de Woestijne nr. 148 Woestijnerek. 1548 f° 10 r°.

de priesterage en daarbij ook enkele persoonlijke gegevens en bedenkingen neerschreef ⁽³⁵⁾.

De «cure» of pastorij omvatte een woonhuis, «coyenstal», «ovenbuer» en «schuere». Het geheel van gebouwen was bovendien door een diepe wal omsingeld. Petrus Willaert was dus niet alleen pastoor maar ook boer! In 1564 verkocht hij trouwens «5 hoorenbeesten» om bepaalde schulden te kunnen afbetalen aan «joncovrouwe van Lake» en andere personen.

Petrus Willaert had een zware gezinslast te dragen gehad want hij had «twee kinderen ghequeeckt jae bet dan 2 jaeren drie en boven noch 2 jaeren mijn zusters dochterken, jae en bet en langher dan 2 jaeren en al moeten den cost gheven en cleen en reeden ende een meysken stellen ten huwelicke». Een deel van de gemaakte schuld werd veroorzaakt door het ontlenen van geld «omme mijne Prijne (= Pierijne) mede te huwen», aldus de notitie van Pastoor Willaert. Bovendien had hij moeten «een joncvijf (= meid) haer hure gheven tot bet dan 2 p. gr. tsjaers» en dit gedurende 18 jaar.

Uit het voorgaande kunnen we besluiten dat pastoor Willaert het celibaat niet altijd had onderhouden. Dit moet ons niet verwonderen als we bedenken dat pastoor J. De Brouwere voor de dekenij Ronse berekende dat een derde van de pastoors in publiek konkubinaat leefden in 1569 ⁽³⁶⁾. In de dekenij Ninove, Geraardsbergen en Aalst was de toestand echter veel beter. Dergelijke toestanden werden echter door de parochianen geduld en zij aanzagen dit niet als een zeer groot kwaad ⁽³⁷⁾.

Pastoor Willaert was vermoedelijk ook geen zeer ontwikkeld man. In zijn handboek staan veel schrijffouten en zijn handschrift is ook zeer moeilijk leesbaar alhoewel over het algemeen in die periode het geschrift van de klerken zeer leesbaar is. Bepaalde opmerkingen in zijn handboek getuigen ook van een zekere naïviteit. Zijn rechtvaardiging voor zijn slechte financiële toestand is ook niet zeer goed in mekaar gestoken. Het is ten andere zeer begrijpelijk dat men te Bellem geen geleerde priester benoemde.

(35) RAG KAB nr. 63 : «Dits zulc als ic Pieter Willaert presbytre in Bellem uut gheleyt hebbe in verbeteringhe vanden cuere van Bellem tzichtent dat icker inne wuenen. Dwelc was (Dei gratia) anno ons Heeren 1555 tsente Jansmesse mid-somers».

(36) J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Godsdienstig Leven en de Kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621*. Verhandeling nr. 3 van het Oostvlaams verbond van de kringen voor Geschiedenis, Gent (1961) blz. 30-33.

(37) J. DE BROUWER, a.w. blz. 31.

De parochie Bellem was daarvoor te klein en bovendien waren de pastorale inkomsten ver van schitterend.

Anderzijds blijkt pastoor Willaert wel een man van actie en initiatief te zijn. Hij neemt het initiatief om een handboek op te stellen waarin hij zijn financieel beleid verantwoord. Uit dit handboek blijkt ook dat hij zich inspande om zijn «cure» en omliggende gronden goed te beheren : hij liet de vijvers en waterlopen geregeld uitdiepen en in 1564 plantte hij o.m. 5.000 jonge elsen.

Hij ondertekende in 1564 als «*Petrus Willaert, presbyter, dei gratia in Bellem*» en eindigde met volgend naschrift : «*Aldus ghescreven ende ghehanteken in mijne camere bij den viere tsnavent ontrent den 7 hueren*».

BESLUIT

De voornaamste kerkelijke feestdagen waren Kerstmis, Pasen en Pinksteren. De Sinksenviering met de grote ommegang kende de grootste volkstoeloop. Het was een kerkelijk feest met sterk profane inslag. Op Goede Vrijdag hield de pastoor of een minderbroeder een preek over de Passie van ons Heer.

De pastoor te Bellem had per week vier gefundeerde missen te lezen. Daarbij kwamen dan nog jaargetijden en de zondagsmis zodat de pastoors van Bellem bijna een dagelijkse mis hadden op te dragen.

In de heiligenverering stond O.L.Vrouw als patrones van de parochie centraal. Verder hebben we sporen van een locale verering gevonden voor Sint-Barbara, Sint-Katarina en Sint-Antonius.

Te Bellem bestond er een bloeiende O.L.-Vrouwgilde die over belangrijke inkomsten beschikte die gebruikt werden voor de organisatie van het jaarlijkse gildemaal en voor het celebreren van een wekelijkse mis ter ere van O.L.-Vrouw. Ook werden zeer belangrijke bedragen besteed aan de verfraaiing van de O.L.-Vrouwkerk van Bellem.

Petrus Willaert was ongetwijfeld een ijverig pastoor, die zijn priesterlijke taak zeer ter harte nam. Hij was ook een goede boer die zijn «doening» goed oppaste en onderhield. Met de celibaatswet nam hij het echter zo nauw niet. Hij is een typische plattelandspastoor uit de Late Middeleeuwen : een eenvoudig man die terzelfdertijd priester en boer was in een kleine parochie, waar hij met moeite kon rondkomen. Deze eenvoudige priester hield het christelijk geloof onder het gewone volk levendig ondanks al zijn menselijke tekortkomingen ! Daarom verdient deze eenvoudige pastoor van te lande beslist ook een beetje aandacht in de locale geschiedschrijving.

Luk STOCKMAN.

BIJLAGE I

Lijst van de pastoors te Bellem, die voorkomen in de kerkrekeningen.

1496	Geraard De Grave
1529	Andries Claeys
1540-1555	Lieven Snelle
1555-1576	Petrus Willaert

BIJLAGE II

Lijst van de kerkmeesters

1490-1491	Hendrik De Wispelaere en Lucas De Zutter
1491-1492	Hendrik De Wispelaere en Lucas De Zutter
1495-1494	Hendrik De Wispelaere en Simoen Claeys
1494-1495	Simoen Claeys en Lieven De Brouwere
1495-1496	Simoen Claeys en Lieven De Brouwere
1507-1508	Karel Claeys en Lucas De Zutter
1511-1512	Geraard Van Vynckt en Jan Rootsaert
1512-1513	Pieter De Wispelaere en Gerolf Van Pamele
1514-1515	Filips Van Scherdau en Pieter Rootsaert
1518-1519	Jan van Schaevezone en Cornelis Weynant
1519-1520	Cornelis Weynant en Passchier De Brabantere
1521	Filips Van Scherdau en Pieter Weynant
1524	Geraard Van Vynckt en Jan Van Schaevezone
1527	Filips Van Scherdau en Passchier Claeys
1528	Passchier Claeys en Lowijs Van Hijfte
1536	Lubrecht Steyaert en Zeger De Decker
1538	Pieter De Croock en Geraard De Wispelaere
1540	Jan De Zutter en Pieter Weynant
1541	Pieter Weynant en Pieter Neerman
1542	Marten Van Buere en Jan Rutsaert
1543	Jan Rutsaert en Joos Hauteman
1555	Jan Manoudt en Joos Plasschaert
1558	Jan Derue en Jan Rutsaert
1559	Jan Rutsaert en Matuwers Van Dale
1561	Pieter De Wispelaere en Lucas Eeckman
1562	Lucas Eeckman en Gerolf De Croock
1563	Gerolf De Croock en Jacob Van Peteghem
1565	Joos Van Renterghem en Cornelis Van Wilst

- 1566 Cornelis Van Wilst en Jan De Zutter
1567 Jan De Zutter en Jacob Blomme
1568 Jacob Blomme en Joos De Grootte
1570 Simoen De Blicck en Pieter De Wispelaere

BIJLAGE III

Lijst van de gildemeesters van O.L.Vrouw

- 1553 Laureins Rootsaert en Jan De Meyere
1554 Jan De Meyere en Arent De Wispelaere
1556 Jan Van Pamele en Jan De Zuttere
1557 Jan De Zuttere en Joos Hauteman
1558 Joos Hauteman en Jacob Blomme
1559 Jacob Blomme en Pieter Van den Berghe
1560 Pieter Van den Berghe en Jan Rots
1563 Pieter Roetsaert en Joos Van Hijfte
1564 Joos Van Hijfte en Filips Rutsaert
1565 Filips Rutsaert en Jan Van Pamele
1568 Joos Hauteman en Willem Steyaert
1571 Lucas Eeckman en Karel De Zutter
1572 Karel De Zuttere en Pieter Van Kerrebrouck
1573 Pieter Van Kerrebrouck en Pieter De Wispelaere

BIJLAGE IV

Kerkrekening 1494-1495 (38)

f° 1 r°

Dit hiernaervolgende es rekenighe ende bevijs van al dat Symoen Clays ende Lievin De Brouwere ontfaen ende huutghegheven hebben als profysere ende kercmersters zijnde vander heligher kerken van Bellem ende dat siindt der tijdt dat men de laetste rekenighe dede dat van in jaer 94 sondaechs naer Sente Pietersdach toet nu in jaer 95 ten gulde.

— Item ontfaen van dat de kerke van Bellem te boven bleft ter laetste rekenighe boven alle comere in ghelde de somme van	52 p. 3 s. 5 d. par.
— Item ontfaen up Onser Liever Vrouwendach te Lyctmesse van vasse ende uter scoetele over al	16 s. par.
— Item ontfaen uten blocke ende uter scoetele te Passchen	10 s. par.
— Item ontfaen van vursten die Sente Antonis in cammen binder den vorseide jare	5 s. 6 d. par.
— Item ontfaen utten kerken rentebouc van dreversche personen	9 s. 3 d. par.
— Item ontfaen te Kessavond van aporte ende utten blocken	12 s. par.
— Item ontfaen van aporte ende utten blocken te Scixsenen	4 s. par.
— Item ontfaen up den gulde dach van aporte	5 s. par.
— Item ontfaen soendachs inde Scixsendaghen in den ommevang van prosesyen vanden goeden lieden	20 s. par.

f° 1 v°

— Item ontfaen van Jan Calugaert van Loe dat hij kochte	18 d. par.
— Item ontfaen vanden prochianen ter hulpen den pristere die de Passij Godts preckte up den goeden Vrindach	3 s. 5 d. par.
— Item ontfaen uter scoetele van aporte	8 s. 6 d. par.
— Item ontfaen vanden jaerghetide van Jan Slocke ende van zijnen vijfve vas	24 s. par.

(38) RAG KAB nr. 62.

— Item ontfaen van een jaerghetide van Pieter De Wijsspelare ende van sin wijve vas	24 s.	par.
— Item ontfaen van der lantpachte vander weduwe van Jan De Wulf vanden jare 94	24 s.	par.
— Item ontfaen van eervveleke renten van Jacob De Grutere vanden jare 94	5 s.	par.
— Item ontfaen vanden jaerghetide vanden Joannes Buere vanden jare 94	21 s.	par.
— Item ontfaen vanden jaerghetide van Jan De Suttere ende Beatrise Terlict moet Onser Vrouwe hebben de drie	3 s.	par.
— Item ontfaen vanden jaerghetide van Gillis De Zuttere up et Svittengoet ende up den platten Dris andt Kerckestratkin van Janne van Lake 9 ende van Jan Van de Velde 3 s. comt 12 s. par. ende nu so hieft Jan van Lake et goet al ende hij moet al betalen		
— Item ontfaen vanden jaerghetide van Gillis Dau ende van zijnen vijfve	15 s.	par.
— Item ontfaen van merster Pieter Vander Sijpe van der Vrindach messe vor broet ende voor vijf vanden jare 94	16 s.	par.

f° 2 r°

— Item ontfaen van Jan Clays voor de Hoonsdach messe vor broet ende vijf vanden jare 94	16 s.	par.
— Item ontfaen van merster Pieter Vander Sijpe van eene stoep vijfns die hij gheft up sij goet de kerken van Bellem alle jare te Passchen omme den ghenen die ten helghen Sakermert gaen zullen of ziin hoeren van	6 s.	par.
— Item ontfaen van lantpachte van Zegher Sleyhaerde vanden jare 94	24 s.	par.
— Item ontfaen van lantpachte van Jan De Costere vanden jare 94	24 s.	par.
— Item so es te weten dat de kerckmersters hebben af ghevonnen een stic merschen dat toebehorde Philips De Deckere voor zij jaerghetide ende merster Jacob heft se nu in pachte drie jaer vaer af den eersten pacht zal vallen in jaer 95 ende dat omme de somme van 12 s. sijnde		

- Item voort so heft merster Jacob gheghehuert al de mersen die der kerken toebehort vor datse liet vor 12 s. et ghemet drie jaer lanc, vaer af den eersten pacht zal vallen in jaer 95 eerstcommende
- Item noch so hebben de kercmersters af ghevonnen een stic land dat toebehorden hoeren van Willem Vanden Rijket et rapstic vor een jaerghetide van 24 s. sjaers ende Pieter Boye die heevet in pachte voor 19 s. par. sjaers drie jaer lanc, vaer af deste jaer zal vallen int jaer 95

f° 2 v°

- Item noch et lant dat Jan Boenkens in pachte hilt ende et licet leect
- Item ontfanen van een jaerghetide van Pieter Van Hoost beset up eenen bochts daer heeft de kerke den hou ende hij lijct up Bertendonc
- tem ontfanen vanden jaerghetide van Jooris Vanden Buere, Cornelis sone, daer af heeft de kerke een stic merssch in den hou ende et lic te pachte ghelic den anderen
- Item ontfanen vanden jaerghetide van Gritken Halhaerts Philips dochtere ende die laten et lant
- Item ontfanen van vijssche ter maltit et Soendach in de Scixsenendache

18 d. par.

f° 3 r°

Dit naervolghende es etghendt dat de vorseide kercmersters hebben betaelt up haren ontfanc vanden vorseide jare toet up den tijt van nu

— Item in den eersten betalt vor den costere voor broot ende vijn ende vor zijnen dienst vanden vorseide jare	3 p.	par.
— Item betaelt up Onser Vrouwendach in piemant van vasse van eenen ponde		9 s. 9 d. par.
— Item betaelt van vasse van drie ponden daer te voren		29 s. par.
— Item betaelt van sloten te doen makene an de coffers van der kerken		12 s. par.
— Item betaelt van 2 ponde ende een half vas te Kessavonde		22 s. 6 d. par.
— Item betaelt van vasse te Lictmesse van drie ponden		28 s. 6 d. par.

— Item betaelt om eenen clocrieme	10 s.	par.
— Item betaelt van vasse van eenen ponde ter kermesse in de vastene	10 s.	6 d. par.
— Item betaelt van vasse van vijf ponden onder hem vijven	2 p.	8 s. 6 d. par.
— Item betaelt den pristere van Bellem van den Sakermenten te halne	12 s.	par.
— Item betaelt van vasse van eenen ponde te Scixsenen	9 s.	par.

f° 3 v°

— Item betaelt van eender toecompste te seeghel in lant van Nevele vanden lande dat de kercmersters daer af vonnen	8 s.	par.
— Item betaelt Soendachs in de Scixsenendaghen vander maltijt om den ghenen die prosessyen holpen omme draghen	30 s.	par.
— Item betaelt Soendachs in de Scixsendaghen vande trompers metten claoene vor prosessyen	36 s.	par.
— Item betaelt te Passchen om een stoep vijns	6 s.	par.
— Item den pristere die de passie Godts preckte up den Goeden Vrindach	12 s.	par.
— Item betaelt Janne Van Lake ter scausen van eenen sartere die hij heeft up der kerken bochs bij Cromeken vanden jare 94	16 s.	par.
— Item betaelt van eener stringhe daer den cleepel vander clocke ine hanct	12 d.	par.
— Item betaelt van zeepen binden vorseiden jare	18 d.	par.
— Item betaelt de kercmersters die hebben afghevonnen een stic mersschen dat toebehorde Philips De Deckere vor een jaerghetide van 16 s. par. sjaers ende et staet vor 7 jaren tachttere ende bedrach de tachttere vanden 7 jare	5 p.	12 s. par.
— Item noch betaelt vanden wettelicken coste diere ancleeven den heere ende den wet	4 p.	3 s. par.

f° 4 r°

— Item betaelt de kercmersters van eene sticke dat de kercmersters af vonnen vor een jaerghetide van 24 s. par. sjaers ende et hetet ende behorde toe den hoeren van Willem Vanden Buere ende et het rapstic ende et staet tachttere van 3 jaren comt 3 p. 12 s. par. sjaers

— Item betaelt vanden zelven lande van wettelicken scosten den heere ende den wet van Scuervelt metten daghe vanden afvijn	3 p. 15 s.	par.
— Item betaelt Pieter Boye van ghelde dat hij goet hadde ande kerke	28 s.	par.
— Item betaelt van Moenin Clays vanden jaerghetide van Beatrise Terlinc ende Jan De Sutte daer comt den guldemersters	6 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetiden van Gillis Van Lake	6 s.	par.
— Item betaelt den costere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt vanden jaerghetide van jooncfvrouw Alyse Van Lake	6 s.	par.
— Item betaelt den scostere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetide van Jan De Suttere ende Beatrise Terlinc	6 s.	par.

f° 4 v°

— Item betaelt den scostere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetijde van Jooes Vanden Buere	6 s.	par.
— Item betaelt den costere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende van obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetijde van Pieter Van Hoost	6 s.	par.
— Item betaelt den costere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetide van Gillis De Suttere	2 s.	par.
— Item betaelt den costere	12 d.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetide van Jan Slocke ende van zynen vijfve vas	6 s.	par.
— Item betaelt den costere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetijde van Grietkin Halhaerts	4 s.	par.
— Item betaelt den costere	2 s.	par.

f° 5 r°

— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	4 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetide van Pieter De Wijsspelare ende van zijnen vijfve	8 s.	par.
— Item betaelt den costere	4 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende van obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetijde vanden houden Philips De Deckere	6 s.	par.
— Item betaelt den costere	3 s.	par.
— Item betaelt van vasse ende obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetijde van Gillis Dou ende van zijnen vijfve vas	3 s.	par.
— Item betaelt den costere	18 d.	par.
— Item betaelt van vasse ende van obbelasyen	7 s.	par.
— Item betaelt den pristere vanden jaerghetide van Jooes Vanden Buere Cornelis zone	3 s.	par.

f° 5 v°

— Item betaelt den costere	18 d.	par.
— Item betaelt van vasse ende van obbelasyen over al	7 s.	par.
— Item betaelt van vasse te vermakene uuten gulde	2 s.	6 d. par.
— Item betaelt den scostere vanden guldevantkin ut te stekene	12 d.	par.
— Item betaelt van scrivene dese rekenighe	6 s.	par.
— Item betaelt van costen als ic om de trompers was	4 s.	par.
Dus blijkt dat de kerke te boven blijft de zomme van	21 p.	3 s. 5 d. par.

GENEALOGIE VAN DE FAMILIE BEELAERT
TE EEKLO

STAMREEKS :

- I. BEELAERT PETRUS gehuwd met
HERDEVEL (HERDEWEL, ARDEVELT) JOANNA
gewon
- II. BEELAERT JOOS (JUDOCUS) gehuwd met
VAN GENACHTE (VAN DE GENACHTE)
MARGARETA
gewon
- III. BEELAERT MICHAELIS (MICHIEL) gehuwd met
DE LOEF (DE LOOF, LOOF, DE LOUF)
ANNA MARIA
gewon
- IV. BEELAERT JOANNES BAPTISTA gehuwd met
DENYS (DE NIJS, NIJS) CORNELIA
gewon
- V. BEELAERT MICHAEL CORNELIUS gehuwd met
VAN DER MEULEN ELISABETH
gewon
- VI. BEELAERT CAROLUS NORBERTUS gehuwd met
DE PAEPE (DE PAPE) MARIE JOSEPHA

I. BEELAERT PETRUS : × Janneken Herdevel (Herdewel, Ardevelt). Hij † 16 januari 1639 Eeklo «Januarius 1639 16 obijt Petrus Beelaert» (1). Staat van Goed reg. nr. 1011 f° 185 vso - akte van 30 maart 1639 - S.A. Eeklo. Vp. : Gillis Beelaert. Vm : Jan Herdewel.

(1) P.R. nr. 147 f° 3189 rto — S.A. Eeklo.

Hun kinderen :

- 1) Petronella. ° en = 1 november 1629 Eeklo, p en m Joannes Waldack en Petronella Beelaert (²).
- 2) Maria. ° en = 19 augustus 1635 Eeklo, p en m Joannes De Waele en Maria Verdonck (³).
- 3) Judocus. ° en = 15 februari 1637 Eeklo. × Margareta Van de Genachte. Hij † 24 februari 1675 Eeklo. (Afstamming zie verder).

II. BEELAERT JOOS (JUDOCUS) : ° en = 15 februari 1637 Eeklo, p en m Judocus Waldack en Jacoba Herdevel (⁴). Hij × Margareta Van Genachte (Vande Genachte). Hij † 24 februari 1675 Eeklo «sepultus in cæmiterio cum offic sex lectionnem» (⁵). Staat van Goed reg. nr. 1016 f° 541 - akte van 10 december 1676 - S.A. Eeklo. Vp. : Philips Beelaert. Vm : Pieter vanden ghenachte.

Hun kinderen :

- 1) Michaël. ° 14 oktober en = 17 oktober 1650 Eeklo. × 20 december 1676 Eeklo Anna Maria De Loef (De Loof). Hij † 3 april 1706 Eeklo. (Afstamming zie verder).
- 2) Petronella. ° 26 december 1652 Eeklo en = 1 januari 1653 Eeklo, p en m Petrus De Pauw en Maria Boulengier (⁶).
- 3) Petrus. ° 19 maart en = 24 maart 1655 Eeklo, p en m Petrus Dhercker en Anna Van Chenachte (⁷).
- 4) Anna Maria. ° 21 november en = 25 november 1657 Eeklo, p en m Petrus Cornil en Anna Dhercker (⁸).
- 5) Judoca Maria. ° en = 21 september 1662 Eeklo, p en m Livinus Verstrate en Maria Gautier (⁹).
- 6) Catharina. ° 21 juni en = 24 juni 1665 Eeklo, p en m Henricus Van de Genachte en Catharina Spetael (¹⁰).

(2) idem nr. 146 f° 3270 rto — S.A. Eeklo.

(3) ibidem nr. 147 f° 3211 rto — S.A. Eeklo.

(4) ibidem f° 3213 vso — S.A. Eeklo.

(5) ibidem nr. 149 f° 2952 vso — S.A. Eeklo.

(6) ibidem nr. 147 f° 3128 vso — S.A. Eeklo.

(7) ibidem nr. 147 f° 3137 rto — S.A. Eeklo.

(8) ibidem nr. 147 f° 3145 vso — S.A. Eeklo.

(9) ibidem f° 3158 rto — S.A. Eeklo.

(10) ibidem nr. 148 f° 2995 vso — S.A. Eeklo.

- 7) Elisabeth, ° 24 februari en = 27 februari 1667 Eeklo, p en m Joannes Mussche en Elizabethe Spetael (11). Zij × 10 januari 1692 Eeklo met Franciscus Van Hecke, schoenmaker te Eeklo. De get. Judoco Spetael, Jacobo de Meij en Anna Maria De Louf (12).
- 8) Maria, ° 1 februari en = 5 februari 1669 Eeklo, p en m Petrus Beelaert en Clara Goossens.

III. BEELAERT MICHAELIS (MICHIEL) : ° 14 oktober en = 17 oktober 1650 Eeklo, p en m Michael De Smet en Margareta Dobbe-laers (13). × 20 december 1676 Eeklo Anna Maria De Loef (De Loof, Loof, De Louf) fs Joos. De get. Philippo Beelaert en Jacobo De Mey (14). † 3 april 1706 Eeklo «sepultus 5a eiusdem in cæmiterio versus aquilonem» (15). Staat van Goed reg. nr. 1022 f° 252 vso - akte van 15 juli 1706 - S.A. Eeklo. Vp. : Matthys Van Eeterbeke × Joanne Beelaert. Zijn vrouw Anna Maria De Loof † 17 november 1715 Eeklo «et sepulta est in cæmi-terio vsus septemtrionem officio medio» (16). Staat van Goed reg. nr. 1023 f° 257 rto - akte van 29 januari 1716 - S.A. Eeklo.

Hun kinderen .

- 1) Joanna, ° 3 april en = 4 april 1678 Eeklo, p en m Joannes Grootaert en Margareta Vande Genachte (17). oo 27 augustus 1705 Eeklo Matthias Eterbeke met de get. Joanne Drioul, Jacobo De Meij en Elizabethe Verstercken. × te Zomergem.
- 2) Judocus, ° 30 augustus en = 31 augustus 1683 Eeklo, p en m Petrus Beelaert en Georgia De Hale (de hale) «n^out asserit obstetrix praece-denti circa 8^{am} vesperi» (18). Hij † 14 augustus 1705 Eeklo «coniugum sepultus est 16â in cæmitorio versus septemtrionem» (19).
- 3) Jacobus, ° en = 25 december 1686 Eeklo, p en m Paulus Welvaert en Joanna Beelaert (20).

(11) ibidem nr. 148 f° 3001 vso — S.A. Eeklo.

(12) ibidem nr. 149 f° 2931 — S.A. Eeklo.

(13) ibidem nr. 147 f° 3120 rto — S.A. Eeklo.

(14) ibidem nr. 149 f° 2907 vso — S.A. Eeklo.

(15) ibidem nr. 177 f° 3455 vso — S.A. Eeklo.

(16) ibidem nr. 178 f° 4162 vso — S.A. Eeklo.

(17) ibidem nr. 149 f° 2795 vso — S.A. Eeklo.

(18) ibidem nr. 149 f° 2818 vso — S.A. Eeklo.

(19) ibidem nr. 176 f° 3536 vso — S.A. Eeklo.

(20) ibidem nr. 149 f° 2837 rto — S.A. Eeklo.

- 4) Elisabeth, ° en = 8 mei 1690 Eeklo, p en m Jacobus De Keijser en Elisabetha Willemaert «n^a vt asserit obstetrix, cãdem circa 12 meridianam» (21). Zij × 27 juli 1715 Eeklo Petrus Schotte (Van Schotte) «crammaeker» met als get. Francisco De Mey en Martino Van Zeele «in ecclesia parochiali ecloniæ die ut supra» (22). Zij † 14 oktober 1774 Eeklo 87 j. oud «et sepulta est 16 in cœmiterio versus aquilonem ætatis 87 annorum misse lecto» (23).
- 5) Joannes Baptista, ° 11 december en = 12 december 1693 Eeklo. × 10 april 1725 Eeklo Cornelia Denys (De Nys, Nys). † 6 september 1759 Eeklo. Was kamslager van beroep. (Afstamming zie verder).

IV. BEELAERT JOANNES BAPTISTA : ° 11 december en = 12 december 1693 Eeklo, p en m Joannes Willemaert en Anna Maria Beelaert «natus est, ut asserebat obstetrix, pridie circa medium decima vesperi» (24). × 10 april 1725 Eeklo Cornelia Denys (De Nys, Nys) met als get. Jacobo Beelaert, Francisco De Meij en Joanna Jonckheere «actum in ecclesia parochiali ecloniæ die ut supra» (25). Cornelia Denys ° en = 19 juli 1704 Eeklo, p en m Cornelis De Pauw en Apollonia Verstraete «nata hodie circa septimam matutinam ut asserebat livina timmerman» (26). Zij was dr. v. Cornelius (° 29 juli 1679 Eeklo - † 23 mei 1711 Eeklo) en van Maria Anna De Pauw († 9 oktober 1724 Eeklo. Cornelia Denys (Nys) xx met de «camslaeger» Judocus Piro (27). Zij † 26 juli 1773 Eeklo «et sepulta est 28 in cœmiterio versus aquilonem ætatis 67 annorum officio summo» (28). Joannes Baptista Beelaert † 6 september 1759 Eeklo «et sepultus est in cœmiterio versus 7^{tionem} officio medio» (29). Staat van Goed reg. nr. 1028 f° 128 vso - akte van 3 oktober 1740 - S.A. Eeklo. Vp. : Pieter Schotte. Vm. : Joseph Nijs. Hij was kamslager van beroep.

(21) ibidem nr. 149 f° 2856 vso — S.A. Eeklo.

(22) ibidem nr. 168 f° 3929 rto — S.A. Eeklo.

(23) ibidem nr. 180 f° 905 vso — S.A. Eeklo.

(24) ibidem nr. 149 f° 2879 vso — S.A. Eeklo.

(25) ibidem nr. 168 f° 3959 vso — S.A. Eeklo.

(26) ibidem nr. 151 f° 2588 vso — S.A. Eeklo.

(27) «Judocus Piro Camslaeger Cornelia Nijs sijne huysvrauwe cornelis Beelaert aut 21 jaeren Pieter Beelaert 8 jaeren ende felix Piro aut 6 jaeren haere drij kinderen». (nr. 143 — S.A. Eeklo).

(28) P.R. nr. 180 f° 899 S.A. Eeklo.

(29) idem nr. 171 f° 2079 vso — S.A. Eeklo.

Hun kinderen :

- 1) Joannes Franciscus, ° en = 3 februari 1726 Eeklo. p en m Franciscus Vernaert en Joanna Beelaert «natum hodie postundecimam diurnam ut asserit obstetrix catharina de Smet» ⁽³⁰⁾. Volgens Lucien Lampaert in «De geschiedenis van Eeklo» was hij als minderbroeder P. Gaspar werkzaam te Tielt, waar hij op 9 mei 1757 † 31 j. oud ⁽³¹⁾. Op 26 april 1726 † een jongetje Joannes Franciscus Beelaert, eveneens zoon van Joannes en Cornelia De Nys. doch hier hebben we waarschijnlijk met een vorig kind te maken, waarvan we de doopakte niet hebben kunnen terugvinden «et sepultus est in cæmeterio versus septemtrionem parvulus» ⁽³²⁾.
- 2) Michael Cornelius, ° en = 23 februari 1727 Eeklo. × Elisabeth Van der Meulen. × × 14 januari 1782 Eeklo Maria Catharina Thienpondt (Thienpont). † 29 april 1784 Eeklo. (Afstamming zie verder).
- 3) Joanna Elisabeth, ° 4 april en = 5 april 1729 Eeklo, p en m Joannes Nijs en Elisabetha Beelaert «nata est pridie circa nonam vespertinam ut asserit catharine de Smet obstetrix» ⁽³³⁾.
- 4) Carola Cecilia, ° en = 22 november 1732 Eeklo, p en m Petrus Schotte en Carola Van Hoorenbeecke «nata est eodem die circa septam matutinam, ut asserit catharina Desmet obstetrix» ⁽³⁴⁾. Zij † 6 januari 1733 Eeklo «et sepulta est in cæmeterio versus septemtrionem parvula» ⁽³⁵⁾.
- 5) Guido Bernardus, ° 14 januari en = 15 januari 1736 Eeklo, p en m Josephus Nijs en Marie Jacoba Schoothaut «natus est pridie circa medium octava vespertinæ ut asserit catharina Desmet obstetrix» ⁽³⁶⁾. Hij † 19 februari 1738 Eeklo «conjugum et sepultus est in cæmeterio versus 7^{trionem} parvulus» ⁽³⁷⁾.
- 6) Petrus Andreas, ° en = 23 juli 1739 Eeklo, p en m Petrus Andreas Vernaet en Maria Anna Gryp «natus est eodem die circa medium prima nocturna, ut asserit catharina desmet obstetrix» ⁽³⁸⁾. Hij was onder-

(30) ibidem nr. 151 f° 2730 vso — S.A. Eeklo.

(31) LAMPAERT L., — De geschiedenis van Eeklo.

«BEEELAERT Joannes-Franciscus (P. Gaspar) ° op 3 februari 1726 zoon van Joannes en Cornelia De Nys. Werkzaam te Tielt, waar hij op 9 mei 1757 overleed in de ouderdom van 31 jaar.»

(32) P.R. nr. 179 f° 2316 rto — S.A. Eeklo.

(33) idem nr. 154 f° 1958 vso — S.A. Eeklo.

(34) ibidem nr. 153 f° 1732 rto — S.A. Eeklo.

(35) ibidem nr. 179 f° 2379 rto — S.A. Eeklo.

(36) ibidem nr. 154 f° 2021 rto — S.A. Eeklo.

(37) ibidem nr. 171 f° 2071 vso — S.A. Eeklo.

(38) ibidem nr. 154 f° 2054 vso — S.A. Eeklo.

pastoor te Oostkerke. † 25 november 1770 Eeklo 32 j. oud «23 obiit circa 10 matutinam Reverendus petrus andreas beelaert vicepastor in oostkercke filius joannis et cornelia nijs conjugum et sepultus est 26 in templo ætatis 32 annorum officio summo» (39).

V. BEELAERT MICHAEL CORNELIUS : ° en = 23 februari 1727 Eeklo, p en m Mathias Heijterbeecke en Cornelia Beeckmans «natus est eodem die circa duodecimam diurnam ut assertit catharina desmet obstetrix» (40). × Elisabeth Van der Meulen die † 22 september 1777 Eeklo «et sepulta est 24 in templo ætatis 52 annorum officio summo» (41). Staat van Goed reg. nr. 1037 f° 53 rto - akte van 1 mei 1779 - S.A. Eeklo. Hij × × 14 januari 1782 Eeklo Maria Catharina Thienpondt (Thienpont) dr. v. Andries en Rosa De Muynck met als get. Felice Piro en Catharine Maes «hic habitantibus» (42). ×-kontraakt verleden op 8 januari 1782. Hij † 29 april 1784 Eeklo «29 aprilis hora 10 vesperi obiit et in templo 1^a maji sepultus est michael Cornelius beelaert (officio summo delato) viduus in 1° conjugio elizabetha Van der meulen, in 2° maritus Catharina thienpont, baptisatus hic ætatis 57 annorum» (43).

Michael Cornelius Beelaert was schepen van Eeklo van 1771 tot 1778 (44). De familienaam Beelaert vinden we in de Eeklose schepenraad voor het eerst terug in 1764 (45). Staat van Goed reg. nr. 1038 f° 159 rto - akte van 11 januari 1785 - S.A. Eeklo. Vp. : Carel Beelaert, Vm. : Francies Thienpondt.

(39) ibidem nr. 180 f° 884 vso — S.A. Eeklo.

(40) ibidem nr. 151 f° 2740 rto — S.A. Eeklo.

(41) ibidem nr. 180 f° 921 rto — S.A. Eeklo.

(42) ibidem nr. 174 f° 1063 rto — S.A. Eeklo.

(43) ibidem nr. 180 f° 991 rto — S.A. Eeklo.

(44) «1771 De Wet vernieuwd den 21 Mei

Schepenen : Cornelis Beelaert : 1772 idem ; 1773 ibidem ; 1774 ibidem ; 1775 ibidem ; 1776 De Wet vernieuwd den 23 October Schepenen : Cornelis Beelaert ; 1777 idem ; 1778 ibidem.

NEELEMANS ED., — TIJDREKENKUNDIGE NAEMIJST DER BALJUWS, GREFFIERS, TRESORIERS, BURGEMEESTERS EN SCHEPENEN DER STEDE, KEURE EN VRIJHEDE VAN EECLOO EN PAROCHIE VAN LEMBEKE VAN DEN JARE 1249 TOT 1796 M.D.CCC.LXV., blz. 166.

(45) «1764 De Wet vernieuwd den 25 October.

Schepenen : Pieter Beelaert fs Gillis» : 1765 idem : van 1764 tot 1765 was Pieter Beelaert fs Gillis schepen van Eeklo.

NEELEMANS ED., idem blz. 164.

«1766 De Wet vernieuwd den 22 October

Schepenen : Pieter Joannes Beelaert ; idem 1767, 1768, 1769, 1770.

NEELEMANS ED., ibidem blz. 165.

Hun kinderen :

- 1) Joanner Antonius, ° 17 oktober en = 18 oktober 1752 Eeklo. p en m Joannes Vandermeulen en Cornelia Nys «natum pridie 7ma matutina ut asserit obstetrix susanna mortaer» (46). Het jongentje † reeds op 25 oktober 1752 7 d. oud «et sepultus est in cæmiterio versus 7trionem: ætat : 7dierum» (47).
- 2) Maria Josepha, ° 10 november en = 11 november 1753 Eeklo, p en m Judocus Piero en Judoca Maria Van der meulen «natam pridie quadrante post septimam matulinam vt asserit obstetrix susanna mortaer» (48).
- 3) Joanna Philippina, ° 12 november en = 13 november 1754 Eeklo, p en m Joannes Nijs en Philippina Van der Meulen «natam pridie circa horam octavam matulinam, ut asserit obstetrix susanna mortaer» (49). † 17 november 1754 Eeklo «et sepulta est in cæmiterio parvula» (50).
- 4) Carolus Norbertus, ° 4 november en = 5 november 1755 Eeklo. × 29 april 1783 Eeklo Maria Josepha De Paepe. Hij † 2 januari 1822 Eeklo. «Maire de la ville d'Eecloo». (Afstamming zie verder).
- 5) Jacobus Franciscus, ° 13 mei en 14 mei 1759 Eeklo, p en m Jacobus Van der meulen en Jacoba Antonia Neys «natus nocte præcedenti circa 11» (51). Het jongetje † 1 september 1765 6 j. oud Eeklo «et sepultus est 2 hujus in templo ætatis 6 annorum missa cantata» (52).
- 6) Joanna Maria, ° 28 maart en = 29 maart 1761 Eeklo, p en m Petrus Beelaert en Joanna Martina Thomer «nata nocte præcedenti circa 3» (53). Zij × 12 februari 1782 Eeklo Petrus Emmanuel Beelaert met als get. Felice Piro en Maria Van de Wiele «habitantes hic» (54). Hun kind : Coleta Beelaert, ° en = 5 juli 1783, p en m Franciscus Beelaert en Josepha Theresia Capon «habitantis hic» (55).
- 7) Felix Joannes, ° 24 juni en = 25 juni 1763 Eeklo, p en m Felix Bernardus Piro en Isabella Theresia Vermast «natus nocte præcedenti circa 12» (56). × Rosalia Francisca Loridon.

(46) P.R. nr. 153 f° 1922 vso — S.A. Eeklo.

(47) idem nr. 171 f° 2117 rto — S.A. Eeklo.

(48) ibidem nr. 153 f° 1933 rto — S.A. Eeklo.

(49) ibidem nr. 153 f° 1941 vso — S.A. Eeklo.

(50) ibidem nr. 171 f° 2126 vso — S.A. Eeklo.

(51) ibidem nr. 165 f° 1511 rto — S.A. Eeklo.

(52) ibidem nr. 171 f° 2192 vso — S.A. Eeklo.

(53) ibidem nr. 163 f° 1539 rto — S.A. Eeklo.

(54) ibidem nr. 164 f° 435 rto — S.A. Eeklo.

(55) ibidem nr. 158 f° 867 rto — S.A. Eeklo.

(56) ibidem nr. 163 f° 1572 rto — S.A. Eeklo.

Hun kind :

a) Norbertus, ° april en = 7 april 1785 Eeklo, p en m Carolus Norbertus Beelaert en Theresia Goreels (57).

Felix Joannes Beelaert leefde onder de regering van Keizerin Maria Theresia († 1780) en Keizer Jozef II die haar had opgevolgd. Hij was graankoopman, woonde in de Boelare en een hevig tegenstander van de Oostenrijkse keizer. Het was zeer woelig te Eeklo, en de verbittering keerde zich tegen de Wet die keizersgezind was.

Aan het hoofd plaatste zich Felix Beelaert, droeg een militair uniform met de Brabantse cocarde op en zwaaide met de Brabantse driekleur (58).

Kinderen geboren uit × × van Michael Cornelius Beelaert en Maria Catharina Thienpondt (Thienpont) :

8) Coleta, ° 21 mei en = 22 mei 1782 Eeklo, p en m Felix Piro en Maria Coleta Van Crombrughe «hic habitantes» (59).

9) Antonia, ° en = 22 december 1783 Eeklo, p en m Jacobus Wouters en Petronella Theresia Van Acker «hic habitantes» (60).

VI. BEELAERT CAROLUS NORBERTUS : ° 4 november en = 5 november 1755 Eeklo, p en m Carolus van Crombrughe en Joanna Beelaert «natum pridie circa horam 3 post meridiem ut asserit susanna mortaer» (61). Hij × 29 april 1785 Eeklo Maria Josepha De Pape (De Pape) dr. v. Johannes en Maria Stroobant uit Brugge met als get. Cornelio Beelaert «patre sponsi» en Maria Stroobant «matre sponsa habitantibus hic» (62). Zij † 13 mei 1824 Eeklo 67 j. oud «om half een uren van de morgen ten haren huize staande in het paterstraatjen» (63). Haar beroep was «winkelierster». Carolus Norbertus Beelaert † 2 januari 1822 Eeklo 66 j. oud «ten zeven uren van den morgen ten huyze waer hy was woonende staende in den boelaere» (64).

Carolus Beelaert behoorde samen met Dokter Daubioul, Pieter Mestdagh en Guillaume Bourgognon tot de vier notabelen die Eeklo toen telde. In de periode van juli 1790 onder de Brabantse omwenteling tegen

(57) *ibidem* nr. 159 f° 405 vso — S.A. Eeklo.

(58) LAMPAERT L., — De geschiedenis van Eeklo.

(59) P.R. nr. 158 f° 835 vso — S.A. Eeklo.

(60) *idem* nr. 159 f° 360 vso — S.A. Eeklo.

(61) *ibidem* nr. 155 f° 1308 vso — S.A. Eeklo.

(62) *ibidem* nr. 174 f° 1071 vso — S.A. Eeklo.

(63) Overlijdensregister 1823 - 1826 akte nr. 69 — S.A. Eeklo.

(64) *idem* 1821 - 1822 akte nr. 1 — S.A. Eeklo.

de Oostenrijkers herleefden de oude partijtwisten tussen Vandernootisten en Vonckisten. Carolus Beelaert die als Vonckist bekend stond moest het ook ontgelden. Hij werd voor afvallige en verader aanzien, verloor zijn rang van kapitein en werd vervangen door Pieter Mestdagh, zoon van de burgemeester.

Carolus (Carel) Beelaert was schepen van 1785 tot 1789 ⁽⁶⁵⁾. Hij was destijds kapitein onzer patriotten, werd als Vonckist afgezet en sedertdien wachtte hij het gepaste moment af om wraak te nemen. Als patriot en antikeizersgezind kon hij zijn gezindheid uitwerken door de Franse zijde te kiezen. Op 27 januari 1796 (7pluiose jaar IV) wilde hij met geweld een einde stellen aan het stadsbestuur van het «ancien regime», kwam met Schollaert op het stadhuis, maakte proces-verbaal op, waarin hij afkondigde dat het bestuur van de wet een einde had genomen en ontbonden was. Carolus Beelaert deed het stadhuisklokske luiden en las het proces-verbaal voor aan de samengestroomde menigte. Ondertussen ging de oude wet verder met haar vergadering. Toen verschenen beide municipalen op de zitting, en stelden opnieuw een proces-verbaal op. De schepenen werden aangemaand de zitting onmiddellijk stop te zetten, het stadhuis te verlaten, hun functie neer te leggen op straf van door de kop te worden geschoten. Het oud regime had te Eeklo een einde genomen ⁽⁵⁶⁾.

Op 13 februari 1796 (24 pluiose jaar IV) werd de municipale raad van het kanton Eeklo benoemd. De «Officiëren - municipael» waren de «borgers» Charles Beelaert, Bernard Schollaert, Pieter Karel Van Damme, Pieter Van Houtte en Antoine Dounckels.

Op 1 germinal jaar IV (21 maart 1796) onder het luiden der klokken werd de vrijheidsboom geplant voor het stadhuis en op 25 mei (6 prairial jaar IV) legden alle ambtenaren de eed af in handen van Carolus Norbertus Beelaert.

(65) «De Wet vernieuwd den 28 October 1785

schepenen : Carel Beelaert : 1786 idem : 1787 De Wet vernieuwd den 8 Februarij. Schepenen : Carel Beelaert. 1788 De Wet vernieuwd den 21 Augustij schepenen : Carel Beelaert. 1789 idem.

NEELEMANS ED., TIJDREKENKUNDIGE NAEMIJST DER BALJUWS, GREFFIERS, TRESORIERS, BURGEMEESTERS EN SCHEPENEN DER STEDE, KEURE EN VRIJHEDE VAN EECLOO EN PAROCHIE VAN LEMBEKE VAN DEN JARE 1249 TOT 1796 MD.CCC.LXV. blz. 169.

(66) «Carel Beelaert, geassisteerd van militaire, ordonnerende onse fonctie te cesserem, faute van welcken dat hij Beelaert ons door militaire daedelyck soude hebben doen executeren, omme alle welck dreygementen ende het effect van diere te voorkomen, hebben wy geraedig gevonden aen de orders te voldoen, dit nogtans onder protestatie».

Toen alle parochieregisters (doop-, huwelijks- en overlijdensregisters) door de geestelijkheid aan de municipaliteit moesten afgestaan worden, was het onderpastoor Maes, als deservitor, die op 28 juli 1796 (10 thermidor jaar IV), deze aan Carolus Beelaert president van de municipaliteit overhandigde.

Op 4 september 1798 (18 fructidor jaar VI) toen er een decreet uitgevaardigd werd dat van iedere burger een soldaat moest maken, brak de boerenkrijg uit. Op 22 oktober 1798 (1 brumaire jaar VII) kwamen de Brigands te Eeklo, richtten vernieling aan onder het archief op het stadhuis om zo de militielijsten te vernielen en ze vernielden daarbij het huisraad van Carolus Norbertus Beelaert, die nog tijdig gevlucht was.

Op het einde van 1798 kwamen nog een paar tergende decreten een deel onzer bevolking pesten zo o.a. het bevel tot verwijdering van alle kapellekens langs de straten.

Carolus Beelaert deed onmiddellijk de decreten uitvoeren. In het jaar X der Republiek (1801-1802) was hij meier (sedert 1796 aangesteld) (67).

We vinden hem in 1818 terug vermeld als woonachtig zijnde in de «Rue de l'orient» (68).

Hun kinderen :

- 1) Ludovicus (Lodewijk), ° en = 5 maart 1786 Eeklo, p en m Felix Beelaert en Maria Clara Stroobant «hic habitantes» (69). Hij × 30 augustus 1824 Johanna (Joanne) Hendricks, ° 11 januari 1788 Yzendijke dr. v. Johan († februari 1796 Waterland-Oudeman) en Joanne Areman († 17 juli 1802 (28 messidor jaar X) St. Jan-in-Eremo), met als get. Johan Francies Beelaert «oud acht en veertig jaren schoenmaker», Patrice Antone Steijaert «oud zeven en zeventig jaren stadsbode», Bernardus Bert «oud acht en dertig jaren werkman», en Ferdinandus De Heuvel «oud drie en twintig jaren schrijver alle wonende binnen deze stad» (70). Zij was naaister wonende te Waarschoot. Hij † 25 juni 1833 Eeklo 46 j. oud «ten zijnen huijze staende in het paterstraetjen» (71). Was winkelier van beroep.

(67) «Maire de la ville d'Eecloo».

(68) «Beelaert Charles 62 ans negociant

De Pape marie 62 ans son epouse

Beelaert Louts 31 ans son fils

Van de woestyne Gregori 50 ans «domestique».

De Vlieger Marie Jeanne 51 ans idem.

(Bevolkingsregister 1818 deel I — S.A. Eeklo.

(69) P.R. nr. 159 f° 433 vso — S.A. Eeklo.

(70) Huwelijksregister 1823 - 1826 akte nr. 39 — S.A. Eeklo.

(71) Overlijdensregister jaar 1833 akte nr. 115 — S.A. Eeklo.

Hun kind :

- a) Sophie Catharine, ° 5 januari 1826 Eeklo «in het paterstraatje om vier uren van de morgen» (72).
- 2) Carolus Franciscus, ° en = 29 september 1789 Eeklo, p en m Carolus De Pape en Theresia Loridon «habitantes hic» (73). Het jongetje † reeds 11 oktober 1789 Eeklo 14 d. oud «et in cæmeterio ad aquilonem sepultus est» (74).
- 3) Augustus Constantinus, ° en = 14 juli 1791 Eeklo, p en m «consultissimus» dominus Josephus Joannes De Kersmaker «habitans hic» en Isabella Stroobant «habitans brugis» (75). Hij † 3 november 1802 (12 brumaire jaar XI) Eeklo 12 j. oud (76).

Wilfried STEEGHERS.

(72) Geboorteregister 1825 - 1826 akte nr. 2 — S.A. Eeklo.

(73) P.R. nr. 160 f° 537 vso — S.A. Eeklo.

(74) idem nr. 181 f° 1129 vso — S.A. Eeklo.

(75) ibidem nr. 160 f° 591 rto — S.A. Eeklo.

(76) Overlijdensregister jaren XI, XII, XIII akte nr. 29 — S.A. Eeklo.

GEBRUIKTE TEKENS EN AFKORTINGEN

°	geboren te op
†	overleden te, op
o	verloofd te, op
x	gehuwd te, op
get.	getuige(n)
fs of zn. v.	zoon van
=	gedoopt te, op
oo	ondertrouw te, op
x - k	huwelijkskontra ^k t
	Verleden voor... te, op
m	meter
p	peter
fa of dr. v.	dochter van

BIBLIOGRAFIE

1. — STEEGHERS W., — De Staten van Goed van Eeklo (1527 - 1795). 3 delen 1972. Over «Beelaert, Beellaert» aan blz. 180 - 208 - 212 - 233 - 233 - 244 - 253 - 302 - 306 - 329 - 334 - 338 - 349 - 355 - 373 - 406 - 416 - 425 - 444 - 449 - 453 - 473 - 479 - 556 - 560 - 577 - 588.
2. — HAMERLYNCK W., — INFORMATIES EN ENKWESTEN van Schepenbank EEKLO (1616 - 1795). EEKLO 1973. Over «BE(E)L(L)AERT» aan blz. 3 - 5 - 11 - 13 - 14 - 20 - 34 - 41 - 51 - 54 - 59 - 60 - 61 - 63 - 71 - 78 - 83 - 91 - 92 - 107 - 125 - 128 - 136 - 139 - 140 - 142 - 144 - 147 - 148 - 149 - 155 - 158 - 160.

VAN SEKULIER TOT REGULIER.
DE MERKWAARDIGE OMMEKEER IN HET LEVEN
VAN DE LEMBEEKSE PASTOOR
WILLEM VAN HOLLEBEKE († 1466) *

In de turbulente 15^e eeuw, het raakvlak van Middeleeuwen en Nieuwe Tijd met zijn konfrontaties tussen gevestigde tradities die definitief achterhaald blijken en nieuwe opvattingen die nog geen houvast bieden, bereikt de morele en religieuze crisis binnen de Kerk een dieptepunt. Parallel met deze aftakeling manifesteren zich de eerste tekenen van bezinning die de heropleving in de hand werken (1). Vooraanstaande sekulieren en regulieren gelden als eksponenten van deze dubbele evolutie. Hun biografie is tot in detail te rekonstrueren (2). Schaars evenwel zijn de gegevens over de lagere geestelijkheid. Zelden laten de bronnen toe concreet na te gaan hoe deze verwarrende kerkelijke konfliktituatie inwerkt op de gewone dorpspastoor. Vaak zijn alleen zijn naam en functie met data te achterhalen. Over de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid is meestal niets bekend. Slechts het toeval of uitzonderlijk geachte omstandigheden, waard te worden opgetekend, beletten dat hij in de anonimiteit verglijdt. Dit is het geval met Willem van Hollebeke, pastoor te Lembeke, wiens levensverhaal in de *Kroniek* van Heer-Izaaks-Bos te vinden is.

De parochie Lembeke ressorteert aanvankelijk onder het uitgestrekte bisdom Utrecht, zoals o.m. het gehele gebied van de Vier Ambachten. Rond het midden van de 15^e eeuw ontstaat hierover betwisting tussen de

(*) Fr. Michem zorgde voor de Lembeekse gegevens. D. Van den Auweele behandelde de gegevens omtrent Bois-Seigneur-Isaac.

(1) P.C. Boeren, *Kerkelijk, godsdienstig en intellectueel leven*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. 3, Utrecht-Antwerpen 1951, p. 407-459; É. de Moreau, *Histoire de l'Église en Belgique*, T. 4, *L'Église aux Pays-Bas sous les ducs de Bourgogne et Charles-Quint, 1378-1559*, (Muséum Lessianum. Section historique, 12), Bruxelles 1949, p. 210-389.

(2) Voor een merkwaardig voorbeeld uit Vlaanderen cf. R. De Keyser, *De kanunnik Van der Paele*, in *Spiegel Historiaal*, 6 (1971), p. 336-343.

bisschoppen van Utrecht en Doornik. In 1264 wordt Lembeke bij vonnis toegevoegd aan het diocees Doornik. Deze situatie blijft onveranderd tot 1559. Bij de oprichting van de nieuwe bisdommen wordt Lembeke in de dekenij Aardenburg van het bisdom Brugge ondergebracht. Pas vanaf 1801 behoort Lembeke tot het bisdom Gent.

De tot op heden oudst bekende pastoor te Lembeke is een zekere *Messire Hughes, pretre de Lembeke*, die in rekeningen uit de jaren 1374-75 vermeld wordt. Als tweede in de rij volgt Willem van Hollebeke. De Potter en Broeckaert signaleren zijn naam en geven, zonder bronnenvermelding, 1424-52 op als data voor zijn pastoraat. Wellicht wordt hij door een verwant opgevolgd. Voor 1455 staat een Jan van Hollebeke als pastoor te Lembeke geboekt. Vanaf het midden van de 16^e eeuw is het mogelijk een continue reeks op te stellen. Jan van Ooteghem is pastoor te Lembeke van 1555 tot 1568, na eerst pastoor te Knesselare te zijn geweest (1553-1555). Hij wordt opgevolgd door magister Cornelis van den Berghe, geboren te Schoonhove in 1548 en pastoor van 1568 tot 1570. Na hem komt de om zijn apostasie beruchte Adriaan de Schuttere. Deze pastoor van Nederlandse afkomst wordt in 1576 predikant van de classis te Bassevelde, vlucht in 1584 naar Zeeland en vestigt zich als dominee te Baarland. Zijn opvolger Jan Macquet is geboren te Mechelen in 1526 en studeert te Leuven. In 1576 komt hij in moeilijke omstandigheden naar Lembeke, waar hij reeds in 1578 de wijk neemt uit vrees voor de watergeuzen en vrijbuiters, die gedurende meer dan 20 jaar een schrikbewind uitoefenen over het Meetjesland. Ze hebben het vooral op de parochieherders gemunt. Op 5 november 1614 komt Jan Macquet naar zijn parochie terug en sterft er in 1619 (3).

Willem van Hollebeke verlaat Lembeke in 1442 en vestigt zich in de priorij van O.L.V. te Heer-Izaaks-Bos (Bois-Seigneur-Isaac) (4). Deze priorij, gegroeid rond een mirakelkapel van het H. Bloed en vanaf 1415 geïncorporeerd in de priorij Zevenborren (Sept-Fontaines), verwerft in

(3) F. de Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. 2e reeks : Arrondissement Eekloo. Dl. 2 : Kaprijk, Kluitzen, St.-Laureins, Lembeke, Maldegem, Ste.-Margriete, Gent 1870-72, Lembeke p. 38 ; J. Warichez, *Etat bénéficial de la Flandre et du Tournais au temps de Philippe le Bon (1455)*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 5e sér. 5-8 (1909-12), p. 73. Cf. E. Reusens, *Matricule de l'Université de Louvain*. T. 1. (*Publications de la Commission royale d'histoire*, in-4°), Bruxelles 1903, p. 58 (= 1441, p. 51 n. 10 : dominus Wilhelmus Hoelbeke, tor. dioc.) en p. 131 (= 1436, p. 99 n. 8 : Johannes de Hoelbeke, tor. dioc.).

(4) Gemeente Ophain, kanton Nijvel, provincie Brabant. Ressorteert tot 1559 onder het bisdom Kamerijk en ligt in het graafschap Henegouwen.

1418 zelfstandigheid. De stichting lijkt een sukses want in 1451 worden er vanuit Heer-Izaaks-Bos 6 kloosterlingen naar Melle gestuurd om er O.L.V. ten Hole op te richten. In 1442 of 1443 sluit Heer-Izaaks-Bos aan bij de kongregatie van Windesheim, die op een grondige heroriëntering van het morele en religieuze klimaat binnen de Kerk aanstuurt ⁽⁵⁾. De geestelijken van Heer-Izaaks-Bos zijn reguliere kanunniken van Sint Augustinus ⁽⁶⁾.

Hoewel het waarom van deze opmerkelijke beslissing, die het leven van Willem van Hollebeke ingrijpend verandert, niet precies te achterhalen is, ontbreekt het niet aan enkele relevante indicaties. Hij zet deze stap op de vrij hoge leeftijd van ca. 60 à 69 jaar, blijkbaar in een reflex van *contemptus mundi* (misprijzen voor de wereld), typisch voor iemand die inderdaad «werelds» geleefd heeft. De details over de Lembeekse periode zijn schaars en ook de kroniekschrijver is, ongetwijfeld noodgedwongen wegens gebrek aan informatie, zeer diskreet. Toch blijkt overduidelijk dat Willem van Hollebeke, als zovele van zijn ambts- en tijdgenoten, te Lembeke een opgemerkt mondain leven slijt in een vriendenkring met bedenkelijke faam en dat zijn financiële middelen dit toelaten. Deze levenswijze ondermijnt op de duur zijn gestel en knakt zijn gezondheid. Gekonfronteerd met zijn lichaaamlijke ellende en in het besef dat dit soort leven voor hem definitief voorbij is, komt de ontnuchtering en de bezinning. Hij breekt met zijn verleden, neemt ontslag als pastoor te Lembeke, laat zijn twijfelachtige vrienden in de steek en verhuist naar het Henegouwse Heer-Izaaks-Bos. Overtuigd van zijn nakende dood wil hij in de korte tijd

(5) Cf. F. Baix, *Bois-Seigneur-Isaac*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. 9, Paris 1937, k. 547-573 ; J. Vanderborcht, *Prieuré de Bois-Seigneur-Isaac*, in *Monasticon Belge. T. 4 : Province de Brabant*, 4, Liège 1971, p. 1025-1066 ; J. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, dl. 3, Utrecht 1880, p. 115-117. Een *Monasticon Windeshemense* ter vervanging van het verouderde meesterwerk van Acquoy is in voorbereiding o.l.v. W. Kohl, A.G. Weiler en E. Persoons. Het eerste deel (= België) is ter perse. De notitie over Bois-Seigneur-Isaac is van D. Van den Auweele. D. Kanduth, *De Windesheimer Congregatie*, in *Bijdragen over Thomas a Kempis en de Moderne Devotie, (Archief- en bibliotheekwezen in België, Extranummer 4)*, Brussel-Zwolle 1971, p. 9-17 ; E. Iserloh, *De hervorming van de kerk in de Late Middeleeuwen en de geestelijke wereld van Thomas a Kempis*, in *Ibid.* p. 18-27 ; W. Lourdaux, *De Broeders van het Gemene Leven*, in *Bijdragen. Tijdschrift voor Filosofie en Theologie*, 33 (1972), p. 372-416.

(6) C. Giroud, *L'ordre des chanoines réguliers de Saint-Augustin et ses diverses formes de régime interne, Essai de synthèse historico-juridique*, Roma 1961, p. 153-164 ; W. Lourdaux en E. Persoons, *De statuten van de Windesheimse mannenkloosters in handschrift en druk*, in *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, 6 (1964), p. 180-224 .

die hem nog rest zijn verleden goedmaken. In de Windesheimse priorij wordt hij goed maar niet zonder wantrouwen ontvangen. Onder leiding van Bartholomeus vanden Bossche, prior, beraadt de gemeenschap zich over de aanvraag van Willem van Hollebeke (7). Hij wil zich te Heerlzaaks-Bos vestigen, tot de orde toetreden en dus geloften afleggen. Bij de evaluatie van de kandidaat wordt met 5 factoren rekening gehouden : zijn rijkdom, verleden en gezondheidstoestand. De priorij kan zijn rijkdom best gebruiken en wenst hem in elk geval te behouden. Zijn verleden en ernstige ziekte maken hem evenwel totaal ongeschikt om regulier te worden. Men stelt een tussenoplossing voor. Hij mag in de priorij blijven wonen, maar geen geloften afleggen. Willem van Hollebeke, bewust van zijn situatie, brengt begrip op voor dit standpunt en aanvaardt het voorstel. Zoals verwacht gebruikt hij zijn financiële middelen ten voordele van de priorij. Hij bouwt er een nieuwe slaapzaal. Samen met een knecht, die hem verzorgt, neemt hij zijn intrek in één van de kamers op het gelijkvloers. Daar leeft hij in de marge van de gemeenschap met behoud van zijn zelfstandigheid. De gewone levensmiddelen koopt hij bij de provisor. Wil hij iets speciaals dan laat hij het van elders komen. Vaak komt hij naar de refter om er de lezingen bij te wonen en op feestdagen zetelt hij samen met de regulieren in het koor. Dagelijks leest hij de mis. Om zijn zieleheil veilig te stellen doet hij aan weldadigheid en schenkt zoveel weg dat hij er zelf bijna arm van wordt. Langzaam takelt hij fysisch verder af, maar tegen alle verwachtingen in blijft hij nog 24 jaar leven. Tenslotte kan hij niet meer gaan en ook het neerliggen in bed is voor hem onmogelijk geworden. Hij slijt zijn dagen zittend in een zetel bij het haardvuur en soms laat hij zich in die zetel naar de kerk brengen om er een plechtigheid bij te wonen. Kort voor zijn dood bekomt hij de toelating om regulier te worden. Hij doet afstand van al zijn bezittingen en legt, praktisch verlamd maar helder van geest, de geloften af in tegenwoordigheid van prior Johannes Boytack en de hele gemeenschap (8). Hij blijft evenwel in dezelfde kamer wonen, wordt bediend en konstant waken er 4 personen bij hem. In de nacht van 3 op 4 december 1466 sterft hij kort na middernacht in zijn slaap. Men begraaft hem langs de oostelijke vleugel van het klooster in de omgeving van een venster dat hij zelf heeft laten aanbrengen. In zijn sterfkamer vindt men nog een zilveren, blijkbaar vergulde kelk, twee niet gespecificeerde kerkelijke sierstukken, een waardevolle gouden

(7) Bartholomeus vanden Bossche is de 3e prior (1442-1443/44 : † 1465). Cf. Ophain, Archief Bois-Seigneur-Isaac, 34. *Kroniek*, p. 84-86.

(8) Johannes Boytack is de 9e prior (1466-1469 : † 1479). Cf. Ophain, Archief Bois-Seigneur-Isaac, 34. *Kroniek*, p. 88.

schaal en een andere uit ijzer, ca. 16 rijnse florijnen, waarvan de resterende schulden tegenover de provisor worden afgehouden, kledingstukken van weinig waarde, een weinig meubilair, o.m. leestafels, een missaal geschreven door de bekende kopiïst van de priorij, Judocus Rogerius, en overvloedig versierd, een altaar en kostbare beelden van O. L. V. en Sint Katharina ⁽⁸⁾. Dit zijn de povere restanten van een aanvankelijk grote materiële rijkdom.

Leuven, 5.5.1976

D. VAN DEN AUWEELE,

Vinkt, 5.5.1976

F. MICHEM.

(8) Judocus Rogerius is één van de professionele kopiïsten waarover deze priorij met scriptorium, boekbinderij en uitgebreide bibliotheek kan beschikken. Cf. Ophain, *Archief Bois-Seigneur-Isaac*, 34, *Kroniek*, p. 78, 120, 345; C. De Clercq, *Catalogue des manuscrits du Grand Séminaire de Malines, (Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de Belgique, 4)*, Gembloux-Paris 1937, p. 10-17.

BIJLAGEN.

1. Vermelding in het *obituarium*.

Frater Willelmus de Holbecke, presbyter, obiit anno domini M CCCC° LXVI° IIII die mensis decembris, ipso die festo sancte Barbare virginis. (*Ophain, Archief Bois-Seigneur-Isaac, 34, Kroniek, p. 138*).

2. Vermelding onder het prioraat van Bartholomeus de Busco.

Eius quoque prioratus tempore, fundatum est novum dormitorium, a media parte orientalis lateris usque ad reflexionem aquilonis, per dominum Wilhelmum de Holbecke, cuius inferius inter nomina benefactorum latior mentio fiet. (*Ibidem, p. 86*).

3. Vermelding bij de weldoeners van de priorij.

A. Eerste redaktie, *Kroniek, p. 401-404* (einde 15e e.).

B. Tweede redaktie, *Kroniek, p. 230-233* (einde 15e e.).

¶ [V]enerandus domini sacerdos ac deo devotus presbyter ¶^a, dominus ¶ Wilhermus Holbecke ¶^b, curatus quondam ecclesie de Lembeke in Flandria^d, transcursa (*sic*) more modernorum inter mundane conversationis procillas etatis sue spacio largiore terciodecimo tandem auteme quartodecimo vite sue lustro ad tranquillioris aure portum applicuit, resignataque alteri predicta cura ecclesie de Lembekaf, ac reservata^g ad corporis sustentationem uno tantum alio ecclesiastico beneficio ad hunc locum de Bosco^h devotus, ¶ anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo et secundo ¶ⁱ advenit, ¶ quo tempore venerabilis pater dominus Bartholomeus de Bosco, tercius huius monasterii prior prefuit ¶ⁱ. Novos autem^k ¶ dictus dominus Wilhermus ¶^l amicos pro veteribus, quos dimiserat de mammona iniquitatis, efficere cupiens, accitis mox ad primum lapidicidis aliisque in luto et latere israelisantibus^m, de utroque lapidum genere non civitatem tabernaculorum Egiptiorumⁿ regi sed tabernaculum deo Jacob edificare instituit. Fundata namque et infra paucos annos consummata parte illa dormitorii, que a medietate orientalis lateris claustrum in aquilonem reflexa, quatuor ad terram distinctas continet cameras. Nobis quidem^o ex parte monasterii expensas operantium et equorum nostrorum operas conferentibus, ipse reliqua pene omnia providens atque persolvens, innumeras brevi effudit pecunias. ¶ Predicto autem completo ¶^p edificio atque ad usum habitandi inferioribus cameris adaptatis, in eodem se mansurum ad breve, ut putabat, residuum vite disposuit. Sane ad habitum atque ordinem nostrum non ¶ modica anhelans devotione ¶^q, proprie tamen

consciis infirmitatis ac sapientium nostri ipsius ordinis utens consilio, non
[est ausus]^r arripere, quod se obstante carnis fragilitate longo usu
secularis vite commodis ac deliciis assuete, formidabat iam in extrema
vergens ultime senectæ prout dignum esset tenere non posse. Qua inductus
consideratione licet sepius inter utrumque anceps fluctuaret, maluit tamen
finaliter in inferioris status modulo humiliter persistere quam inconsulte
sublimiora vovere et post votum promissa non reddere. Sic ergo vivendi
modum [sibi ipse]^s instituit, ut in sui iuris permanens libertate in ante-
dicta domo id, quod superesset vite, deduceret, ibique cum uno clerico sibi
serviente de reliquo habitavit. Et panem quidem atque cervisiam nonnul-
laque alia huiusmodi communia a monasterii provisoribus redimens, si
qua^t alia voluit aliunde perquirens, frequenter etiam ad commune
[fratrum refectorium]^u audiende causa lectionis conveniens, sed^v et
[diebus festivis]^w chorum cum fratribus frequentans, sine ulla^x inter-
missione usque ad extremum corporis^y defectum cotidie missam celebrans,
ita omnem de cetero duxit etatem ut adhuc^z mundo degens, mundi
tamen pericula devitaret ac sub umbra claustralis secreti salubriter latendo
quiesceret. Ut autem quoquomodo id, quod sibi deesse dolebat vere reli-
gionis, per opera misericordie recompensando redimeret, de facultatibus suis
elemosinas atque subsidia quamplura^a vicinis pauperibus, egrotis ac debi-
libus impendebat [et surientes]^b alebat, nudis vestimenta prebebat.
senum aliorumque egentium pro posse necessitatibus occurrebat. Qua
demum arte factum est, ut licet non simul omnia resignaverit, pene tamen
pauper ad extremum vite pervenerit. Transactis enim in hac [conversa-
tionis forma]^c viginti et^d quatuor circiter annis ad terminum illum^e
usque^f pervenit, qui preteriri non potuit. Et in vetustissima ac decrepita
senectute, cum pre rigore membrorum magis sibi commodum sentiret in
cathedra sedere quam lecto decubere, ita sedens ad ignem et aliquando
causa devotionis, cum magna quolibet solemnitas^g occurrisset, cum ipsa
cathedra qua sedebat ad ecclesiam se deferri faciens, ad extrema pervenit.
Paucis autem diebus ante obitum suum cum adhuc loqui poterat et me-
moriam atque intellectu vigeret, sicut multis ante temporibus preoptaverat,
omnia queque habere proterat resignavit et habitu religionis indutus, pro-
fessionis votum in camera sedens in presentia [prioris Johannis Boytack et]^h
[conventus ibidem congregati]ⁱ emisit. Nec diu post hec in nocte
videlicet sancte Barbare virginis, recepto prius sacro extreme unctionis
sacramento, dum conventus in ecclesia matutinale [ageret officium]
et ipse per multas horas tamquam^k profunde dormiens, nulliusque doloris
signa pretendens, sed longum trahens anhelitium permansisset, transacta
paululum media nocte vidimus eum tres scilicet presbyteri cum uno layco,
qui iuxta eum vigilantes eramus, subito anhelitium deficientem, iterumque

ter aut quater eundem ad modicum recuperantem. Cumque ita in retrac-
 tione spiritus laboraret, in modum pie flebiliterque plorantis faciem figura-
 bat. Sicque post modicum respirare nequiens in domino obdormivit. Resi-
 duum vero substanciole eius, quod post dictam resignationem obitumque
 eius invenimus. hoc est : [calix unus]^l argenteus deauratus ; duo orna-
 menta sacerdotalia ; unum preciosius de aurea tela ; alterum magis feriale ;
 in pecuniis circa sedecim florenos renenses, deductis paucis debitis in
 quibus nostro procuratori eo tempore tenebatur ; preterea vestimenta que-
 dam non magni precii et utensilia camere sue, in lectis schriniis^m et
 huiusmodi ; missale etiam quoddam est [quod ipse per manus fratris
 Judoci Rogerii conscribi fecit]ⁿ, multas habens preciosi operis floras-
 turas^o ; altare quoque et ymages beate Marie et sancte Katherine magnas
 ac preciosas, cum paraturis et custodiis earum ipse [construi et depingi
 fecit]^p et ad decorem^q ecclesie nostre posteris^r dereliquit^s. [Transit
 autem de hoc mundo magnus hic benefactor anno domini millesimo
 quadringentesimo sexagesimo et sexto in nocte festivitatis beatissime
 Barbare virginis. Est autem sepultus in australi parte claustrum iuxta fenestram
 illam vitream, quam ipse dum viveret fieri fecerat. Cuius memoria
 cum divine laudis preconia et gratiarum actione merito ac jugiter, non
 tam a presentibus quam etiam a presentium sequatibus, solemne illud
 edificium, quod non sine innumere pecunie erogatione erexit, intuentibus
 est retinenda]^t.

a B om. *b* B Wilhelmus de Hollebeke, presbyter. *c* B om. *d* B add.
 vir notabilis admodum et honoratus. *e* B aut. *f* B Lembeke. *g* B reservato.
h B Busco. *i* B om. *j* B om. *k* B om. *l* B om. *m* B israelizantibus.
n B egyptio. *o* B quidam. *p* B Completo autem predicto. *q* B minima
 devotione anhelans. *r* B ausus fuit. *s* B om. *t* B add. vero. *u* B
 refectorium fratrum. *v* B om. *w* B festivis diebus. *x* B add. quoque.
y B om. *z* B add. in. *a* B quamplurima. *b* B esurientes. *c* B forma
 conversationis. *d* B om. *e* B om. *f* B om. *g* B sollempnia. *h* B om.
i B congregati ibidem conventus. *j* B officium ageret. *k* B tanquam. *l*
 B unus calix. *m* B scriniis. *n* B om. *o* B add. citius ipse pergamenum dedit.
 florasque et picturas fieri fecit. *p* B constituit, acquisivit. *q* B ornatum. *r*
 B om. *s* B reliquit. *t* B Quo autem anno dominice incarnationis defunc-
 tus sit superius patet, ubi inter nomina fratrum choralium defunctorum eius
 quoque nomen suo ordine annotatum est.

(*Ibidem*, p. 401-404, 250-253).

SPANNINGEN IN DE ABDIJ VAN DOORNZELE

TIJDENS DE 17^e EEUW.

De abdij «Aurea Cella» te Doornzele is een van de kleinere Cisterciënsterinnenstichtingen, ontstaan bij de aanvang van de 13^e eeuw.

Zoals de meeste landelijke abdijen, verhuisde zij na de troebelen definitief binnen de veilige stadsmuren en wel in de H. Kerstparochie te Gent, nabij de pasopgerichte parochiekerk.

In de loop der 17^e eeuw telde het klooster nooit meer dan 16 zusters. Dat het er in deze kleine gemeenschap niet altijd even stichtend aan toeging, moge blijken uit een drietal voorvallen in de loop der 17^e eeuw, waarbij de overheid diende tussen te komen om orde op de gang van zaken te stellen. Zij illustreren op een duidelijke manier het geestelijk klimaat binnen de kloostermuren en zijn daarom waard ietwat uitvoeriger beschreven te worden.

1. *Aanklacht tegen zuster Marie de Salas (1619-1621).*

Aanleiding tot die aanklacht was het aftreden van de oude abdis Geertrui van Montenegro, die op 7 oktober 1619, op 79 jarige leeftijd een pensioen aanvraagt ⁽¹⁾.

Hoewel de aftredende abdis geen enkel kwaad woord over heeft voor Marie de Salas, maar ze integendeel beschouwt als «*dalderbequaemste van dit Clooster om te wesen abdesse... om dat zij es Godtvruchtigh ende oock verstandich*» ⁽²⁾ werd zij toch door Guillaume de Castillo, abt van Boudelo en toezichter van Doornzele, uit het klooster gebannen.

Haar twee broers protesteren hiertegen ⁽³⁾, blijkbaar vruchteloos want zij was en bleef verbannen naar het klooster der Rijke Klaren.

Sigels : ARA = Algemeen Rijksarchief Brussel.

SA = Papieren van Staat en Audiëntie.

RS = Raad van State.

(1) «*sa viellesse et continuelles maladies la rendent presque incapable pour bien gouverner*», ARA-SA 293, 196°.

(2) ARA-SA 926, 330°.

(3) ARA-SA 926, 317°.

Omstreeks die tijd worden uitgebreide inlichtingen ingezameld betreffende de moraliteit van deze kandidaat-abdis, die op dat ogenblik 38 jaar oud was en 20 jaar geprofest (4).

De priorin, Suzanna van der Aa, opent de reeks der bezwarende getuigenissen.

Ze verklaart *«dat Mevr. d'Abdesse (Geertrui van Montenegro) haer al te veel toegelaten heeft ende te grooten liberteyt gegeven waer door zij werelts es ende lichtveerdich in hare manieren ende uytnemende curieux in haer parversel ende habijten anders dan haer medesusters»* (5). Verder wordt er haar tenlaste gelegd dat zij zich geruime tijd in spreekkamer met een priester afzonderde *«zoo dat zij lange moesten kloppen eer de deure open gedaen werdt»* (6).

Bij een andere gelegenheid zou zij samen met een lekezuster, Margriet de Mol, ziekte geveinsd hebben om zich aldus te kunnen afzonderen tegen de kloosterregel in.

Erger nog, volgens de priorin zouden beide zusters verklaard hebben *«datse remedien ende raedt wisten om niet bevrucht te worden, ter oorsake van eenige dochters die om zeker kruyden quamen daertoe dienende»* (7).

Haar medezuster, Amelberga Rooman, schiet nog heel wat giftiger pijlen af : dikwijls zonderde jonkvrouw Marie zich in de spreekkamer of in het prieel urenlang af met mannen. Zij wekte de hilariteit van de mannen op door *«lichtveerdighe cautenantie te houden thouwelijcke aengaende»* (8).

Verder wordt haar tenlaste gelegd *«datse groote familiariteyt gehouden heeft met eenen Sergeant woonende ter donck hier int clooster haer groote vrientscap toonende, haer in den arm nemende ende metter handt, zonder dat men aen eenich teecken van haren wegen mercken kost dat haer zulx mishaeghde, dwelck oock eens buyten de poorte vant clooster opde straete geschiet es»* (9).

Vernietigend was evenwel het vervolg van haar verdere getuigenis. Bij het bezoek van het nichtje van een medezuster met haar man *«in een prieel vanden hoff gegaen zijnde omte cauten aldaer heeft hooren zeggen ende klagen van Vrouw Marie Salas datse een onbeschaemde es, want*

(4) ARA-SA 926, 332r°.

(5) ARA-SA 926, 334v°.

(6) ARA-SA 926, 334v°.

(7) ARA-SA 926, 334v°.

(8) ARA-SA 926, 334v°.

(9) ARA-SA 926, 334v°.

zij heeft zeyde zij haer handt in mijns mans voorbroeck gesteken, ende daeromme heb ik dickmael gelaten hier te komen, omdat dat meysen (al-zoo noemde zij Vrouw Marie) op mijnen man zoo ghesint was, ende hij op haer ende hij wilde dickmaels komen, maer Ick zeyde tot hem, *wat wilt ghij daer gaen doen om bij vrouw Marie te gaen, om elkander te troetelen*» (10).

Een andere medezuster, vrouw Jacquelijne Schreywater, vindt eveneens dat Marie de Salas erg werelds is in haar kledij en omgang en dat zij nogal graag met mannen omgaat.

Wat vrouw Marie Duermans, haar tegenkandidate voor de abdiszetel — die ze later ook effectief zal weten te bezetten — getuigt, is ook niet bijster lovend voor haar. Haar kledij wijkt af van het kloosterhabijt «*zeer curieux ende Werelts met gestickte lijvekens afgaende vanden Rock*» (11).

Zij is zeer lichtvaardig in haar spreken. Wat haar omgang met de mannen betreft : de geburen hoorden haar tot diep in de nacht praten met een man en zegden «*hierdaer staetse wederom ende vrijt met den man*».

Bij een professiefeest heeft zij «*eenen man laten komen uyt de kamer daer hij sliep met zijn huysvrauwe in haer kamer in zijn hemde daernoch twee dochters vande bruyloft oock sliepen ende daer wat tijts was jokkende ende spelende*».

Erger was het nog, dat zij op zeker ogenblik zich met een edelman afzonderde in het kloosterprieel. De medezusters hadden vanuit de refter gezien «*dat vrouw Maire zadt in den houck van de gloriëtte ende dat dien edelman huckende voor haer stondt ende dat zijlieden zijn lichaem zeer oneerlijck zagen roeren ende met eenen oock zijn rapier zoo datse over en weer ginck gelijck den steert van eenen hondt als hij zijnen meester feeste doet*».

In het Land van Waas had zij ergens in het huis van vrienden het geestelijk habijt van een daar toevallig aanwezige, slapende monnik van St-Bernard, zodanig verstrooid, dat hij 's anderendaags grote moeite had om het terug te vinden.

Te Wachtebeke bleek zij met een andere edelman grote familiariteit te onderhouden ; zij zorgde voor zijn lijnwaad en schreef brieven voor hem.

Ook met de zelfkastijding, haar door haar biechtvader opgelegd onder vorm van penitentie, drijft zij de spot. De koorden, die daarvoor moesten dienen, gebruikt zij voor andere doeleinden.

(10) ARA-SA 926, 334v^o.

(11) ARA-SA 926, 334v^o en vgl.

Op het buitengoed van de abdij te Doornzele was zij in het donker «met eenen Lanterne gevonden gheweest staende bij eenen boom alleene met eenen priester» (12).

Haar medezuster, Johanne Verbeke, heeft het voornamelijk over haar verregaande lichtzinnigheid. Zij smukt zich heel wat meer op dan een wereldse dochter en is zeer frivool in de omgang met mannen. Ter illustratie : «Item zegt dat sij gesien heeft dat den Sergeant woonende ter Donck hier in huys met haer lichtveerdelijck hem gehad heeft haer Inden aerm ende metterhandt nemende ende kussende zonder dat zij toochde dat haer zulx mishaghe» (13).

Vooraf het tuinprieeltje schijnt op zuster Marie de Salas een bijzondere aantrekkingskracht uit te oefenen. Keer op keer ontvangt zij er haar bezoekers «jockende, spelende ende kussende».

Er komt veel volk over de drempel «om wafelen teten, rascoenen ende suetemelck». Ook de abdis vindt dat erg vervelend maar durft niet optreden : «Ick en mach niet spreken daer en zoude gheen ruste zijn, zij zoede mij overtieren» (14).

En zo gaat het getuigendefilé maar door : het spreekt vanzelf dat met dergelijk bezwarend feitenmateriaal, de kans er niet inzat, de abdiszetel te bemachtigen.

Als opvolgster van Mevrouw Geertrui de Montenegro werd toen benoemd Mevrouw Maria Duermans.

Het heeft er de schijn van, dat ook deze benoeming niet helemaal gelukkig was, want een tiental jaren later, rijzen er opnieuw moeilijkheden op binnen de abdij.

2. Moeilijkheden bij het «vrijwillig» aftreden van abdis Maria Duermans (1629-1631).

In 1629 richtten tien van de twaalf zusters van de kloostergemeenschap een klacht tot de aartshertogen tegen hun abdis, met verzoek commissarissen te zenden tot het verkiezen van een nieuwe abdis (15).

Door de coadjutor van de abt van Boudelo werden zij in het ongelijk gesteld. Toch broeide er iets in het klooster van Doornzele. De ondergrond was de volgende : sinds enkele jaren was het wereldlijk beheer

(12) ARA-SA 926, 354v° en vgl.

(13) ARA-SA 926, 354v° en vgl.

(14) ARA-SA 926, 354v° en vgl.

(15) ARA-RS 1258.

van de abdij aan de rechtsmacht van de abdis onttrokken en toevertrouwd aan de prelaat van Boudelo.

De religieusen werden zo karig bedeed, dat dit ten nadele uitviel van het gezag van de abdis. Zij vonden er dan ook niets beters op «*van, somtijts haerl. vienden met spijsse ende dranck te laeten commen ende cleene brasserijen Int voorn. clooster te hauden*» (16).

Om al deze ongeregeldheden te vermijden werd het klooster met tralies afgesloten. Dat gebeurde omstreeks 1627, zeer tot ongenoegen van de kloostergemeenschap. Met de steun van de abt van Boudelo dwong de opstandige gemeenschap haar toen tot een «vrijwillige resigntatie». Wanneer de druk verminderde trok zij haar ontslag opnieuw in en wilde zij het wereldlijk beheer terug in handen krijgen.

Ook bij de visitatie begin juli 1630 gehouden door de abt van Boudelo, de bisschop van Gent en de president van de Raad van Vlaanderen, bleef zij bij haar besluit niet te resigneren.

Zij meende zelfs dit te moeten vastleggen bij notariële akte verleden voor notaris Jacques van Putthem op 15 juli 1630 (17).

In een schrijven van 14 augustus 1630 gericht aan het koninklijk hof, worden opnieuw alle redenen uiteengezet die geleid hebben tot haar (on)vrijwillig ontslag, m.a.w. in bedekte termen vraagt zij om eerherstel (18).

Als gevolg van dit schrijven wordt op 4 en 5 september 1630 een nieuw onderzoek ingesteld door de abt van Cambron, vicaris-generaal van de orde van Citeaux in de Nederlanden.

Daar de abdis de Franse taal niet machtig was werd zij hierin bijgestaan door pater Maximiliaan Gillenai, confessor van Nonnenbosse, die als tolk optrad.

Al haar medezusters verklaren unaniem, dat zij viermaal tereke vrijwillig afstand gedaan had, dat zij zelf verklaard had zich van een grote last te hebben bevrijd gevoeld en dat zij zeer tevreden was met een haar toegestaan jaarlijks pensioen van 100 lb gr.

Alles lijkt hiermee van een leien dakje te lopen. Niets was minder waar, want in een daaropvolgend rekwes van 14 september 1630 gericht aan de aartshertogin, worden de feiten door de abdis helemaal anders voorgesteld.

Zij houdt vol, dat zij alleen onder zware druk haar ontslag getekend heeft. Over het verhoor zelf is zij evenmin te spreken «*want alsoo de sup-*

(16) ARA-RS 1258.

(17) ARA-RS 1258.

(18) ARA-RS 1258.

plicante (abdis Duermans) *niet één woort franchois en verstaet, ende den zelve heere prelaet zijn ghebot in franchoische taele verstont te stellen*», bracht hij inderdaad de pater-confessor van Nonnenbosse mee, «*religieus van zijnen cloostere die duyts ende franchois can*» (19).

Het verzoek van de abdis een eigen tolk te mogen meebrengen werd afgewezen (20).

Aangezien de pater onmiddellijk haar antwoorden in het Frans diende te vertalen, had zij geen enkele controle of die antwoorden wel voldoende genuanceerd overkwamen. Dit bleek volgens een aanwezige medezuster, die een weinig Frans verstond, niet het geval te zijn. Volgens haar versie werd zij dan gedwongen een stuk te tekenen dat zij niet verstond.

Omdat zij dat niet wilde doen, kreeg zij 's anderendaags van de abt 40 dagen kamerarrest en werden haar de sleutels van het klooster ontnomen.

Hiertegen protesteert zij en beroept zich op haar koninklijke benoemingsbrief om haar rechten te vrijwaren.

Een eerste reactie komt van de abt van Boudelo, die helemaal niet te spreken is over de hem ten laste gelegde feiten, betreffende het wereldlijk beheer. Omwille van de vele moeilijkheden had de abdis destijds zelf gevraagd aan de paters van Boudelo om dit zelf in handen te nemen.

Wat de kleine «brasserijens» betreft, die vinden niet hun oorzaak in het beheer van Boudelo, wel in een zwakke controle van de abdis zelf.

De medezusters hebben lang goede hoop gehad op beterschap vanwege hun abdis, maar hebben zich uiteindelijk tegen haar gekeerd.

Ook de abt van Cambron zal ongewoon scherp reageren.

In een rescriptie van 16 september 1650 aan de aartshertogin, brengt hij verslag uit van zijn visitatie van 4 en 5 september.

Uit de ondervragingen van haar medezusters bleek duidelijk dat zij moeilijk als voorbeeld kon gelden. Het zou in elk geval gunstig zijn voor de abdis indien zij aftrad.

(19) ARA-RS 1258.

(20) «soo versocht zij suppleante eenen gheestelicken ofte weerlijcken vriendt bij haer te hebben omme haer andwoorde in franchoische te translateren up datter niet achtergelaeten nocte verandert en zoude worden, welck redelick versouck den voorn. heere prelaet de suppleante jehens recht ontseyt heeft, maer haer overvallende met grammen moede omme dat sij daerjehens relucteerde, ende haer te kennen ghevende dat hij van haere hoocheyt last hadde te procederen naer zijn beliefte, heeft haer ghecommandeert te andwoorden Int vlaemsche, ende tselve stappans bij zijnen voorn. religieus doen translateren Int franchotsche». ARA-RS 1258.

Ondertussen had de abt ook kennis gekregen van het hiervoren geciteerde rekwest van de abdis.

In een antwoord aan de aartshertogin, gedateerd 28 september 1650, trekt hij hard van leer tegen bepaalde aantijgingen.

Allereerst is hij erg gestoord over de houding van de abdis t.o.v. haar rechtstreekse superieur, de abt van Boudelo.

Hij is evenmin akkoord met de bewering, dat zij niet verwittigd was van zijn komst. Wat betreft de tolk, doet de abt opmerken dat zij wel voorzien was van haar kapelanes, die behoorlijk Frans verstond. Daarenboven werd het onderhoud niet schriftelijk opgenomen en vertaalde de pater alles heel behoorlijk.

Wat betreft de vermeende opsluiting van 40 dagen, dit is een zaak van inwendige kloosterorde en het is zeer ongebruikelijk zich hierover bij de vorst te beklagen.

Trouwens volgens de abt deden de feiten zich als volgt voor : zij heeft de geschreven nota's, waarvan zij wel kon vermoeden, dat zij negatief voor haar zouden uitvallen, uit de handen van zijn secretaris gerukt en gepoogd ze te scheuren. Hiervoor moest zij noodzakelijk een tuchtstraf oplopen, die erin bestond dat zij 40 dagen ontheven werd uit haar functie en dat zij vrijwillig haar sleutels afgaf.

Die straf heeft zij tot nog toe in volle deemoed aanvaard, zonder zich te wenden tot onze onmiddellijke overste : de abt van Clervaux of tot de generaal van de orde, de abt van Citeaux.

Wij willen er nogmaals op wijzen, aldus de abt van Cambron tot de aartshertogin, dat haar verzaking nu definitief moet zijn.

Bij rescriptie van 5 november 1650 werd Mgr Triest, bisschop van Gent, verzocht haar deze verzaking definitief te laten betekenen, wat zij dan ook deed op 13 november 1650, op voorwaarde nochtans dat er tijdens haar leven een coadjutrice benoemd werd, die de feitelijke abdis worden zal. Dit gebeurde op 5 januari 1651 in de persoon van Margaretha Coene, religieuse van Maagdendale ⁽²¹⁾.

Even nog schijnen er moeilijkheden op te duiken wanneer reeds op 11 april 1639 dame Margaretha Coene overlijdt en Maria Duermans haar overleeft.

Zij wil haar resignatie opgeven. Toch worden daarna nog Adriana le Grand, Jacoba van den Burne en Catharina Cocquelet tijdens haar leven, achtereenvolgens als abdis aangesteld.

(21) ARA-RS 1258.

Maria Duermans overleed op 17 september 1643 in de ouderdom van 60 jaar. Zij was van 1619 tot 1631 abdis geweest.

3. *Moeilijkheden tijdens de laatste jaren van de prelatuur van Margaretha Gaudier (1689-1691) (22).*

In 1689 duiken opnieuw moeilijkheden op tussen de abdis en haar medezusters.

Om de zaak te onderzoeken worden als commissarissen aangeduid : Antonius, abt van St-Bernard, syndicus ordinis en Martinus, abt van ter Duinen.

De wederzijdse klachten van beide partijen zijn als volgt samen te vatten :

a) *Vanwege de religieusen.*

- 1) De abdis is fier en hautain ; zij behandelt de kloosterzusters vanuit de hoogte ; zij stuurt hun verwensingen naar het hoofd en ze zijn bang haar te benaderen.
- 2) De religieusen worden zeer karige porties toebedeeld. Van Pasen tot september krijgen ze slechts tweemaal vis en op de magere dagen (4 maal per week) pap met twee eieren en wanneer er groenten aan toegevoegd worden, krijgt men slechts één ei ; 's avonds is er alleen een kleine salade met één ei.
- 3) Ook de zieken krijgen maar een magere portie en op de vleesdagen zijn de porties uiterst matig.
- 4) Erger nog : sommige personen van het andere geslacht frequenteren de abdij : zij eten en verblijven er in het kwartier van de abdis tot 11 u. 's avonds en zij gaan veel om met de zusters Thérèse, Angélique en Lutgarde, die door hun extravagant gedrag, de spanningen tussen de abdis en de religieusen nog verhogen.
- 5) Zij vragen lekezusters voor de aankoopdienst, want door het slecht voorbeeld van de meiden ontstaan er dikwijls wanordelijkheden.
- 6) De abdis verkoopt kostbare voorwerpen zonder voorkennis van het klooster.

(22) Al deze gegevens komen uit : ARA-Geheime Spaanse Raad nr 1165, dossier Doornzele.

Margaretha Gaudier werd op 42-jarige leeftijd op 30 mei 1660 als abdis aangesteld «omme redenen dat sij seer ervaeren is soo in het gheestelick als in het tijdelick, seer punctuele observatrice van den reghel, paysible in conversalte, voorsichtigh ende discreet omme te regieren».

7) Binnen een tijdsperiode van 25 jaar heeft de abdis geen enkele rekening voorgelegd.

b) *Vanwege de abdis.*

- 1) Zij beklagt zich over het gedrag van de abt van Boudelo, pater commissaris van de abdij, die veel te veel gehoor geeft aan de klachten van haar tegenstanders, die zeggen dat de abdis een slechte, ongehoorzame vrouw is met nog andere misprijzende woorden.
- 2) De pater-biechtvader heeft onvoldoende voorzichtigheid en discretie om zielen te leiden en begeeft zich aan de drank. Dit geeft aanleiding tot allerlei praatjes onder de religieusen.
- 3) De priorin heeft er door haar nonchalant gedrag schuld aan dat het met de kloosterdiscipline erbarmelijk gesteld is.
- 4) Volgens de abdis zijn zuster Beatrijs Gillaerts en zuster Margriete Huyghe echte onruststokers.

Hier tegenover stellen de commissarissen volgende maatregelen voor :

- a) De visitatiekaarten van de laatste twee abdisen dienen naar boven gebracht om het stilzwijgen te handhaven.
- b) Niemand mag een gesprek voeren met derden tenzij in aanwezigheid van een medezuster.
- c) Al de briefwisseling moet langs de abdis om gevoerd worden.
- d) Om alle praatjes de grond in te drukken, mag niemand vreemds noch in de refter, noch in de ziekenzaal ontvangen worden.
- e) Behalve op de marktdagen moet de abdis dagelijks in de refter haar eetmaal gebruiken.
- f) Er moet een nieuwe keukenzuster en een nieuwe «bursaria» aangesteld worden, die de belangen van haar medezusters beter zal behartigen.
- g) Om rust en vrede te herstellen moeten de zusters Angeline d'Espoix en Beatrijs Gillaerts naar een ander klooster overgeplaatst worden.
- h) Zuster Lutgarde van Laere moet van elke functie ontheven worden en mag zich niet meer ophouden in het kwartier van de abdis.
- i) Inkomsten en uitgaven dienen nauwkeurig opgetekend en maandelijks verantwoord om de rekeningen jaarlijks te kunnen opmaken.
- j) Met de rekeningen is het een echte knoeiboel. Men is begonnen met de eerste rekeningen 1660-1663, 1664-1667 te presenteren, maar gezien de periode reeds lang voorbij is (30 jaar terug) is het zeer moeilijk en dient alles geleidelijk aan te gebeuren vanaf 1667.

Deze opmerkingen lagen aan de basis van het voorlopig Koninklijk Reglement, uitgevaardigd op 27 mei 1690 dat daarenboven nog behelsde

dat de huidige pater-biechtvader zal ontslagen worden en de meiden vervangen door lekezusters.

Ogenschijnlijk was daarmee orde op de zaken gesteld.

Achteraf beklagen de religieusen zich echter opnieuw over slordigheden in de boekhouding, vanwege de abdis. Een post voor het onderhoud van 6 novicen wordt ingeschreven, hoewel er slechts 2 aanwezig waren.

Nog eens op 9 november 1690 wordt zij aangemaand haar rekeningen te presenteren binnen de 14 dagen, te zorgen voor het wegsturen van de meid, de installatie van een nieuwe bursaria, een betere verzorging van de religieusen, allemaal artikels uit het reglement van 27 mei 1690, die nog niet uitgevoerd waren.

Deze verregaande slordigheden zouden uiteindelijk leiden tot het haar ontnemen van het wereldlijk beheer door de abt van Boudelo op 1 juni 1691 en achteraf bij haar overlijden in oktober 1691, tot de verkiezing van een nieuwe abdis op 11 november 1691.

BESLUIT

Wij kunnen ons van de indruk niet ontdoen, dat het geestelijk leven in een kleine abdij, tijdens de bloeitijd van de Contra-Reformatie eerder aan de magere kant lag.

Vooreerst wat het aantal religieusen betreft : gans de 17e eeuw door, waren er nooit meer dan 16 kloosterlingen in de Doornzeelse abdij. Vervolgens illustreren onze drie onderzoeken telkens de uiterst zwakke persoonlijkheid van de betrokken abdissen, waardoor keer op keer de zaken uit de hand lopen.

Van een diep-religieuze beleving van het godsdienstig ideaal is er nauwelijks iets te merken.

Telkens wordt de hogere overheid gedwongen met harde hand tussen te komen om enigszins orde op de zaken te stellen. Slordigheden, gebrek aan kloostertucht en eigenbelang zijn de meest voorkomende tekorten. Zeker was het aantal kleine kloosters, die dan nog na de troebelen, hun toevlucht hadden gezocht binnen de veilige stadsmuren, te groot.

Het machtig impuls van een grootse middeleeuwse geloofsvisie met een kloosterleven, dat voor het geestelijk leven steunde op een bijna mystieke geloofsbeleving en voor het wereldlijk beheer op een domaniale inkomstenpolitiek, moest in de 17e eeuw binnen de enge muren van een stedelijke refuge zijn bezielende armslag verliezen en dikwijls ontaarden tot een kibbelende, formalistisch ingestelde gemeenschap, waarbinnen de decreten van Trente eerder remmend dan bevruchtend werkten.

Achiel DE VOS.

DE BEZITTINGEN VAN HET RIJKE GASTHUIS TE EEKLO.

OORSPRONG EN EERSTE UITBREIDING

Het gebied, waar het Rijke Gasthuis zijn ontginningscentra zou uitbouwen, behoorde aanvankelijk bij het Grafelijk domein, later Aalschoot genoemd, dat door de eerste Graven van Vlaanderen tijdens de periodes van de invallen van de Noormannen veroverd werd ⁽¹⁾.

Dit gebied bestond hoofdzakelijk uit woeste gronden en omvatte het huidig noordelijk deel van Eeklo, gans het grondgebied van Kaprijke, het noordelijk deel van Lembeke en het westelijk gedeelte van Oosteeklo.

Aalschoot, een uitgestrekt grafelijk bos, was totaal onontgonnen. Het was bij uitstek het geliefd jachtgebied van onze Graven. Op het einde van de 12de eeuw had het domein als jachtgebied veel van zijn belang verloren.

Deze woeste gronden brachten natuurlijk niet veel op, zodat de Graven ernaar streefden die te vercijsen om ze aldus rendabel te maken.

De politiek van de Graaf werd ook in toepassing gebracht op het grafelijk domein Aalschoot.

Aanvankelijk werden gronden aan particulieren in leen gegeven ⁽²⁾. Deze transakties waren echter van korte duur en alras paste de Graaf zijn vercijsingspolitiek toe.

Eerst waren het kleine percelen die aan ontginners werden uitgegeven tegen betaling van een cijns in natura. Op het einde van de 12de eeuw werd het betalen in natura vervangen door een bepaalde geldsom.

In het eerste stadia van deze massale vercijsing, welke plaatsvond over gans Vlaanderen, waren het alleen particulieren die belangstelling gingen tonen voor dit nieuwe procédé.

(1) L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten*, Appeltjes van het Meetjesland nr 23 - 1972, blz. 5.

(2) L. STOCKMAN, *Het Grafelijk bos Aalschoot*, Appeltjes nr 16 - 1965, blz. 197.

De vercijsingspolitiek van de Graaf was nu ook niet zo plots gekomen, zoals evenmin de intense inzet bij alle Craven van de 11de tot de 15de eeuw niet dezelfde was.

Aan Graaf Boudewijn V (1055-1067) werd als eerste een actieve rol in de ontginning van Binnen-Vlaanderen toegeschreven ⁽³⁾. Waarschijnlijk beoogde de Graaf om doorheen het onontgonnen Binnen-Vlaanderen een verbinding tot stand te brengen waarmee de politieke en economische eenheid van het graafschap verstevigd werd.

Onder de regering van Robrecht de Fries (1071-1093) werd die politiek op groter schaal toegepast.

Dat de ontginners bij voorkeur, grafelijke grond in cijns hielden ten overstaan van andere grootgrondbezitters, is deels te wijten aan de omstandigheden. De Graaf beschikte over de opperste politieke en rechterlijke macht en dit stelde hem in staat aan zijn cijnsplichtigen politieke, militaire, fiscale en gerechtelijke voorrechten te verlenen, hetgeen vanzelfsprekend de aantrekking van de kolonisten bevorderde.

Zelfs na het vercijsen behielden de Craven het volledige justitierecht over hun afgestane gronden.

Tijdens de regering van Graaf Filip van de Elzas (1168-1191) werden geen grootscheepse ontginningen meer vermeld. In een oorkonde verklaarde hij, dat de ontginningen te snel vooruitschreden en dat er weldra geen bossen meer in het Graafschap zouden bestaan, hetzij als jachtterrein, waar deze Graaf een grote voorliefde voor had, hetzij als reserves van brand- en konstruktiehout.

Het was dan ook deze Graaf die het initiatief nam om in de polderstreek de veengronden op systematische wijze te laten ontginnen, waarschijnlijk met het doel het hout als brandstof door turf te vervangen.

Het was pas na 1228, onder de regering van Johanna van Constantinopel (1205-1244) dat het vercijsen van de woeste gronden, in noordelijk Binnen-Vlaanderen, uiteindelijk goed op dreef kwam.

Het zwaartepunt der systematische rooiingsactiviteiten had zich nu verplaatst naar de weinig vruchtbare heidezonen. Inplaats van bomen, was er nu sprake van de ontginning van «wastinen», hetzij omdat deze zich tijdens de voorgaande fase door wilde ontginningen en begrazingen ten koste van het oorspronkelijke loofwoud enorm hadden uitgebreid, of omdat men de overblijvende boscomplexen wilde beschermen.

In 1235 verkocht Gravin Johanna 750 bunder woeste grond te Aalschoot aan verscheidene personen.

(3) A. VERHULST, *Het Landschap in Vlaanderen*, Antwerpen 1964, blz. 76.

Voorzijde van het poortgebouw van het «Groot Goeds», omstreeks 1945.

Copyright A.C.I. Brussel.

De jaarljkse cijns werd op 2 schellingen per bunder gesteld (4). Een paar jaar later werden nogmaals 37 bunder aan partikulieren vercijsnd.

Het is niet uitgesloten dat Eeklo zou gesticht zijn als een ontginningsdorp. In 1240-41 werd het door de Gravin als een typisch straatdorp langs een ontginningsweg met een keure begiftigd. Iets wat voor haar regering uitzonderlijk was.

Daarbuiten beperkte de Gravin zich ertoe, hier en daar kleine ontginningskernen te doen ontstaan, die meer op gehuchten gingen lijken. Dit was het geval met de ontginning van Aalschoot, waarbij aan de toekomstige kolonisten voorrechten werden verleend, zoals dat zij enkel te Raverschoot of te Aalschoot mochten geoordeeld en veroordeeld worden.

(4) L. STOCKMAN, *Het Grafelijk bos Aalschoot*, Appeltjes nr 16 - 1965.

Dit voorrecht was de aanloop tot de meer uitgebreide keure van 1240, waarvan hiervoor sprake.

Het was pas vanaf 1240 dat ook kloosters en hospitalen belangstelling gingen tonen voor de «woestinen» van Aalschoot.

Daar men bij de vroegste vermelding van het Rijke Gasthuis te Eeklo (1241) reeds gewag maakt van «woestine», moet in de eerste helft van de 13de eeuw een groot deel van dit grafelijk bos al omgevormd zijn tot heide.

Niettegenstaande de late belangstelling van de geestelijke instellingen hoeft het ons toch niet te verwonderen het grootste deel van deze bezittingen in handen van kloosters en hospitalen aan te treffen, daar Gravin Johanna bekend staat om haar zorg voor dergelijke instellingen.

Onder de begiftigden noemen we de abdij van Oosteeklo, het Sint Janshospitaal van Brugge, het hospitaal van Rijsel, de Abdij van Zoetendale en als voornaamste : het gasthuis van Onze-Lieve-Vrouw ter Lazarie in Gent, gezegd het Rijke Gasthuis.

Het is dan ook voor de hand liggend van bij de beginperiode de naam van het Rijke Gasthuis naar voor te zien komen ⁽⁵⁾.

Een eerste vermelding dateert van 1241, waarbij clericus Elias en Willem Bloc van Eine, 56 bunder 1 gemet «woestine» verkochten aan de Lazarie, voor rekening van Gravin Johanna en Thomas van Savoye. Deze woeste grond was gelegen in het domein Aalschoot naast de woestine van Walter de Eyne ⁽⁶⁾.

Het Gasthuis betaalde er 400 pond voor, bezet met een jaarlijkse grafelijke cijns van 10 pond par.

We zijn geneigd aan te nemen dat de ontginning van de landbouwuitbating, het «Groot goed» gebeurde op deze 56 bunder 1 gemet. Deze laatste wordt uitvoeriger behandeld onder — «de verdere evolutie van het bezit».

(5) E. DE SMET, *Het Rijke Gasthuis te Eeklo*, *Ons Meetjesland* jg 6, nr 2, blz. 68. Het voornoemde artikel is een beknopte weergave van deze bijdrage.

(6) RAG-RG nr 4. Cartularium. «...quingaginta sex bonaria wastine et una mensura faccutia in Alsoet in parrochia sancti vincentii juxta wastinam domini Walteri de Eyne...» A° 1241. Het origineel van deze oorkonde is niet bewaard gebleven. Naast een twaalfstal originele, zijn alle andere afkomstig uit voornoemd cartularia opgesteld in 1371.

In mei 1244 bevestigden Raas van Gavere, buticularius (7) van Vlaanderen en Alaard van Holle, beide in een afzonderlijke oorkonde (8) dat het Leprozenhuis van Gent 56 bunder 1 gemet wastine in bezit had te Aalschoot. Hiervoor hadden ze rond het stuk gereden, waarna aan al hun rechten voldaan werd (9).

Margareta van Constantinopel die in 1244 haar zuster Johanna opvolgde (10), behield dezelfde politieke lijn.

De massale verkopen van moer- en heidegronden gingen verder.

In de tweede helft van de 13de eeuw volgden de aankopen en schenkingen van gronden, — hoofdzakelijk gelegen in Aalschoot — elkaar in ijtempo op.

In juni 1249 verkocht de abdij van Zoetendale aan de monniken en zusters van het leprozenhuis 7 bunder weide en akkerland «clenpitterslanth» genaamd, gelegen in de parochie van Sint-Vincentius.

Deze verkoop gebeurde in het bijzijn van de justicarius (11) van de Gravin, met de schepenen van Eeklo als maners (12) en met de instemming van de colonus (13) van deze grond (14).

(7) De buticularius was de schenker van Vlaanderen. De taak van de schenker bestond in het omrijden van het verkochte perceel grond, dit betekende in feite het afbakenen van de grond. Veelal werd hij bijgestaan door de hoornblazer of «busere». Reeds zeer vroeg was er geen onderscheid meer tussen de beide functies. In de oorkonde van 1244 zien we dat het hoornblazen eveneens vervangen werd door het omrijden.

(8) RAG-RG oorkonden 1244 mei. «...intus equitata...» org. op perkament, 1 zegel.

(9) Onder hun rechten wordt verstaan het «rideghelt» en het «blaseghelt».

Reeds voor het einde van de 12de eeuw heeft de Graaf in de kring van zijn hofhouding de schenker van Vlaanderen aangewezen voor het afbakenen van zijn moer- en heidegronden die uit het grafelijk domein werden verkocht. Voor zijn werk kreeg hij een vergoeding, namelijk het «rideghelt». Als voornaamste medewerker kreeg hij dan een hoornblazer toegewezen om de verkoop kenbaar te maken. Zijn loon bestond dan uit het «blaseghelt».

In de eerste helft van de 13de eeuw werden beide handelingen door elkaar verricht, zodat er meestal alleen sprake is van «omrijden» en «rideghelt».

Dit recht is nog een hele tijd in de loop van de 14de eeuw blijven bestaan, maar verdween na de periode van de massale grondverkopen uit de grafelijke domeinen.

Over «Rideghelt» en «blaseghelt» zie ook L. STOCKMAN, *Bieckorf* jg 72, nr 7-8, 1971, blz. 206-208.

(10) Dr. Th. LUYKS, II. W. J. VOLMULLER, *Geschiedenis van Nederland en België, Oosthoeks Lexicons* - 1968, blz. 265.

(11) justicarius : rechters.

(12) maners : getuigen.

(13) colonus : een uitbater, die de gronden in erfelijk gebruik had.

(14) RAG-RG oorkonden 1249, orig. op perkament, 2 zegels.

Huidige toestand van de voorzijde van het poortgebouw van het «Groot Goed».

De Heer van Zomergem die aangesteld was als verkoper van de wastinas en moeren van de Gravin, liet weten dat in juni 1258 aan het leprozenhuis op raad van «goede ende wyze lieden van West-eeklo» een half bunder grond verkocht was om een betere weg te kunnen aanleggen. Deze weg liep langs de noordzijde van de woning, die betrokken werd door het sticht en verder over de gehele lengte van hun grond evenals over die van de vrouw van Eine. De jaarlijkse cijns bedroeg 6 deniers. Als maner trad de judicarius op, met het oordeel van de schepenen van Eeklo, die tevens als getuigen fungeerden ⁽¹⁵⁾.

Kort daarop moet het Gasthuis nogmaals 27 bunder in bezit genomen hebben, want in april 1265 werd Hellinus, ridder van Cysoing en Johanna,

(15) RAG-RG oorkonden 1258 juni, orig. op perkament, 2 zegels, 1 beschadigd. De schepenen van Eeklo waren : Wouter zoon van Heyle, justicarius, Boudewijn Valkenere ; Lamsin zoon van Daniel ; Gyseling Vlaminck ; Johan zoon van Wilsoet ; Lammens zoon van Clempitters, Willem van Praet, Heins Vinke.

vrouw van Gavere door het sticht vergoed om op bevel van Gravin Margareta op die 27 bunder wastina te hebben rondgereden ⁽¹⁶⁾.

Johannes en Rogierius, beiden klerken van Gravin Margareta, regelden op 29 mei 1270 de verkoop van 6 ½ bunder grond te Eeklo. Deze grond werd voordien door het Leprozenhuis van de Gravin in leen gehouden. Nu ontslaat ze de kloostergemeenschap van alle feodale verplichtingen dienaangaande, maar legt hen een jaarlijkse cijns op van 2 schellingen per bunder ⁽¹⁷⁾.

In oktober 1274 had Gravin Margareta nieuwe metingen laten verrichten. Daaruit blijkt dat «eertyds» door het hospitaal 25 bunder wastina te Aalschoot waren aangekocht, die inmiddels reeds volledig betaald zijn en waarvoor ze jaarlijks op Sint Remi 6 denier per bunder moeten betalen. Bij nauwkeutiger nazicht is gebleken dat hierin 18 bunder moer begrepen waren in plaats van uitsluitend heide en dat er 2 ½ gemet wastine meer werden bevonden dan bij de verkoop bepaald werd. Nochtans werd dit teveel kwijtgescholden aan het Gasthuis.

Bovendien werd de aankoop, door hetzelfde hospitaal, van 4 bunder moer te West-Eeklo, liggende naast de moer van het Sint-Janshospitaal van Brugge over de watergang naar Aardenburg, goedgekeurd en bevestigd. Gwijde van Dampierre, zoon van Margareta, en Graaf van Vlaanderen, keurde deze transactie eveneens goed ⁽¹⁸⁾.

De dood van Margareta van Constantinopel in 1278 betekende geenszins het eindpunt van de vercijsingspolitiek van de grafelijke woeste gronden in Vlaanderen.

Haar zoon, Graaf Gwijde zou die winstgevende politiek verder zetten.

Voor het domein Aalschoot was de massale verkaveling reeds ten einde.

De overgrote meerderheid van de gronden waren reeds in ontginning. Het is ook voor de hand liggend dat de oudste landbouwuitbatingen tot stand kwamen op de vroegst vercijsde gronden, vanuit welk centrum de kloosters hun ontginningen aanvatten.

Op het einde van de 13de eeuw werden door de instelling nog enige gronden verworven door giften of aankoop van particulieren. Meestal ging het hier om vrij geringe oppervlakten, zoals de 8 ½ gemet 3 ½ roeden land «ligghende nevens het gasthuuslant an de hofstede tusschen der strate en den waterganghe» ⁽¹⁹⁾ die door heer Jan Claiszone van Zuenkerke en Beatrice zijn echtgenote in 1288 geschonken werden.

(16) RAG-RG oorkonden 1263 april, orig. op perkament, 1 zegel.

(17) *ibidem* 1270 mei, orig. op perkament, 1 zegel.

(18) *ibidem* 1274 oktober, orig. op perkament, 2 zegels.

(19) RAG-RG nr. 4 fol. 14v°.

Een andere schenking in 1291 door Ghiselin De Ketelboetere ⁽²⁰⁾ spreekt van 6 bunder land «...deene iij bundre liggheende voor der nonnen-porte ⁽²¹⁾ van oest eeclo in alsoet ende dander iij bundre liggheende bi der ghemeene weeden bachten Verbelen de Westelants ende al binnen de cuere van eeclo...» ⁽²²⁾. Terwijl Adeline, weduwe van Lamsin Vlaminc in 1294, zes gemet land aan de Lazarie schonk. Dit land was bezet met een jaarlijkse rente van 20 schellingen vlaams ten gunste van Ghiselin de Ketelboetre ⁽²³⁾.

Dat het schenken van gronden, zelfs onder particulieren de grafelijke toestemming moest dragen, bewijst de boete die het Gasthuis was opgelegd omdat men 12 bunder grond had aanvaard te Eeklo en te Kaprijke zonder deze voorafgaande goedkeuring ⁽²⁴⁾.

We mogen aannemen dat op het einde van de 13de eeuw het eerste stadium van de ontwikkelingsgeschiedenis van het Rijke Gasthuis nageenog een voldongen feit was.

Van de 196 bunder grond die het Rijke Gasthuis en de Arme scholen in 1634 bezaten ⁽²⁵⁾, waren er op het einde van de 13de eeuw reeds 158 bunder door de Lazarie verworven.

Dat dit laatste cijfer wel enigszins van de reële oppervlakte zal afwijken staat buiten kijf. Ongetwijfeld zullen er stukken verloren zijn gegaan. Niettegenstaande dit niet te vermijden euvel, mogen we ons inziens toch besluiten dat het bezitspatroon van de Lazarie op het einde van de 13de eeuw grotendeels gevormd was.

Dit blijkt eveneens uit de rekeningen van de brieven van Assenede en de Vier Ambachten. In 1289 inde men te Eeklo 232 p. 7 s. 5 gr., terwijl er een eeuw later maar amper 4 pond meer ontvangen werd. Wat ons nogmaals overtuigd als dat de grafelijke vercijsingen van het domein Aalschoot beëindigd waren.

In de eerste helft van de 14de eeuw werden door particulieren nog een paar schenkingen verricht ten gunste van het Gasthuis. Gezien hun

(20) Over de familie de Ketelboetre zie : P. ROGGHÉ, *De beruchte familie de Ketelboetre te Eeklo*, Appeltjes nr. 22, 1971, blz. 301-302.

(21) Vermoedelijk slaat de tekst hier op de hofstede die we gemeenlijk kennen als «Aalstgoed».

(22) RAG-RG nr. 4 fol. 27r°.

(23) *ibidem* 4 fol. 16v°.

(24) RAG-RG oorkonden, 1 maart 1288, orig. op perkamnt, 1 zegel.

Deze oorkonde uitgaande van Gwijde, Graaf van Vlaanderen, bevat de kwijtschelding van die boete opgelegd aan het Rijke Gasthuis.

(25) Verkaveling van de Rijke Gasthuisgoederen tussen de Arme scholen en het R.G. A° 1226.

bepaalde oppervlakte waren ze van te gering belang om enige invloed uit te oefenen op het structuurbeeld van hun bezittingen te Eeklo. Het is dan ook enkel volledigheidshalve dat we ze hier aanhalen.

In 1319 schonk Willem vander Beke 8 gemet land aan het Gasthuis ; 5 ½ gemet lagen ten noorden van de watergang tussen het land van het Gasthuis en het Sint-Janshospitaal, welk land men «woutersmersch vander Heiden» noemde. Verder waren nog 5 gemet gelegen in het land van Heine en 1 ½ gemet in de Honderd bunder (26).

Acht jaar later kwam het R.G. in het bezit van 5 gemet 178 roeden land, geschonken door Jan Terpeninghe (27).

Terwijl Willem de Bloc en Margriete zijn vrouw, in hetzelfde jaar 4 ½ gemet schonken aan Jan de Visch «uten bussche», die het op zijn beurt aan het Gasthuis gaf. Drie en een half gemet in de meers naast het land van de Lazarie, het resterende gemet lag in de hofstede «daer wouter vander Heyden ende Verbeele zyn wyf wilen eer weunende waren...» (28).

Tevens schonk de reeds voornoemde Willem vander Beke de helft van zeven gemeten land «die men heet in de mersch» aan Gillis Blankaerde. Ook hier liet Gillis zijn nieuwe bezittingen integraal over aan het Gasthuis. Voordien hadden die zeven gemeten toebehoord aan Wouter vander Heyden en Willem de Bloc (29).

Oud-schepen, Justaes de Cleempittre en Marie zijn echtgenote, gaven in 1353 een wettelijke gift aan Jacob Zielaerde van 5 gemet 207 roeden en al het recht dat ze hadden in de molenwal.

De grafelijke cijns bedroeg 2 sch. par. Voornoemde Jacob gaf het land «gheheel up in puure aelmoesenen den huse van der lazerien van Ghent...» (30).

Een ontginningsbeweging zoals we hiervoor weergaven had natuurlijk zijn weerslag op de parochiale structuur.

Waar voordien de woonkern gelegen was langs de as Eeklocentrum - Raverschoot, kregen we nu ook ten noorden van deze as een nieuwe nederzetting. Om nu deze nieuwe uitbatingen te beschermen, werd door

(26) RAG-RG nr. 4 fol. 27v°, A° 1319, sente clementsdach.

(27) ibidem fol. 15r°, A° 1327, smaendaghes naer sente jansdach.

(28) ibidem fol. 18v°, A° 1327, sente clementsdach.

(29) RAG-RG nr. 4 fol. 19r°, A° 1327. Het gaat hier om het resterende deel, waarvan een eerste schenking die dateert van 1319.

(30) ibidem fol. 15v°, A° 1333, svrindaghes voer onser vrouwendach.

Gravin Johanna in 1240 een uitgebreide keure aan Eeklo overhandigd, die de grenzen van het «Novum Eclo» nauwkeurig weergaven ⁽³¹⁾.

Minder «beschermd» parochies konden op een dergelijk nauwkeurige afbakening geen aanspraak maken, vandaar dat Bisschop Walter van Marvis zijn welbekende rondgang deed in 1242 in de streek rond het Bulskampveld, Bellem, Zomergem en Hansbeke om de parochiale grenzen vast te leggen. Het was ook op deze tocht dat de parochies Oostwinkel en Waarschoot tot stand kwamen ⁽³²⁾.

Ondertussen waren de broeders en zusters van de Leprozerij niet passief blijven toezien op de aangroei van hun woeste gronden.

Vermoedelijk zijn ze kort na die eerste aankoop van die 56 bunder zich te Eeklo komen vestigen en hebben ze samen met de broeders van het Sint-Janshospitaal een grote bijdrage geleverd in de ontginningsgeschiedenis van het Meetjesland en meer bijzonder in het noordelijk deel van Eeklo.

Naast hun belangrijk ontginningscentrum dat we later het «Groot Goed» zullen noemen, had het Gasthuis nog een noemenswaardig centra te Bassevelde.

In 1256 bezat de Lazarie reeds een hoeve te Eeklo. Een oorkonde citeert een half bunder land «de via qui extenditur versus aquilonem de domo dictorum fratrum et sororum sita in parrochia de West-eclo pertensum secundum longitudinem terre ipsorum ibidem domine de Eyne» ⁽³³⁾.

Over de wijze waarop de gronden werden geëxploiteerd tasten we qua bronnenmateriaal volledig in het duister. Helaas gaan de oudst bewaarde rekeningen maar terug tot het begin van de 16de eeuw. Op dit ogenblik was de ontginning reeds ten einde.

Als enig lichtpunt kunnen we naar voor brengen dat de ontwikkeling van het Rijke Gasthuis te Eeklo parallel moet gelopen hebben met dit van het Goed ten Moere, toebehorende aan het Sint-Janshospitaal uit Brugge en het Aalstgoed, eigendom van de abdij van Oosteeklo, welke respectievelijk aan de west- en oostzijde van het Gasthuisgoed paalden.

Wat het Goed ten Moere betreft zijn we uitstekend ingelicht door de reeds vermelde studie van Luk Stockman.

Evenals het Groot Goed werd de hoeve als uitbatingscentrum omstreeks 1250 opgericht. Aanvankelijk werd van daaruit begonnen met het ontginnen van turf uit de omliggende moeren.

(31) L. STOCKMAN, *De Afpaling van de Keure van Eeklo in 1240*, Appeltjes nr. 22, 1971, blz. 113.

(32) A. VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter de Marvis, bisschop van Doornik in 1242*, Appeltjes nr. 12, 1961, blz. 228-236.

(33) L. STOCKMAN, *Het Goed ten Moere te Eeklo*, Appeltjes nr. 22, 1971, blz. 123.

Tekening uit het werk van A. Heins «Vieux coins en Flandre» (1904).
 Achterzijde van het poortgebouw, met links het woonhuis van het «Groot Goed».
 Copyright Kon. Bibl., Brussel.

In de 15de eeuw bestond in de grote steden veel belangstelling voor de gedolven turf, daar het als brandstof een gegeerd produkt was. In de rekeningen van het Sint-Janshospitaal komen in 1280 al posten voor betreffende turf van het Goed ten Moere.

Als we vooropstellen dat het woord «moer» in de oorkonden expliciet de aanduiding is voor turf of veengronden, dan zal het R.G. wel een identiek verloop gekend hebben (34).

Immers een kopie van een oorkonde van juni 1258 laat ons weten dat bij de aankoop van een half bunder wastine ook «moro» begrepen was (35).

Tevens werd in 1274 per vergissing aan het Gasthuis 18 bunder moer verkocht in plaats van heide, terwijl in hetzelfde jaar nogmaals vier bunder moer werd aangekocht naast de moer van het Sint-Janshospitaal.

(34) E. DE REU, *Historisch geografisch onderzoek betreffende de moergronden in de Vier Ambachten tijdens de 12e, 13e en 14e eeuw*, Jaarboek De Vier Ambachten, jg 1960-61, blz. 51-69.

(35) RAG-RG nr. 4 fol. 14v^o.

Aldus mogen we veronderstellen dat vanuit het Groot Goed ook aan turfexploitatie werd gedaan.

DE GRAFELIJKE CIJNS

Uit voorgaande oorkonden blijkt dat de grafelijke cijns kon variëren van 6 denier naar 5 schellingen per bunder. Voor het domein Aalschoot bekomen we een gemiddelde cijns van 2 s. per bunder.

Voor het inner van die cijnsen werd door de Graven gezocht in de lijn van het oud bestaande brievensysteem. Daar waar de brieven van Aalter ⁽³⁶⁾ nog grotendeels bestonden uit cijnsen in natura, is de nieuwe brevia enkel bestaande uit geldcijnsen en zijn de ontvangers afzetbare clerici, terwijl bij de «grote brief» het ambt erfachtig was ⁽³⁷⁾.

Het is niet uitgesloten dat het ontstaan van die nieuwe brieven deels te wijten was aan de massale verkaveling van het domein Aalschoot.

Met de groei van die verkaveling evolueerden ook de brieven, om uiteindelijk vaste vorm te krijgen onder de naam van de Brieven van Assenede en de Vier Ambachten ⁽³⁸⁾.

In het Algemeen Rijksarchief te Brussel bevinden zich nog de grafelijke cijnsrollen, die dateren van omstreeks 1500. De vijfde rol is zeer lang en bevat een aantal cijnsen uit Eeklo en omgeving. Onder de rubriek «de novis wastinis in Eclo et Balgeroeke» vinden we onder andere de cijnsen verschuldigd door de Lazarie van Gent en door het Sint-Jans-hospitaal uit Brugge. Het «domus leprosorum» betaalde o.a. 10 pond cijns voor hun 56 bunder 1 gemet die in 1241 waren aangekocht.

Omwille van de oorlog 1494-95, kreeg de leproserij 100 p. vermindering op de cijns die ze verschuldigd was aan de Brieven van Assenede, de Bijloke 28 p. 18 s. 8d. ; Ter Haghe 14 p. 15 s. ; het klooster van Waarschoot 8 p. en de abdij van Doornzele 25 p. 11 s. 6 d. ⁽³⁹⁾.

(36) L. STOCKMAN, *De Brieven van Aalter*, Appeltjes nr. 20, 1969, blz. 96-156.

(37) *ibidem*.

(38) Rekeningen A^o 1289.

In novo eclo 196 p. 5 s. 3 ½ d.

item *ibidem* de novo 36 p. 2 s. 1 ½ d.

Rekening A^o 1389.

en noef eclo 196 p. 5 s. 3 ½ d.

encore de nouvel 36 p. 2 s. 1 ½ d.

encore de nouvel en west eclo 3 p. 19 s. 6 d.

(39) ARA-RK nr. 7837 rek. 1494-1495 fol. 11r^o-v^o.

Uit voorgaande blijkt duidelijk welk een belangrijke rol het Rijke Gasthuis gespeeld heeft in de ontginningsgeschiedenis van onze streek.

Vanaf het begin van de 16de eeuw begonnen heel wat cijnsplichtigen hun cijnsen af te kopen. De meeste geestelijke instellingen uit onze streek losten op 8 juni 1565 hun cijnsen af aan de koning van Spanje.

De Lazarij van Gent, het klooster van Waarschoot, de abdij van Oosteeklo, de abdij van Doornzele en Zoetendale, de Jacopijnessen uit Brugge en de proost van Sint-Baafs betaalden er gezamenlijk 171 p. 1 s. 9 d. voor (40). Voor grote cijnsen bedroeg de afkoopwaarde veertig maal de waarde van de cijns, voor kleinere cijnsen betaalde men zelfs tot 60 à 100 maal de waarde.

VAN ERFELIJKE CIJNS NAAR HET PACHTSYSTEEM

Nadat de broeders vanuit hun curtis een deel van de woeste gronden in kultuur hadden gebracht, openden zich meteen nieuwe perspectieven voor hun ontginningspolitiek.

De gronden die het Gasthuis bezat, waren zoals we reeds eerder zagen maar gering becijsnd.

Na de gronden verkaveld te hebben vercijsnden ze die op hun beurt aan particulieren. De cijns die door de particulieren werd betaald overtrof ver deze welke het Gasthuis schuldig was aan de Graaf.

Reeds van bij de aanvang van de 14de eeuw treffen we kopies van charters aan nopens hun grondcijnsen (41).

Het Gasthuis dat een gemiddelde grafelijke cijns van circa 2 s. per bunder betaalde, inde van hun vercijsnde gronden gemiddeld 25 s. per bunder.

Aan de hand van de nog voorhanden zijnde bronnen hebben we getracht een kronologisch overzicht te geven van de gronden die de Lazarie, hoofdzakelijk in de 14de en in mindere mate in de 15de eeuw in cijns had uitgegeven. Helaas verhaalt de tekst meestal wel wie de opstellers van de oorkonden zijn, maar laat ons onwetend over de cijnsplichtigen.

(40) ARA-RK nr. 7854 rek. 1566-1567 fol. 28r^o-37v^o.

(41) RAG-RG nr. 1 fol. 2r^o-11v^o.

De eerste gronden die in erfelijke cijns werden uitgegeven dateren van 1307. Het ging om 4 gemet woestine waarvan het Gasthuis jaarlijks 36 s. inde. (42).

Respektievelijk twee en drie jaar later werden nog eens 700 roeden (43) land voor 10 s. en 1 bunder 47 roeden «ligghende in den oestacker, hoofdende an den kernwech» voor 13 s. 4 d. vercijsnd (44).

Pieter van der Wayen betaalde in 1327, 37 s. par. erfelijke landcijns bezet op 4 gemet land en Woestine «up den noordmoer».

Deze 4 gemet lagen verdeeld over vier partijen, waarvan één stuk van 3 gemet en drie kleine van samen 1 gemet (45).

Daarna moesten we wachten tot 1343 vooraleer nogmaals 5 gemet land werden uitgegeven, de betalingen van 35 s. vielen telkens op bamesse (46).

Schepen Daneel Coppyns en Adelise zijn echtgenote hadden in 1344 «ghchueite eenen erveliken landcheinse jeghens zuster Lisabetten Rudders, meesterigghe, op 20 ghemet ligghende aen dabbesse van ost eecloe, noort het gasthuse, an de westzide en hoofdende an de strate van berghelin» (47).

Omstreeks het midden van de 14de eeuw volgden de vercijsingen elkaar in ijtempo op.

In 1347 werden 16 gemet «hostine» uitgegeven (48).

In hetzelfde jaar werd nogmaals 15 gemet 7 roeden vercijsnd voor 18 s. en 3 kapoenen (49).

Het is ook in die periode dat het verblijf van de broeders te Eeklo een einde nam. In 1348 vercijsden ze «eene stede metten land ghele-

(42) RAG-RG nr. 1 fol. 2r°. «item eenen wetelicken chartere gehinnen van baudin vanden brouchouse, waut vanden nieuwenhove sprekende van vier ghemete wostijne vitghegeven zijnde in erflicken cheynse omme xxxvj s. pars. iaers.

In date duust iij^e ende vij.

(43) RAG-RG nr. 1 fol. 2v°. A° 1309 (Jan van Zuwenkerke, justaes de Cleenpittere). De namen weerggeven tussen haakjes, zijn de opstellers van de oorkonde en tevens schepenen van Eeklo.

(44) RAG-RG nr. 4 fol. 27r°. A° 1310.

(45) ibidem 4 fol. 25r°. A° 1327.

(46) ibidem 1 fol. 3v°. A° 1343 (Rase van Brakele, Wauter Alaert).

(47) ibidem 4 fol. 21r°. A° 1344.

(48) ibidem 1 fol. 2v°. A° 1347 (Roedolf de Quyckere).

(49) ibidem 1 fol. 3v°. A° 1347 (Roedolf de Quyckere, Wauter Alaert).

ghen inde busch...». Deze hofstede werd vercijsd voor 12 p. 15 s. jaars ⁽⁵⁰⁾.

Daar waar voorheen het beheer van hun domein gebeurde vanaf het Groot Goed, waar steeds één of meerdere broeders aanwezig waren, zullen ze nu jaarlijks vanuit Gent een broeder-ontvanger sturen. Het verblijf van deze laatste alhier viel volledig ten laste van de pachter van het Groot Goed, zoals blijkt uit het pachtkontrakt van 1552.

Henric Blanckaerd nam op 10 maart 1551 een bunder in cijns voor 4 p. 15 s. en 1 kapoen «ligghende inde prochie van west eecloe in eene stede die men heetet in den busch daer de Crane up wuende» ⁽⁵¹⁾.

Tevens werden nog eens 800 roeden land vercijsd voor 5 p. 5 s. par. Diezelfde Blanckaerd betaalde in 1556 reeds 12 p. 15 s. en 3 kapoenen daar hij «noort over de straete» nogmaals 14 gemet in bruik had genomen. Voor 7 gemet die was uitgegeven werd er elk jaar nog eens 4 p. 15 s. en 1 kapoen betaald ⁽⁵⁴⁾.

Voor de 11 gemet land die in 1559 werden uitgegeven ontvingen ze 14 s. per gemet, te betalen telken bamesse ⁽⁵⁵⁾.

Arnoud de Witte nam 46 gemet 252 roeden in 1563 in erfelijke cijns. Dit land was gelegen «daer men heetet de moye, hoofdende an den waterganc ende streckende zuutwaert tote eene strate die men heetet houvelstrate...». In de 46 gemet waren nog twee gemet opgenomen van «eenen stic lants, streckende noortwaert totte de straten die lopet van eeclo te ravenscoot waert» ⁽⁵⁶⁾.

Drie jaar later, werden 11 gemet land vercijsd tegen 14 s. elk gemet ⁽⁵⁷⁾.

Naarmate we het einde van de 14de eeuw naderen, werden de vercijsingen geringer en waren de oppervlakten merkkelijk kleiner. In 1567 werd 1 gemet 6 roeden land vercijsd voor 22 s. par. ⁽⁵⁸⁾. In hetzelfde

(50) *ibidem* 1 fol. 3r^o, A^o 1348. «item een anderen beghinnen wy suster lysbette rudders spreken van eene stede metten lande ghelegghen in den busch, vitgheghevene zijnde in erflicken cheynse elcx iaers omme xij lib. xv s. par.»

(51) *ibidem* 4 fol. 60v^o, A^o 1351.

(52) *ibidem* 1 fol. 3v^o, A^o 1351 (Gillis de Meyere, Bauwin van Wulfscloet).

(53) *ibidem* 4 fol. 60v^o, A^o 1356 (Rase van Brakele, Jan van Malen).

(54) *ibidem* 1 fol. 3v^o, A^o 1356 (Rase van Brakele, Jan van Malen).

(55) *ibidem* 1 fol. 3v^o, A^o 1359 (Jan van Malen, Pieter Vromondt).

(56) *ibidem* 4 fol. 24v^o, A^o 1363 (Jan Slabbaert, Jan vander Haghen).

(57) *ibidem* 1 fol. 2r^o, A^o 1366 (Hughe Berten, Jan Slabbaert en Boudin van Wulf-schoet).

(58) *ibidem* 1 fol. 3r^o, A^o 1367 (Boudin Boudinssone, Jan Gheerbaut).

Zuid-westelijk zicht van het poortgebouw van het «Groot Goeds» omstreeks 1945.

Copyright A.C.L. Brussel.

jaar werden nogmaals 14 gemet uitgegeven om 12 p. 15 s. par. en 5 kapoenen ⁽⁵⁹⁾).

Respektievelijk in 1575 en '78 werden nog eens 5 gemet 20 roeden in cijns gegeven om 25 s. 8 d. par. ⁽⁶⁰⁾, en had zuster Margriete Varensbrouc, «meesterigghe», een behuisde hofstede met 556 roeden land vercijsd ⁽⁶¹⁾.

De gronden die het Gasthuis in de loop van de 15de eeuw van de hand deed, getuigt reeds van een zeker verval van het systeem. Het was nog zeer sporadisch dat vercijsingen voorkwamen.

(59) *ibidem* 1 fol. 3v^o, A^o 1567.

(60) *ibidem* 1 fol. 2r^o, A^o 1575 (Francois de Rycke, Gillis Soetaert).

(61) *ibidem* 1 fol. 2r^o, A^o 1578.

In 1408 werden voor 52 s. par. jaars, 18 roeden land in erfelijke cijns uitgegeven ⁽⁶²⁾ en 20 gemet om 3 p. par. ⁽⁶³⁾. Terwijl in 1428 voor 12 ½ roeden een schamele 0-0-16-8 par. werd ontvangen ⁽⁶⁴⁾.

De laatste erfelijke cijnsen dateren van 1466 met 4 gemet voor 20 s. par. elk gemet ⁽⁶⁵⁾ en van 1478, wanneer nogmaals 6 gemet 80 roeden werden uitgegeven voor 2 s. 4 gr. elk gemet ⁽⁶⁶⁾.

Uit voorgaande blijkt, dat het in erfelijke cijns geven van hun gronden zich hoofdzakelijk had toegespitst tot de 14de eeuw.

We kunnen het een systeem van zijn tijd noemen, daar hun aktie ongetwijfeld was geïnspireerd door de grafelijke vercijsingspolitiek.

De verkavelde percelen waren eerder klein, maar de cijns die erop rustte was hoog in vergelijking met de grafelijke cijnslast.

Door het feit dat deze gronden door de Lazarie erfelijk vercijsd werden, was hun machtspositie ten opzichte van de opeenvolgende bezitters sterk verzwakt. Wat uiteindelijk resulteerde in een onregelmatig innen van hun gelden.

Op het einde van de 14de eeuw had het Gasthuis circa 60 bunders in cijns uitgegeven, wat ongeveer een kleine helft vertegenwoordigde van hun toenmalige bezittingen.

Met de komst van de 15de eeuw werden door het Rijke Gasthuis andere uitbatingsnormen in toepassing gebracht.

Men zocht nu meer zijn heil in het verpachten van gronden, dus niet meer erfelijk maar in periodes van 3, 6 of 9 jaar.

Uitzonderingen werden gemaakt wanneer men woeste gronden in bruik gaf die door de pachters tot kultuurgrond moest herschapen worden. In dit geval werden pachtvereenkomsten van minimaal 18 jaar afgesloten.

Op een dergelijke wijze werd op amper twee eeuw tijd het woeste grafelijke bos herschapen tot een kultuurlandschap zoals we het op heden nog terugvinden.

Ons huidig kultuurpatroon, dat dus van middeleeuwse oorsprong is, kenmerkt zich door een meestal regelmatig-blokvormige perceelstructuur, omsloten door een levendige afsluiting. De bewoning was licht gespreid en weinig geordend.

(62) *ibidem* 1 fol. 2v^o, A^o 1408 (Boudin van Wulfschoet, Pieter fs Cheeraerts).

(63) *ibidem* 1 fol. 3r^o, A^o 1408 (Willem van Praet, Jan Visch).

(64) *ibidem* 1 fol. 2v^o, A^o 1428 (Jan Blanckaert, Jan Maes).

(65) *ibidem* 1 fol. 3r^o, A^o 1466 (Claeys fs Huughe, Jan Lippens).

(66) *ibidem* 1 fol. 2v^o, A^o 1478 (Vincent Mundstre, Jacob Vrobout)

Wanneer later de grootgrondbezitters hun ontginningsgrond vercijsden, werd volgens een vooropgezet plan gewerkt waardoor we overheersend langgerekte, smalle repelpercelen kregen die begrensd werden door een levende afsluiting.

De bewoning was hoofdzakelijk toegepitst langs één straat, de Bus.

Wanneer we nu de parcelings- en bewoningstypes van het noordelijk deel van Eeklo nagaan en daarop het geschetste beeld van de 14de eeuw overbrengen, dan stellen we vast dat er nog heel wat overeenstemming bestaat.

De lange smalle percelen werden gehandhaafd. De levende afsluitingen die tot voor kort nog ten volle aanwezig waren, zijn waarschijnlijk ten onrechte door de hedendaagse landbouwers verwijderd.

Terwijl de huidige bewoning nog steeds is gecentraliseerd rond de voornoemde straat.

Wat het kultuurlandschap betreft mogen we aldus stellen, dat sinds de 14de eeuw het algemeen patroon van het noordoostelijk gebied van Eeklo, nagenoeg ongewijzigd bleef.

RENTEN

Naast het innen van hun landcijsen, de latere pachten, had de Lazarie hier nog een andere niet onaardige bron van inkomen, namelijk de erfelijke renten.

De aanwezigheid van geestelijke instellingen alhier bracht onder de bevolking een zekere rust en gevoel van veiligheid met zich mee.

Daar aanvankelijk op het Groot Goed broeders aanwezig waren, kon de bevolking ten allen tijde van hun diensten gebruik maken. Zo vinden we op het einde van de 13de, begin 14de eeuw diverse oorkonden die opgesteld werden door de hier aanwezige broeders. Veelal ging het om giften, onderlinge ruiling, het bezetten van renten onder particulieren en verkopen.

Wanneer we naast het dienstbetoon, de geestelijke ingesteldheid van de toenmalige mens in acht nemen, dan is het niet verwonderlijk dat we reeds zeer vroeg schenkingen van stadsbewoners aan dit sticht aantreffen.

Veelal bestond deze «puren aelmoes» uit een erfelijke rente.

De ontvangsten die het Rijke Gasthuis op het einde van de 14de eeuw van renten genoot, beliepen circa 100 pond.

Het is evident dat deze 100 pond niet zomaar ineens tot stand waren gekomen, maar dat ze het produkt uitmaakten van een eeuw durende evolutie.

De eerste rente die we aantreffen dateert van 1280, terwijl hun waarde meestal tussen de 10 à 20 s. par. gelegen was ⁽⁶⁷⁾.

Tegen het einde van de 13de eeuw inde het Gasthuis uit negen renten jaarlijks 6 p. 8 s. 3 d. par.

De eerste helft van de 14de eeuw kenmerkte zich door een enorme stijging van renten die aan het sticht werden overgemaakt.

In deze vijftig jaar waren hun inkomsten, qua renten, met 85 p. 14 s. 10 d. gestegen.

In de loop van de tweede helft van de 14de eeuw waren de giften van erfelijke renten sterk gedaald. Het was nog sporadisch dat er oorkonden voorkwamen met nieuwe renten ten gunste van het Gasthuis. Onder de weinigen die we dan toch nog aantreffen waren het hoofdzakelijk aangekochte.

Tussen 1360 en 1397 had het Gasthuis zich nog een 14-tal nieuwe renten eigen gemaakt die een totaal jaarlijks inkomen vertegenwoordigde van circa 15 pond par.

De 100 pond parisis, die we aan de hand van de voornoemde oorkonden vaststelden, moet de reële waarde op het einde van de 14de eeuw dicht benaderd hebben.

Weliswaar is het ons opgevallen dat in sommige oorkonden de termen «erfelijke rente» en «erfelijke tijns» vrij door elkaar gebruikt werden, wat ons cijfermateriaal even op glad ijs zette ⁽⁶⁸⁾.

Het eerste volledige renteboek uit 1422 vermeldt 185 renten met een waarde van 144 p. 15 s. 4 d. par. en 52 kapoenen ⁽⁶⁹⁾.

Tot de renteplichtigen behoren Eeklo's meest vooraanstaande families. Zo onder andere : Dierkins, van Westvoorde, Munster, Wante, Vroumont, Vanden Hende, Blondeel, de Ketelboetre, Soetaert, Stommelin...

Zelf was de Lazarie 2-1-9 par. schuldig aan een kapelaan, de koster en aan de stad. Bovendien moesten ze nog «10 lopen rogs aen den heleghen gheest van west eecloo» leveren ⁽⁷⁰⁾.

(67) Zie Bijlage, waarin we een kronologische syntese geven van de renten in de 13de en 14de eeuw.

RAG-RG nr. 1, nr. 4.

(68) RAG-RG nr. 1 fol. 3v^o. «item een andre chaetre beghinnende wy gillis de meyre, bauwyn van wulfschoet spreken van vijer lants lettel mir ofte meer ghegheven in *erfvelicken cheynse...*». Bij de oorkonde van 1351 was er een tweede gevoegd van 1360, die het door elkaar gebruik illustreert. «item een daer duerghesteken ende es de updracht van de voornoemde *rente...*».

(69) RAG-RG nr. 16.

(70) RAG-RG nr. 16. «item den coster van west eecloo 9 d.»
«...eene capellaen voor onser vrouwe te west eecloo 5 s.»
«tem der stede van west eecloo 36 s.»

Tot de berente goederen behoorden ook huizen, die op de een of andere wijze naam hebben gemaakt in onze stad ⁽⁷¹⁾.

We citeren :

«Joris minne up tduufhuus, 5 d.»

«jan de bloete up den roestre, 25 s.» ⁽⁷²⁾

«vincent de vos up de wilde man, 4 s. 5 d.» ⁽⁷³⁾

«jacob willaert fs jans up de papegay, 4 s.» ⁽⁷⁴⁾

«roegier van westvoerde up tgulden hoeft, 20 s.» ⁽⁷⁵⁾.

Vanaf 1430 werd de rust regelmatig verstoord door opstanden van grootsteden als Gent en Brugge tegen het gezag van de Graaf. Het hoogtepunt van deze onlusten, waarin Eeklo natuurlijk ook niet gespaard werd, viel in het midden van de 15de eeuw tot overmaat van ramp samen met een totaal onbekwaam en vernieuwd stadsbestuur, wat ongetwijfeld de onrust onder de Eeklose bevolking in de hand werkte. De schrik wakkerde het geloof weer aan, wat voor de religieuze instellingen resulteerde in een nieuw rentepatroon.

Omzeggens gans Eeklo door, kon het Gasthuis aanspraak maken op renten.

Door een ruimere situering van het in 1451 gemaakte renteboek ⁽⁷⁶⁾, was het ons mogelijk in tabelvorm de renten per straat samen te stellen. (Zie Bijlage).

Het zwaartepunt van hun oude renten lag klaarblijkelijk in de nabijheid van hun curtis. Uit de bereningen van gronden gelegen in de Bus ontving de Lazarie alleen reeds 39 p. 1 s. 10 d. of 23,8 % van de totale ontvangst.

De «grote strate» en de Boelare, die de ruggegraat van de stad uitmaakte, huisvestte de nieuwe gegoede families, waardoor er ook daar een aanzienlijke stijging van het aantal renten te noteren viel.

De oudste rentekern kenmerkt zich eveneens door de aanwezigheid van de kapoentrenten. Het 46 gemet 216 roeden berente bos te Nieuwen-

(71) Zie : M. GYSSELING, *Bijdrage tot Eeklo's Middeleeuwse toponymie. Het Koninklijk Atheneum te Eeklo viert zijn tweede lustrum.* Blz. 101-118.

A. DE VOS, *Eeklo : Van Natuurlandschap tot stratennet.* Appeltjes nr. 22 - 1971, blz. 6-102.

A. DE VOS, *Herbergnamen te Eeklo onder het Ancien Regime.* Appeltjes nr. 22 - 1971, blz. 271-295.

(72) roestre = rooster. Gyss. nr. 107 ; A. De Vos p. 281.

(73) de wilde man Gyss. nr. 133 ; A. De Vos p. 281.

(74) de papegay. Gyss. nr. 95 ; A. De Vos p. 274.

(75) gulden hoofd. Gyss. nr. 35 ; A. De Vos p. 281, 283.

(76) RAG-RG nr. 19.

dorpe was wel een van de laatste, maar met zijn 30 p. 3 s. zeker niet de minst aanzienlijke rente voor het Gasthuis ⁽⁷⁷⁾.

Over de 168 renten van 1451 ontving de Lazarie 164 p. 2 s. 9 d. par. Wat neerkomt op een gemiddelde van ca. 2 s. per rente, zijnde 0,05 s. per roe of 9 s. per gemet.

Onder de 46 huizen die langs de «grote strate» berent stonden noeterden we ditmaal als nieuw bijgekome ne :

«jan wandelpoel up huys ende hofstede dat men heet den arent, 3 s.» ⁽⁷⁸⁾.

«jan de knuut over huys ende hofstede ghenaemd de ghaleye... tegen tschepenhuis, 24 s. 6 d.» ⁽⁷⁹⁾

«jan de wint huus ende hofstede den peelgherem, 18 d.» ⁽⁸⁰⁾

«vincent wante over huzinghe ende hofstede die men heet den hellem, 7 s.» ⁽⁸¹⁾

«daniel Baertelmeeuszone over huus ende hofstede ghenaempt de lelye, 3 p. 12 s.» ⁽⁸²⁾

«baertelmeeus de Ketelboetre over huys ende hofstede ghenaempt den anckere, hoofdende met den zuuthende an de zuvelmaerct 5 s. 9 d.» ⁽⁸³⁾

«cornelis Poppe over huus ende hofstede ghenaempt tscheminkele, 25 s. 6 d.» ⁽⁸⁴⁾.

Ten gevolge van de troebelen tussen Noord en Zuid kende men in Vlaanderen een geweldige devaluatie van de munt, wat mede tot uiting kwam in de ontvangsten van 1579 ⁽⁸⁵⁾.

Weliswaar dienen we rekening te houden met de omschakeling van het muntstelsel, wat wel het uitzicht wijzigde maar niet de waardeschaal.

(77) ibidem «in bellebusch dat men heet tnyendorp... zynde aleen bosch dit up xlvj ghem. ij lijne xvj roeden...».

(78) den arent : Gyss. nr. 4 : A. De Vos p. 277.

(79) de ghaleye : Gyss. nr. 25 : A. De Vos p. 273.

(80) peelgherem = pelgrim : Gyss. nr. 98 : A. De Vos p. 277.

(81) hellem = helm : Gyss. nr. 36 : A. De Vos p. 281.

Korrespondeert met het huidige Middenstandshuis.

(82) lelic : Gyss. nr. 67 : A. De Vos p. 276.

(83) den anckere : Gyss. nr. 3 : A. De Vos p. 279.

(84) scheminkel betekent in het middelnederlands «aap». Gyss. nr. 109 : A. De Vos p. 274.

(85) RAG-RG nr. 17, 18.

Achterzijde van het poortgebouw van het «Groot Goed» omstreeks 1950.

Copyright A.C.L. Brussel.

Het probleem was veeleer gelegen in het feit dat heel wat renteplichtigen tengevolge van die muntverontwaardiging in hun betalingen tekort kwamen ⁽⁸⁶⁾.

Op een nagenoeg identische oppervlakte was de ontvangst van de 145 renten in 1579 gesteld op 18-13-1-2 gr. en 12 ½ kapoenen, terwijl er maar 11-11-3-7 werden geïnd.

(86) Lijst van de renten te Ecklo tijdens de troebelen.

Anno	gesteld	geïnd
1571-72	32-17-1-2 gr.	2-19-5 gr.
1572-73	32-18-1-2 gr.	31-6-1-4 gr.
1573-74	31-9-5-10 gr.	23-9-5-2 gr.
1574-75	31-14-10-5 gr.	23-7-7-9 gr.
1575-76	—	11-14-4-8 gr.
1576-77	32-2-2-4 gr.	21-12-1 gr.
1579	18-13-1-2 gr.	11-11-3-7 gr.
1580-1611	niet ontvangen.	
1612	—	4-3-10-4 gr.
1618	—	2-19-1 gr.

Volledigheidshalve willen we ook hier de nieuwe toponiemen vermelden van de herbergen die renteplichtig waren aan de Lazarie.

Jacob Dierkins betaalde 0-2-6-6 gr. op «de roo roose». ⁽⁸⁷⁾.

Jan en A^laert van Langhe op een «behuusde hofstede ghenaempt den hert» ⁽⁸⁸⁾. Deze was samen met «den rooster» belast voor 0-1-11 gr.

De weduwe van Jacob Lippens betaalde 0-0-10-8 gr. op «een huus ende herberg ghenaempt de steur». ⁽⁸⁹⁾

Jacob Hughe «de huusinghen ende hofstede ghenaempt de valcke... by den suvelmarckt», groot 37 roeden voor 0-0-5-9 gr. ⁽⁹⁰⁾

Jan Yman met 0-0-7 gr. bezet op «de dry coninghen... metten zuythende anden houck vanden verckensmart» ⁽⁹¹⁾.

Daar door de godsdiensttroebelen, — die Eeklo bijzonder zwaar geteisterd hadden, — de stad nagenoeg ontvolkt was, waren geen ontvangsten meer geboekt sedert 1579 ⁽⁹²⁾.

De rust die het 12-jarig bestand verzekerde ⁽⁹³⁾, liet toe dat Eeklo zich terug bevolkte. Veel van de oude aanzienlijke families die Calvinistisch gezind waren, hadden de wijk genomen naar het Noorden.

Een nieuwe bevolking kwam zich hier vestigen.

Reeds in 1611 deed men het nodige om de verloren gegane renten terug te achterhalen.

De onheilsjaren hadden hier diepe sporen nagelaten. Van de 143 renteplichtigen uit 1579, kon men er amper 4 terug opnemen ⁽⁹⁴⁾. Al de

(87) de rode roos : A. De Vos p. 273.

(88) den hert : A. De Vos p. 274.

(89) de steur : A. De Vos p. 275.

(90) de valk : A. De Vos p. 279. Tevens was deze herberg ook renteplichtig aan het St-Janshospitaal te Brugge.

(91) de drie koningen : Gyss. nr. 23 ; A. De Vos p. 273, 280, 283.

(92) RAG-RG nr. 44 fol. 50. «item aengaende de erfvelicke penninck endt cappoenrenten die dit Goshuuse jaerlycx innecommende heeft binnen der stede van Eecloo, Lembeke, Caprycke, Bassevelde, Oostecloo, Waerschoot, Oostwyncle, Zomerghen ende in partien binnen den Ambachte van Maldeghem, die deur den voorleden troublen verachtert syn tsedert den jare 1579».

(93) Wapenstilstand in de 80-jarige oorlog : (1609-1621).

(94) RAG-RG nr. 44 fol. 51. Het waren de vier renteplichtigen van de 46 gemet 2 lijnen 16 roeden bos, gelegen op Nieuwendorpe.

Gheraert van Bruwaenen met 0-9-6 gr.

Paesschier Claeysune met 0-2-0 gr.

Jaques Claeysune fs passchier met 0-4-6-4 gr.

catharina vande Velde, weduwe van pieter de Coninck met 0-1-10 gr.

overige families waren ofwel nog steeds niet teruggekeerd of hadden de ramp niet overleefd.

In 1630 was hun stelsel terug gestabiliseerd. Hun belang, wegens het toch niet onaardig inkomen, die ze aanvankelijk aan het sticht bezorgden was nu volledig te niet gegaan.

Uit de 44 gerecupereerde renten haalde men nog nauwelijks 5 pond. Dus een gemiddelde van 7 gr. per gemet ⁽⁹⁵⁾.

Tot aan het einde van het ancien regime bleven de ontvangsten schommelen tussen de drie à vijf pond.

Vandaar dan ook dat in de tweede helft van de 17de eeuw, weinig of geen aandacht meer werd geschonken aan deze vorm van inkomsten.

BESLUIT

Kort na de oprichting van hun curtis, — het latere Groot Goed —, en de als dusdanige permanente aanwezigheid van één of meerdere broeders op dit sticht, noodzaakte traditiegetrouw de gegoede ingezetenen en dan in hoofdzaak de aangelanden van een gift over te maken onder vorm van een erfelijke rente.

Vanaf de tweede helft van de 15de eeuw, noteerde men met zekere regelmaat erfelijke renten in «puuren aelmoes» geschonken.

De oudste renten kenmerken zich door het feit dat het niet uitsluitend om geldrenten gaat maar dat er ook «calhoenen» en «cappoenen» aan toegevoegd werden.

In de loop van de 14de eeuw gaat het Rijke Gasthuis ook renten aankopen, weliswaar niet in zo grote getale, maar toch daarom niet minder belangrijk.

Naar het einde van deze eeuw is de drift tot schenken zo sterk geluwd, dat we het vormingspatroon als beëindigd mogen beschouwen. Toen inde de Lazarie circa 100 pond par.

In 1422 troffen we het eerste volledige rentenboek aan. De 185 renten vertegenwoordigden een waarde van 144-15-4 par. en 52 kapoenen.

Dertig jaar later, op het hoogtepunt van een onrustig Vlaanderen en een tot overmaat van ramp totaal onbekwaam stadsbestuur maakte het Gasthuis hun kassucces. Uit 168 renten ontvingen ze 164-2-9 par.

Waarschijnlijk was er de chaotische toestand niet vreemd aan.

(95) RAG-RG nr. 23 fol. 34 e.v.

Het vierde kwart van de 16de eeuw dat gekenmerkt is door de godsdiensttroebelen spaarde al evenmin het Rijke Gasthuis. Eeklo, waar de goede stand overwegend Calvinistisch gezind was, vreesde de represailles. De meesten vertrokken naar het Noorden, maar met hen waren ook de renteplichtigen verdwenen.

Toen in 1611, na circa dertig jaar niet geïnd te hebben, de ontvanger de oude renten trachtte te achterhalen, ontdekte hij er amper vier.

Niettegenstaande naar het midden van de 17de eeuw het stelsel terug enigszins gestabiliseerd was, kon een totaalontvangst van 5 pond niet meer overschreden worden.

Vandaar dan ook dat het Rijke Gasthuis geen heil meer zag in hun renten en ze als het ware naar het einde van het ancien regime liet doodbloeden.

VERDERE EVOLUTIE VAN HET BEZIT

Overzicht.

Tegen het einde van het eerste kwart van de 15de eeuw was het administratief stelsel van de Lazaree reeds als dusdanig geëvolueerd dat de aanvankelijke losse stukken, in ons geval de oorkonden, waarmee de schenkingen of aankopen bekrachtigd werden, allen per onderwerp en per lokaliteit geboekt waren.

Hoe de allervroegste administratie van het sticht fungeerde troffen we aan in een annex van een reeds zelfgemaakte inventaris.

Uit de tekst blijkt dat alle stukken bijgehouden werden in kasten met laden. Zo had Eeklo meerdere schuiven, waarvan ons alleen die der renten is bekend (96).

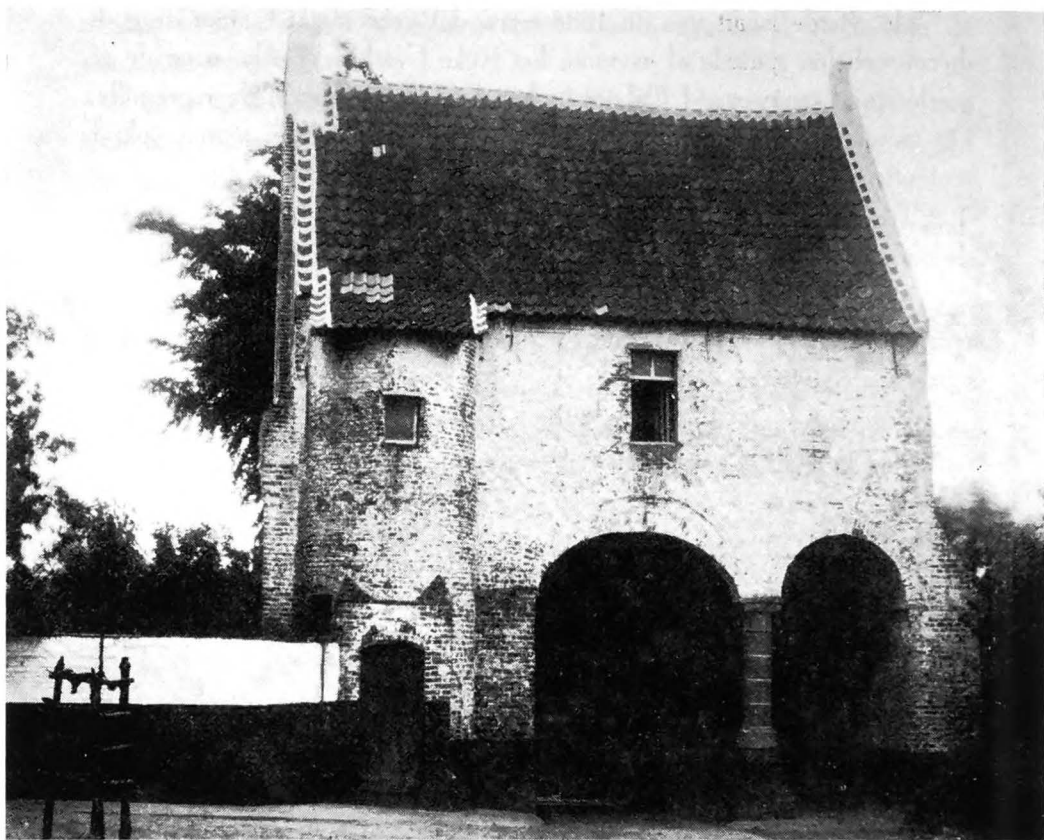
Het is evident dat bij een dergelijke administratie verkeerde manipulaties en verlies niet denkbeeldig waren. Wat veelal ten nadele van de Leprozerie kwam.

(96) RAG-RG nr. 2.

*de laede gheteecken! Eecloo-lyghende de brieven van eecloo, westeecl, lembeke, waerschoot, maldegem ende capryke-in paxkens.

De rente in eecloo ; de a heeft 10 brieven. b, c, d, e, f, g, h, j, k, l, m, allemaal 10 brieven. n bevat er vier.

Daarnaast lag in dezelfde lade o en p, zijnde respettevelijk Lembeke met 7 en Maldegem, Sint-Laureins met 12 charters. Kaprijke sloot het geheel af met 52 rentenbrieven, deze weliswaar in een afzonderlijk klassement, gaande van a tot f.

Achterzijde van het poortgebouw van het «Groot Goed» omstreeks 1945.

Copyright A.C.L. Brussel.

Door het invoeren van het ambt van regionale ontvangers, werden niet alleen de rekeningen oordeelkundig bijgehouden maar noteerde men omzeggens jaarlijks de namen van de pachters en renteplichtigen. Deze rekeningstruktuur bleef het ancien regime door gehandhaafd.

Uitzondering hierop was een lakune van een 20-tal jaar, waarin door de ontvanger alhier niet meer werd geïnd. Oorzaak hiervan waren de godsdienststroevelen op het einde van de 16de eeuw.

Analoog met de renten, trachtte het Gasthuis, gedurende het 12-jarig bestand, hun door onkruid overwoekerde pachtlanden terug uit te besteden. Van de 26 pachters uit 1578 waren er een 10-tal die hun gronden terug opnamen.

De resterende braak gebleven velden werden niet meer aan nieuwe pachters uitgegeven, maar geïntegreerd in de hernomen pachten.

Niettegenstaande de heropbloei van hun domaniale uitbating, was het eerste kwart van de 17de eeuw een zwarte periode in de geschiedenis van het Gasthuis.

In het begin van deze eeuw zochten de schepenen van de keure van Gent een onderkomen voor de Armenscholen.

Daar de Leprozerie in zijn doelstelling nog weinig nut had, doordat er omzeggens geen melaatsen meer waren, viel de keuze van voornoemde schepenen op deze instelling ⁽⁹⁷⁾.

Een jarenlang proces vond op 4 mei 1625 uiteindelijk zijn beslecht. Niet alleen moesten de Armenscholen over een deel der gebouwen beschikken maar tevens werden hun buitengoederen die toch hun voornaamste bron van inkomsten betekende nagenoeg gehalveerd.

Het duurde nog tot 1626 vooraleer hun bezittingen te Eeklo definitief verkaveld werden ⁽⁹⁸⁾. Hiermee ging tevens hun mooiste bezit verloren, met name het «Groot Goed» met al zijn bijhorende landerijen.

Tevens werd op hetzelfde tijdstip het Rijke Gasthuis, dat tot heden behoorde tot de kongregatie van het «Gemene Leven» onder de regel van Sint-Augustinus, verplicht bij een orde aan te sluiten ⁽⁹⁹⁾. Na moeilijke onderhandelingen kwam in 1630-31 uiteindelijk de goedkeuring ⁽¹⁰⁰⁾. Het werd de orde van de Benedictinessen.

De nog resterende 106 bunder 2 gemet 70 roeden die ze te Eeklo in eigendom hielden, beheerden ze tot op het einde van het Ancien Regime

Het Groot Goed

Zoals we reeds vroeger aanhaalden was het ontginningscentrum van het Rijke Gasthuis gevestigd op het «Groot Goed» of «Gasthuisgoed».

De stichtingsdatum konden we niet met zekerheid bepalen, maar ongetwijfeld gebeurde het niet voor de tweede helft van de 13de eeuw. Daar de aankoop van de 56 bunder 1 gemet «woestine», waarin we de stichting citeren plaats had in 1241.

Zeker is dat de Lazarie in 1256 alhier reeds een hoeve bezat, wat hun voornemen tot een snelle ontginning bevestigd.

(97) F. DE POTTER, *Geschiedenis van de Gemeenten van Oost-Vlaanderen, Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1933 - 9^e reeks, blz. 421.

P. DE PUE, *Een Abdij die niet goed gekend is...*, *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, jg. 22 nr. 3, 1973, blz. 32-37.

(98) RAG-RG nr. 25, «cavelynghe ende voordeel van alle deeltsamen erfgoederen», Projekt A^o 1625.

(99) volgens akte van 5 mei 1623.

(100) In 1630 kwam de goedkeuring van Paus Urbanus VIII en van de koning. Op 13 oktober mocht abdis Joanna van der Sare de eed afleggen met toestemming van bisschop Trlest. De statuten werden uiteindelijk goedgekeurd op 28 januari 1631.

Zonder het echter expliciet te vermelden mogen we aannemen dat deze hoeve het latere Groot Goed was.

Aanvankelijk werd het goed geëxploiteerd door het sticht zelf. Naast het vanzelfsprekend in cultuur brengen van woeste gronden moeten er ook turfontginningen hebben plaatsgegrepen ⁽¹⁰¹⁾. Het is tenandere niet de enige plaats in het Meetjesland waar het Gasthuis turf aan de oppervlakte bracht. Vanaf 1280 ontmoerden ze eveneens hun gronden te Wachtebeke. Voor zover we konden nagaan was de turf alleenlijk bestemd voor eigen gerbuik.

Over hun verdere aanwezigheid alhier zijn we bijster slecht ingelicht.

Naar analogie met het «Goed ten Moere» ⁽¹⁰²⁾ dat in 1329 vercijsd werd heeft de Lazarie het zelfbeheer in 1348 uit handen gegeven. Helaas is het origineel niet meer aanwezig en onze kopie spreekt enkel van «eene stede metten land ghelegghen in den busch» die in erfelijke cijns is uitgegeven voor 12 pond 15 schellingen parisis.

Uit de tweede helft van de 14de eeuw zijn geen bronnen voorhanden die enig licht werpen op de evolutie van het goed.

Wanneer in 1411 Lauwereins Daneels het goed voor 6 jaar in pacht nam aan 96 pond par. elk jaar, was het 101.5 gemet groot.

Het eigenlijke hof besloeg circa 10 gemet, terwijl er 44,5 gemet gelegen waren, noord achter de hofstede tussen de Peperstraat en de watergang. De resterende 47 gemet bevond zich in de Gasthuisakker ⁽¹⁰³⁾. Deze Lauwereins Daneels was in 1402 schepen van Eeklo geweest ⁽¹⁰⁴⁾.

Daneel Daneels, zoon van Lauwereins, die het goed in 1442 in pacht had beheerde nu 110 gemet 40 roeden, waarvan 61 gemet 40 roeden begrepen waren in «tgoet waerup sy wonen» met de noordelijk daaraan gelegen landen en 49 gemet in de voornoemde Gasthuisakker ⁽¹⁰⁵⁾.

Evenals zijn vader, was hij schepen van Eeklo in 1448, 1450 en 1456.

Tijdens de ten minste 40-jarige pachtperiode van Jan Dherckere werden amper voor 8 p. 5 s. par. herstellingswerken uitgevoerd, althans ten laste van het Gasthuis ⁽¹⁰⁶⁾.

(101) RAG-RG nr. 30. «item van 2600 blocken van eecloo te scepe te brenghc, 5-1-0 par.»

(102) L. STOCKMAN, *Het Goed ten Moere te Eeklo*, Appeltjes nr. 22, 1971.

(103) Dr. E. DHANENS, *Het Groot Goed te Eeklo*, Appeltjes nr. 4, 1952.

(104) E. NEELEMANS, *Tijdrekenskundige naemlijst der baljuws, greffiers, tresoriers, burgemeesters en schepenen der Stede, Keure en Vrijhede van Eecloo en parochie Lembekz van den jare 1249 tot 1796*. Gent-Eeklo. 1865.

(105) RAG-RG nr. 8 fol. 95 r°, 102 v°. A^o 1442.

(106) RAG-RG nr. 30. «item van reparatten up tgoet teeckeloo, Sr. Jan Dheerckere van den jare ix, 8-3-0 par.»

Inmiddels was de pacht reeds gestegen tot 120 p. par. ⁽¹⁰⁷⁾.

Traditiegetrouw had Jan eveneens het schepenambt in 1489 en 1506 waargenomen.

In 1557 liet hij het goed over aan zijn zoon Bartelmeeus. Deze betaalde toen voor de 102 gemet, 22 p. gr. en vier kapoenen ⁽¹⁰⁸⁾.

Bartelmeeus, die ongetwijfeld een invloedrijk man was, daar hij toch schepen was in 1520, 1524, 1529, 1531, 1537 en 1545 en zelfs burgemeester in 1545, leidde het «Groot Goed» naar het hoogtepunt van zijn bloei.

In 1547 werd er een nieuw huis met schuur en wagenhuis gebouwd ⁽¹⁰⁹⁾, terwijl 20 jaar later nogmaals een nieuwe stal op het goed werd opgericht. Het poortgebouw werd toen grondig hersteld ⁽¹¹⁰⁾.

Van de circa 120 pond gr. die uitgegeven werden aan de werken van 1547, waren 45 p. bestemd voor materialen, 64 p. voor werkuren, 5 p. voor vervoer en 5 p. voor «verteer».

Niet minder dan 38.650 stenen waren nodig voor het huis en de schuur, 18,5 mudden kalk, 32.000 dektegels, 4450 «ghelyts» stro, en een massa hout voortkomende van de 54 geveld eiken ⁽¹¹¹⁾.

De werken van 1567 waren aanzienlijk kleiner en kosten aan het Gasthuis maar een 66 pond gr.

Aan werken spendeerde men een veertig pond gr. Bijna 22 p. gr. ging naar het materiaal en 4 p. werden besteed aan het vervoer van de materialen ⁽¹¹²⁾.

De pachtovereenkomst, onder vorm van een chirograaf, die in 1562 tussen Bartelmeeus en het Gasthuis werd afgesloten is qua volledigheid de enige in haar soort die we aantreffen ⁽¹¹³⁾.

Aan de oorspronkelijke oppervlakte van 32 bunder 2 gemet, werden nu nog eens 10 gemet 103 roeden, die men «den mersch» noemde en de helft van 14,5 gemet toegevoegd. Daardoor werd de pachtsom die nu op

(107) RAG-RG nr. 13. A^o 1486. «Jan de Heerkere haudt ons goet teecloe daer hij up woent ende es groot xxxiiij buundere lettcl min ofte meer omme de somme van 120 p. par.»

(108) RAG-RG nr. 26. A^o 1540. «Bartelmus Dereckere fs jans haut in pachte ons goet ghenaeemt tgasthuus groot xxxiiij bundre 1 iaers voor xxij p. gr. ende vier cappoenen, cenen termijn van neghen jaer danof den eersten pachte valt bamesse 1537...».

(109) RAG-RG nr. 30. A^o 1547.

(110) *ibidem* A^o 1567.

(111) De rekeningen van alle werken uitgevoerd aan het Groot Goed zijn weergegeven in Bijlage.

22 p. gr. stond, vermeerderd met 1 p. 10 s. 2 gr. Daarnaast diende de pachter nog 4 kapoenen, 2 stenen vlas en 60 stenen boter van 8 gr. de steen te leveren.

Tevens moest hij instaan voor het onderhoud van de gebouwen, zoals desgevallen het herdekken met stro, dit alles zonder enige tussenkomst van het Gasthuis.

Verder werd van de pachter geëist dat hij jaarlijks berk en els zou planten langs de kanten van de grachten, terwijl indien de plaats voorradig was hij populieren of wilgen op het goed zou aanbrengen.

De verdroogde tronken mocht hij uitkappen, maar in compensatie moest hij twee andere in de plaats zetten.

Van de fruitbomen op het hof waren de twee beste bestemd voor het Gasthuis. Daarbij kwam nog dat de pachter gehouden was de vracht zelf naar Gent te brengen.

De «haeghmoer» waar voordien een «correehoven» gestaan had, moest hij volledig beplanten.

Als afgaande pachter zou hij voor 63 p. 15 gr. zaaigoed en mest achterlaten.

Indien er bezoek kwam vanuit het Gasthuis verzorgde de pachter het transport, daarbij moest hij hen voorzien van «rogghenbroot», bier, een pond boter en 12 eieren...

Zo een volledig pachtkontraat schetst ons toch een beter beeld van de ware komplikaties waarmee de pachter af te rekenen had.

Die verplichtingen in natura moeten voor sommige pachters zwaar doorgewogen hebben.

Toen Bartelmeeus in 1562 zijn pacht hernam opteerde men nu voor «2 scapen ende 2 lammeren» boven de reeds bestaande voorwaarden ⁽¹¹⁴⁾.

Op 15 november 1567 vroeg de weduwe, petronella Dherkers, om de pacht over te laten aan haar zoon Matheeus.

Bij de overname van deze laatste werd de pachtsom verhoogd tot 32 p. 5 s. 6 gr. De bijdrage in natura was omzeggens ongewijzigd gebleven, 3 kapoenen, 2 stenen vlas, 2 schapen, 2 lammeren, 60 steen boter en boven deze, twee van de drie beste appelbomen en al het fruit uit de moestuin ⁽¹¹⁵⁾.

(112) RAG-RG nr. 30. Zie ook Bijlage.

(113) RAG-RG nr. 168. Pachtvoorwaarden van het Groot Goed, A° 1552.

(114) RAG-RG nr. 168. Chirograaf van de pachtvoorwaarden van Bartelmeeus Dherckere, A° 1552, Zie Bijlage.

(115) RAG-RG nr. 24. fol. 6 v°.

Het was, wegens de troebelen, ongetwijfeld onder moeilijke omstandigheden dat Matheus het goed beheerde.

Tijdens dergelijke onrustige jaren, werden een minima aan herstellingswerken uitgevoerd, enkel het meest noodzakelijke kreeg een kans ⁽¹¹⁶⁾.

Dat gedurende de onlusten ook grote schade aan het goed was toegebracht is niet verwonderlijk. De rekeningen uit die periode zijn helaas onvolledig ⁽¹¹⁷⁾. Wat niet wegneemt dat de resterende stukken ons nog een vrij volledig beeld ophangen van de verwoestingen die op het goed hadden plaatsgegrepen. De grote ingangspoort was totaal vernield, de huizen moesten terug van stro voorzien worden, de voutekamer hermetst en de deuren en ramen vernieuwt ⁽¹¹⁸⁾.

Gheeraert Dobbelaere die nu het goed in pacht nam, kon het hier niet lang rooten. Omstreeks de eeuwwisseling werd de hofstede totaal platgebrand door het regiment van kolonel Cryson, waarbij de pachter al zijn bezittingen zag verloren gaan ⁽¹¹⁹⁾.

Reeds van bij het begin van het 12-jarig bestand, werd een aanvang genomen met de wederopbouw van het «Groot Goed».

Vanaf 1609 tot 1612 werden omzeggens permanent werken op het goed uitgevoerd ⁽¹²⁰⁾.

In die drie jaar betaalde het Gasthuis over het Groot Goed voor 196 p. gr. aan rekeningen. Terwijl nog eens 180 p. gr. werd uitgegeven voor diverse werken uitgevoerd op het Groot Goed en op hun uitbating te Bassevelde ⁽¹²¹⁾.

Nu samen met Jan Dherckere fs Matheeuws ging Gheeraert Dobbelaere nogmaals scheep. Alle achterstallige pachten werden kwijtgescholden. Zeker vanaf 1610 tot 1616 werd het goed door twee gezinnen bewoond. Ze betaalden er een gezamenlijke pacht van 25 p. 6 s. gr.

Wanneer Christoffel Rogiers, na het overlijden van Jan Dherckere, in 1617 de pacht voor negen jaar overnam, was de welstand wel enig-

(116) RAG-RG nr. 31. A^o 1574. «item betaeld matheeuws Dherckere van reparation vande perde crebbe ende peerdtstael, midts tplenten van xij cecken plentsoenen ende ij hoeline plentsoenen ten viij gr. stick 14 s. 6 gr.»

(117) RAG-RG nr. 31. A^o 1598.

(118) *ibidem*.

(119) RAG-RG nr. 44 fol. 54 r° «...ende dat hier en boven de huusen, schueren ende stallen staende up de voors. hofstede verbrant zijn geweest vande soldaten van tregement vanden collonel Cryson, daertinne de voorn. Dobbelaere alle zijn middelen ghelaten heeft.»

(120) RAG-RG nr. 42 fol. 90, A^o 1609.

RAG-RG nr. 43 fol. 80-85, 91, A^o 1610.

RAG-RG nr. 44 fol. 140-145, 158, A^o 1612.

(121) Ondergebracht in Bijlage, Werken, Rek. A^o 1609, 1610, 1612.

zins verbeterd. Voor de 112 gemet 178 roeden die hij in pacht hield werd 41 p. gr. betaald boven 25 stenen boter, 4 vette hamelen, 2 vette lammeren en 12 steen vlas. Tevens kwamen 10 lope rogge ten gunste van de H. Geest en 12 s. ten profijte van de opperjager van Vlaanderen.

Eveneens vielen alle andere renten, watergeschotten en «ordinaire ende extraordinare» betalingen ten laste van de pachter.

Gedurende de eerste pachtperiode werden nog een paar werken op het goed uitgevoerd ten belope van 27 p. 16 s. 4 gr. ⁽¹²²⁾.

Onder de benaming «Groot Goed» was begrepen ⁽¹²³⁾ :

- De bewalde hofstede, waarvan de omwalling nagenoeg rechthoekig was met het poortgebouw. Tevens was er een kleine doorgang naar de noordelijke landerijen. Binnen de omwalling troffen we een boomgaard, woonhuis, schaapstal, de schuur, nog twee stallen, het bakhuis en een waterput aan, groot 5 gemet.
- Twee stukken land, het een palend aan het ander, genaamd «de gheersticken», groot 4 gemet.
- Drie stukken land, genaamd «de westbilcke», groot 5 gemet.
- Drie percelen genaamd «de steenhulbilcken», groot 5 gemet.
- Drie stukken land genaamd de «breedebilck», groot 2 ½ gemet.
- Drie stukken genaamd de «ecsterbilcke», 5 gemet.
- Vier stukken land, de «vette bilcke», groot 6 gemet.
- Drie stukken, de «dreve bilcke» genaamd, groot 6 gemet.
- De «clyne sticke» bestaande uit 5 percelen, groot 5 gemet.
- Twee stukken land, de «walbulcke» genaamd, groot 2 ½ gemet.
- Drie gemet, gelegen in een stuk genaamd de «cruisbulck».
- Een stuk genaamd de «zeve ghemet», groot 7 gemet.
- Vier stukken naast elkaar, groot 14 gemet.
- Onafhankelijk van het reeds voornoemde, was er nog een «drevebilcke» van 7 gemet groot.
- Een ander stuk de «zes ghemete» genaamd, groot 6 gemet.

(122) RAG-RG nr. 49, A° 1616. «betaelt aen jacques van Marc, temmerman voor ghelycke dachuren ende reparatien in de huusyn ende schuren tot eecloo... 12 p. 13 s. 2 gr.»

RAG-RG nr. 54, A° 1619. «item betaelt aen jaen Robert, smet tot eecloo over de leveringhe van diversche yserweert in jaere 1619... 23 s. 5 gr.»

RAG-RG nr. 54, A° 1619. «item betaelt aen cristoffels Rogiers pachter up tgroote goet teecloo de somme van 15 p. 9 s. gr. dat over diverse reparaties by hem doen doen up tvoors. pachtgoet so inde huuse als inde schuere...».

RAG-RG nr. 55, A° 1620. «betaelt aen pauwels Sevencac over de leveringhe van 125 gheley stroo om te verobberen op de huusen teecloo... 10 s. gr.»

(123) RAG-RG nr. 155 fol. 1 r°.

- Vier stukken, samen 5 gemet groot.
- Een stuk land genaamd «den mersch», groot 12 gemet 105 roeden.
- Drie stukken zuid aan de watergang, groot 7 gemet 75 roeden.
- Een partij heide.

Bij het hernieuwen van de pacht in 1626 was deze reeds opgelopen tot 70 pond gr.

De hofstede werd toen geprezen op 525 p. 10 s. gr.

Helaas, kwam de verdeling van de Gasthuisgoederen in hetzelfde jaar. Hun mooiste bezit, dat eeuwen hun status te Eeklo vertegenwoordigde, werd hen langs wettelijke weg ontnomen.

De familie Rogiers (¹²⁴) daarentegen is nog op het goed gebleven tot 1670. Dus ook onder het beheer van de Armenscholen.

Voor het Rijke Gasthuis was het hoofdstuk van het «Groot Goed» definitief afgesloten

Andere bezittingen

Reeds eerder hebben we aangehaald dat op het einde van de 15de eeuw het bezitspatroon van de Lazarie grotendeels gevormd was. De circa 138 bunder waren hoofdzakelijk te lokaliseren in het noordelijk deel van Eeklo.

Het was pas in de eerste helft van de 15de eeuw, dat we met absolute zekerheid de omvang van hun bezittingen alhier kunnen bepalen (¹²⁵).

Deze strekten zich uit over zes akkers :

In de HONDERD BUNDER AKKER (¹²⁶) bezat het Gasthuis 35 bunder 2 gemet en 255 roeden, waarvan het sticht zelf 13 gemet 166 roeden in uitbating had. Het resterende was uitgegeven in drie pachten. Jan Daneels hield 12 g. 89 r., Jan en Daniel Dierkens elk 28 gemet.

In de AKKER van 't LAND VAN HEYNE, baatten de broeders ook 3 gemet 200 roeden uit in eigen beheer.

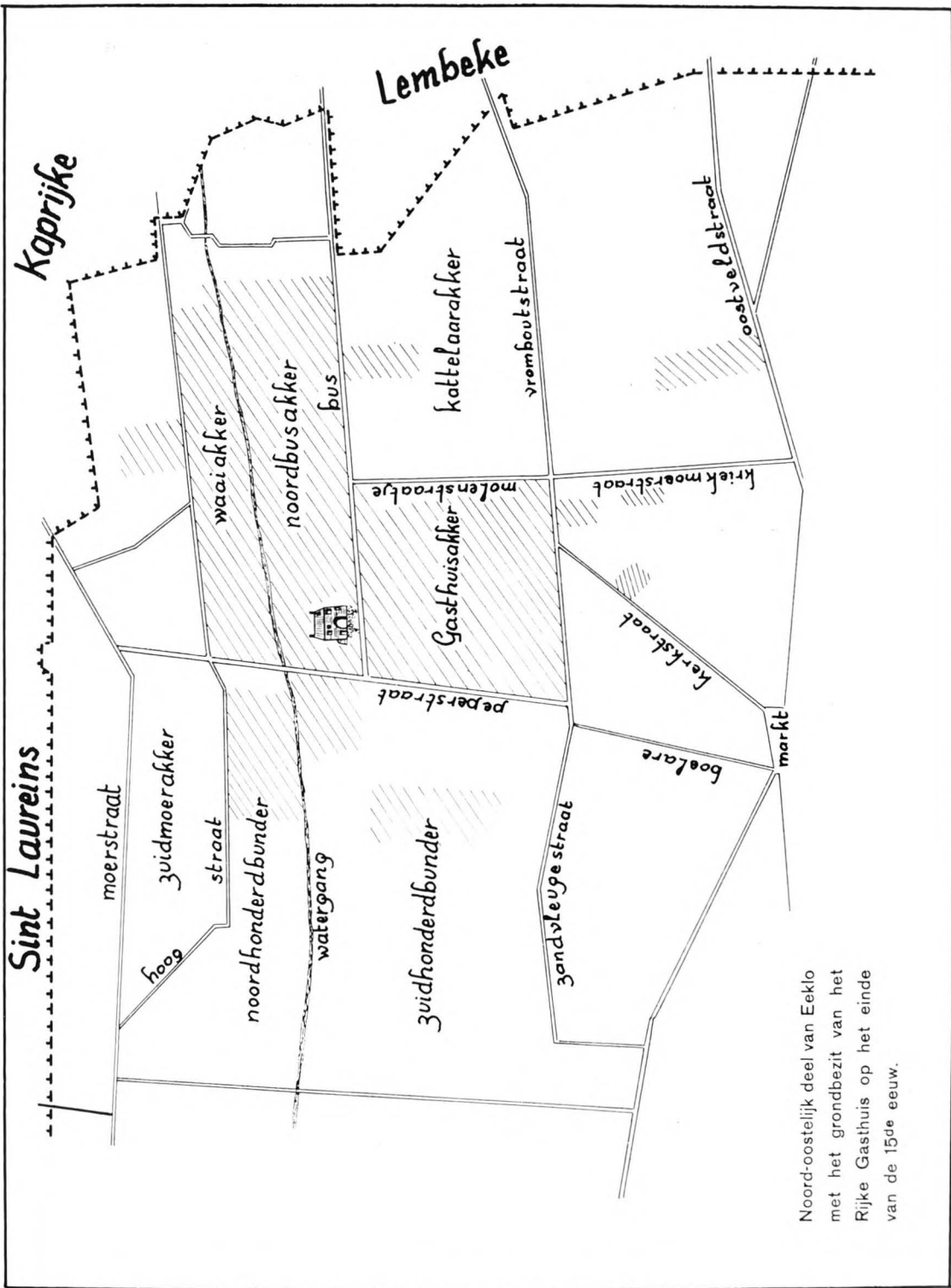
(124) Christoffel Rogiers schepen van Eeklo in 1629 en 1632.

(125) RAG-RG nr. 8, A^o 1442. «Register en grootte van landen de welke gelden in de sluyse van slypendamme wateringhe». fol. 83 r° - 104 v°, 121 r°, 128 r°.

(126) Vanaf de 17de eeuw werd de oorspronkelijke Honderd bunder akker geplitst in een Noord- en Zuidhonderdbunder.

Het deel dat het Rijke Gasthuis in bezit had slaat terug op de latere Noordhonderdbunder.

RAG-RG nr. 8 fol. 83 r°. «... begonnen an cent janshuusland benoort den waterganghe...».

Noord-oostelijk deel van Eeklo met het grondbezit van het Rijke Gasthuis op het einde van de 15de eeuw.

De GASTHUISAKKER, — de vroegere benaming voor de Zuidbusakker en Molenakker —, waarin het Gasthuis 54 bunder 2 gemet en 270 roeden in pacht uitgif, moet nagenoeg volledig in hun bezit geweest zijn. De zeventien percelen werden in pacht gehouden door de families Dierkens, Stommeling, Busch, Danneels, Zoetaert en Ystaes.

Aan de oostzijde van het «muelenstraetken» troffen we de KATTE-LAARAKKER aan, waarin het Gasthuis 2 gemet 39 roeden beheerde.

De huidige Bergeling, Noordbus- en Waaiakker vormden in grote trekken de eerste bezittingen van de Lazarie te Eeklo.

Ongetwijfeld waren de in 1241 aangekochte 56 bunder met hun ontginningscentrum erin gelegen.

Deze akker nam een aanvang «an de peperstrate, oost voorttrekkende tot de muelen van Caprikestrate naast d'abdy oostecloo an de Buschstrate, vandare westwaerts tot peperstrate...».

In deze akker lagen 79 bunder 2 gemet 178 roeden die eigendom van het Gasthuis waren.

De vijftien percelen hadden als pachters telgen uit de families Zoetaert, Danckaert, Pinkelsone, Daneels, Stommeling, Busch en Dierkens.

De laatste drie bunder 56 roeden lagen in de AKKER VAN DE KRIEKEBEKERSTRAET, (Kriekmoerstraat) tussen de Vrombaut-, Oostveld-, en Kerkstraat en bleven eveneens in handen van de broeders.

Deze zes akkers hadden in 1442 een totale oppervlakte van circa 176 bunder, waarvan het Gasthuis er ongeveer 158 had in pacht uitgegeven.

De tweede helft van de 15de eeuw bracht geen noemenswaardige grondaanwas meer. In 1486 verpachtte het 179 bunder 1 gemet 87 roeden, waarvoor het jaarlijks 735 p. 8 s. 2 d. inde (¹²⁷).

Wel had het nu naast het Groot Goed nog twee andere pachthoven gecreëerd.

Adriaen Dierkens fs Arends was de pachter van een hof van 22 gemet 27 roeden groot (¹²⁸) en Jacop Zeghers had de andere hofstede van 14 g. 10 r. in pacht (¹²⁹).

Verder troffen we nog een 20-tal pachters aan die alleen cultuurgrond in pacht hielden en waarvan de omvang schommelde tussen de 15 à 30 gemet per pachter.

(127) RAG-RG nr. 13. Pachtboek A^o 1486.

(128) RAG-RG nr. 13. «adriaen Dierkins fs arends haudt in pachte de woonste daer hy inne woent, twee sticken breet, groot xxij gemeten ende xxvij roeden...».

(129) ibidem «jacop Zeghers haudt ons goet in pachte daer hy up woent groot xtiij ghemeten x roeden...».

De evolutie in de 16de eeuw is voor de kleine pachters evident aan deze van het Groot Goed.

De eerste helft kenmerkt zich door een trage, maar toch stelselmatige, aangroei en bloei van de uitbatingen.

In 1510 inde men van 181 bunder 2 gemet 295 roeden 629 p. 17 s. par. (130). Kort daarop werd overgeschakeld van muntstelsel en ging men rekenen in ponden grote.

Voor 1540 waar men omzeggens nog pachtte in gelijkaardige omstandigheden, ontving het Gasthuis 107 p. 7 s. 9 gr. (131).

Ook hier kwamen de troebelen de structuur verstoren.

Bij het begin van de 17de eeuw werden reeds pogingen ondernomen om de landen terug te verpachten. De volledige regularisatie kwam echter pas tot stand omstreeks 1610.

De pachters van de Lazarie goederen behoorden tot de klasse van hoeven met overwegend pachtgronden (132).

Na de bewuste verkaveling waarover we het reeds eerder hadden behield het gasthuis nog 106 bunder 2 gemet en 70 roeden, waaronder 12 bunder 150 roeden bos (130).

Tot het einde van de 18de eeuw verliep het beheer hier volgens de regelmaat van een klok. De nagenoeg 107 bunder bleven behouden, de pachtsommen evolueerden alnaargelang de tijdsomstandigheden, maar de pachters bleven elkaar opvolgen (134).

Vanuit het Gasthuis werden bijna een eeuw lang geen onkosten meer gemaakt op hun bezittingen alhier, zodat omzeggens alle geinde gelden als «puure winst» konden beschouwd worden.

Erik DE SMET.

(130) RAG-RG nr. 30.

(131) RAG-RG nr. 26.

(132) Zie Bijlage.

(133) RAG-RG nr. 154 fol. 22-29, 86-89. (Zie Bijlage).

(134) Voor de pachters verwijzen we naar de in bijlage gevoegde pachterslijsten.

BIJLAGE I.

Renten 13de, 14de eeuw.

Kronologische lijst van de renten verworven tijdens de 13de, begin 14de eeuw (1).

A° 1280. De eerste erfelijke rente. Het gaat om een niet gedefinieerde rente van 20 schellingen parissis, jaarlijks te betalen aan het Rijke Gasthuis.

1285. 20 s. par. Adelise Dirkins weduwe Vander Wayen «beset up 4 ghemet lants beoesten haere hofsteden».

1288. Ramont Beatrizenzone en Jonkvrouw marie zijn vrouw en Wautren den Quinkere gaven een wettelijke gift van 58 s. 3 d. en «1 bunre lants ten noort van sinen lande» aan Janne Wilsoedszone, tevens belasten ze deze schenking met 10 s. par. jaarlijks ten gunste van de Lazarie. Verder kwam het Rijke Gasthuis in hetzelfde jaar nog verschillende renten ten gunste zo o.a. : «8 s. par. 't jaers up willem den vlaminc en up anezoeten molenars up ½ bunre lant daer zi up wonen».

«17 s. par. 't jaers up margrieten Soys up 1 bunre lant daer soe woent. 8 s. par. 't jaers up arren maleghys up ½ bunre lant daer soe woent. 15 s. 3 d. par. up lamssoeten carette up een stic land benorden sinen huus.»

1294. Adeline, weduwe van Tannius Vlaminc geeft 20 s. «up 6 ghemet lant liggende an de westside van haer land van den weghe tote den waterganghe, beset up gheselin de Ketelboetre».

1298. 10 s. par. «'t jaers bezet up janne de smet uten bussche up jans hofstede en tlant dat ertoe behoort».

1303. Margriete, Jan sClerx weduwe bezet 40 s. erfelijke rente op een gifte die ze deed aan haar vier kinderen en aan Jan van Zuenkerke, haar wettelijke voogd, zijnde «een halven

(1) Deze lijst werd samengesteld uit de kopies van oorkonden :

RAG-RG nr. 1 «Inventaris van alle charters tot 1528».

RAG-RG nr. 4 «Kopiën van der privilegten en saerters van den goede toebehoerende den gasthuse te Ghent ghescreven int jaer ons heeren als men screef anno 1371».

- bunre meersche liggende in cleempittersbroec ende van een halven bunre liggende bachten langhe hanins».
1304. Een erfelijke rente van 10 s. par. 't jaars beschreven door Philippe Mabenzone en willem Ghyselinszone.
1305. Pieter Hildebrant schenkt 34 s. par. erfelijke rente bezet op Wouter van Zantvorde over «7 ghemete lants liggende in den scoot tuschen der Lieven en den lande van den gasthuse ende up 1 ghemet liggende up den scoormanshul». Hetzelfde jaar wordt nogmaals 10 s. par. bezet op een huis met hofstede en op 2 gemet land. Geschonken door Pieter Saelman en Margriet, Jan Janszone sClerx, Willem zijn broer, Philips Malenzone, Lievien Wouterszone, Wouter Janszone sClerx en Grieten en Lissen hun zuster.
1309. Boudewijn van den Berghe nam «eenen erfelike land seinze van Alaerde van der donc van 7 roeden lant ende 1 huus datters up staet, liggende tender der straete die komt van den gasthuuse...» Bezet met een erfelijke rente van 10 s. jaars.
1311. Margriete s'Broschen, onze zuster, schonk 9 pond par. om een erfelijke rente van 20 s. par. jaars met te kopen... «bezet op de hofstede daer meestre jan up wonde die prochiepape was».
1312. «jan fs jans sclerx en margriete zijn wijf en gaven in puren aelmoesenen 20 s. jaers ervaliker renten over haer vaders en moeders zielen, beset up jan en margriete up die husinghen ende hofstede die sy nu houwen.»
1312. «janne van Zukekke gaven in puren almoes 20 s. par. jaers.»
1315. Kerstiane Hildebrant schenkt een erfelijke rente van 10 s. jaars «beset up suffisantelike bunder ... ende up 1 bundre lant liggende westhalf neffens kerckemeester huus hoefdende an de strate ende op 5 ghemete liggende an de westside van den huse boudens ende 200 R. lant liggende bachten Henrie Ziloepe hofstede...» Die 10 s. dienden betaald te worden door «den here boudenen, cappellaen in west eeclo».
- Onder dezelfde data treffen we nog een paar oorkonden aan die spreken van erfelijke renten van respectievelijk 34 s., 3 pond, 19 s. 1 capoen en 5 s. 5 d. par.
1314. Een wettelijke gift van 2 renten door Symoen Willemsone Ghislain van 14 s. 8 d. en van 1 pond. Rustende op Ghislain Lamyszzone Vlaminck en bezet op «husingen ende hofsteden liggende tuschen jan fs laminck vlaminck husinghen en hofsteden op een zide, streckende westwaert tote tser boudensstraetkine...»

1315. Lamsyn Paets en Margriete
zijn vrouw gaven 5 s. erfelijke rente bezet «up thuus ende ofstede
van Lamsyn Paetse met 5 bundre lant liggende tusschen jan
Paets op een zide en Lamsin Paets hofstede up ander zide hoofd-
ende an de herstrate streckende toter moerstrate».
1315. Janszone sClerx. Wouter zijn broer en Margrieten zijn zuster
en Raesse van Brakele gaven 7 pond jaarlijks, bezet op de
«Joncfrouw mersch».
1316. Een erfelijke rente van 6 s. par. jaars. Beschreven door Bouwijn
van Wulfschoet en Olivier Mudstre «den godshuuse in puerer
aemoesen ghegheven».
1317. Jan van Eeelo, Anezoete Vromond van Eeelo en Kerstine schonken
5 gemet 200 roeden van Justaes de Cleempittre «ligghende be-
zuud half der molen die staet teese stede die men heet in den
busch tusschen der molenstrate en den lande van den gasthuse van
Ghent».
Deze schenking was belast met een rente van 5 s. par. ten gunste
van de Lazarie en 12 d. als grafelijke cijns.
1320. Henric, Jacob en Matheeus Godertiere schenken een erfelijke
rente van 32 s. 3 d. jaars «beset up 4 ghemet en up 108 R. lant
en woestinen an oostsijde van sente andrieslande, west jans graven-
lande». Tevens liep deze rente nog over een ½ gemet land en een
½ gemet woestine.
1324. Adelise, Michels Visch weduwe en Michel haar zoon
schenken een rente van 10 s. par jaars, bezet op een ½ bundre
land waar twee huizen op staan, liggende tussen Jan Pages hof en
Jan Maes «zuudwaerds totter moerstrate».
1333. Justaes de Cleempittre en marie zijn vrouw verkochten aan het
Rijke Gasthuis een erfelijke rente van 30 s. par., liggende in de
«joncfrouw meersch».
1333. Jan de Smet en Lisbeete zijn vrouw verkochten aan Gillis Blan-
caerde, die woonde in 't Gasthuis, een erfelijke rente van 10 s.
par. bezet op ½ bundre land, liggende aan en op de hofstede waar
ze op wonen.
1334. Gillis Wandelart en Catheline zijn vrouw schenken een rente
van 8 s. par. jaars, bezet op hun huis en hofstede.
1334. Jan de Vlaminx en Katheline zijn vrouw, begiftigen-
de Lazarie met 40 s. par. bezet op een ½ bundre land, liggende
«bi clais lants».

Een andere oorkonde, opgesteld door Jan de Vische en Willem Slabbaert, spreekt van een geschonken rente van 7 pond par. jaars.

1535. Jonkvrouw Aechten sMeyers, die woont in 't gasthuis, schenkt 24 s. par. erfelijke rente, bezet op 24 R. land die Pieter Couse houdende is, «ligghende van der nieuwerstrate oestwaert die jans vlamincs kindre gheleit hebben» en op Willem Kots hofstede met 120 R. land «ligghende int westende van desen voers. hoghen beelke».
1535. Willem van Praet en Jan de Visch bekrachtigden een wettelijke gifte van 10 s. par. erfelijke rente, ten gunste van het Godshuis.
1538. Diezelfde jonkvrouw sMeyers (zie 1535) schenkt nogmaals 3 pond par. erfelijke rente bezet op 109 R. land «ligghende in den hoghen beelc van der newerstraten...».
1540. Het Gasthuis stond «15 R lanc ende 40 R breed» af om toe te laten dat er een weg op werd aangelegd. De nieuwe eigenaar diende echter jaarlijks 40 s. 6 gr. erfelijke rente te betalen aan de Lazarie.
1541. Jan de Visch, Vincent Bussch en Rasin van Brakele bevestigen in een oorkonde een gift van 6 pond 14 s. par. erfelijke rente aan het Gasthuis.
1543. Pieter de Hamer geeft jaarlijks 35 s. par. bezet op 5 gemet land «legghet tusschen der moerstraten en der zidelinghe». Daarnaast schenkt hij nogmaals 10 s. par. rente «beset up vierdeels ghemet lants, legghende in de vlote tusschen den berghehkine en der moerstrate» en 40 s. par. jaars «beset up vijfdeels ghemet lands legghende tusschen der moerstraten en de zidelingen» en op «dry vierdeel ghemets ende op dry vierendeels ghemets lands».
1544. Jan Cause en Kateline zijn vrouw gaven 25 s. erfelijke rente aan zuster Lysbetten «meesterigghen» in het Gasthuis. Deze rente was «beset up pieter vander Waye husinghe en hofstede, staende en ligghende an die strate die ten gasthuse waert loopt...».
1544. Daneel Coppyns en Odelise zijn vrouw betalen een erfelijke rente van 3 pond par. jaars, bezet op 20 gemet land «ghelegen aen abdesse van hoost eecloe, noort het gasthuus, oest pieter de hamer ende daneel coppin, an de westzide an hoofdende an de strate van bergheheling».

1344. Jonkvrouw Aechten sMeyers «dochter van sente pieters van Ghent wunt te oest eeclo in den cloester...» verkocht aan het Rijke Gasthuis een erfelijke rente van 6 p. 14 s. bezet op Jan de Vlaminck.
1344. Een niet omschreven rente van 25 s. par. jaars, bekrachtigd in een charter door Willem van Praet.
1345. Schepenen Willem van Praet en Jan Slabbaert zijn de stellers van twee oorkonden die beiden 7 pond par. erfelijke rente aan het gasthuis toekennen.
1347. Jan vander Pieten fs henrix : betaalde 6 pond par. erfelijke rente bezet op 17 gemet land en woestinen «up hoostzide hoefdende an de strate van den bergheline, noertwaert tote der moerstraten...».
1348. Oliviere van den Hove schonk aan het Gasthuis een erfelijke rente van 3 pond par. «beset en verzekert up 5 ghemete lant en twee hofsteden, liggende binnen west eeclo».
 «2 ghemet an de strate die lopet te ravenscoet waert, streckende tot den waterganghe...».
 «1 ghemet an de strate die lopet te ravenscoet, noordwaerts tot Lamsin Dierkins lande».
 «2 ghemet an de strate die lopet te ravenscoet, noord streckende tot der straten die lopet te balgheroucke waert».
 2 hofsteden, hetzij Simoen Smets hofstede te Raverschoot groot 29 R. en een andere in de Boelare.
 Verder treffen we in 1348 nog een rente aan van 12 s. par.
1350. Gheeraerd Bauwens Lambrechtzone en Jan van Malen, beschrijven een erfelijke rente van 12 s. par., gegeven in wettelijke gift.
1358. Ook hier was een gift onder de vorm van een erfelijke rente van 8 s. par. ten gunste van het Gasthuis beschreven.
1359. Joos, Jan Alaerdenzone van der Moye schenken een erfelijke rente van 14 s. par. elk gemet, bezet op 11 gemet land, liggende in de «Moye» aan de watergang en vandaar zuidwaerts «toter straet heetet Hloonvelstraete».

BIJLAGE II

Lokalisatie van de renten per straat

Straat	berente opp. in roeden		som renten		huis en hofsteden		aantal renten	
	1451	1579	1451	1579	1451	1579	1451	1579
Balgerhoeke	5.950	4.150	5-0-0 par.	0-1-5-8 gr.	2	1	8	4
Boelare	3.500	6.856	2-15-2 + 1 cap.	0-7-8-5	4	5	9	15
Bus	25.400	27.200	59-1-10 + 9 ¼ cap.	8-0-10-15 + 9 ½ cap.	—	1	16	19
Grote straat	1.801	11.705	54-12-11 + 5 cap.	1-19-10-9	46	57	51	55
Hendriekhoek	700	—	0-5-0	—	—	—	1	—
Honderbunderstraat (Zandvleuge)	2.511	—	1-1-5	—	—	—	5	—
Kerkstraat	4.050	—	5-2-5	—	2	—	4	—
Krikerbitersstraatken (Kriekmoerstraat)	900	—	0-10-0	—	—	—	1	—
Moeie	—	3.500	—	0-6-6-1	—	—	—	2
Moerstraat	11.444	8.800	15-17-0	0-15-0-0	1	2	6	5

Nieuwendorpe	17.549	14.016	50-5-0	4-10-18	—	—	4	8
Oostveld	8.650	—	4-18-7	—	1	—	10	—
Peperstraat	2.900	5.591	2-10-5	0-19-0-8 + 2 cap.	1	1	3	6
Potterstraat (Kaaistraat)	—	—	0-15-5	—	3	—	3	—
Raverschoot	10.518	1.550	7-2-9	0-9-1-0	5	2	16	3
Raverschoot akker	—	11.718	—	0-1-5-5	—	1	—	16
Schoolstraatken (Collegestraat)	—	—	1-12-0	—	1	—	1	—
Stoofstraatken (Paterstraat)	—	—	0-1-8	—	5	—	5	—
Visstraat	—	—	0-0-10	—	1	—	1	—
Vlaminckstraat (Vlamingstraat)	—	—	0-16-10	—	1	—	1	—
Vromboutstraat	5.850	11.650	4-5-4 + 1 cap.	0-12-5-0 + 1 cap.	2	4	5	11
Waaï	6.000	10.800	5-0-0	0-10-0-0	1	—	1	4
Zuidheerstraat (Zuidmoerstraat)	1.100	—	0-5-0	—	—	—	2	—
Niet gesitueerd	ca. 2.518	—	10-6-8	—	—	—	19	—

BIJLAGE III.

Rekeningen van werken uitgevoerd op het «Groot goed».

A 1547 — Ieder uitgheven ter causen vande maken vande nieuwe huuse ende scuere ten anderz reparatie up tgoet daer bertelmeeus Derckere up woendt (1).

Eerst bet(ael)t vincent pincle voor XXXV ^l duust (36.000) correels ten 5 s. gr. de duust comt	9-0-0 gr.
Item bet. pieter Kerwijn voor 2650 correels ten 5 s. 10 gr. elc duust comt	0-15-5 gr.
Item bet. aernaedt lichter pau van dhaude huus te ontdeckne twee daghen ten 10 gr. tdachs	0-0-20 gr.
Item bet. lievin vlaminc van te metsene voors huus in tafweerde midts 10 s. gr. daerinne begrepen van hoverweerde ende 4 s. 2 gr. in hoef-schede als hij den eersten steen Leyde	10-4-2 gr.
Item bet. Raphael vande Sare voor 18 mudden eenen half calcx ten 2 s. 3 gr. elc mudde comt midts 10 gr. voor een sac calcx teecloo ghecocht ter somme van	10-11-2 gr.
Item bet. van tvoors. calc te doen voeren teecloo som te scepe ende som te weghene de somme van	3-1-2 gr.
Item bet. Lievin De cueninc voor zeker arduin ende planquier an tselve huus verbesicht de somme van	6-12-10 gr.
Item bet. van tselve arduin te doen voeren tot eecloo de somme van	0-8-4 gr.
Item bet. een steenhauwere die van Ghendt ginc teecloo dieverssche gaten hauwen om de clincken, grendels en anderssins.	0-0-18 gr.
Item bet. van 54 eecken te vellen om dmaken vande selven huuse ende scuere	2-7-0 gr.
Item bet. van XVJ duust iij ^c (16.400) hauts te doen makene omme fureel bindthaut ende pinten ten 6 gr. thondert, deen duer dander comende vande selve boomen bedraghen ter somme van	4-2-3 gr.
Item bet. voor de wissen van tselve haut te bindene	0-6-8 gr.
Item bet. pieter De Coc voor xxx duust (30.000) dectichelen aen 4 s. 4 gr. de duust, twee duust dobbel oectichelen aen 18 gr. thondert, 1500 stekers steen ten 6 s. 8 gr. elc duust, hondert vurstechalen 4 s. 2 gr., 200 fannelen 4 s. 2 gr. ende hondert bruwetten 5 s. 4 gr. bedraghen al tsamen ter somme van midts 5 s. gr. van oncosten	9-8-8 gr.

(1) RAG-RG. nr. 30. — Rek. 1547.

Item bet. vande voors dectichelen, hoctichelen, steckers steen teecloo te doen voeren tsepen, midts 2 s. gr. betaalt lievin van male voor dat de voors tichelen up zijn plaetse ghelost waren ende daer up stonden 14 daghen ofte drie weken de somme van 0-29-2 gr.

Item bet. voor xv^c (1500) spierssche latten ten 20 gr. thondert midts de oncosten van te doen bringhene van berghene in henegauwe 0-25-0 gr.

Item bet. vande selven latten te doen voeren teecloo 0-2-6 gr.

Item bet. jan vanden hende van te cantene 25 van de voors 54 eecken van elke 2 s. gr. midts tcurten van dien naer den heesch 2-6-0 gr.

Item bet. van twee balcken te doen saghene ende twee strychauten 0-13-4 gr.

Item betaelt van xj duust ij^{cl} (11.250) voeten hauts te doen saghene ten 10 gr. thondert om dwoenhuus comt 4-13-9 gr.

Item bet. van ij^c lxj (261) voeten plancken te doen saghene om den windel steeghere 0-4-4 gr.

Item bet. van xix duust v^c ende xv (19.515) voeten hauts te doen saghene om de scuere, ten 11 gr. thondert comt 9-0-0 gr.

Item bet. Joos van Renterghem temmerman voor maken vande scuere in tafweercke midts 5 s. 8 gr. van hoverweercke ende 3 s. 4 gr. van ander oncosten de somme van 8-12-4 gr.

Item bet. den selven voor ses hondert en drie bondinghen latten om de voors scuere, ten 25 gr. thondert, comt 0-12-0 gr.

Item bet. den voorn joos voor xxix (29) dachueren dat hij ende zijn sone ghewrocht ende ghemaect hebben d'waghenhuus ende noch ander dinghen 0-29-0 gr.

Item bet. francies vlaminc voor dat hij ghemets hadde zijn eerder ses daghen ande scuere elc ten 18 gr. tdaechs ende zynen leerknecht ooc ses daghen ten 8 gr. tdaechs comt al tsamen 0-31-0 gr.

Item bet. huerlieden cnapen van ghelijcken ooc ses daghen de ten 9 gr. daechs comt 0-13-6 gr.

Item bet. den selven van dat een van zijnen medegheselle ghewrocht heeft vier daghen ande hoven bachten ande poorte ende elders ten 16 gr. tdaechs ende zynen cnape van ghelijcken daghen ten 8 gr. comt tsamen 0-8-0 gr.

Item bet. jan Stichelbaut van dat hij beede de ghevels vande voors scuere up ghemets heeft midts 4 s. 8 gr. van te sollementene dwaghenhuus en elders 2-4-0 gr.

Item bet. chaerle driegghe van dat hij tvoors. huus ghetemert heeft in tafwaercke de somme van	8-0-0 gr.
Item bet. dan voorn chaerle van dat hij ses in dachuereu ghewrocht heeft an dhaude hende vanden huuse ten 16 gr. tdaechs ende zijnen leer-knecht ten 12 gr. tdaechs ooc ses daghen comt tsamen	0-14-0 gr.
Item bet. jacop peerchevael ticheldockers van 20 daghen te deckene zijn derdere up tvoors. huus elc ten 16 gr. tdaechs comt midts 12 gr. in hoesheden	4-1-0 gr.
Item bet. twee mannen die hemlieden dienden van ghelijcken 20 gr. elc tdaechs comt	0-30-0 gr.
Item bet. lievin vlaminc voor een duust stekerssteen ten 9 gr. thondert comt	0-7-6 gr.
Item bet. voor drie hondert roo wulghembert om de dueren ende veynsteren te belegghenen ten 45 gr. thondert, comt	0-12-0 gr.
Item bet. van vij (7) boomkens te doen bringhenen van eecloo	0-5-6 gr.
Item bet. voor xvj duust (16.000) splethoofst ten 15 gr. elc duust, een duust drupele duer ijseren ten 6 gr. thondert, xv ^c (1500) duerijseren gheployt ten 2 s. 6 gr. tduust ende van latijseren ende duerijseren 7 s. 6 gr. ghecocht by bertelmeeus voorn. comt midts 1 gr. van de selve naghelen te sendene teecloo	0-37-0 gr.
Item bet. franchoijs soetaert van 4 daghen te weerckene ten 7 gr. tdaechs ende jan mande van 12 daghen ten 7 gr. alsboven comt tsamen	0-9-4 gr.
Item betaelt den voorn. jan mande van 12 daghen te werckene ten 8 gr. tdaecks comt	0-8-0 gr.
Item bet. michiel lem van banderoen	0-10-0 gr.
Item bet. voor 9 scooven teen	0-4-6 gr.
Item bet. voor vier duust iij ^q (4.450) ghelijts om de scuere te deckene ten 2 s. 6 gr. hondert, comt	5-11-3 gr.
Item bet. aernaudt lichter pau van de scuere te ontdeckene ende wehomme te deckene in tafweercke de somme van	0-30-0 gr.
Item bet. den selven van 7 daghen te deckene in dachuereu up dwaghenhuus ten 10 gr. tdaechs comt	0-50-10 gr.
Item bet. van Lamboerkden	0-4-4 gr.
Item bet. augustus sergant, lievin vlaminc, chaerle Driegghe ende andere voor dat zij teecloo ghegaen hebben om de ordonnantie ende advijs te ghevene om iselve huus ende scuere te makene midts den wijn daer inne begrepen ten diversschen stonden ghegheven	0-28-0 gr.
Item bet. voor de verteerde costen ghedaen ter causen vande voors, metseren ende ter metinghe int senden ende reysen overe ende weder	0-28-1 gr.

Item bet. van diversche dinghen te sendene te waghene ende naer eecloo
ende wehomme te bringhene 0-9-5 gr.

Item bet. voor etne manden om tgreys ende steenen weeg te draeghen
ende een leere te doen versportenen voor al tsamen 0-0-10 gr.

Item bet. voor ses moortel cuipen 12 gr. ende ses erden kannen 4 gr. comt
tsamen 0-0-16 gr.

Item bet. voor inc ende pappier voor maken en tformen van eene reke-
ninghe midts de double 0-8-0 gr.

Item bet. voor mijn verteerde costen ende die met mij gheweest hebben
ten diversschen stonden en plaetsen daer van noode gheweest.
3-0-0 gr.

A° 1567. — Poort en stal (1).

Item bet. Jacob Kinderbergh van diverssche boomen te vellen teecloo up
tgoet daer bertelmeeus derckere up woondt om de poort en eenen nieuwe
stal te makene ende ander reparatie up tselve goet, midtsg van ses duust
iiij^c ende xxv (6.425) hauts te makene als volghens eenen bijlette be-
draeghen 2-13-6 gr.

Item bet. passchier stalens, temmerman van lxxxij (82) daghen ende eenen
halven te vernieven, zijn tweedere ten 2 s. gr. tdaechs ende 11 daghen
alleene ten 16 gr. tdaechs bedraghen al tsamen midts voor zijnen leer-
knecht naer thierhauuden van eenen bijlette de somme van 9-4-0 gr.

Item bet. jan mulaert ende zijn medeghesellen van vijf duust ende twee
hondert abbeelen berts te saghene ten 14 gr. thondert, comt 3-8-0 gr.

Item bet. Zegher Vrancke en zijn medeghesellen van drie duust en zeven
hondert vijftich voeten eecken hauts te saghene om de voors poorte ende
stal, ten 20 gr. thondert, comt 3-2-6 gr. van xij^c (1200) popelieren berts
te saghene 12 s. gr., bedraghen tsamen 3-14-6 gr.

Item bet. jacob en noch eenen metsere elc van xlv (45) daghen te
metsene ande voors poorte, stal ende eldere daert van noode gheweest
heeft elc ten 16 gr. tdaechs ende eenen andere metsere van 15 daghen ten
12 gr. tdaechs, bedraghende tsamen 8-1-8 gr.

Item bet. twee cnapen die de voors. metsers ghedient hebben van ghe-
lijcken elc lv (55) daghen, elc ten 9 gr. tdaechs, comt 4-2-6 gr.

Item bet. Willem lichter pau, van 9 daghen te werckene int breken van-
de haude mueren, de fundementen te delvene, steenen schoone te makene
ende ander dinghen te doene zidex alst van noode was ende aernauidt

(1) RAG-RG, nr. 30. — Rek. A° 1567.

- luchter pau van 15 daghen int wercke als boven de ten 11 gr. tdaechs
midts hierhaen costencomt 0-22-6 gr.
- Item bet. hanskens de maertelare voor xix duust ende vj^c (19.600) ten
6 s. 10 gr. de duust comt 6-13-11 gr. ende voor noch een duust correels,
vincent vandenberghende ende pieter plasschaert 10 s. gr. ende de wed. van
lievin vlaminc was voor twee duust 15 s. gr. comt al tsamen 7-18-11 gr.
- Item bet. de huusvrauwe van meester lievin de cueninc van zekere ca-
lommen, lijteylen, trapsteenen ende haecsteenen bedraghen 2-4-0 gr.
- Item bet. diverssche persoonen voor vier duust vijf hondert en lxxv (4.575)
dectichelen, 35 s. 8 gr. voor 14 tvanneelen 4 gr. ende acht vursten 10 gr.
comt tsamen 0-56-10 gr.
- Item bet. Raphahel vande sare voor 32 mudden ende een half calcx ten
2 s. 5 gr. de mudde comt midts 20 gr. voor twee sacken calcx teecloo
ghecocht 5-14-9 gr.
- Item bet. van tvoors calc twee duust correels, callommen, leteylen ende
ander dinghen te doen voeren van Ghendt tot up tvoors goet te waghene
ende som tscepe tot eecloo voor al 2-5-8 gr.
- Item bet. van de voors correelen te doen halene vuten hoven by de moer-
strate de tichelen, calc, callommen, latten ende ander dinghen, zulc alser
van noode was van eecloo tot up tgoet, diverssche persoonen enten divers-
sche stonden tot (48) xlvij voeren ten 8 gr. tvoer, sonder al dat bertel-
meeus derckens ghehaalt ende ghement heeft, waer vooren ic hem ghe-
laten hebbe een quantyteye aut haus coomten vande voors poorte ende
stal, bedraghen de voorscreven xlvij voeren 0-32-0 gr.
- Item bet. voor ij^c (200) spierssche latten boven den iiij^cxcv (495) diere
waren 0-4-8 gr.
- Item bet. voor, vj duust (6000) splethoof tten 15 gr. tduust omt 0-7-6 gr.
- Item bet. eenen smet wonende teecloo voor de leveringhe van diverssche
anckers, clauwen, loden craeme ende diverssche sorten van naghelen,
bedraghen naer thinhauden van eenen bylette de somme 5-16-7 gr.
- Item bet. jacob peerchevael ticheldeckere van de voors. poorte te deckene
met tichelen in tafweercke midts 20 gr. den weercklieden inne ghemeten,
ghegheven in hoefscheden 0-35-8 gr.
- Item bet. voor xlv (45) bondinghen latten ten diverssche prise
0-14-10 gr.
- Item bet. voor 10 schooven theen ten 12 gr. den scoof comt 0-10-0 gr.
- Item bet. van banderoeden 20 gr. ende van xxij^f (2.350) ghelijcs ten
3 s. 4 gr. thondert comttsame 4-0-0 gr.
- Item bet. van basten mandekens ende andere dinghen totten weercke
dienende 0-5-1 gr.

Item bet. diverssche personen van 21 daghen in dachuere te werckene
int ontdecken de poorte, dhauwe cuppe af te doene ende inschelycx den
stal tot 21 daghen als voors es ten diverssche prise tdaechs, bedraghen
diendt 9 gr. van anderen costen 0-13-8 gr.

A° 1598. — Poort (1).

Item betaelt pauwels toebast over den coop van twintigh groote abeelen
daer een poorte af ghemaect en gestelt up het groot goet tot eecloo

2-13-4 gr.

Pieter Luytens. smet drye paer groote hancsels voor de poorte an te
hanghen 0-26-8 gr.

jooris van speybrouck, schippere, vijf hondert ghelye stroo, een groote
poorte met vier hacken, calcx 18 s.

Jasques noote en pieter de suttere 500 ghelye stroo voor de huusen te
decken tot eecloo 2 p. gr.

gheeraert dobbeleere voer ses bundyn latten voor den voorn huuse te
latten 0-4-0 gr.

jan van velde, steenhouder, coop van hoecsteenen, twee decsteenen en
de cappellen tot de poorte 0-4-0 gr.

joos de grave, stroodeckere over ghedect thebbende v (vijf) daghen de
huusen op tvoorn. goet 0-12-6 gr.

Jorominus villaey, metsere, over te metsen een vaute, ten 3 s. 4 gr. dachs
5-10-0 gr.

vincent vulssrance, temmerman, over ghevrocht thebbende acht daghen
op het goet ten 3 s. 4 gr. dachs en over het hanghen van drye vinsters
en twee dueren en het opmaecken en temmeren van een camere en de
reparaese op de poorte 2-19-8 gr.

Joos poppe gedient den deckere tot vijf daghen ten 2 s. gr. dachts 10 s.

lieven de suttere gedient bij temmerman tot 5 daeghen ten 2 s. 10 s.

lysbetten van wynckele vijf hondert paenen steenen 12 s. 6 gr.

gheraert dobbeleer dieversche soerten van naeghele: hij hem ghecocht
tot eecloo 0-6-8 gr.

jooris van speybrouck, schipvracht 5 mudde calc, 2 dueren, 2 vinsten
0-10-0 gr.

magriete vulssrance (vrouw v. timmerman) teecloo dry daghen ten 3 s.
4 gr. daghs 10 s.

(1) RAG-RG. nr. 31 — A° 1598. Rekeningen onvolledig.

betaelt jan vanden perre, metsere over den coop en leveringhe van xlvi
voeten leteyl ten x gr. den voet, verorbht up tgroote pachtgoet teecloo ter
somme van 1-18-4 gr.

betaelt Eduaert Goethals metsercnapc, voer 14 dachueren van tshoen-
maken van coreelsteen vanden vervallen stalling en up tvoors pachtgoet
binnen eecloo ten 22 gr. tdaeghs 0-25-8 gr.

Betaelt joos van Guuse, voor de scipvracht van twee mudde clack, by
hem ghevoert teecloo om aldaer verorbht te worden up tgroote pacht-
goet

betaelt de wed. Loys vande Keerckvoorde voor de huere van 8 zacken als-
mede tvoors. calck ghevaert was naer tvoors. pachtgoet, van 21 daghen ten
1 gr. tdaeghs elck stick tsamen 0-14-0 gr.

Betaelt Jan Jaques, naghelmakere, over de leveringhe van diverssche
naghelen verorbht int repareren vande huusen up de pachtgoederen
desere Godshuuse staen binnen eecloo en Bassevelde...» 15-2-0 gr.

Betaelt pierre Villam, smedt, wonende teecloo over de leveringhe van
anckers, naghels ende leden, verorbht ende reparatie van de huusen
staende up tgoete pachtgoet teecloo ter somme van 1-16-2-6 gr.

Betaelt Lievin plumon, steenhoudere, over de leveringhe dry callommen,
een cruyslateye ende ander steenhouderswerck, verorbht binnen eecloo
ter somme van 1-12-10 gr.

Betaelt Jan Pierssens, metser, over diverssch werck bij hem ende zijn
knechten ghedaen up ende aende huusen staende binnen eecloo ende
bassevelde ter somme van 30-19-10 gr.

Betaelt pieter van Reyschoot, ticheldeckere, over de leveringhe van tiche-
len ende latten, midtsg. over diverssche dachueren, bij hem, ende zijn
knechten gevrocht up dhuusinghen staende binnen dese Godshuuse ende
ooc up tgroot pachtgoet binnen eecloo ... ter somme van 12-17-9-6 gr.

Betaelt Jaques Burrick over de leveringhe van hondert dryentwintich zac-
ken calck ten 20 gr. den zack, midtsg. voor de huere van diverssche zac-
ken al verorbht, ande huusinghe staende up de pachtgoederen binnen
eecloo ende bassevelde... ter somme van 10-15-0 gr.

Betaelt Jacques vander mare, temmerman, over het maken van diverssch
temmerwerck zo binnen desen Godshuuse als in de huuzen staende up
tgroote pachtgoet binnen eecloo ende bassevelde... ter somme van

34-5-0 gr.

(1) RAG-RG. nr. 42. — A° 1609.

Betaelt pieter tuckschaep over den coop ende leveringhe van achttien
abeelen ten 2 s. 4 gr. tstick ghebruyckt tot het maken van eender poorte
up t groot pachtgoet binnen eecloo, bedraghende 2-2-0 gr.

Betaelt joos huysman, over den coop ende leveringhe van twee hondert
voeten bordes bert ten 2 gr. den voet verorbert up t groote pachtgoet
binnen eecloo tot dueren ende veynsters van tnieuwe werck aldaer ghe-
maeckt up de poorte van de zelven goede 1-15-4 gr.

Betaelt Gheerardt de pape en jan Fryscheldere, zaghers, van tzaghen van
xxij^c (2.200) voeten zolderbert, tot 6 s. gr. thondert, xv^c (1500) voeten
eecken houdt dienende tot rebben, kepers, platen ende scherboghen, tot
7 s. gr. thondert midtsch. iijj^{xx} vier (84) voeten ghebinden tot 6 gr. den
al verorbert up t groote pachtgoed teecloo bewoent by jan dherchere en
Gheeraert Dobbeleere... 15-6-10 gr.

Betaelt Adriaen de Brune, jan vereecke en cornelis bernard voor tvellen
van vier popelieren ghestaen hebbende voer dhofsteck van Christoffels
van Nieuwenhuuse teecloo ende aldaer ghezaeght in zolderbest ten 18 gr.
tstick tsamen 0-6-0 gr.

Betaelt 16 april 1610 anden maetschippere van Eecloo voor de vracht van
twee mudde calck verorbert up t groote pachtgoet aldaer 0-3-9 gr.

Betaelt 22 april 1610 aen jan de puyt voer de schipvracht van een mudde
calck ende een tonne biers insghel. verorbert up tvoors pachtgoet
0-2-4 gr.

Betaelt pieter sanders metser, over den coop ende leveringhe van een
blauplamckier stick, dienende tot een schoot stick om te stelen anden
steenput up t grooten binnen Eecloo den 5 juny 1610 0-4-8 gr.

Item ghereyst met franchois de cokere den 9 maart 1610 naer eecloo ende
aldaer bezich gheweest int ruymen van de fruytboomen inden bogaert
up t groote pachtgoet, verteert int gaen ende keeren 0-2-2 gr.

A^o 1610 (2).

Betaelt pierre willems, smedt wonende teecloo over leveringhe van anckers,
naghels ende leden, verorbert, in de reparatie vande huusen staende up
t groote pachtgoet teecloo by twee diversche billetten 1-16-2 par.

Betaelt lievin plumon, steenhouder, over de leveringhe dry callommen,
een cruyslatene ende ander steenhouderswerck... 1-12-10 gr.

betaelt jan pierckens, metser over diversc werck by hem en zijn knechten
ghedaen up ende ande huusen staende binnen dese godshuuse binnen
eecloo ende bassevelde 30-19-10 gr.

betaelt pieter van Reyschoot, ticheldecker, over de leveringhe van tichelen vanneelen en latten. mitsg. over diversche dachenen bij hem en zij knechten ghevrocht up t groot pachtgoet 12-17-9-6 gr.

Betaelt jaques hurrick over leveringhe van hondertdryentwintich zacken calck ten 20 gr. den zack verorbert ande huisinghen up de pachtgoed binnen eecloo ende bassevelde 10-15-0 gr.

Betaelt jaques Bander, temmerman over diverse temmerwerck up t groot pachtgoed binnen eecloo ende bassevelde 34-5-0 gr.

Betaelt Bartholomeeu's Dhase, glaesmakere over de leveringhe ende tvermaken van dieversche glaesvensters 7-13-0 gr.

Betaelt jaques de vos, loutghietere, voor hermaken en sauderen van de goten 0-9-9 gr.

A° 1612. — Stal (3).

Betaelt pieter vilan, wonende binnen eecloo, smet van zijnen stil voor tmaken ende leveren van diverssche anckers, leden ende aken ende anderssins ter somme van 3-11-4 gr.

Betaelt jaques vander mare, temmerman over tmaken van een nieuwen stal up t groote pachtgoet binnen eecloo... (diverse andere werken) 79-3-7 gr.

Betaelt franchois de cokere... also van thelpen brauwen, spitten, delven, vellen ende snoeyen vande bomen up t groote pachtgoet binnen eecloo 27-9-0 gr.

... wed van daneel everaert ... ghelopen hebbende snoeyen de boomen ende achterdreve up t groote pachtgoet

Betaelt pieter tuckschaep over den coop ende leveringhe van hondert twintich speeren dienende tot maken van den nieuwen stal up t groote goet teecloo ten 16 gr. stick ter somme van 8-0 gr.

Betaelt denys vanden driessche over den coop ende leveringhe van vijftich bindinghen holsen latten verorbert up den voors. stal binnen eecloo 2-0-0 gr.

Betaelt jaques vanden beke over den coop ende leveringhe van vijf duisent bindinghen Riet ghebruyckt up den voors. stal up t groote goet binnen eecloo ter somme van 8-6-8 gr.

Betaelt Symoen van der Craeyen, zaghere, van tzaghen van xxvj^cxl (2.640) voeten hauts dienende tot maken vanden voors. stal 2-2-0 gr.

(3) RAG-RG. nr. 44. — A° 1612.

Betaelt aen pieter vilam. smet, wonende teecloo voor diverssche naghelen van het hanghen van de achterpoorte up tgroote goet teecloo den 7 novembre 1611 0-5-9 gr.

Betaelt den 15 octobre 1612 aen huusvrouw van jan de smet voor 6 paer tafellekens ghebruyckt teecloo up tgroote goet up den camere ende an de veynsters 0-5-7 gr.

Betaelt marijn blancaert, stroodecker over het decken van eenen nieuwen stal staende up tgoet genaemt tgasthuus inde prochie van eecloo 46-19-4 gr.

BIJLAGE IV.

Pachtvoorwaarde van Bertelmeeus Dherckere over het «Groot Goed». (RAG-RG nr. 168, origineel pachtkontrakt onder vorm van een chirograaf (beschadigd). — 6 februari 1553 n.s.

Kennelic zij allen den ghenen die dese precente lettre van (chyrographe) zullen zien ofte hooren lezen ... hernomen heeft in goeden loyalen pachte jeghen broeder jacob van der herbrugghe religieus int goothuse... al zulk een pachtgoet als hij bertelmeeus voorn(oemt) ter tyt van nu hauden(de) vande(n) voorn. godshuuse tselve ... eecloo ghenaempt tgasthuus, groot wesende tweendertich bunder(en) ende twee ghemeten lettel min of meer ... noch twaelf ghemeten (een lijn iij R) ghenaempt den mersch, dit eenen termijn van neghen jaren lanc ghedueren(de) omme .. cappoenen ende twee steen vlas 't iaers ende noch boven desen de heelft van veertien ghemeten ende een half lants ... heeft vande voorn. godshuise maken(de) zeven ghemeten ende vijntzeventich Roeden liggheende binnen der voors... up de westzijde elc ghemet om vier scellinghen twee penn. gr. comt 't iaers dertich scellinghen twee penn. ... ponden thien scellinghen twee penn. hallinc gr. vier cappoenen ende twee steen vlas tiaers, dit eenen termijn ... eersten pacht vallen ende verschijnen zal te bamesse XVe vijf en vijftich, Besprec. ende voorwaerde wesende ... de huusen staen up t voors. goet van vursten ende hoortenboomen naer loyalen pacht de voors. neghen jaren ghedueren(de) ... hondert ghelijts seven ofte acht pallemen wijt ende dien doen decken up de huusen van de selven goede daert van noode ... de latten, theen, banderoen ende naghelen al tzijnen coste ende onghemindert der voorscreven som(m)e ende werdt ooc... ofte doen plantene alle jare den pacht lanc ghedueren(de) tzijnen coste een vij stich popelieren ofte wulghen po ... In dien datter bequame plaetse es an tselve goet, ende die laten up groeyen ten proffijte van de godshuuse ende ... van scomeloke ende straet bevrijdinghe ende datter eeneghen cost ofte last af quame by fauste van bew... ten coste vanden pachtere, boven

desen wordt hij ghehouden te plantene ofte doen plantene alle jare den voors ter ... hondert plantsoenen over bercken ende elsen ande canten vande grachten up tselve goet, indien datter plaetse es al boven ... expicteren vande pachte in zulcker autheden als al dane slachaut te wetene een jaer aut ende laet hyt... doen ter segghen van mannen hemheden dies verstoren(de) ende als vane latinghe de voors. pachtere moet laten zij .. sayliche de ende mesnotene up tselve goet weert wesende ter somme van drientsestich ponden dertien scellinghen ... elcken persoon daer werckende. Inden verbuer vande godshuuse tetene ende te drinckene gheven om twee gr... comen. zo moet hij hemlieden doen halen tghuent dat hemlieden believe zal te wetene. broot. hier ende dier gh... een rogghen broot zulk als hij ghemeenlic backende es. ende dat voor twee gr. ende om huerliede peerden... wesende al tziynen coste. elc pont boteren om vier ynghelischen ende twaelf eyeren om eenen grooten. Item es .. en heeft noch hebben en zal ten expiectren vande pachte an eeneghe vande upgaende boomen hoe danich die zij stee... troncken ten ware datter eenighe troncken verstroochden die vermach hij pachtere af te cappene dies zo werdt... die hij af capt twee andere te laten upgane oft te plantene. item es ooc besprec als dat de voorn. bertelmeeus .. de bosschen dies tvoors. Godshuus heeft liggende hij ende ontrent ste vincent's boome ende ande moerstrate zo datter gh... eenighe beesten in en comen hoedanich die zij dan allenlic zij peerden die vermach hij daer inne te doene ende laeten... doet van de selve bosschen te doen bedelvene ende beheymenen die zal tgodshuus hem wederomme gheven ofte laten afslaan van...

Datter eeneghe scade ghebuerde inde voors. bosschen by faulte van te doen bedelvene ende beheymene die zal hij pachtere gl... Godshuuse goet te doene ende danof te recompenserene, dies zo vermach hij bertelmeeus voort. theet te bauwhene inde... uppe eeneghe anderlieden beesten te moeten laten up comen naer toppiereren van de pachten van vincent Soetaert ende vernout... ydel plaetse inden haeghmoer daer den correel hoven ghestaen heeft te beplantene met zulcken plantsoenen alst ... goet... Die vuer te doene ten expiereren vanden pachte ten ware dat die vanden godshuuse hem danof contendeerden ende ... appelboomen staen up tvoors. goet daer en heeft hij gheen recht en noch hebben en zal ten expiereren vane pacht... selven godshuuse. Item es noch besprec als dat die vande voorn. Godshuuse zullen vermoghen te hebben ende adneer .. van twee boomen vande selven goede ende die te kiesene alle jare ten zulcken ende alst hemlieden believe zal... vur te kiesene. ende dan den pachter daer naer eenen. ende dan huerlieden tweesten boom ende de appellen comende... ghehouden binnen den godshuuse te voeren ofte doen voeren tziynen coste. ende indien me jonc vr de meesterigghe met ... tselve goet ofte de

broeders. zo werdt hij ghehouden die te halene met zijnen peerden ende waghene ofte doen halen... zijnen coste ende voort moet hij leveren alle jare 't sestich steenen boteren ten acht gr. den steen naer dhaude.. bespreken de voorn. bertelmeeus gheconsenveert heeft en(de) consenveert bij desen en belooft die te onderhouden ende ... die voors. es zo hij hier afghemaect twee ghelijcke brieven in vorme van chyrographve deen boven and... bijden handt van batelmeeus voorn. ende den ander zuster om den pachte voorn(oem)t gheteeckent bij den voorn. b... vanden broeders, den vj^e van sporcle xv^e tweenvijftich.

BIJLAGE V.

PACHTERSLIJSTEN

Daar het ons niet steeds mogelijk was alle pachters uit de 15de tot het begin der 17de eeuw in hun juiste cyclus onder te brengen, vonden we het volledigheidshalve noodzakelijk deze in een kronologisch-alfabetische lijst weer te geven.

A^o 1442

Naam	oppervlakte	som
Blanckaert jacob	4 g. 60 r.	—
Busch pieter	½ van 25 g. 100 r.	—
Danckaert aernoud	2 g. 65 r.	—
Danckaert symoen	14 g. 100 r.	—
Daneels daneel fs laureins	110 g. 40 r.	—
Daneels jan	54 g. 172 r.	—
Dierkens aernoud fs danneels	20 g. 35 r.	—
Dierkens aernoud fs jan	39 g. 27 r.	—
Dierkens daniel	28 g.	—
Dierkens jan fs danneels	42 g.	—
Pinkelsone claeys	12 g. 200 r.	—
Stommelink joos	½ van 25 g. 100 r.	—
Ystaes olivier	12 g. 85 r.	—
Zoetaert jan doude	65 g. 253 r.	—
Zoetaert pieter fs ghiselinc	14 g.	—
Zoetaert vincent	14 g.	—
Zoetaert willem fs ghiselinc	14 g.	—

Naam	oppervlakte	som
Buusch jan fs pieter	20 g. 186 r.	32-16-0 par.
Danckaert symoen fs symoen	14 g. 100 r.	18- 0-0
Danneels philips	24 g. 50 r.	29- 0-0
de Breede jan	5 g.	6- 6-0
deerde wouter	28 g. 295 r.	36- 0-0
De Nockere martin	6 g.	6- 0-0
De Smet jan	17 g. 200 r.	25- 9-8
Dherckere jan	102 g.	120- 0-0
Dierkens adriaen fs arents	53 g. 83 r.	78- 0-0
Dierkens pieter fs arents	31 g. 10 r.	26-16-0
Heyndricx justaes	9 g.	4-19-0
Lauwereyns Danneels fs danneels	21 g. 56 r.	31- 2-7
Mattheeus jan	12 g. 150 r.	15- 0-0
Paresys vincent	?	4- 4-0
Pynkele symoen	19 g. 200 r.	23- 7-8
Staes joris	12 g. 150 r.	18- 0-0
Stommelin jan	14 g.	24- 8-0
Vanden Hende jan fs boudins	2 g. 160 r.	3- 0-0
Zeghers jacob	58 g. 123 r.	106- 6-0
Zeghers pieter fs goessin	29 g. 247 r.	39-16-0
Zoetaert alaert	14 g.	24- 8-0
Zoetaert arent fs pieter	14 g.	24- 8-0
Zoetaert gillis	16 g. 39 r.	25-16-0
Zoetaert vincent	22 g. 200 r.	30-12-0

Naam	oppervlakte	som
Blanckaert { Bertholmeus } vincent	6 g.	4- 4-0 par.
Blanckaert jan	15 g.	15-10-0
Curthals jan	12 g.	14- 0-0
Danckaert jan	21 g.	52- 8-0
Dheerckere jan	102 g.	120- 0-0
Dierkins pauwels	46 g. 125 r.	?
Pynckele jacob	19 g.	16- 0-0
Pynckele jan	22 g. 245 r.	20- 0-0
Sanders vincent	7 g.	10-10-0
Staes jooris	12 g.	14- 8-0
Vanden Berghe { jan } vincent	45 g. 50 r.	66- 0-0
Vanden Hende jan	2 g. 160 r.	1-15-0
Vanden Hende vincent	7 g. 160 r.	5- 8-0
Van de Velde pieter	17 g. 200 r.	22-16-0
Willemsone jan	6 g.	8- 8-0
Ystaes symoen, heyndricsone	14 g. 100 r.	14- 0-0
Zeghers pieter fs goesins (seghers)	57 g. 295 r.	74- 0-0
Zoetaert bartelmeus (soetaert)	55 g. 274 r.	65- 0-0
Zoetaert jan fs arents	14 g.	21-12-0
Zoetaert matheus	16 g.	25-10-0
Zoetaert vincent	22 g. 200 r.	27-12-0
Zoetaert vincent fs vincent	5 g.	0-10-0

Naam	oppervlakte	som
Curthals pieter fs jan	12 g. 150 r.	2-10-0 gr.
Daneels jan	6 g.	1- 5-0
de Coorebitre vincent (samen met Pincle jooris)	21 g. 140 r.	4-10-0
de munc jan, wed.	6 g.	0-10-0
de Pau { ghysselbrecht fs pieter { jan	21 g. 10 r.	3- 4-0
Derckere bartelmeus fs jans	102 g.	22- 0-0
de Vos gheeraert (samen Ystaes francies)	14 g. 100 r.	2-10-0
Dierkins arnaut fs pauwels	46 g. 125 r.	8- 0-0
Nyssins cornelis	2 g. 160 r.	0-10-0
Pincle { jacob fs jacobs { vincent	19 g.	5-10-0
Pincle jooris (samen de coorebitre vincent)	21 g. 140 r.	4-10-0
Plaschaert pieter	57 g. 100 r.	11- 9-4
Sanders vincent	7 g.	1- 5-0
Staes Lauwereins (samen Zoetaert vincent)	12 g.	2- 4-8
Van den Berghe vincent	45 g. 50 r.	9- 8-4
Van den Berghe vincent	10 g.	2-10-0
Vanden Hende vincent	20 g. 160 r.	4-15-8
Wille jan	6 g.	0-15-0
Ystaes francies (samen de Vos gheeraert)	14 g. 100 r.	2-10-0
Zeghers pieter fs goossins	2 g. 47 r.	8-17-0
Zoetaert { bouwijn { vincent	55 g. 275 r.	11-10-0
Zoetaert gillis fs matheeus	16 g.	3-18-0
Zoetaert Jan fs arents	14 g.	2-12-0
Zoetaert vincent (samen wed. Staes Lauwereins)	12 g.	2- 4-8

Naam	oppervlakte	som
Curthals pieter	12 g. 150 r.	5- 2-5 gr.
de Coorenbytere pauwels (samen Vanden Berghe joos)	14 g.	3-11-2
de Coorenbytere willem (samen Zoetaert vincent)	55 g. 272 r.	14- 0-0
	50 g. 7 r.	10- 5-5
winning land	12 g. 15 r.	0-14-0
bos	29 g.	5- 0-0
De Baets jan fs marten	7 g. 75 r.	1-16-3
De Bree cornelis (samen Zeghers pieter)	50 g. 284 r.	16-19-8
De Muunck jan	12 g.	2-10-0
De Pau { jan	21 g. 10 r.	7- 7-2
{ matheus		
Dherkere matheeus	117 g. 100 r.	32- 5-6
Mussche christoffel	46 g. 124 r.	9- 5-6
Nysins vincent	2 g. 160 r.	0-13-0
Paresys rase	15 g. 286 r.	3- 0-0
Pinckele anthone	3 g. 45 r.	1- 2-0
Plasschaert bauwin fs pieter	45 g. 100 r.	15- 3-5
Ryckaert arent	70 r.	—
Saignaert stenny	19 g.	4-11-1
Scherpynck jan	6 g. 150 r.	1- 7-0
Vanden Berghe joos fs vincent	7 g.	1-15-0
(samen den Coorenbytere pauwel)	8 g. 150 r.	2- 5-4
(samen pieter en vincent Vanden Berghe)	45 g. 114 r.	10-19-4
Vanden Berghe pieter fs vincent	7 g. 234 r.	3- 2-2
(samen joos en vincent Vanden Berghe)	45 g. 114 r.	10-19-4
Vanden Berghe vincent (samen met joos en pieter)	45 g. 114 r.	10-19-4
Wouters lievin	80 r.	0- 2-0
Ystaes jan	7 g. 150 r.	2- 2-0
Zeghers pieter fs jans (samen de Bree cornelis)	50 g. 284 r.	16-19-8
Zoetaert adriaen	50 g. 220 r.	6-10-0
Zoetaert Bertholmeuus	4 g.	1- 8-0

Zoetaert francois fs vincent	19 g. 195 r.	3-17-6
Zoetaert vincent	55 g. 272 r.	14- 0-0
(samen willen de coorenbytere)		

A° 1616

Naam	oppervlakte	som
de Coorebytere gheleyn	40 g. 150 r.	6-15-0 gr.
Dherckere pieter	55 g. 195 r.	7- 0-0
Plasschaert francoise wed. Ryckaert	100 g. 220 r.	25- 0-0
Pynckele anthone fs adriaen	54 g. 29 r.	11- 0-0
Rogiers christoffel	112 g. 178 r.	41- 0-0
Van de Berghe willem fs joos	64 g. 217 r.	15- 0-0
Van de Berghe willem fs pieter	47 g. 31 r.	7-16-11
Van den Eecke jacop fs jans	6 g.	1-10-0
Van Nieuwenhuuse christoffel	68 g. 133 r.	13- 0-0
Zoetaert bartholmeeus fs francois	6 g. 150 r.	1-10-0

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
1411	Lauvereins Daneels	96-0-0 par.	101,5 g.	pacht van 6 jaar.
1442	daneel Daneels	—	110 g. 40 r.	
1486	jan Dherckere	120-0-0 par.	102 g.	+ 4 kapoenen in natura.
1537	bartelmeus Dherckere fs jans	22-0-0 gr.	102 g.	pacht 9 jaar. + 4 kapoenen, 2 steen vlas.
1571	matheeuw Dherckere fs bartelmeus	52-5-6 gr.	117 g. 100 r.	pacht 9 jaar; in natura : 5 kapoenen, 2 steen vlas, 2 schapen, 2 lammeren, 60 steen boter, 2 van de 3 beste appelbomen en al het fruit uit de moestuin.
1596	{ Jan Dherckere fs matheus Gheeraert Dobbelaere	25-6-0 gr.	112 g. 178 r.	
1616	Jan Dherckere	25-0-0 gr.	112 g. 178 r.	
1617	christoffel Rogiers	41-0-0 gr.	112 g. 178 r	een termijn van 9 jaar; + in natura : 25 stenen boter, 4 vette hamelen, 2 vette lammeren, 12 steen vlas, 10 lope rogge en 12 s. gr.
1626	christoffel Rogiers	70-0-0 gr.	124 g. 63 r	Overgang naar de Armenscholen (1).

(1) Voor een aanvullende pachterslijst, onder het beheer van de Armenscholen, ver-
wijzen we naar Dr. E. DIJANENS, *Het Groot Goed te Eeklo*, Appeltjes nr. 4 -
1952.

ANDERE PACHTERS

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
1442	aernoud Dierkens	—	7 g. 250 r.	over Jan Buusch en Jan Blanckaert.
voor 1486	joortis Lamsoet	—	9 g. 150 r.	
	pieter Seghers fs goesin	—	12 g. 167 r.	
1486	pieter Seghers fs goesin	59-16-0 par.	29 g. 247 r.	nam tussen 1486 en 1510 nog volgende percelen in pacht : over danneel Lauwereins fs danneel 10 g. 56 r., 7 g. 10 r. over Jan Buusch 15 g. 48 r.
1510	→ → →	74-0-0 par.	57 g. 293 r.	
1540	pieter plaschaert	11-9-4 gr.	57 g. 100 r.	bestaande uit : 10 g., 7 g., 17 g. 200 r., 22 g. 200 r.
1576	houdwijn plasschaert fs pieter	15-3-4 gr.	45 g. 100 r.	pacht voor 9 jaar. + in natura 20 steen boter «ende dappelen van één van den besten boomen up thof».
1596	adriaen Rykaert fs adriaen	—	45 g. 100 r.	gehuwd met de dochter van houdwijn plasschaert.
1442	olivier ystaes	—	12 g. 85 r.	
1486	Joortis ystaes	18-0-0 par.	12 g. 150 r.	in de Noordbusakker.
1510	→ → →	14-8-0 par.	12 g.	

1521	Laureireins ystaes	—	—
1540	{ wed. Laureireins staes vincent zoetaert	2-4-8 gr.	12 g.
1552	{ wed. Laureireins ystaes vincent zoetaert	—	12 g. 150 r.
1569	Jan ystaes	1-15-6 gr.	7 g. 150 r.
1578	>	2-2-0 gr.	
1596	adriaen Ryckaert	—	7 g. 150 r.
C			
1510	Jacob pynckele	16-0-0 par.	19 g.
1540	{ Jacob pynckele vincent pynckele fs Jacob	5-10-0 gr.	19 g.
1552	vincent pynckele	—	19 g.
1578	Jacob pynckele fs Jacobs	—	19 g.
1596	Stenny Saignaert	4-11-1 gr.	19 g.
	adriaen Ryckaert	—	19 g.
	A + B + C		voor 9 jaar.
			9 g., 6 g., 4 g.

Jan ystaes over de wed. van Laureyngs ystaes, pacht 7 g.
150 r. voor 9 jaar. Het deel van zoetaert is van deze pacht
afgescheiden.

1596	Adriaen Ryckaert	12-6-2 gr.	75 g. 250 r.	A + B + C pacht voor 6 jaar. Op de 45 g. 100 r. had adriaen zelf een huis opgericht. 19 g. bij «den steenen huelen», 4 g. in de nabijheid van de hofstede en de 7 g. 150 r. van Ystaes. + moest adriaen «den besten appelboom brengen ten God-huus met synen waeghene ende perden...».
1612	francoise Plasschaert wed. Adriaen Ryckaert	25-0-0 gr.	100 g. 220 r.	voor 6 jaar. Boven deze moet de pachteres alle jaren «den besten boom met appelen van de hofstede leveren» en tevens gerst. Het goed bestond uit : — een hofstede met 3 percelen in 32 verschillende stukken, groot 45 g. 100 r. — een stuk land genaamd «de Dose» vroeger in pacht bij <i>bartelmeeus Zoetaert</i> en daarvoor bij <i>pieter Zoetaert</i> , groot 4 gemet. — 12 gemet land. — «het bunderken» groot 5 gemet. — 4 g. 195 r. liggende in de «Buschackere». — 11 stukken land, groot 26 g. 75 r., waarin de 7 g. 75 r. begrepen zijn komende van <i>Jan de Baets</i> en voor hem in pacht bij <i>franciscus Zoetaert</i> . — 7 g. 150 r. land, uil de pacht van jan ystaes. + in natura : wintergerst, 25 stenen boter, 12 stenen vlas.
1617	»	54-0-0 gr.	100 g. 220 r.	
1624	»	66-15-4 gr.	100 g. 220 r.	
1627	»	15-6-8 gr.	20 g. 85 r.	de circa 80 g. waren verloren gegaan bij de verkaveling.

1630	françoise Plasschaert	14-5-4 gr.	20 g. 85 r.	
1636	» »	15-16-8 gr.		
1645	Gabriel Huyhe	16-10-0	20 g. 85 r.	gehuwd met de wed. Ryckaert. pacht 6 jaar.
1669	» »	17-0-0 gr.	20 g. 85 r.	
1690	adriaen van Waes	mem.	20 g. 85 r.	«... in veel jaeren niet onfaen... om den oncost voor de prochie, geene pachter connen cryghe...».
1695	{ Jan Poppe Charles de Vreese	—	20 g. 85 r.	«voor den oncost». «de helft van een partye lant genaemt de twaelf ghemeten commende uit het ghebruyck van adriaen van Waes, d'an- dere helft van jan poppe...».

Dit pachtiland is blijvend gescheiden en opgenomen in de pachten van Charles de Vreese
(zie pacht II) en Jan Poppe (zie pacht V).

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
	PACHT II.			
1442	aernoud Dierkens fs danneels	—	20 g. 55 r.	
1486	adriaen Dierkens fs arends	78-0-0 par.	53 g. 85 r.	vier percelen die te situeren zijn in de Gasthuisakker van respektievelijk, 2 g. 100 r., 5 g. 200 r., 7 g. 250 r., 4 g. 105 r. «houdt in pachte de woonste daer hij inne woent, twee stikken breet, groot 22 ghemeten ende 27 roeden, noch 16 ghemeten, noch 7 ghemeten, noch 5 ghemeten 256 roeden, noch 2 ghemeten 100 roeden...».
1510	pauwels Dierkins	—	46 g. 125 r.	
1540	arnoud Dierkins fs pauwels	8-0-0 gr.	46 g. 125 r.	
1573	christoffel Mussche	9-5-6 gr.	46 g. 124 r.	pacht 9 jaar, + in natura 16 steen boter, 2 steen vlas en 4 kapoenen.
1582	» »	11-0-0 gr.	68 g. 55 r.	op 15 oktober 1582 nam christoffel nog 6 gemet bos «de cleene hachmoer» genaamd voor 9 jaar aan 56 s. in pacht. Bijna terzelfdertijd nam hij nogmaals 15 g. 220 r. land voor 6 jaar aan 5 p. gr.
1596	christoffel van Nieuwenhuyse	13-0-0 gr.	68 g. 153 r.	gehuwd met de dochter van christoffel mussche. pacht 6 jaar, + in natura 25 steen boter, 12 steen vlas en gerste of wintergerst.

1617	christoffel van Nieuwenhuysse	18-0-0		een hofstede in de Bus met 2 stukken land. 10 g.; 16 gemet genaamd «de zuydesticcken»; 2 g. 50 r. land gelegen in de Bus tegen het «muelestraetken»; 10 diverse stukken; 5 genaamd «de cortesticcken» en 5 andere «de viversticcken», 2 de «cruusdamsticcken» en de laatste twee «de maetken», samen 19 g. 85 r.
1624	» » »	41-6-8		5 g. genaamd «de gheverkens» in de Vrombautstraat. 5 stukken naast elkaar, strekkende vanuit de Bus tot de Waai, samen 15 g. 100 r.
1636	» » »	47-5-0	62 g. 100 r.	2 g. 100 r. genaamd «de smalle» zuid van de watergang.
1646	{ andries van Nieuwenhuysse Gheeraert van Basselaere	48-0-0	62 g. 290 r.	6 jaar.
1669	wed. andries van Nieuwenhuysse	48-0-0	62 g. 290 r.	5 jaar.
1677	{ wed. andries van Nieuwenhuysse charles de Vreese	48-0-0		charles was gehuwd met de wed. van Basselaere.
1682	charles de Vreese fs gheeraerts	58-0-0	58 g. 5 r.	+ in natura 100 «caesekens».
1705	» » »	58-0-0	64 g. 5 r.	«1/2 van een partye lant genaemd de twaelf ghemeten commend uit het gebruik van Adriaen van waes, d'andere helft aan Jan poppe».

1710	charles de Vreese fs Gheeraerts	55-7-8 gr.	64 g. 5 r.	In 1705 komt de Vreese voor de Raad van Vlaanderen voor een achterstallige pacht van 186 p., dit sedert 1695.
1715	pieter Willems	50-0-0	64 g. 5 r.	
1727	» »	48-0-0		is x met de wed. charles de Vreese.
1755	» »	58-0-0	82 g. 297 r.	+ 100 «caesekens».
1759	» »	48-0-0		«joos de wispelaer huurt een party land ende bosch, genaemd den moerbosch» groot 20 g. voor 1-0-0 gr. (A° 1714-1720).
1745-62	wed. pieter Willems	48-0-0	82 g. 297 r.	
1763	francies Willems fs pieter	50-0-0	82 g. 297 r.	van 1721-27 gebruikt door pieter de Causemacker, voor 2-0-0 gr.
1769	andries Lippens fs Lieven	60-0-0	82 g. 297 r.	Daarna werd deze partij niet meer particulier verpacht, maar
1799	» »	98-0-0	84 g. 279 r.	gebruikt bij de wed. Willems in haar pacht.

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
	PACHT III.			
1510	vincent zoetaert fs vincent	0-10-0 par.	5 g.	«ligghende thoestveld...».
1521	jan de Craene fs gillis	—	5 g.	
1540	Jan Wille	0-15-0 gr.	6 g.	
1552	rasin de Munc	—	6 g.	
—	nicolas de Muunck	—		
1577	Jan de Muunck	1-15-0 gr.	6 g.	pacht 9 jaar.
1609	Jacop van der eeke fs Jans	1-0-0 gr.	6 g.	«pacht een stick lants, groot 6 gh. onbegrepen, ligghende up t'oostvell... zuut de strate, noort den waterganck, voor 6 jaer...».
1615	marten zoetaert fs francois	1-10-0 gr.	6 g.	«...overghenomen 6 gh. lant genaemd den wittenbroec stick» voor 6 of 9 jaar.
1623	» »	3-0-0 gr.	6 g.	voor 6 jaar. + in natura 1 steen verse tarwe.
1629	» »	4-0-0 gr.	16 g. 150 r.	«een partye bosch groot 10 ghemeten ende een alf, deel van 15 ghemeten en 280 roeden ligghende op toostvell... bij marten zoetaert in hure samen met 6 ghemet, voor 9 jaer».
1638	» »	5-0-0 gr.	16 g. 150 r.	
1645	wed. marten zoetaert	5-0-0 gr.	16 g. 150 r.	

1650	Boele jooris	5-0-0 gr.	16 g. 150 r.
1669	de kinderen Lieven de Bruycker	5-0-0 gr.	16 g. 150 r.
1677	Jan van de Woestyne	5-0-0 gr.	16 g. 150 r.
1698	Jan pappe	2-0-0 gr.	16 g. 150 r.
1730	marten Lievens fs geeraert	2-0-0 gr.	15 g. 28 r.
1752	andries de pauw	5-10-0 gr.	15 g. 28 r.
1761	» » »	4-0-0 gr.	15 g. 28 r.
1767	» » »	5-0-0 gr.	
1773	pieter van Hulle fs jans	6-0-0 gr.	
1791	pieter Gyselman fs Lucas	9-0-0 gr.	15 g. 28 r.

gehuwd met de dochter van de Bruycker.

«... huurt hofsteden te vooren gebruickt bij marten lievens fs geeraert voor 5 p. 10 s. gr. courant...».

— partye land van hofsteden, suyt de oostvelstraete, groot 192 r.

— lant suyt de voornoemde hofstede, groot 682 r.

— saylant suyt voornoemde, 545 r.

— saylant suyt voornoemde, noort den waterganck groot 364 r.

— party heve... 2.745 r.

gehuwd de wed. andries de pauw.

Tot 1791 hield van Hulle het goed voor 6 p. gr. courant.

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
1442	PACHT IV. claey's Pinkelsone aernaut Danckaert Jan Zoetaert doude		12 g. 200 r. 2 g. 65 r. 4 g. 155 r.	
1486	Symoens Pynkele	25-7-8 par.	19 g. 200 r.	
1510	Jan Pynkele	20-0-0 par.	22 g. 245 r.	+ 5 g. 45 r., overgenomen van wouter deerde, die het in pacht hield van zijn vader Lauwereyns deerde.
1540	{ Jooris Pincle Vincent de coorebitre Symoens Pincle Vincent de coorebitre	4-10-0 gr.	21 g. 140 r.	11 g. 200 r., 2 g. 160 r., 4 g. 35 r., 5 g. 45 r.
1552	{ Francois zoetaert fs vincent anthheunis pincle	3-17-6 gr. 1-2-0 gr.	19 g. 195 r. 5 g. 45 r.	(A° 1577) opgenomen in de pacht van willem de coorebytere (zie pacht V). (A° 1577) opgenomen in de pacht van anthheunis Pincle (zie pacht IX).

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
1442	PACHT V. Jan Zoetaert doude	—	75 g. 255 r.	zes percelen die gelegen waren in de Noordbus- en Gasthuisakker : 19 g., 15 g. 100 r., 5 g. 50 r., 17 g. 15 r., in de Noordbusakker en 4 g. 280 r., 14 g. 110 r. in de Gasthuisakker.
1486	Jacob Zeghers	106-6-0 par.	58 g. 123 r.	«haudt ons goet in pachte daer hij up woent, groot 14 ghemeten 10 roeden, noch 450 roeden, noch 5 ghemeten 50 roeden, noch 17 ghemeten 15 roeden, noch 5 ghemeten 50 roeden, noch 15 ghemeten 170 roeden commende van Jacob STOMMEIJN (1442)...».
1510	bartelmeus zoetaert	65-0-0 gr.	55 g. 274 r.	+ in natura 4 kapoenen.
1540	Vincent enhoudewijn Zoetaert	11-10-0 gr.	55 g. 274 r.	
1574	{ vincent zoetaert Willem de Coorenbytere	14-0-0 gr.	55 g. 274 r.	willem x met de wed. Jacob Dherckere. pacht 9 jaar, + in natura 60 stenen boter, 2 stenen vlas en 2 kapoenen.
1596	Willem de coorenbytere	18-14-10 gr.	112 g. 117 r.	+ «noch 4 ghemet commende utten groten goede dat gheeraert dobbeleere en Jans Dherckere in pachte hauden». (A° 1575). + «20 ghemet 175 r. als Bertholmeus Dherckere in pachte ghehauden heeft in de hondert laundere». (A° 1575). + 5 g. die Jacob dherckere in pachte ghehouden heeft. (A° 1576). + «diverse percelen van lande, vroeger francies Zoetaert fs vincent : 12 g. 200 r., 2 g. 160 r., 4 g. 155 r., samen 19 g. 195 r. ligghen bij sint vincentsboomen». (A° 1577).

1612	Gheleyn de coorebytere fs willem	6-15-0 gr.	-40 g. 150 r.	het goed was hier verdeeld, waarvan het resterende deel in pacht werd gehouden door Pieter Thierckere. (zie pacht VI).
1620	» » » »	14-0-0 gr.	40 g. 150 r.	pacht voor 9 jaar, een hofstede en land strekkende van in de Bus tot de Vromboutstraat 15 g.; diverse partijen op de noordzijde van de Bus tot tegen de Waai, 25 g. 150 r. + in natura 11 steen boiler.
1626	» » » »	26-0-0 gr.	-40 g.	pacht 6 jaar.
1660	pieter de coorebytere	54-0-0 gr.	-40 g.	pacht 6 jaar, x met de wed. pieter de Coorebytere. Nam 15 g. 170 r. in pacht in de Bentille polder voor 16 p. gr. + in natura 4 stenen vlas of een vet lam of vier gulden.
1669	francois de Rycke fs Joos	50-0-0 gr.	55 g. 170 r.	6 jaar.
1676	» » » »	42-0-0 gr.	69 g. 110 r.	september 1681, komt ook voor als jan de pape fs jans. nam in pacht :
1681	Jan Poppe fs jans	53-6-8 gr.	69 g. 110 r.	— de helft van 12 g. 90 r. land tegen de Waai.
1698	» » » »	50-0-0 gr.	69 g. 100 r.	— 5 g. land, genaamd «het bunderken».
1716	» » » »			— 4 g. 195 r. land in den «Busacker». Komt uit het gebruik van adriaen van Waes.
				+ in natura. 100 «casekens».
				Van 1716 tot 1721 gebruikt Jan 27 à 28 g. uit de pacht van de wed. cornelis Buyck, daarna bij Lieven pinckele. Dit voor 15 p. gr. en een «sack boukwey». Na 1721 niet meer verpacht, daar er een bos van gemaakt is.

1722	pieter de Causmacker	50-0-0 gr.	69 g. 100 r.	in huwelijk met de wed. Jan Poppe. In 1724 heeft pieter het goed verlaten ten voordele van francies Rogiers. Bij het afgaan werd er prijsing gedaan. «...een huys, schure, verckenskot ende andere stallingen staende op d'hofstede competerende het Ryke Gasthuys binnen Ghent... lest bewoont gheweest bij den voorn. Causemaecker als ghebruycker ende den voorn. Rogiers als nu ancommende pachter... het hofsteken ende bomhaert samen een hondert dertigh ponden dertihien schellynghen ende vijfde grooten...».
1724	francies Rogiers fs pieter	56-0-0 gr.	69 g. 100 r.	+ 100 «caesckens» pacht 6 jaar. Rogiers voleindigde al evenmin zijn pacht.
1728	Guilleome de Craene fs nicolays	56-0-0 gr.	69 g. 100 r.	
1740	» » »	52-0-0 gr.		
1752	» » »	48-0-0 gr.		
1758	» » »	50-0-0 gr.	69 g. 100 r.	
1764	» » »	50-0-0 gr.	76 g. 170 r.	«oppervlakte ontrent 61 gh. en 15 gh. 170 r. in Bentille».
1776	» » »	55-0-0 gr.	ca. 60 g.	
1782	{ Guilleome de Craemer Jan Baptist de Craemer	60-0-0 gr.	ca. 60 g.	vermoedelijk gaat het hier om een naamverschuiving van «de craene» naar «de craemer».
1794	Jan Baptist de Craemer	60-0-0 gr.		
1800	» » »	88-15-4 gr.	ca. 60 g.	

	C					
1596	willem de Coorebijtere		7-4-1 gr.	20 g. 175 r.	9 jaar.	
1612	pieter Dherckere		—	20 g. 175 r.	uit het pachtgoed van Willem de Coorebytere (zie pacht V).	
1612	A + B + C pieter Dherckere fs Jacob		7-0-0 gr.	35 g. 195 r.	voor 6 jaar	— land, gelegen in de «hondertbundere» groot 20 g. 185 r. eertijds in pacht bij Willem de Coorebytere, zuid aan de «Zantvlooistrate» met het noordeinde op de watergang.
1617	» » »		10-0-0 gr.	35 g. 195 r.		— 2 g. 160 r., eveneens in de honderd bunder, eertijds in pacht bij «Nyfels».
1624	» » »		25-6-8 gr.	35 g. 195 r.		— 12 g. 150 r., binnen de honderd bunder «waervan de elfve ghemet comen mette zuuthende ande landen van hoirs van pieter Curthals ... ende een ende alf ghemet de voors. 12 gemeten ligt met zuuthende aen zantvlooistrate...».
1630	» » »		25-19-0 gr.			
1636	» » »		28-0-0 gr.	35 g. 185 r.	6 jaar.	
1645	Jan de Roo		50-0-0 gr.	35 g. 35 r.	6 jaar.	
1660	» » »		28-0-0 gr.			
1669	joos vanden Abeele		35-10-0 gr.	35 g. 35 r.		

1677	} pieter Dhercker } Guilleome de Rycke	50-0-0 gr.	55 g. 55 r.
1690	Guilleome de Rycke	25-0-0 gr.	55 g. 195 r.
1698	Jacobus de Wulf	18-0-0 gr.	55 g. 195 r.
1702	» »	14-0-0 gr.	
1709	» »	12-0-0 gr.	
1714	» »	16-15-4 gr.	55 g. 195 r.
1716	wed. jacobus de wulf	18-0-0 gr.	
1728	Lieven de Nuyneck	18-0-0 gr.	55 g. 195 r.
1755	» » »	15-0-0 gr.	
1745	» » »	18-0-0 gr.	
1761	» » »	20-0-0 gr.	
1764	» » » fs Lieven	24-0-0 gr.	
1772	Lieven Pysseroen fs adriaen	24-0-0 gr.	58 g. 149 r.
1790	» » »	26-0-0 gr.	

gehuwd met de wed. van Jacobus de Wulf.

was achterstallig van de jaren 1761, '62, '63 .., 60 pond.

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
	PACHT VII.			
	A			
1442	pieter Zoetaert fs ghiselaen	—	14 g.	in de Noordbusakker.
1486	arent Zoetaert fs pieter	24-8-0 par.	14 g.	
1510	Jan Zoetaert fs arents	21-12-0 par.	14 g.	«Jan soetaert fs arents damen seyt Jan Ghys in den busch».
1540	» » » »	2-12-0 gr.		
1575	{ Joos vanden Berghe fs vincent pauwels den Coorenhuytere	5-11-2 gr.	14 g.	{ Joos 8 g. 150 r. voor 2-5-4 gr. voor 9 jaar } pauwels 5 g. 150 r. voor 1-5-10 gr.
1595	arent Dherckere	—	14 g.	opgenomen in zijn pachtigood, groot 69 g. 269 r.
	B			
—	Vincent van den Berghe			
1510	{ Jan van den Berghe fs vincent Vincent	66-0-0 par.	45 g. 50 r.	«Jan ende vincent vanden Berghe, ghebroeders, over vincent huerlieden vader» van 14 g., 17 g. 50 r.
1540	vincent van den Berghe	9-8-4 gr.	45 g. 50 r.	In 1540 troffen we nogmaals vincent vanden Berghe aan met 10 g. voor 2-10-0 gr. We weten echter niet of het hier om dezelfde persoon gaat.

1573	{ Joos van den Berghe fs vincent pieter	10-19-4 gr.	45 g. 114 r.	+ in natura 2 stenen vlas, 40 stenen boter en 100 «stroots ofte 5 s. 4 gr.» daarvoor.
—	wed. Joos vanden Berghe	15-0-0 gr.	45 g. 114 r.	
1595	arent Dherckere	—	45 g. 114 r.	opgenomen in zijn pacht, groot 69 g. 269 r.
C				
1510	{ Jan de pau Ghysselbrecht	21-0-0 par.	11 g. 160 r. 8 g. 150 r.	over Jan Buusch. over Jan Stomelin.
1521	pieter de pau	?	20 g. 10 r. 20 g. 10 r.	
1540	{ Jan de pau Ghysselbrecht	5-4-0 gr.	21 g. 10 r.	11 g. 160 r., 1 g., 8 g. 150 r.
1552	wed. Jan de pau	?	21 g. 10 r.	
1577	{ Jan de pau Mattheus	7-7-2 gr.	21 g. 10 r.	pacht 9 jaar, beiden waren ten achter met hun pacht van de jaren 1582 tot 1585
1586	Gillis van den Berghe fs joos	?	21 g. 10 r.	
1595	arent Dherckere	—	10 g. 155 r.	«over d'helft van 21 g. 10 r., danof de wederheft voor voorn. 21 g. 10 r. gebruyckt geweest by Willem van den Berghe...».

	D			
1510	vincent sanders	10-10-0 par.	7 g.	
1540	» »	1-5-0 gr.	7 g.	
—	wed. pieter sanders	?	7 g.	
1576	Joos vanden Berghe	1-15-0 gr.	7 g.	
—	wed. Joos vanden Berghe	?	7 g.	
1596	arent Dherckere	1-0-0 gr.	7 g.	
1612	willem van den Berghe fs joos A + B + C + D	—	7 g.	staat zijn pacht ten achter van de jaren 1601 en 1602. opgenomen in de pacht van Willem. In 1626 is deze 7 gemel overgegaan naar de Armenschoolen.
1595	arent Dherckere	9-14-2 gr.	69 g. 269 r.	A + B + C pacht : 14 g., 45 g. 114 r., 10 g. 155 r.
1612	willem van den Berghe fs Joos	15-0-0 gr.	64 g. 217 r.	pacht 6 jaar. De helft van de hofstede was in pacht bij Willem van den Berghe fs pieter, terwijl «pacht D» opgenomen werd in dit pachtgoed. — de helft van een hofstede, in de Bus, met 2 stukken land tot tegen de Waai, groot 15 g. 207 r. — 5 g. land, op de noordzijde van de Bus. — 5 g. land, tegen de «Cruusdam». — 1 g. in de Bus.

1621	willem van den Berghe fs Joos	20-0-0 gr.	64 g. 217 r.	— 1-4 g. land in de Bus.
1625	» » » »	40-0-0 gr.	62 g. 150 r.	— 21 g. 10 r. land, op de noordzijde van de Vrombaut- straat, tot tegen de «zuytwaterganck».
1626	» » » »	58-6-8 gr.	60 g.	— 5 g. land in de Kerkstraat.
1633	» » » »	45-0-0 gr.	60 g.	— 4 g. land, liggende bij «de muelen» te Raverschoot.
1645	wed. willem van den Berghe	50-0-0 gr.	60 g.	
1651	Jan vanden Berghe fs willem	50-0-0 gr.	60 g. 77 r.	
1690	Christaen van Meene	45-0-0 gr.	56 g. 260 r.	
1694	» » » »	—	61 g. 260 r.	christiaen van Meene in 1694 naar Holland vertrokken.
1694	Adriaen pyinkele fs Livens	34-0-0 gr.	61 g. 261 r.	pacht 6 jaar. Naast de reeds voornoemde 15 g. 207 r., 1-4 g. 21 g. 10 r., 4 g. en 1 g. vonden we als nieuwe percelen 4 g. 180 r. uit de pacht van <i>Charles de Vreese</i> , 1 g. 160 r. uit het gebruik van <i>Jan van den Berghe</i> en 6 g. 24 r.
1721	» » » »	50-0-0 gr.	61 g. 261 r.	
1727	pieter van Ooteghem fs pieter	—	61 g. 216 r.	Opgenomen in de pacht van Van Ooteghem.

II

1612	Willem van den Berghe fs pieter	7-16-11 gr.	47 g. 31 r.	pacht 9 jaar. — «d'heft van onbehuude hofstede, met d'heft van 45 g. 114 r. land, danof de wederheft van voorn. hofstede in pachte ghebruyckt werd by Willem van den Berghe fs Joos...».
1621	» » »	15-0-0 gr.	47 g. 31 r.	— 4 g. land, uit de pachtlanden van het Groot Goed. — 5 g. vroeger in pacht bij Jacob d'herkere. — «15 g. 124 r. land ende een vervallen hofstede» in de Bus.
1625	» » »	51-6-8 gr.	47 g. 199 r.	pacht 6 jaar.
1627	» » »	54-6-8 gr.	52 g.	+ in natura : 6 stenen boter, 6 stenen vlas.
1653	Joos Claeyns	—	—	6 jaar, 1653-1659.
1645	{ Joos Claeyns { pieter van den Berghe	54-0-0 gr.	51 g. 193 r.	6 jaar.
1660	{ Joos Claeyns { Inghel Waeytkins	44-0-0 gr.	51 g. 193 r.	Waeytkins, gehuwd met de wed. pieter vanden Berghe.
1669	{ cornelis Buyck { Jan van den Berghe fs pieter	44-0-0 gr.	55 g. 21 r.	
1690	» » »	20-0-0 gr.	70 g. 138 r.	{ Cornelis, 17 g. 117 r. { Jan, 53 g. 21 r.
1698	Jan vanden Berghe	25-0-0 gr.	55 g. 204 r.	Een deel werd in pacht genomen door Jan Poppe (zie pacht V).

1707	pieter de Craene	22-0-0 gr.	55 g. 202 r.	pacht 6 jaar. — ½ van «behuusde hofstede» gr. 500 r. met nog 500 r. land uit het gebruik van Jan van den Berghe — een stuk land, groot 5 g. 51 r. — 8 g. 104 r. — Op het noordeinde van deze 8 g. 104., over de watergang nog 5 stukken groot 777 r. — 5 stukken, samen 5 g. 250 r., noord de Waai. — 1 g. 195 r., in 2 stukken, west van de voornoemde. — 8 g. 84 r. in de Vrombautstraat.
1715	francies Dobbeleere fs jans	50-0-0 gr.	42 g.	+ 6 stukken, samen 6 g. vroeger in pacht bij Niclaeys Landuyt.
1720	» » »	55-6-8 gr.	42 g.	
1727	pieter van Ooteghem I + II		42 g.	opgenomen in zijn pacht.
1727	pieter van Ooteghem fs pieter	70-0-0 gr.	102 g. 182 r.	pacht 6 jaar.
1756	» » »	75-0-0 gr.		
1745	wed. pieter van Ooteghem	70-0-0 gr.		
1751	» » »	75-0-0 gr.		
1754	» » »	80-0-0 gr.		

1766	charel Bassier fs carel	92-0-0 gr.	102 g. 182 r.	«prysing. van Coteghem afgaend pachter ende Sarel bas- sier aencommende..., ghebauwen van huysse, de twee schueren, d'eene staende ten westen ende d'ander ten oosten, alsmede twaeghenhuys, backhoven, vertreck ende pompe, haeghen ende fruytboomen, schuyver, beluycken ende baillies, het meterswerk, stroyen dacken ende yser- werck....» voor 348-3-4 gr. courant geld. (A° 16.1.1766)
1785	» » »	100-0-0 gr.	102 g. 182 r.	
1795	» » »	120-0-0 gr.	102 g. 182 r.	

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
	PACHT VIII.			
1486	marten de Nockere	6-0-0 par.	6 g.	
1510	Jan willems	8-8-0 par.	6 g.	ook Jan Willemsone..
	pauwels Dierkins	—	6 1/2 g.	
1521	Jan Danneels	1-5-0 gr.	6 1/2 g.	
1540	gillis sceerpinc	1-5-0 gr.	6 1/2 g.	
1552	Lauwereins sceerpinc	1-6-0 gr.	6 1/2 g.	
1575	Jan scherpync	1-7-0 gr.	6 1/2 g.	pacht 9 jaar.
1581	›	2-0-0 gr.		pachtvoorwaarde onder vorm van een chirograaf. 9 jaar, de pachter had geen enkel recht op de bomen, maar moest daarenboven 540 eiken plantsoenen plaatsen.
1616	bartholomeus Zoetaert fs francies	1-10-0 gr.	6 1/2 g.	
1619	Gillis Frans fs Zeger	5-0-0	6 1/2 g.	pacht 9 jaar.
1625	Overgegaan Armensholen			

Anno	Pachter	Som	Oppervlakte	Opmerkingen
	PACHT IX.			
	A			
1510	vincent vanden Hende	5-8-0 par.	7 g. 160 r.	
—	Jan van den Hende	—	7 g. 160 r.	
1540	vincent van den Hende	4-15-8 gr.	20 g. 160 r.	7 g. 160 r., 15 g.
1552	{ Bouwijn pieter van den Hende	—	20 g. 160 r.	
1612	antheunis Pinckel	—	20 g. 160 r.	opgenomen in zijn pacht.
	B			
1569	willem de coorenbytere	5-0-0 gr.	29 g. 40 r.	«Bosch liggghende by Ste Vincentsboome...» voor 18 jaar.
1612	antheunis Pinckel	—	29 g. 40 r.	
	C			
1552	antheunis Pinckel	1-2-0 gr.	5 g. 45 r.	uit splitsing van pacht IV.

1612	A + B + C antheunis pinckel	11-0-0 gr.	54 g. 29 r.	pacht 6 jaar. — een behuiste hofstede, groot 1 gemet, op de noord- zijde van de Peperstraat. — 29 gemet. — 9 stukken, groot 21 gemet. Zuid tot tegen de Vrom- bautstraat, west aan de Peperstraat. — 5 g. 29 r., aan zijn hofstede. + in natura, al de appels van de beste boom en tarwe...
1618	Adriaen Pynckels	18-0-0 gr.	54 g. 29 r.	
1624	Jan Pynckels	55-6-8 gr.	54 g. 29 r.	
1625	Overgegaan naar de Armenscholen			

KRONIEK

VOORDRACHTEN TIJDENS HET SEIZOEN 1975 - 1976

16 november 1975. — Luc Stockman, die ijverig aan het werken is aan de «Geschiedenis van Aalter» belichtte tijdens zijn voordracht een belangrijk aspect van die geschiedenis nl. de parochiale en kerkelijke historie van Aalter. Het eerste kerkje, toegewijd aan Sint-Denijs, werd vermoedelijk gebouwd door de Karolingische vorsten die het domein Haleftra in de achtste eeuw in hun bezit hadden. In 1242 kreeg de parochie haar definitieve grenzen toen bisschop Walter de Marvis de parochies, rond het Bulskampveld gelegen, kwam aspalen. Een belangrijke bron van inkomsten voor de kerk waren de kerkelijke tienden. De tienden van Aalter waren in 1200 in het bezit geraakt van de heer van de Woestijne die ze echter in 1256 definitief moest afstaan aan de abdij van Sint-Maartens te Doornik. Verder sprak hij ook nog over de kerkelijke beneficiën zoals de kapelanijen, de jaargetijden en fundaties en de kostertij en verder nog over de vergoedingen van de pastoor en onderpastoor, de inkomsten en grondbezit van de kerk en de armendis en ook over de werking van de parochie. Een apart hoofdstuk in de parochiale geschiedenis van Aalter is de verspreiding van het Calvinisme te Aalter onder invloed van de vrouwe van de Woestijne, Katarina van Boetzelaar. Ook het godsdienstig leven onder het volk met al zijn uitingen werd even aangeraakt.

28 december 1975 — Op de laatste zondag van het jaar 1975 vergastte drs Johan Taeldeman ons op een boeiende voordracht over het dialectenonderzoek in het algemeen. Deze spreekbeurt werd door de vijftientwintig aanwezigen ten zeerste gewaardeerd. Johan Taeldeman begon met het doel van het dialectenonderzoek te omschrijven en gaf een overzicht van hetgeen reeds op dit gebied werd gepresteerd tijdens de laatste 150 jaar. Het dialectenonderzoek is een belangrijk onderdeel van het taalonderzoek omdat de dialecten de natuurlijkste vorm zijn van de taal. De taalwetenschap en de dialectologie vergemakkelijken de toegang tot het denkvermogen van de mens. In zijn doctoraal proefschrift over het Kleitse dialect heeft Johan Taeldeman gepoogd een sluiting van het denken van

de Kleitse volksmens op te lichten. (Meegedeeld na de voordracht bij een gesprek tussen pot en pint).

Hij schetste ook de wordingsgeschiedenis van het algemeen Nederlands, dat gebaseerd is op het Hollands dialect met grote invloed van het Brabants dialect en in mindere mate van het Vlaams dialect. Het streektaalonderzoek kan verder ook nog bouwstenen aanbrengen voor de cultuurgeschiedenis en de etymologie. Hij illustreerde dat met het woord «huis» als voorbeeld voor de cultuurgeschiedenis en het woord «puppegale» voor de etymologie.

In het tweede deel van zijn voordracht besprak hij de realisaties op het gebied van de dialectkunde. In de loop van de 19de eeuw en in de eerste helft van de 20ste eeuw kwamen veel idiotica tot stand. In de laatste vijftig jaar besteedde men meer aandacht aan de klank- en vormleer van de dialecten. Een belangrijk hulpmiddel bij die studie is de dialectgeografie : met behulp van kaarten bestudeert men de geografische verspreiding van de verschillende dialectwoorden die gebruikt worden voor eenzelfde voorwerp.

Bij gebrek aan tijd kwam de spreker er niet meer aan toe om iets meer te vertellen over de Meetjeslandse dialecten. Daar zit wellicht voldoende stof in voor een volgende voordracht!

7 maart 1976. — De belangstelling voor industriële archeologie ontstond zeer laat in België; pas vanaf 1974 kan men van een werkelijke doorbraak spreken. In Engeland, het eerste geïndustrialiseerde land ter wereld kwam reeds in 1954 een beweging op gang om de resten van de industriële gebouwen uit de 19de eeuw te redden. Het eerste kongres in België over industriële archeologie ging door in «le Grand-Hornu», een belangrijk industrieel complex uit de 19de eeuw, dat volledig bewaard zal blijven. De volgende kongressen hadden als tema's de haven van Antwerpen en de arbeidershuisvesting.

Door het invoeren van de stoommachines kon in veel gevallen de natuurlijke kracht van de mens of de trekkracht van het paard vervangen worden door industriële drijfkracht. De stoommachine met haar hoge schoorsteen kreeg een centrale plaats in de fabriek. De fabrieksbazen zorgden vaak ook voor de huisvesting van hun arbeiders in de onmiddellijke omgeving van de fabriek. Daardoor ontstonden de typische arbeiderswijken van de 19de eeuw.

Gemeentearchieven zoals bouwaanvragen en onderzoeken «commodo et incommodo» kunnen ons veel leren over de industriële revolutie van de 19de eeuw.

Aan de hand van een reeks dia's verduidelijkte de voordrachtgever, Adriaan Linters, zijn uiteenzetting over het doel van de studie van de

industriële archeologie. Het was een vlotte en enthousiaste spreekbeurt van iemand die gelooft in zijn zaak. Hij heeft zeer goed de mogelijkheden en het belang van deze nieuwste tak van de geschiedenisvorsing duidelijk gemaakt.

25 april 1976. — De geschiedenis van het Bulskampveld is reeds vrij goed bestudeerd geworden. Wijlen Arthur Verhoustraete wijdde in *Appeltjes van het Meetjesland* (Nr. 10) een belangrijk artikel aan de ontginning van dit heidecomplex. Veel minder is echter geweten over de geologische wordingsgeschiedenis van dit veld. Prof. Luc Daels, een aardrijkskundige, plaatste het ontstaan van het Bulskampveld in de bredere context van de geologie van het Meetjesland. Uit zijn voordracht hebben we vooral het volgende onthouden.

De rug van Aalter, aan de rand van het Bulskampveld, is een restheuvel uit het tertiaire tijdvak. Het kalkgehalte is er veel hoger dan elders zodat de bodem beter geschikt was voor de landbouw. Dit verklaart dan ook de aanwezigheid van de mens op deze rug in de tiende eeuw vóór Christus.

Rond 5.000 voor Christus ontwikkelde er zich een Atlantisch bos in onze streek. Op de rijkere bodems van het leemgebied trof men eiken en beuken aan terwijl op de armere bodems van het zandig gebied er meer berken en eiken groeiden. Door het afgrazen van de bodem door het vee van de eerste bewoners van onze streek en door het slechter worden van het klimaat begon het Atlantisch bos te degraderen. Dit gebeurde voornamelijk met de bossen op de armere bodem. Op die manier ontstonden het Bulskampveld, het Maldegemveld en het Beverhoutsveld. De heide bereikte haar maximale uitbreiding in de 13de eeuw. Door het turfsteken, de veldsteenontginning en de afdamming van de beken, ontstonden in de loop van de 14de en 15de eeuw de talrijke vijvers van het Bulskampveld. In de randzones van de heide plantte men bossen in de 13de en 14de eeuw. De uiteindelijke bebossing van het kerngebied van het Bulskampveld en het droogleggen van de vijvers zal slechts op het einde van de 18de eeuw en in het begin van de 19de eeuw gebeuren.

13 juni 1976. — Tijdens de laatste vergadering van het seizoen 1975-1976 sprak lic. Jozef Maenhout over het Franse polderbeleid in het Scheldedepartement (1795-1814). Tijdens het ancien regime was het onderhoud van de polders eerder gebaseerd op het gewoonterecht dan wel op een strakke reglementering van de centrale regering. Dit gewoonterecht verschilde dan nog in Zeeuws Vlaanderen en in Oostenrijks Vlaanderen. Tussen de Oostenrijkers en de Hollanders bestonden er drie voorname wrijvingsvlakken : de Hollanders hielden ten eerste de Scheldemonding in

hun macht, ten tweede vormden de stadjes van Zeeuws Vlaanderen een vestingsgordel van de Verenigde Republiek en ten derde hadden alle waterlopen op Oostenrijkse bodem hun uitmonding in Zeeuws Vlaanderen.

Door de Fransen werd Zeeuws Vlaanderen bij de rest van Vlaanderen ingelijfd zodat nu het polderbeheer in één hand kwam. Dat was in zeker opzicht voordelig maar aan de andere kant kwam nu het verschil in gewoonterecht in beide Vlaanderen al dadelijk tot uiting. In 1795 was de situatie van de dijken en waterlopen zeer slecht omdat de voorbijtrekkende legers alle rijshout, stro en paarden hadden opgeëist. Bovendien bedreigde de Engelse vloot de Zeeuwse kusten. In de periode 1795-1796 gaat dan ook veel land verloren in de streek van Cadzand-Biervliet. Vooral de Wulpenpolder was zeer erg getroffen.

Het duurde een hele tijd vooraleer de Fransen erin slaagden een doelmatige organisatie op te bouwen die kon instaan voor een behoorlijk onderhoud van dijken en waterlopen. Binnen de schoot van het ministerie van binnenlandse zaken richtte men een korps van Bruggen en Wegen op met aan het hoofd een inspecteur-generaal voor de negen geannexeerde provincies en een hoofdingenieur per drie provincies.

De eerste inspecteur-generaal Lejolyvet stierf reeds in december 1796 na een inspectiereis door de bedreigde gebieden. Zijn opvolger Duclos begreep weinig van het polderprobleem zodat er intussen veel land verloren ging. Het was slechts na de staatsgreep van Napoleon dat er werkelijk iets gedaan werd van overheidswege. In 1802, na nieuwe overstromingen, stelde men een eerste schijf van 250.000 F ter beschikking en in 1803 een tweede schijf van 250.000 F voor het herstel van de dijken en onderhoud van de waterlopen. De ingenieurs van Bruggen en Wegen kregen nu toezicht op de werken in plaats van de oude polderbesturen. Vooral de prefect Faipoult speelde een actieve rol bij de kustbeveiliging. Veel werken werden uitgevoerd in de streek van Cadzand en in 1806 bouwde men de Isabellasluis.

De ramp van 1808 bewees dat de genomen maatregelen doeltreffend waren : de streek van Cadzand leed weinig schade terwijl ook de Isabellasluis stand hield. Vooral Boekhoute en Filippine, waar de dijken nog niet waren versterkt, kregen harde klappen. Na 1808 bouwden de Fransen hun organisatie nog verder uit en zorgden ze voor de nodige fondsen voor het uitvoeren van dijkwerken. Rond 1813 was het Franse polderbestuur in een definitieve vorm gegoten en kon het doeltreffend optreden tegen alle overstromingsgevaar.

Luk Stockman.

Bouwkundig erfgoed van Waarschoot. — In het kader van het Europees jaar voor monumentenzorg organiseerde het gemeentebestuur van Waarschoot een merkwaardige tentoonstelling van 13 tot 21 december 1975 onder het motto «*Bouwkundig erfgoed van Waarschoot*». Het deed beroep op heemkundige Romano Tondat en op de fotografen Joris De Maertelaere en Gilbert De Muynck.

Wie onze vriend Romano kent, weet dat hij geen half werk levert zodat we op deze tentoonstelling een uitstekend overzicht kregen over hetgeen nog overblijft te Waarschoot aan merkwaardige gebouwen. Niet alleen de traditionele Meetjeslandse boerderijtjes met hun stemmig interieur kregen de aandacht, maar ook de deftige herenhuizen werden op de gevoelige plaat vastgelegd.

Van elke hoeve of herenhuis maakte Romano de plattegrond zodat we een inzicht kregen in de indeling van het Meetjeslandse boerenhuis en herenwoning. De tentoonstelling werd afgerond met enkele oude groepsfoto's en plannen voor het herstel van de beschermde kerktoren.

Het ligt in de bedoeling van het gemeentebestuur van Waarschoot een brochure te laten verschijnen waarin van elke belangrijke woning, de plattegrond, enkele foto's en een beknopte beschrijving van het gebouw zullen worden opgenomen. Op die manier zal door het toedoen van bovengenoemd trio een inventaris van het bouwkundig erfgoed te Waarschoot anno 1975 kunnen tot stand komen.

L.S.

Oostvlaams verbond van de kringen voor Geschiedenis. — Voor de leden van het Oostvlaams verbond heeft Prof. S.J. De Laet op 19 juni 1976 een lezing gehouden over de opgravingen te Destelbergen. Op de wijk Eenbeekeinde langsheen de Dendermondsesteenweg te Destelbergen doet het Gentse seminarie voor Archeologie sedert 1965 geregeld opgravingen in een uitgestrekt grafveld. De vondsten die daar aan het licht zijn gekomen, stammen uit drie periodes.

De eerste periode loopt van de Late Bronstijd (900 jaar vóór Christus) tot de Vroege IJzertijd (450 jaar vóór Christus). In die periode bewoonden de Urnenveldlieden de omgeving van dit grafveld. De tweede periode, gaande van 50 tot 575 na Christus, leverde vondsten op uit de Romeinse tijd zoals waterputten, palissaden, vaatwerk enz. Prof. De Laet vermoedt dat deze plek een centrum voor ijzerwinning was. Tenslotte werden ook bewoningssporen aangetroffen uit de Middeleeuwen (9de tot 14de eeuw).

In de namiddag brachten de deelnemers dan een bezoek aan de opgravingen zelf waar de assistent van Prof. De Laet, dr. Hugo Thoen, ons

een deskundige uitleg gaf bij de aan gang zijnde opgravingen. Ook konden we nog een Romeinse waterput, die nog steeds in gebruik is, gaan bekijken.

L.S.

HEEMKUNDIGE SPEURTOCHT DOOR URSEL

Op 8 augustus 1976 waren we te gast in de gemeente Ursel die op 1 januari 1977 samensmelt met het naburige Knesselare. Tijdens zijn toespraak op het gemeentehuis herinnerde voorzitter Achiel De Vos aan vier feiten, waardoor Ursel een zekere bekendheid buiten zijn grenzen geniet. Vooreerst gaat daar jaarlijks de Pierlalastoet uit; het is het hoogtepunt van het folkloristisch gebeuren in het Meetjesland. Een tweede reden voor zijn bekendheid is het Drongengoed, een pleisterplaats voor de eendagstoerist. Verder is Ursel ook de bakermat van de familie Ledeganck. Tenslotte mag Ursel trots zijn op zijn talrijke bossen die nog een groene vlek in het Meetjeslandse landschap vormen.

Na het aanbieden van een klein geschenk aan onze voorzitter en onze gids doorheen Ursel, Alfons Ryserhove, en het drinken van de koele erewijn, ving de eigenlijke tocht aan met een bezoek aan het mooi gerestaureerde muurkapelletje op de Roze. Dit «Hofken van Olijven» werd in opdracht van Anna en Esther De Baets in 1972 prachtig hersteld.

Vandaar trokken de zeer talrijk opgekomen «speurders» te voet naar de Sint-Medarduskerk. Dit sober kerkgebouw werd onlangs door de goede zorgen van pastoor Köhn, zowel van binnen als van buiten, opnieuw geschilderd. Ook het dak werd van nieuwe schaliën voorzien. Op het hoofdaltaar had de pastoor heel de kerkschat tentoon gesteld. Weinigen onder ons wisten dat de kerk van Ursel zoveel merkwaardige liturgische voorwerpen bezat. Twee prachtige kruisbeelden domineren het kerkinterieur. Het ene hangt boven het hoofdaltaar terwijl het tweede tegen een zijmuur geplaatst is.

Het doet ons telkens opnieuw veel genoegen wanneer we vaststellen hoe goed de pastoors en de parochianen hun kerkgebouwen in het Meetjesland onderhouden. Tijdens de talrijke speurtochten die ik sedert 1961 met het genootschap meemaakte, kon ik telkens goed verzorgde en onderhouden kerken bezoeken.

Na deze korte voettocht zette de autokaravaan, die 36 wagens telde, zich in beweging in de richting van Hulselo. Daar speurden we naar de wallen van de lang verdwenen hoeve Hulselo. Ook konden we een blik werpen op het beruchte Furfozennest, waar eens alle K.S.A.-bonden van het Meetjesland hun heem hadden.

Op speurtocht door Ursel. - Zondag 8 augustus 1976.
De gids, Alf. Ryserhove, geeft uitleg bij een halte.

Onze autokaravaan veroorzaakte bijna een verkeerschaos in de toegangsdreef naar het Drongengoed. Na een verfrissende pint werd verzamelen geblazen voor een kijkje naar de wallen van het verbrande hof en het bouwke, het nu verdwenen buitenverblijf van de abt van Drongen. Over de wijk Pilkem reden we dan naar het veldkruis, gelegen vlakbij het driegemeentepunt van Adegem, Ursel en Oostwinkel.

Van het goed te Velkegem was niets meer te bespeuren dan een uitgestrekte weide. Tijdens het laatste gedeelte van onze speurtocht reden we nog voorbij de Blauwe kapel, het Vrekkemkruis en de Vrekkemkapel, waar even halt werd gehouden. Dit oude en goed bewaarde kapelletje wordt door de omwonende Urselnaren met zorg en toewijding onderhouden. Deze mooie zomernamiddag werd besloten met een korte halte bij het Koningsgoed en het Blauwgoed, twee merkwaardige hofsteden gelegen in het vroegst bewoonde gedeelte van Ursel.

In een mooi geïllustreerde brochure, geschreven door R. Moelaert en A. Ryserhove, konden we tal van historische bijzonderheden lezen over de bezochte plaatsen. Voor de niet-lezers gaf inspecteur Ryserhove bij elke halte de nodige historische commentaar.

In het parochiaal centrum «De Kluis» smulden ongeveer 90 «speurders» van de lekkere Urselse ham en van de met boter of smout besmeerde boterhammen. Met deze eenvoudige boerenkost werd een uiterst geslaagde heemkundige tocht afgesloten. De organisatoren kregen dan ook een welverdiend applaus van de aanwezigen in de zaal.

Luk Stockman.

MALDEGEMS ERFGOED

Op maandag 10 november 1975 organiseerde Davidsfonds Maldegem aan de hand van een diamontage, gerealiseerd door de ploeg Jeroom Van Maldeghem (historische commentaar) - Valeer De Baere (cameraman), een speurtocht door Maldegems verleden.

Die avond kende (zeer verdiend trouwens) een groot succes : alle aanwezigen waren vol lof over de technische kwaliteiten van de gepresenteerde dia's, die een goed oog en een vaste hand verraadden. Ook de keuze van de beelden wekte iedereen bewondering op : alhoewel Maldegem geen enkel geklasseerd monument bezit, is zijn erfgoed rijker dan velen vermoeden. De auteurs beperkten zich niet tot de buitenkant van de gebouwen, maar hadden ook nog aandacht voor de binneninrichting zoals oude haarden, schouwtegels, muurkasten, spinden, zolderingen, werkgerief... Kortom, de aanwezigen kregen een vrij volledig beeld van al het merkwaardige dat in Maldegem nog te zien is.

Er is echter nog meer. De bedoeling van die voordracht was niet alleen een aangename kijkavond te brengen, maar ook bezieling te wekken voor de slogan «Geef een toekomst aan ons verleden», en verniel niet klakkeloos het merkwaardige dat we nog bezitten.

We hopen dat die oproep niet te vergeefs klinkt in de oren van het Maldegems gemeentebestuur. Momenteel zijn een paar zaken hangende waarbij ons Maldegems erfgoed bedreigd is. We denken o.a. aan het kasteeltje Sint-Anna in het gemeentepark. Dat men zich eerst bezinne, vooraleer men het tot de slopershamer veroordeelt.

We denken aan de onmiddellijke omgeving van de Sint-Barbarakerk met haar rustige, stemmige hoekjes, die de sfeer oproepen van onze oude begijnhoven. Zou men niet beter de oude haag herplanten in plaats van ze te laten verdwijnen ?

Latere generaties zullen er ons dankbaar voor zijn.

Diezelfde speurtocht werd ook nog voor een geïnteresseerd publiek gehouden te Kleit (29 november) en te Donk (19 december) en op het ogenblik dat we deze regeltjes schrijven, worden plannen gemaakt voor een heruitgave in de fusiegemeenten Middelburg en Adegem.

Het spreekwoord indachtig «Verba volant, scripta manent», maakt Jeroom Van Maldeghem ook voorbereidend werk om aan de hand van het verzamelde materiaal een geïllustreerde brochure te laten verschijnen over ons Maldegems erfgoed. Bij wijze van proef verschenen reeds enkele hoofdstukken daaruit in het weekblad «Vrij Maldegem».

We danken Jeroom Van Maldeghem van harte voor zijn onverdroten inspanningen op heemkundig gebied en wensen hem veel succes bij zijn verdere initiatieven.

G. De Vogelaere.

IN MEMORIAM JACOBUS ROSSEEL.

Te Aardenburg overleed op 30 juni 1976 in het bejaardencentrum Coensdike, waar hij sinds enkele maanden met zijn vrouw woonde, Jacobus Rosseel, in de ouderdom van 81 jaar. Het was voor hem een zware stap om zijn statige woning aan de Markt met zijn verzameling documentatie over Aardenburg en Vlaanderen te moeten verlaten, doch zijn krachten namen af en het was noodzakelijk.

Rosseel was niet alleen een van de trouwe bezoekers van onze tweemaandelijksse bijeenkomsten te Eeklo, hij was ook de oudste en bovendien de enige protestantse Vlaming daar, doch van dit laatste zal men nauwelijks iets gemerkt hebben. Hij was trots op zijn Vlaamse afstamming. Zijn voorouders kwamen namelijk in het midden der 17de eeuw van Moerkerke naar de omgeving van Aardenburg, waar zij in later jaren de landbouw beoefenden. Door zijn grote kennis van het boerenleven in het verleden heeft hij onder meer nuttige inlichtingen kunnen verschaffen over gebruiksvorwerpen in West-Zeeuws-Vlaanderen voor het standaardwerk van Dr. J. Weyns «Volkshuisraad in Vlaanderen». Velen zullen hem ook kennen als de gemoedelijke gids die rondleidde in de Sint Baafskerk, de kerk waarvan hij vele jaren lang president-kerkvoogd was.

Voor zijn verdiensten, met name ook op heemkundig gebied, werd hij begiftigd met de gouden eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau en werd hij benoemd tot ereburger van Aardenburg. In Appeltjes nr. 21 van 1970 werd zijn 75ste verjaardag gememoreerd.

In het Herdenkingsboek 1944 van de Heemkundige Kring West Zeeuws-Vlaanderen dat in 1969 verscheen werd zijn oorlogsdagboek over de jaren 1943 en 1944 gepubliceerd. Zelf gaf hij een genealogie van de familie Rosseel uit en verzamelde hij gegevens over de hofsteden

van de gemeente Aardenburg waarover in de toekomst een publikatie zal verschijnen.

Met Rosseel is weer een der oudere heemkundigen van ons genootschap heengegaan.

vV.

IN MEMORIAM MARIA COPPENS

Op 29 november 1975 overleed te Niel-aan-de-Rupel ons medelid mevrouw Leopold Stockman, geboren Maria Coppens, dochter van Adolf Coppens en Maria Weyenberg. Ze werd geboren te Dendermonde op 8 oktober 1902 en beëindigde in haar geboortestad de toen gebruikelijke drie middelbare studiejaren voor meisjes in het Sint-Vincentiusgesticht. In 1928 huwde zij met Leopold Stockman, gehuisvest te Adegem, en zij vestigde zich aldaar in het Meetjesland, eerst te Adegem (1928-1941) en later te Eeklo (1941-1967).

Als jong meisje beleefde zij de vernieling van Dendermonde in september 1914, week zij met haar ouders een tijdlang als vluchteling uit naar Zeeuws-Vlaanderen, waar zij achtereenvolgens verbleef te Nieuw-Namen, Sluiskil en Sas van Gent, keerde begin 1916 naar België terug en maakte de heropbouw van haar geliefd Dendermonde mee.

Dank zij ondermeer het contact met haar broeder, Mgr. prof. J. Coppens, ontwaakte in haar een levendige belangstelling voor de geschiedenis, belangstelling die zij wist mee te delen aan twee van haar dochters, Christiane en Mita, beiden licentiaat in de geschiedenis, en haar zoon Ir. Luk Stockman, bestuurslid van onze heemkundige kring.

Hoewel ten zeerste gehecht aan de Schelde- en Denderstad, wist zij zich vlug aan te passen aan het Eekloos en later Niels milieu. Voor sociale omgang meer dan gewoon begaafd, slaagde zij erin overal vele hartelijke betrekkingen aan te knopen en zich te verrijken met de eigenheden van de nieuwe omgeving die ze had leren kennen.

Mgr. J. Coppens

INHOUD

G.A.C. VAN VOOREN. — De Armenzorg van de Katholieken in het Middelburgse Missiegebied gedurende de 18de eeuw	5
R. MOELAERT. — Parlementen en Vorstelijk verblijf te Ursel (1358-1532)	46
L. STOCKMAN. — Aalter aan de financiële klaagmuur in 1726	58
M. RYCKAERT. — De Sint-Martinuskerk van Zomergem slachtoffer van twee wereldoorlogen	68
L. STOCKMAN. — Kerkelijk leven te Bellem (1490-1574)	134
W. STEEGHERS. — Genealogie van de Familie Beelaert te Eeklo	150
D. VAN DEN AUWEELE en F. MICHEM. — Van sekulier tot regulier. De merkwaardige ommekeer in het leven van de Lembeekse pastoor Willem van Hollebeke († 1466)	163
A. DE VOS. — Spanningen in de Abdij van Doornzele tijdens de 17de eeuw	171
E. DE SMET. — De bezittingen van het Rijke Gasthuys te Eeklo	181
Krontek	268

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Ere-Voorzitter : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare, 97, Eeklo.

Ere-Ondervoorzitter : Ap. P. RYCKAERT, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

BESTUUR :

Voorzitter : A. DE VOS, Landhuis «Malpertuus», Achterstege, 22, Evergem
Tel. (091) 53 88 25.

Sekretaris : Idem.

Penningmeester : O. LIPPENS, Gentstraat, 13, Lembeke. — Tel. (091) 77 28 54.

Bibliothekaris : Insp. A. RYSERHOVE, Kloosterstraat, 46, Knesselare.
Tel. (091) 74 23 17.

Leden : W. STEEGHERS, Begijnegracht, 56, Gent.

Ir. L. STOCKMAN, Brugstraat, 103, Aalter. — Tel. (091) 74 16 10.

G. VAN VOOREN, Herendreef, 43, Aardenburg (Ned.).

R. TONDAT, Peperstraat, 83, Eeklo. — Tel. (091) 77 11 42.

Stort zo vlug mogelijk uw lidmaatschapsgeld ten bedrage van 300 fr.
op postrekening 60.40.56 van het Heemkundig Genootschap
van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, Lembeke.

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VERBEKE
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM